تەفسیری ڕەوان

بۆ تێگەیشتنی قورئان

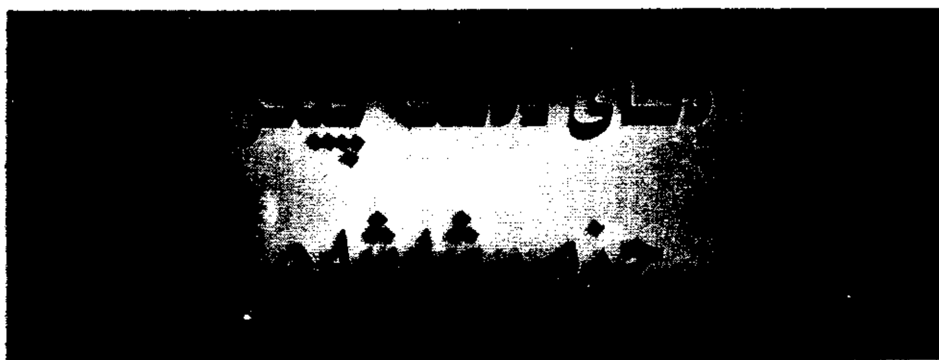
بەرگی [٣]

نووسینی

مەلا مەحموودی گەڵاڵەیی

جزمی [٦]

باس کردنی خەڵک بە خراپە، خراپە مەگەر ستەمی لێکرابێ

﴿لَّا يُحِبُّ ٱللَّهُ ٱلْجَهْرَ بِٱلسُّوٓءِ مِنَ ٱلْقَوْلِ إِلَّا مَن ظُلِمَ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾ إِن تُبْدُوا۟ خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا۟ عَن سُوٓءٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾

جا کە موسوڵمانان لە گۆڕەپانی ژیان دا ئەم سەرکەوتنانەیان بەدەست هێنا شیاوی ئەوە دەبن: کە جێنشینی خودا (خلیفة الله) بن لەسەر زەوی بەڵکو رابەرایەتی و پێشەوایەتی بۆ کۆمەڵی ئادەمیزاد بە گشتی ئەو کاتە بۆ ئەوان کارێکی سرووشتی و ئاسایی دەبێ، لەسەر بنەمای راست و پتەو دادامەزرێ، هاوشان لەگەڵ ئەو سەرکەوتن و پێشکەوتنانەدا لە بارەی زانست و زانیاری و ژیار و ئابوری و رامیاریش هەنگاوی پیرۆز دەهاوێژن و بەرەو ئاسۆی رۆشن رەورەوەیان وەگەڕ دەکەوێ.

لایەنێکی پاک کردنەوەی دڵ و دەروونی کۆمەڵ و تاکەکانی لەم دوو ئایەتەدا رەنگ دەداتەوە: کە دەفەرموێ: ﴿لا يحب الله الجهر بالسوء من القول﴾ ئایەتەکە پەیوەندی بە ئایەتەکانی پێشووەوە هەیە و حوکمی قسەگوتنی ناشیرین بە خەڵک دیاری دەکا بۆ ئەوەی موسوڵمانان وا حاڵی نەبن کە باناشکرا گوتنی قسەی خراپ بە شێوەیەکی گشتی رەوایەو هیچ سنوورێکی بۆ دانەنراوە.. بۆیە دەفەرموێ: خودا نایەوێ تانەو تەشەر بە ئاشکراو دەنگی بەرز ئاراستەی یەکتر بکەن، واتە کەسێک بە ئاشکرا قسەی ناشیرین ئاراستەی یەکێکی تر بکا خودا سزای دەدا، کەسێک شوورەیی و نەنگی کەسانی تر دیاری بکاو بڵاویان بکاتەوە خودا تۆڵەی لێ دەستێنێ، چونکە ئەو عادەت و رەوشتە سەر دەکێشێ بۆ بڵاو

بوونەوەی دوژمنایەتی و رق و کینە لە ناو خەڵکدا، تۆوی دەغەز و کینە و دژایەتی لە دەروون دا دەچێنێ، زیانی بۆ بیسەرانیش هەیە، پاڵیان پێوە دەنێ بۆ خراپەکاری و چاولێکردنیان و دەیانخاتە گوناهەوە، چونکە بیستنی قسەی خراپ وەکوو خراپە کردن وایە! هەروەها باسکردنی خەڵک بە خراپە بە نهێنی و سرتەسرتیش هەر حەرامەو سزای توندی لەسەرە، کە ئایەتەکە باسی حاڵەتی جەهر و دەنگ بەرز بوونەوەی کردووە لەو رووەوەیە: کە زیانی زۆر ترە، کاریگەری گشتی تر و خەتەر ترە، ئەگینا باس کردنی عەیب و عاری ئادەمیزادان بە هێدی یان بە دەنگی بەرز بێ، هەر حەرامە: لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ! **﴿إن الذين يحبون أن تشيع الفاحشة في الذين آمنوا لهم عذاب أليم في الدنيا والآخرة والله يعلم وأنتم لا تعلمون﴾** النور/١٩.

هەر هەڵس و کەوتێک ببێتە هۆی بڵاو بوونەوەی کاری نالەباری شەرم ئاوەر و داب و رەوشتی خراپ خودا پێی نارازییە و سزای توندی ئەوانە دەدا کە پێی هەڵدەستن و ئەنجامی دەدەن.

ئەمجار پەروەردگار حاڵەتێک هەڵدەهاوێرێ دەفەرموێ: **﴿إلا من ظلم﴾** واتە باسی خراپەی موسوڵمانان هەموو کاتێک بە هەموو شێوەیەک حەرامەو خودا پێی نارازییە، مەگەر کەسێک ستەمی لێ کرابێ و سکاڵای حاڵی خۆی بکا، وەکوو ئەوەی لای قازیو دادوەر، یان هەر کەسێک کە هیوای یارمەتیدان و کۆمەکی پێ کردنی لێ بکا، دەردی دڵی خۆی لە دەستی ستەمکار هەڵڕێژێ و خراپەکانی روون بکاتەوەو داوای لێ بکاو دەستی ستەمکار بگرێ و زوڵم و زۆری لەسەر لابەرێ و مافی خۆی بۆ وەر بگرێتەوە، نەک هەر ئەوەندە بەڵکو شکات کردن لە زاڵم بە فەرمانی شەرع کارێکی پێویستە، چونکە خودا نایەوێ بەندەکانی لە ئاست زوڵمی زاڵمدا بێ دەنگ بن و دەستەو ئەژنۆ دابنیشن و ملی خۆیان بۆ ستەمکار شۆڕ بکەن و سوکایەتی پێ کردن و ژێر دەستەیی قبووڵ بکەن، **﴿وكان الله سميعا عليما﴾** لە هەردوو حاڵەتەکەدا حاڵەتی رەوای باسکردنی خراپەی زۆر دار

و حاڵەتی ناڕەوایی، ئەوە* خودا بیسەرەو چی بگوترێ دەیبیسێ و زاناو ئاگادارە بە هەموو ئەو مەبەست و نیازانەی کە دەبنە هۆی بڵاو کردنەوەی سکاڵانامەکە، زانایە بە هەموو کردەوەیەکی ئادەمیزاد و نیاز و هەڵس و کەوتی!! ئەوەی کە ستەمی لێ کرابێ و بەدەنگێ هاتبێ پاداشی دەداتەوە، ئەوە کە لە خۆڕایی ناوی موسوڵمانان بزڕێنێ، بەبێ هۆ خەڵکی عەیب دار دەکا تۆڵەی لێ دەستێنێ، یارمەتیدەرە بۆ لا بردنی ستەم و سزای ستەمکاران دەدا!!

﴿إن تبدوا خيرا أو تخفوه أو تعفوا عن سوء فإن الله كان عفوا قديـــرا﴾

ئەگەر کردار و گوفتارتان بە ئاشکرا ئەنجامی بدەن یان بە پەنامەکی، هەروەها ئەگەر لێبوردنتان هەبێ بەرامبەر ئەو کەسەی خراپەتان لەگەڵ دەکا، ئەوە کارێکی باشەو خودا پاداشی خێرتان دەداتەوە، نەک هەر ئەوەندە بەڵکو خودا ئافەرین لەو کارانە دەکا و ئادەمیزادیان بۆ هەڵدەنێ! خودا بۆ خۆی کاری خێری پێ خۆشە، لە تاوان خۆش دەبێ و ئەوپەڕی دەسەڵاتیشی هەیە بۆ سزادانی خراپەکار، کەوابێ چاولێکەری خودا لەم جۆرە کارانەدا شتێکی پەسەندەو جێگای ڕەزامەندی خودایە.

* بە هیچ جۆرێ باسی عەیب و عاری کەس دروست نیە، سکاڵا جیایە لە باسی عەیب و عار کردنی کەسێ.

کوفر و ئیمان و سزاو پاداشیان

إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُوا۟ بَيْنَ ٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُوا۟ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ حَقًّا ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٥١﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَلَمْ يُفَرِّقُوا۟ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُو۟لَٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٥٢﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار موسوڵمانی ترساند لە هاوەڵی کردنی کافران و دۆستایەتی کردن و کۆمەکی کردنیان دژی موسوڵمانان، ناڕەزامەندی خۆی دەربڕی دژی ڕەوشتی دووڕووەکان و موسوڵمانانی ئاگادار کردەوە بۆ ئەو حاڵەتەی کە ڕەوایە خراپەی ئادەمیزاد باس بکرێ، ئەمجار دێتە سەر باس کردنی هۆی کافر بوونی خاوەن نامەکان و لە ڕوانگەی ڕوون کردنەوەی دوو پایەی گرنگی ئیسلام کە بڕوا بە خوداو بڕوا بە هەموو پێغەمبەرانە بەبێ جوداوازی لە نێوان ئەم پێغەمبەرەو ئەو پێغەمبەردا، جا کەسێک بڕوا بێنێ بە هەندێ پێغەمبەر و بڕوای بە هەندێکیان نەبێ؛ ئەوا لە کۆمەڵی ئەو کافرانەیە: کە شیاوی سزای بە ئێشن لەناو دۆزەخ دا، واتە: پەروەردگار کە باسی موشریک و دووڕووەکانی کرد گونجاو بوو کە باسی کافرەکانی ئەهلی کیتابیش بکا کە جولەکەو مەسیحیەکانن و فەرموی: ﴿إن الذين يكفرون بالله ورسله﴾ بێگومان ئەوانەی کافرن بە خوداو بڕوایان بە پێغەمبەرانی خودا نیە وەکوو بیروباوەڕی جولەکەو مەسیحی کە بڕوایان بە هەندێ

پێغەمبەر هەیەو بڕوایان بە هەندێکیان نیە ﴿ويريدون أن يفرقوا بين الله ورسله﴾ جوداوازی دەخەنە نێوان خوداو پێغەمبەرانی‌یەوە لەم رووەوە کە ﴿ويقولون نؤمن ببعض ونكفر ببعض﴾دەڵێن بڕوامان بە هەندێ پێغەمبەر هەیەو هەندێکیشیان بە پێغەمبەر نازانین، هیچ بەڵگەشیان بە دەستەوە نیە، جگە لە دەمار گیری و شوێنکەوتنی پێشینیان و پابەند بوونیان بە هەواو هەوەسی خۆیان!! جوولەکەکان بڕوایان بەهەموو پێغەمبەران هەیە جگە لە عیسا ﷺ و حەزرەتی محمد ﷺ.. مەسیحی‌یەکان بڕوایان بە هەموو پێغەمبەران هەیە جگە لە محمد کەدوا پێغەمبەر و بەرێزترین پێغەمبەرە[14]! کەسێک بڕوای بە پێغەمبەرێک لە پێغەمبەرەکان نەبێ مانای وایە: بڕوای بە هیچیان نیە، چونکە پێویستە بڕوایان بە هەموانیان هەبێ، کەسێک لەبەر هەر هۆیەک پێغەمبەرایەتی پێغەمبەرێک رەت بکاتەوە مانای وایە: بڕوایەکەی بە پێغەمبەرەکانی تریش بڕوایەکی شەرعی و پەسەند نیە، بەڵکو ئەو ئیمانە بە هەواو هەوەسی دەمارگیری‌یە.

﴿ويريدون أن يتخذوا بين ذلك سبيلا﴾ ئەوانە دەیانەوێ کە ئایینێکی مام ناوەندی لەو نێوان کوفر و ئیمان دا دابنێن، ئایینێک لە نێوان ئیسلام و جوولەکەدا پەیدا بکەن ﴿أولئك هم الكافرون حقا﴾ ئەوانە کوفرەکەیان ئاشکرایە و هیچ شک و گومانی تێدا نیە، چونکە ئیمانەکەیان ئیمانێکی شەرعی نیە، چونکە ئەگەر ئیمانیان بە پێغەمبەرێک بوایە دەبوایە ئیمانیان بە پێغەمبەرەکانی تریش هەبوایە ﴿وأعتدنا للكافرين عذابا مهينا﴾ ئامادەمان کردووە بۆ بێ بڕوایان بە گشتی -یان بۆ ئەوانەی کە بڕوایان بە هەندێ پێغەمبەر هەیە و بڕوایان بە هەندێکیان نیە- سزایەکی ریسواکەر و شەرم ئاوەر. لە روانگەی ئەم ئایەتەوە ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە کە بڕوانەبوون بە پێغەمبەران دوو جۆرە؛ جۆرێکیان بڕوا

---

[14] ئەمە قسەیەکی مەشهوری غەڵەتە، چونکە جوولەکەو گاور باوەڕیان بە زۆر لە پێغەمبەرەکان نیە، وەکێ: سولەیمان و صا لح و هود، جوولەکە بڕوایان بە زەکەریاو یەحیای کوڕیشی نییە، مەسیحیش زەکەریا بە پێغەمبەر نازانن سفری زەکەریا هی ئەو زەکەرییا یە نیە کە باوکی یەحیایە، کە مەسیحی پێ ی دەڵێن یوحنا المعمدان. نوری فارس

نەبوون بە هەموویان، جۆرێکیشیان بڕوا نەبوون بە هەندێکیان. هەردوو تاقمەکە یەکسانن لەوەدا کە شیاوی سزای دۆزەخن، چونکە ئیمان بە خوداو بە پێغەمبەران بەش بەش ناکرێ! کەسێ ئیمانی راست و دروستی بەخودا هەبێ دەبێ بڕوای بەڕاستی پەیام و پێغەمبەرایەتی هەموو پێغەمبەرەکانیش هەبێ، کە خودا ناردوونی بۆ شارەزایی کردنی ئادەمیزاد، دەبێ بڕوای وابێ کە هەر خودا خۆی کان و سەرچاوەی ناردنی پێغەمبەرانە، پێغەمبەرەکان هەڵبژاردە و رەوانە کراوی خودان، کردوونی بە فروستادەو وسەفیر لە نێوان خۆی و بەندەکانیدا، کەوابێ ناگونجێ کابرا بڕوای بە خودا هەبێ و بڕوای بە بڕێ پێغەمبەر نەبێ، موسا بە پێغەمبەر بزانێ و عیسای بەلاوە پێغەمبەر نەبێ، چۆن رەوایە ئیمانی بە هەموو پێغەمبەران هەبێ و بڕوای بە (محمد) نەبێ؟ کە لە کتێبەکانی پێشوودا مزگێنی بە هاتنی دراوە و ناوی لەناو تەورات و ئینجیل دا نووسراوە، پێغەمبەری ئیسلام پاڵپشتی راستی ئایینە ئاسمانییەکانی پێشوو دەکا، قورئان باڵا دەستە بەسەر کتێبە ئاسمانییەکانی پێشوودا خودا بۆ خۆی دەزانێ کێ شیاوی پێغەمبەرایەتییە. وەکوو دەفەرموێ **﴿لکل جعلنا منکم شرعة ومنهاجاً﴾** المائدة/٤٨.

ئەمجار پەروەردگار دوابەدوای باسی ئەو دوو جۆرە کافرانە، باسی کۆمەڵی سێیەم کە کۆمەڵی موسوڵمانانە دینێتە پێشەوە، بۆ بەرامبەری کردن و پەند وەرگرتن لێیان و دەفەرموێ: **﴿والذین آمنوا بالله ورسله ولم یفرقوا بین أحد منهم﴾** ئەوانەی ئیمانیان بە خوداو پێغەمبەرەکانی هەیە، کار بە شەریعەتی دوا پێغەمبەر دەکەن و پێشیان وایە: کە هەموویان لە خوداوە نێردراون و هەریەکەیان لە سەردەمی خۆی ئایینەکەیان راست و دروست بووەو پێویست بووە خەڵکی پابەندی بن و جوداوازییان نەخستۆتە نێوانیان و نەیانگوتووە ئەوەیان پێغەمبەرەو ئەوەیان پێغەمبەر نیە، بەڵکو پێیان وابوو: هەموویان نێردراوی خودان و نیگای خودایان بۆ هاتووە **﴿أولئك سوف یؤتیهم أجورهم﴾** ئەوانە لە قیامەت دا خودا پاداشی خۆیان دەداتەوە، لە پاداشتی ئەو بڕوا راستەیان دا بەهەشتیان دەداتێ **﴿وکان الله غفورا رحیما﴾** خودا زۆر لێبووردووەو لە گوناهیان خۆش دەبێ، بەرەحم

و بەسۆزە بەرامبەریان بە چاکە مامەڵەیان لەگەڵ دا دەکـا و چاکـەکانیان بـۆ زیـاد دەکا، هەروەکوو چۆن خودا بەرامبەر هەموو بـەندەکانی بەرەحمـە لـەم بـارەوە کـە پێغەمبەری بۆ رەوانە کردوون و پرۆگرامی ژیانی پێدا ناردوون و رێگـای راسـتی بـۆ دیاری کردون، هەروەها ئەگـەر تاوانێکیـان کـرد پەلـە لـە سـزادانیان ناکـا، بـەڵکو مۆڵەتیان دەدا بۆ پەشیمان بوونەوەو تۆبە کردن، بەهۆی پێغەمبەران بە هۆی قورئان بە هۆی عەقڵ و هۆش و هەست و ئـەزمون و رووداوەکـانی ژیـان شـارەزای رێگـای راستییان دەکا!!

هەڵویست و بە دڕەفتاری جوولەکەکان

يَسْـَٔلُكَ أَهْلُ ٱلْكِتَـٰبِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَـٰبًا مِّنَ
ٱلسَّمَآءِ ۚ فَقَدْ سَأَلُوا۟ مُوسَىٰٓ أَكْبَرَ مِن ذَٰلِكَ فَقَالُوٓا۟ أَرِنَا ٱللَّهَ
جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّـٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ ٱتَّخَذُوا۟ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِ مَا
جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَـٰتُ فَعَفَوْنَا عَن ذَٰلِكَ ۚ وَءَاتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَـٰنًا مُّبِينًا
﴿١٥٣﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ ٱلطُّورَ بِمِيثَـٰقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْبَابَ
سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا۟ فِى ٱلسَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَـٰقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾
فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَـٰقَهُمْ وَكُفْرِهِم بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ وَقَتْلِهِمُ ٱلْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ
وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌۢ ۚ بَلْ طَبَعَ ٱللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا
﴿١٥٥﴾ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَـٰنًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ

إِنَّا قَتَلْنَا ٱلْمَسِيحَ عِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ ٱللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ
وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ ۚ مَا لَهُم
بِهِۦ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا ٱتِّبَاعَ ٱلظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًۢا ﴿١٥٧﴾ بَل رَّفَعَهُ ٱللَّهُ إِلَيْهِ ۚ
وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ وَإِن مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ إِلَّا
لَيُؤْمِنَنَّ بِهِۦ قَبْلَ مَوْتِهِۦ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾

لە ئایەتەکانی پێشوودا حاڵ و چۆنیەتی هەڵوێستی کافرەکانی روون کردەوە ئەوانەی بڕوایان بە خودا نیە، بڕوایان بە پێغەمبەرانی خودا نیە، جیاوازی دەخەنە نێوان خوداو پێغەمبەرەکانی یەوە بڕوایان بە خودا هەیەو بڕوایان بە پێغەمبەرەکانی نیە، یان بڕوایان بە هەندێکیان هەیەو بە هەندێکیان نا، کە ئەوانەش ئەهلی کیتابن و ئایینیان کردووە بە هۆکاری خۆسەپاندن و دەمار گیری لەو روانگەوە سەیری ئایین ناکەن کە بە خشایش و هیدایەتی خودایی یە، ئایینیان کردووە بە هەواو ئارەزو بازی!!.

ئەمجار لەم ئایەتانەی دوایی دا بڕێ هەڵوێستی تری بەنو ئیسرائیلی یەکان دەخاتە روو کە بریتی یە لە سەر رەقی و داواکردنی موعجیزەی جۆراو جۆر لە پێغەمبەر بە شێوەیەکی ناشیرین و گاڵتە پێ کردن وێڕای نەزانی و تێنەگەیشتنیان لە حەقیقەتی ئایین و مەبەستەکانی!! ئاشکرایە لای راڤەکەرانی قورئان: کە جولەکەکان داوایان لە محمد کرد ﷺ کە بە بەرچاوی ئەوانەوە بۆ ئاسمان سەرکەوێ! نامەیەکی بە خەتی یەزدانی نوسراویان بۆ بێنێ، راستی پێغەمبەرایەتی یەکەی تێدا نووسرابێ وەکوو چۆن موسا تەوراتی بە نوسراوی بۆ هێنان بە یەکجار! ئەم بڕو بیانوو گرتنەشیان بۆ رقبەری پێغەمبەر بوو، نیشانەی

سەر رەقــی و دڵ رەقییــان بــوو؛ پــەروەردگار دڵخۆشــی پێغەمبــەری دایــەوەو پــێی ڕاگەیاند؛ کە باوک و باپیری ئەو جوولەکانە پێشینانی ئەو گەلە فێڵ باز و چەقەبازە زۆر لەوە گەورەتریان داوا لە موسا کــردووە کــە ئــەو لــە نەتــەوەی خۆیــان بــوو، لــە دەستی فیرعــەون رزگاری کردن، کەچی واش پەڵپیان پێ دەگرت و بروبیانوویان لێ دەدۆزییەوە، تەنانەت داوایان لێ کرد وتیان: دەبێ خودا بە چاوی خۆمــان ببینــین، ئەمجار بڕوات پێ دەکەین! وەکوو دەفەرموێ: ﴿يسألك أهل الكتــــاب﴾ خـاوەن نامەکان (جوولەکەکان) داوات لێ دەکەن ﴿أن تنــزل عليهم كتابا من الســماء﴾ کە نامەیەکی نووسراو بە خەتی ئاسمانی بێتە سەریان شــایەدی ئــەوە بــدا: کــە تــۆ پێغەمبەری خوداو نێردراوی بۆ سەر ئەوان و خەڵکی تریش، کتێبەکە ناوزەد بکــرێ بۆ لای ئەوان بۆ بەنو ئیسرائیل بنێردرێ، یان بۆ لای چەند کەسێکی تایبەتی ئــەوان کە مالم و سەرۆک خوێندەوارەکانیانن- بنێردرێ! یان مەبەســتیان ئــەوە بــوو کــە شەریعەتی پێغەمبەر بەش بــەش نەیەتــە خــوارێ بــەڵکو بەیــەکجار وەکــوو تەختــە نووسراوەکانی موسا بنێردرێنە خوارێ.

مامۆستا شێخ (محمد عبــدە) دەفــەرموێ: ئێمــە لــە زۆربــەی کتێبــەکانی خۆمان دا دەبینین کە دەڵێن تەورات بە یەک وەجبەو و لــە یــەک کــاتدا بــۆ موســا نێردراوە، هەروەها ئینجیل بە یەکجار بۆ عیســا نــێردراوە ئــەمجار لــەم ڕوانگــەوە ئەمەیان داهێناوە کە جوولەکەکان داوایان لە پێغەمبەر کردووە کە بەیەکجار وەکوو تەورات قورئانی بۆ بێتە خوارێ!

بەڵام ئەمە فێڵێک بــوو جوولەکــە لــە موســوڵمانەکانیان دەکــرد، چونکــە ئەوەی کە لای جوولەکەکان خۆیان بــاوە و ســەلمێندراوە ئەوەیــە: کــە موســا تەنــها ئامۆژگارییەکەی بەیەکجار بۆ هاتن لەسەر دوو تەختە نەخشێن درابوون و هێنــانی بۆ لای گەلەکەی کە بینینی هەڵگەڕاونەوەو بوونە گوێرەکە پەرست ورقــی هەڵســاو تەختەکانی فڕێ دان و شکاندنی؛!

پاشان پەروەردگار فەرمانی پێ کرد کە دوو خشتی تر لە بەرد بتاشێ و ئامۆژگارییەکانی لەسەر بنووسێتەوە، باقی حوکمەکانی تری تەورات لە کاتی جیاجیاداو پارچە پارچە بۆی نێردراون و بەیەکجار نەهاتوونە خوارێ[١٥].

جا ئەی پێغەمبەر! کە جوولەکەکان داوای نامەیەکی ئاوات لێ دەکەن مەبەستیشیان ئینکاری کردن و بۆڕدانتە نەک دەست کەوتنی بەڵگەو دەلیل، ئەوە بەلاتەوە سەیر نەبێ و شتێکی سەر سوڕهێنەر نیە لەوانەوە، چونکە ﴿فقد سألوا موسى أكبر من ذلك﴾ پێشینانی ئەوان زۆر لەوە گەورەتریان داوا لە موسا کرد ﴿فقالوا أرنا الله جهرة﴾ وتیان ئەی موسا!: بە ئاشکرا خودامان نیشان بدە با بەچاوی خۆمان ببینین! ئەمانیش ئەوەو وەچەی ئەمانەن و هەمان رەوشت و ئەخلاق و هەڵوێستی ئەوانیان هەیە پەندی پێشینان دەڵێن: گیا لەسەر بنجی خۆی دەڕوێتەوە- ئەوە داب و نەریتی باوک و باپیریانە بۆیان ماوەتەوە، بە تایبەتی کە ئەوان لە بێگانە ژن ناهێنن تا بگوترێ لەوانەیە هەندێ گۆڕانکاری کە لە رەوشتیان دا روودەدا بەهۆی ژن و ژنخوازی لە بێگانەوەیە.

ئەوەشمان لە بیر نەچێ سوننەتی قورئان وا هاتووە دەربارەی گەل و نەتەوەکان و ئاڕاستە کردنی خیطاب بۆیان بەیەک کەس حلێب دەکرێن؛ چونکە گەل و نەتەوە لەبەر هەبوونی هاریکاری لە نێوانیان داو میرات لەیەک گرتن و رەنگدانەوەی رەوشت و سیمای رابووردو لە داهاتوو شوێنکەوتنی پاشینە بۆ پێشین وەکوو یەک کەس سەیر دەکرێن و ئەوەی پێشینان کردوویانە پاڵ داهاتووان دەدرێ. (واتە: ئاڕاستە کردنەکە حەقیقەت نیە و مەجازە) دەشتوانین بڵێین: ئاڕاستە کردنەکە لە روانگەی حەقیقەتەوەیەو مەجازی تێدا نیە لەم رووەوە کە هەردوو پرسیارەکە هەردوو داواکان ئاڕاستەی جینسی ئەهلی کیتاب کراون، ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ: کە ئەو کۆمەڵ و تاکانەی پرسیاری یەکەمیان وەپاڵ دراوە هەمان کۆمەڵ و تاک بن کە پرسیاری دووەمیان ئاڕاستە کراوە!!

---

[١٥] تەفسیری مەنار ج/٦/١٢.

بەهەر حاڵ داواکردنی ئەو تاقم و کۆمەڵانەی کە داوای بینینی خودایان کردووە بە ئاشکرا زۆر گەورەتر و سەرسوڕهێنەر ترە لە داوای ئەوانەی کە داوایان لە پێغەمبەر کرد کە بەتایبەتی نامەیەکی ئاسمانییان ئاڕاستە بکرێ، هەردوو پرسیارەکەش نیشانەی گێلیو تێنەگەیشتویی و سەر رەقی جوولەکەکانە، نیشانەی ئەوەیە: کە نازانن ئەرکی پێغەمبەر و کاری پێغەمبەرایەتی چی‌یەو چۆنە، جیاوازی نێوان ئایەتی راست و موعجیزەی خودا لەگەڵ سیحربازیو چاوبەستەکی ناکەن، ئەمە بە نیسبەت داواکردنی ناردنی نامەی ئاسمانی بۆیان، بە نیسبەت داوا کردنیان بۆ دیتنی خودا ئەمەیان زیاتر بەڵگەی نەزانی و گێلی‌یان دیاری دەکا، چونکە وا گومان دەبەن کە خودا جیسمەو مادەیەو پانی و درێژی و کورتی هەیە.

جا هەرچەندە پرسیارەکە لە پێشینەکانی جولەکەوە سەری هەڵداوە کەچی قورئان پرسیار کردن و داواکردنەکەی وەپاڵ جولەکەکانی سەردەمی پێغەمبەر داوە، چونکە ئەمان میراتگر و لاسایی کەرەوەی ئەوانن، بە کردەوەکانیان رازین و ریسوایان ناکەن نارەزامەندی خۆیان بەرامبەر هەڵویستەکانیان دەرنابڕن!

لە ئاکامی ئەو داوا نارەوایەیان دا کە گاڵتە ئامێز و فرت و فێلاوی بوو پەروەردگار سزای دەست بەجێی بۆ ناردوون ﴿فأخذهم الصاعقة﴾ هەورە تریشقەیەک لی‌ی دان و هەموویان خپ کەوتن ﴿بظلمهم﴾ بەهۆی سەر رەقی و ستەمکاری خۆیان و مل نەدانیان بۆ حەق و راستی، خودایان بە خۆیان شوبهاند، پلەوپایەی خۆیان بەرز کردەوە بۆ ژوور پلەو پایەی خودا، رێزی خودایان وەکوو پێویست بە گوێرەی توانایان نەگرت. بۆیە خودا ئاوا کردنی بە پەندی زەمانە! ﴿ثم اتخذوا العجل من بعد ما جاءهم البينات﴾ کەچی پاش زیندوو بوونەوەو بە ئاگا هاتنەوە دەستیان کرد بە گوێرەکە پەرستن و ئامۆژگاری موسایان لە بیر چووەوە؛ وێرای ئەو هەموو بەڵگەو نیشانانەی کەلەسەر دەستی موسا بینییان وەکوو لەناو چوونی فیرعەون و هەموو دارو دەستەکەی لە ناو نیلی میسردا، وەکوو یەدی بەیضا، کە بریتی بووە لەوە کە دەستی لە باخەڵی دەردەهێنا دەستی وەک چرا

دەدرەوشایەوە و عەصاکەی کە دەبوو بە ئەژدیهایەکی راستی و مارە درۆزنەکانی سیحربازەکانی دەخوارد... هتد پاشگەز بوونەوە....

﴿فعفونا عن ذلـــك﴾ کەتۆبەیان کرد و پەشیمان بوونەوە، لە تاوانی گوێرەکە پەرستیان خۆش بوین، تۆبە کردنەکەیان بریتی بوو لە یەکتر کوشتن (وەکوو لە سوورەتی بەقەرە ئایەتی ٥١-٥٤ بەدرێژی باس کراوە). **﴿وآتینا موسـى سـلطانا مبینـا﴾** دەسەلاتی ئاشکراو بەڵگەی بەهێزمان بە موسا بەخشی، جوولەکەکان بۆی رام بوون، لەگەڵ ئەو هەموو سەرکەشی و سەر رەقی و یاخی بوونەیان ملیان شۆڕ کرد و بە فەرمانی خوا کەوتنە وێزەی یەکتری و مەرجی قبووڵ بوونی تۆبە لێیان ئەوەبوو کە هەندێکیان هەندێکیان بکوژن، تا پێیان دەگوترێ بەسە، کە پێیان گوترا بەس ئەوانەی کوژراون بە شەهید حلێب بوون و ئەوانیش کە مابوونەوە تۆبەیان لێ وەرگیرابوو!

پەروەردگار جۆرەها شێوازی لەگەڵ ئەو جوولەکانەدا بەکار هێنا یەکێک لەو ئوسلوبە سەرسوڕهێنەرانەی کە لەگەڵیان دا ئەنجام درا؛ ئەوە بوو: کە فەرمانیان پێ کرا شەریعەتی خودا وەربگرن و پابەندی بن ئەوانیش ملیان نەدا کێویان لەسەر راگیرا وەکوو دەفەرموێ: **﴿ورفعنا فوقهم الطور بمیثاقـهم﴾** بەرزمان کردەوە بەسەریان دا کێوی طوری سەینا وەکوو هەور هێنامان لە ئاستی سەر سەریان رامانگرت، ئەویش بەهۆی ئەو عەهد و پەیمانەی لێمان وەرگرتبوون کە پابەندی شەریعەتی تەورات بن و کاری پێ بکەن کەچی سەرپێچییان دەکرد، دوایی ملیان کەچ کرد و هاتنە خەتەوە **﴿وقلنا لهم ادخلوا الباب سـجدا﴾** پێمان گوتن برۆنە ناو شارەوە بچنە ناو بەیتول مەقدیسەوە بە ملکەچی و سەر کزی، فەرمانبەرداری فەرمانەکانمان بن و بکەونە سوژدە ئەوانیش بە ناچاری و لە ترسان چوونە سوژدە لە سوژدەکەیاندا بە تیلە چاو سەیری کێوەکەیان دەکرد دەترسان بەسەریان دا بکەوێ وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: **﴿وإذ نتقنا الجبل فوقهم كأنه ظلة وظنوا أنه واقع بهم خذوا ما آتیناكم بقوة﴾** الأعراف/١٧١.

فەرمانیان پێ کرا بە ملکەچی و زەلیلی بەرەو بەیتول مەقدیس بچن و بڵێن (حطة) واتە: خودا گوناهمان بشۆرەوە، لێمان خۆش بە کە وازمان لە جیهاد هێنا، سەرپێچی فەرمانەکانتمان، کرد چل ساڵ لە بیابان مانەوە، کەچی بە پێچەوانەوە نە بە کردار نە بە گوفتار ئەوەی پێیان گوترابوو: ئەنجامیان نەدا کە چوونە ژوورەوە بە قونەخشکێ لەسەر کلۆتیان دەکشان، لەباتی وتنی وشەی (حطة) دەیانگوت (حنطة).

ئامۆژگاریمان کردن و فەرمانمان پێ کردن کە ڕێزی ڕۆژی شەممە بگرن و خۆ بپارێزن لەو شتانەی خودا لێی حەرام کردون تێیدا **﴿وقلنا لهم لا تعدوا في السبت﴾** لەسەر زمانی داود پێمان گوتن: لەرۆژی شەممەدا سنووری خودا مەبەزێنن و راوەماسی تێدا مەکەن، بەڵام ئەوان سەرپێچیان کرد و فێڵیان بەکار هێنا، بڕێکیان ئەم فێڵ کردنەیان پێ ناخۆش بوو نارەزاییان دەربڕی، هەندێکیشیان بێ دەنگ بوون.

جا کە ئەوان دەربارەی رۆژی شەممە نافەرمانی خودایان کرد، ئەمجار بۆ چوونە ژوورەوەی بەیتول مەقدیس دووبارە سەرپێچیان کرد...! ئەی محمد! بەلاتەوە سەیر نەبێ کە ئاژاوە دەنێنەوەو دژایەتیت دەکەن!!

﴿وأخذنا منهم ميثاقا غليظا﴾ پەیمان و بەڵێنێکی پتەو و جەخت لەسەر کراومان لێ وەرگرتن: کە بەگوێرەی تەورات کار بکەن و پابەندی فەرمان و جلەوگیرییەکانی بن، مزگێنی بدەن بە هاتنی حەزرەتی عیسا ﷺ و هاتنی حەزرەتی موحەممەد ﷺ ناو نیشانەیان مەشارنەوەو بەخەڵکی رابگەیەنن... کەچی پابەندی ئەو فەرمان و جلەو گیریانە نەبوون و سەرپێچیان کردو یاخی بوون و فێڵ و تەڵەکەیان بەکار هێنا! وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: **﴿واسألهم عن القرية التي كانت حاضرة البحر إذ يعدون في السبت إذ تأتيهم حيتانهم يوم سبتهم شرعاً ويوم لا يسبتون لا تأتيهم كذلك نبلوهم بما كانوا يفسقون﴾** الأعراف/١٦٣.

ئەمجار پــەروەردگار دوای ئـەم بـەڵێن وەرگرتنـە لێیـان، هـۆی ئـەو بـەڵاو سزایانەی تووشیان بوون شی دەکاتەوە، کە بریتی بوون لە سـەرپێچی کردنـی زەق و هەڵوەشاندنەوەی ئەو پەیمان و بەڵێنانەی کـە بـە خودایـان دا بـوو، حـەرامیان بـە حەڵاڵ لەقەڵەم داو حەڵاڵیشیان بە حەرام دانا ﴿فبما نقضــهم میثاقــهم﴾ بـەهۆی هەڵوەشاندنەوەی جوولەکـەکان بـۆ بـەڵێن و پەیمانـەکانیان و بـڕوا نـەکردنیان بـەو ئایـات و بەڵگانـەی کـە راسـتی پێغەمبەرایـەتی پێغەمبـەرەکان دەچەسـپێنن، ﴿وکفرهــم بآیـــات الله﴾ کـافر بوونیـان بــە نیشـانەکانی خـوداو بـە نامــە ئاسمانیەکانی﴿وقتلهم الأنبیاء بغیر حق﴾ هەروەرها بە هۆی کوشـتنی پێغەمبـەران وەکوو زەکەرییا و یەحیا بەبێ ئەوەی تاوانێکیان کردبێ و مافێکیان بەسـەرەوە بـن شیاوی ئەوە بن! ﴿وقولهم قلوبنا غلـــف﴾ ئـەو وتەیـەیان کـە دەیـانگوت: دڵمـان پەردەیەکی قایم و پتەوی تێوە پێچراوە ئەو بانگەوازی و ئامۆژگارییەی ئێوەی تێ ناچێ، هیچ قسەو بەڵگەیەکتان، هیچ پەند و ئامۆژگاریتان کارمان تێ ناکاو ناچێتە دڵمانەوە![16]. جا بـەهۆی ئـەو هـەموو کـردەوە ناشـیرینانەیانەوە، لـە پاسـاوی ئـەو هەموو هەڵوێستە نالەبار و فرت و فێڵ و تەڵەکە بازییەیانەوە ئەوەمان پـێ کـردن کە پێمان کردن لە نەفرین و رق لێبوونەوەو ریسوا کردن و لێ ستاندنەوەی موڵـک و سـەڵتەنەت و بـاڵا دەسـتی و ئـازادی و سەربەسـتی و لـەش سـاغی و تەندروستی هتد.

ئەمجار پەروەردگار ئەم بۆچوونەیان رەت دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿بل طبـع الله علیها بکفرهم﴾ وەکوو بۆ خۆیـان باسـی دڵیـان دەکـەن وا نیـەو بۆچوونەکـەیان هەڵەیـەوە چاوبەسـتەکی لــە خـەڵک دەکـەن، بـەڵکو ئـەوان بـەهۆی کوفـر و

[16] غلف دوو مانای هەیە یەکەمیان کە کۆی (أغلف) بێ مانای ئەوەیە: پەردەی لەسەرەو رێگای نادا شتێ پاڵ بکەوێ: دووەمیان کە کۆی (غلاف) بێ وەکوو (کیتاب- کتب) لامە کەی زەنەدار کراوە وەکوو (کُتُبْ رُسُلْ) ئەو کاتە ماناکەی وایە کە دڵ و دەروونیان هەمبانەو سندوقی زانست و زانیارین پڕ بووە لە عیلم و پێویستیان بە ئامۆژگاری پێغەمبەر و کەسی تر نیە.

گومڕاییانەوە پەروەردگار دڵی مۆر کردوون و کەوتونە زەلکاوی گومڕاییەوەو ڕەنگ دانەوەی ناشیرینی ئەو گومڕاییەیان لەسەر کرداو گوفتار و ڕەوشتیان دا دیارە، یان دڵیان وەکوو پارەی نیکڵ و ئاسنێکی مۆر لێ دراو وایە لە ڕەقی و نەگۆڕی دا هیچ نەقش و نیگاری تری لێ نادرێ دڵی ئەوانیش بەو جۆرە هیچ شتێکی تر کاری تێ ناکاو هیچ بەڵگەو تێڕوانین و ئامۆژگارییەک کاریان تێ ناکاو لە زەلکاوی گومڕایی دا سەریان لێ شێواوەو لە خوی پیس و بەد ڕەفتاری خۆیان لا نادەن ﴿فلا يؤمنون إلا قليلا﴾ بڕوای تەواویان نیە تەنها بڕوایان بە موساو تەورات هەیە، ئەوەیش بە بڕوا حلێب ناکرێ، یان کەمێکیان نەبێ وەکوو عەبدوڵلای کوڕی سەلام و هاوەڵانی ئەوانی تریان بڕوایان نیە! ﴿وبكفرهم وقولهم على مريم بهتانا عظيما﴾ هەروەها بە هۆی بڕوا نەکردنیان بە عیساو بە ئینجیل و بوختان کردنیان بە مەریەم کە گوایە دەستی تێکەڵ کردووە، لە ژێرەوە لەگەڵ یوسفی (النجار)دا داوێنپیسی ئەنجام داوە!! کە ئەوە بوختانێکە مووچڕکە بە جەستەی خاوەن ویژدان دەهێنێ و هەست و شعور دەتاسێنێ! بوختانێکی گەلێ گەورەو ناڕەوایە، جگە لە جوولەکەکان کەسی تر زات ناکا بوختانی وا بکا.

﴿وقولهم إنا قتلنا المسيح عيسى ابن مريم رسول الله﴾ هەروا گومانی ئەوەیان کە گوایە عیسای کوڕی مەریەمیان کوشتووە، بەگاڵتەوە -نەک بەڕاستی پێی دەڵێن:- (رسول الله) ڕەوانە کراوی خودا قورئانیش کە بە (ابن مريم) تۆماری کردووە بۆ ڕەتدانەوەی ئەو مەسیحیانەیە کە دەڵێن: کوڕی خودایە!!

ئەمجار پەروەردگار گوتن و بۆچوونەکانیان پووچەڵ دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿وما قتلوه﴾ ئەوان درۆ دەکەن عیسایان نەکوشتووە، ﴿وما صلبوه﴾ هەڵیان نەواسیوەو لە خاچیان نەداوە وەکوو خۆیان ئەو ئیدیعایە دەکەن. ﴿ولكن شبه لهم﴾ بەڵکو خودا شێوەی عیسای خستە سەر پیاوێکی ترو ئەویان گرت و کوشتیان و هەڵیانواسی! کەوابوو: ئەوان بە یەقین عیسایان نەکوشتووە، چونکە ئەو تیرۆریستانەی کە چوون بۆ کوشتنی عیسا، عیسایان نەدەناسی، کە کابرایان کوشت

لە ناو خۆیانەوە کەوتنە گومانەوە ﴿وإن الذين اختلفوا فيه﴾ ئەوانەی کەوتوونە گومانەوە لەبارەی هەڵواسینی عیسا، ئایا هەڵواسراوەکە عیسا بووە یان یەکێکی تر بووە؟؟ ﴿لفي شك منه﴾ لە گومان و ڕاڕایی دان دەربارەی ڕاستی ڕووداوەکە، ﴿ما لهم به من علم إلا اتباع الظن﴾ زانیارییەکی تەواویان لەو بارەوە نیە، بەڵکو ئەوان شوێن گومان و نیشانەی وا کەوتوون کە زانیاری ڕاستیان بۆ دەستە بەر ناکا.

﴿وما قتلوه يقينا﴾ ئەوان بە یەقینی عیسایان نەکوشتووە! وشەی (يقيناً) یان حاڵە لە (واوی) (قتلوه) واتە: ئەوان دڵنیا نەبوون لە کوشتنەکەی بەڵکو گومانیان بۆ پەیدا بوو.

یان حاڵە لە (هی) (قتلوه) واتە کوشتنەکەیان بە یەقین نیە بەڵکو گومانی تێدایە، یان صیفەتی مەصدەرێکی حەزف کراوە، واتە: (وما قتلوه قتلاً يقيناً) نەیانکوشتووە بە کوشتنێکی یەقین!

﴿بل رفعه الله إليه﴾ بەڵکو خودا لە دەستی ئەو کۆمەڵە جوولەکە تیرۆرستانە ڕزگاری کرد و بەرزی کردەوە بۆ لای خۆی و وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وإذ قال الله يا عيسى إني متوفيك ورافعك إليّ ومطهّرك من الذين كفروا﴾ آل عمران/٥٥ ئیبنو عەبباس دەڵێ: مانای (متوفيك) دەتمرێنم. وەهەب دەڵێ: خودا سێ ڕۆژ عیسای مراند و دوای زیندووی کردەوەو ئەمجار بەرزی کردەوە!

زۆربەی ڕاڤەکەرانی قورئان دەڵێن: مەبەست بە (متوفيك) لێرەدا مردن نیە، بەڵکو مەبەست نووستنە وەکوو لە شوێنێکی تر دەفەرموێ ﴿وهو الذي يتوفاكم بالليل﴾ الأنعام/٦٠ یان دەفەرموێ ﴿الله يتوفى الأنفس حين موتها والتي لم تمت في منامها..﴾ الزمر/٤٢.

حەسەنی بەصری دەڵێ: پێغەمبەر بە جوولەکەکانی گوت: عیسا نەمردووە بەڵکو پێش ڕۆژی قیامەت دێتەوە بۆ ناوتان.

واتە: ئەوەی لە ناو راڤەکەرانی قورئان دا باوە ئەوەیە: کە یەزدان عیسای بە جەستەو گیانی‌یەوە بەرز کردۆتەوە بۆ ئاسمان.

ئیمامی رازی دەفەرموێ بەرز کردنەوەکە بە پلەو پایەو رێز و تەقدیرە، واتە بەرزت دەکەمەوە بۆ پلەو پایەی رێزدارانی خۆم. مانای (رافعك إلي) یەعنی (رافعك الی محل کرامتي). وەکوو چۆن دەربارەی ئیبراهیم دەفەرموێ: **﴿إني ذاهب الی ربي﴾** الصافات/٩٩ ئاشکراشە رۆیشتنەکەی ئیبراهیم لە عێراقەوە بۆ شام بوو کەوابوو رستەی (الی ربي) بۆ شان و شەوکەت و رێز و تەقدیرە.

ئەمجار پەروەردگار بەڵگەی لەسەر بالا دەستی خۆی هێنایەوە ئەوەی سەلماند کە توانای تەواوی هەیە بۆ پاراستنی عیسا لە هەڵواسین و رزگار کردنی لە چنگی جوولەکەو رۆمە ستەمکارەکان و فەرموی: **﴿وکان الله عزیزا حکیما﴾** واتە: خودا بالا دەستەو کەس بەسەری دا زاڵ نابێ، داناو زانایە لە هەموو کارو نەخشەو پیلانێکیا، هەموو کەسێك بە گوێرەی کردەوەکانی پاداشی دەداتەوە، بۆ وێنە ئەوتا سزای جوولەکەکانی بەوە داوەتەوە کە لەسەر زەوی ژێر دەستەو شاربەدەر کراوو قێز لێکراوون!.

ئەمەی نووسرا بیروبڕوای موسوڵمانانە دەربارەی هەڵواسینی عیساو بەرز کردنەوەی بۆ ئاسمان، کە دەقی قورئانەو ئێمە گومانمان لە راستی دا نیە، هەر دیرۆك و قسەو قسەڵۆك و باسێکی تر لەم بارەوە بگوترێ پێچەوانەی ئەمە بێ! بەراستی نازانین و هەموویان بێ سەر و بەرن! لەلایەکی ترەوە بڕوا کردن بەو رایەی کە دەڵێ: عیسا نەکوژراوەو هەڵنەواسراوە، زۆرتر جێگای رێزە بۆ عیسا، بۆچوونی ئەوە کە عیسا کوژراوەو هەڵواسراوەو خۆی بەخت کردووە لە پێناو ئادەمیزاد دا بە گشتی و بۆ ئەوەی تاوانی ئادەم و نەوەکانی بشواتەوە بیروبۆچوونێکی مەسیحی‌یەو بەشێکە لەو رۆمان و سەرگوزشتانەی لە ئینجیلەکاندا هەن، بیروزادەی مێشکی ئادەمیزادن فڕی بەسەر کەلامی خوداوە نیە، چونکە پەروەردگار پاك بوونەوەی لە گوناه پابەند کردووە بە تۆبەو گەڕانەوەو پەشیمان بوونەوە. ئادەم تۆبەی کرد تۆبەکەی لێ وەرگیرا خودا لی‌ی خۆش بوو، وەکوو دەفەرموێ: **﴿فتلقی آدم من ربه**

كلمات فتاب عليه إنه هو التواب الرحيم﴾ البقرة/٣٧ کەسێک کەمێک تێفکرینی هەبێ ئەوەی بەدڵدا ناچێ کە بۆ مەسیحی‌یەکان تاوان کردن ڕەوایە، چونکە مەسیح خۆی کردووەتە قوربانی بۆ گوناهەکانیان، عیسا گوناهەکانیان بۆ ڕەش دەکاتەوە کاتی خۆی بووەتە قۆچی قوربانی و کەبشی فیدا بۆیان.

ئەمجار پەروەردگار دەربارەی مەسیح بڕیارێکی یەکلا کەرەوە دەردەکا و دەفەرموێ: **﴿وإن من أهل الكتاب إلا ليؤمنن به قبل موته﴾** دڵنیا بن هەر یەکێک لە خاوەن نامەکان جولەکەو مەسیحی لە کاتی سەرەمەرگا کە مردن یەخەی دەگرێ و ڕاستی بۆ دەردەکەوێ و پێغەمبەرایەتی و بەندایەتی عیسای بۆ ئاشکرا دەبێ بڕوای پێ دەکەن و بەڕاستی دەیناسن، جولەکە دەزانێ کە پێغەمبەرێکی ڕاستگۆیە و درۆزن نیە، مەسیحی دەزانێ کە ئادەمیزادەو بەس، نە خودایەو نەکوڕی خودایە، بەڵکو ڕەوانە کراوی خودایە، بەندەیەکی فەرمانبەرداری یەزدانە، بەڵام بڕوا هێنانەکەیان لە کاتێک دایە کە سوودی نیە، چونکە لەسەرەمەرگ و پێش غەرغەرەی ڕۆح دەرچوونە، ئەو کاتەش ئیمان هێنان لە کەس وەرناگیرێ! چونکە ئەو کاتە کاتی ئەرک لە ئەستۆیی نامێنێ و خاڵی وەرچەرخانە لە ژیانی دونیاوە بۆ ژیانی دوایی، جگە لەوەش دوای هاتنی پێغەمبەری ئیسلام ئیمان هێنان بە هیچ پێغەمبەرێک سوودی نیە ئەگەر لەبەر تیشکی ڕۆشنایی قورئان دا نەبێ! **﴿ويوم القيامة يكون عليهم شهيدا﴾** ڕۆژی قیامەتیش حەزرەتی عیسا شایەتی لەسەر جولەکەکان دەدا بەوەی کە بڕوایان پێ نەکردووەو پێغەمبەرایەتیەکەیان بەدرۆ خستۆتەوە، شایەتی لەسەر مەسیحی‌یەکانیش دەدا بەوەی کە بە کوڕی خودایان داناوە، ڕاستی چۆنیەتی خۆی ئاشکرا دەکا، وەکوو خودا لەسەر زوبانی عیسا خۆیەوە بۆمان باس دەکاو دەفەرموێ: **﴿ما قلت لهم إلا ما أمرتني به أن اعبدوا الله ربي وربكم وكنت عليهم شهيداً ما دمت فيهم﴾** المائدة/١١٧

واتە: شایەدی بۆ موسوڵمانان دەدا بەوەی کە بڕوایان پێ کردووە، شایەدی لەسەر کافرەکانیش دەدا بەوەی کە بەدرۆیان خستۆتەوەو بڕوایان پێ نەکردووە، چونکە هەموو پێغەمبەرێک شایەد و چاودێرە بەسەر ئەممەتەکەیەوە! وەکوو لە

ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ **فكيف إذا جئنا من كل أمة بشهيد، وجئنا بك على هؤلاء شهيداً** ﴾ النساء/٤١.

قەتادە دەربارەی ئایەتی ﴿**ويوم القيامة يكون عليهم شهيدا**﴾ وتوویەتی: مانای ئەوەیە: کە عیسا دەبێتە شایەد بەسەریانەوە لەوەدا کە نیگای خودای پێ گەیاندوون و خۆی بەوە پێ ناساندوون کە بەندەی خودایە!

بەڵێ لە حاڵەتێکی غافڵ گیری و ناگەهانیئامێزدا، عیسا بەرەو روویان دەبێتەوەو شایەدیان لێ دەدا، ئەوانەی بە درۆیان خستۆتەوەو ئەوانەی بڕوایان پێ کردووە دەست نیشانیان دەکا! خۆ بەدوور دەگرێ لەوانەی بوختانیان بۆ دایکی کردووەو خۆیشیان بە کوڕی خودا لە قەڵەم داوە! لەبەردەم هەموانیان دا ئەوە دووپات دەکاتەوە: کە بەندەو رەوانەکراوی خودایەو بانگەوازی ئوممەتەکەی کردووە بۆ خودا پەرستی و بەندایەتی کردنی و تا لە ناویان دا بووە چاودێری کردوون و ئامۆژگاری کردوون و ئەم راستی‌یەی بۆ روون کردوونەوە، لە دوای مردنیشی ئەوە لێیان بەرپرسیار نیەو عوزری هەیە!!

سەرەنجامی ستەمکاری جوولەکەکان و سوود خواردنیان و پاداشی خودا پەرستان

فَبِظُلۡمٖ مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُواْ حَرَّمۡنَا عَلَيۡهِمۡ طَيِّبَٰتٍ أُحِلَّتۡ لَهُمۡ وَبِصَدِّهِمۡ
عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ كَثِيرٗا ﴿١٦٠﴾ وَأَخۡذِهِمُ ٱلرِّبَوٰاْ وَقَدۡ نُهُواْ عَنۡهُ وَأَكۡلِهِمۡ
أَمۡوَٰلَ ٱلنَّاسِ بِٱلۡبَٰطِلِۚ وَأَعۡتَدۡنَا لِلۡكَٰفِرِينَ مِنۡهُمۡ عَذَابًا أَلِيمٗا
﴿١٦١﴾ لَّٰكِنِ ٱلرَّٰسِخُونَ فِي ٱلۡعِلۡمِ مِنۡهُمۡ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ يُؤۡمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ
إِلَيۡكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبۡلِكَۚ وَٱلۡمُقِيمِينَ ٱلصَّلَوٰةَۚ وَٱلۡمُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ
وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ أُوْلَٰٓئِكَ سَنُؤۡتِيهِمۡ أَجۡرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

خوێنەری هێژا ئەم چەند ئایەتانەی دواییش پەیوەند دارن بە باسی جوولەکەکانەوە، ئەوەتا: دوای ئەوەی پەروەردگار لە ئایەتەکانی پێشوودا ئەو کردەوەو خراپەکارییانەی جوولەکەی باس کرد کە بوونە هۆی رق هەڵسانی خوداو ناڕازی بوونی لێیان! ئەمجار شێوەی سزادانیان لە دونیادا دیاری دەکا کە بریتییە لە یاساغ کردنی برێ خواردەمەنی خۆش لێیان و لە قیامەتیش دا سزای بە ئێشیان بۆ ئامادە کراوە بۆ موسوڵمانانیش پاداشی باش کە بەهەشتی بەرینە. دەفەرموێ: **﴿فبظلم من الذين هادوا﴾** بەهۆی ستەم و ستەمکاری جوولەکەکان خۆیانەوە لە ئاکامی ئەو هەموو تاوانە گەورانەیان **﴿حرمنا عليهم طيبات أحلت لهم﴾** چەند خواردەمەنییەکی خۆش و بەلەزەتمان لێ قەدەغە کردن کە لەوەو پێش بۆیان حەلاڵ

بوو وەکوو دەفەرموێ: **﴿كل الطعام كان حلاً لبني إسرائيل إلا ما حرم إسرائيل على نفسه من قبل أن تنزل التوراة﴾** آل عمران/٩٣

واتە: پێش هاتنی تەورات هەموو خواردەمەنییەکیان بۆ حەلاڵ بووە جگە لەو خواردنانەی کە یەعقووب لەسەر خۆی یاساغی کردبوون کە بریتی بوون لە گۆشتی حوشتر و شیرەکەی.

ئەمجار پەروەردگار لە تەورات دا زۆر خواردنی لێ یاساغ کردن وەکوو دەفەرموێ: **﴿وعلى الذين هادوا حرمنا كل ذي ظفر ومن البقر والغنم حرمنا عليهم شحومهما إلا ما حملت ظهورهما أو الحوايا أو ما اختلط بعظم، ذلك جزيناهم ببغيهم وإنا لصادقون﴾** الأنعام/١٤٦.

واتە: بۆیە ئەو شتانەمان لێ قەدەغە کردن چونکە سەرپێچییان کرد، یاخی بوون، دژی پێغەمبەرەکانیان وەستان، گوێیان بە ئامۆژگارییەکانیان نەدا، سەرە رۆو دڵرەق و مێشک بۆش و ئاژاوە گێڕ و ستەمکار بوون بۆیە فەرموی **﴿فبظلم من الذين هادوا﴾** واتە خەتاکە لە خۆیانەوە بوو، بەهۆی ستەمکاری و سەرپێچییەوە ئەو یاسایەیان بەسەر دا سەپێنرا، **﴿وبصدهم عن سبيل الله كثيرا﴾** بەهۆی ئەوە کە خۆیان شوێن حەق و راستی نەکەوتن و نەشیان دەهێشت خەڵکانی تریش شوێنی بکەون! فەرمانیان بە خراپە دەرکرد و جڵەو گیرییان لە چاکە دەکرد، مژدەی هاتنی پێغەمبەر و رەوشت و نیشانەکانی کە لە کتێبەکانیاندا تۆمار کرابوون دەیان شاردەوەو نەیاندەهێشت خەڵک پێی بزانێ!

ئەم رەوشتانەیان رەوشتی سرووشتیان بوو لە هەموو کات و شوێنێک دا، لە کۆن و نوێ دا، هەموو کاتێ دوژمنی بابە کوشتەی پێغەمبەران بوون دژیان وەستاوون و بە درۆیان خستوونەتەوە، لێیان کوشتون و بە ئەو پەڕی دڕندەیی لە ناویان بردوون، هەر لەم روانگەشەوە حەزرەتی عیسا ﷺ و حەزرەتی موحەممەد ﷺ یان بە درۆ خستوونەوە! **﴿وأخذهم الربا﴾** هەروەها بەهۆی ریبا وەرگرتن و مامەڵە کردنیان بە شێوەی ریبا ئامێز **﴿وقد نهوا عنه﴾** لە کاتێک دا کە لەسەر زمانی

پێغەمبەران جڵەوگیرییان لێ کرابوو، پێیان ڕاگەیەنرابوو کە ڕیبا وەرنەگرن[17]، ﴿وأكلهم أموال الناس بالباطل﴾ هەروەها بەهۆی وەدەست هێنانی ماڵی خەڵک و خواردنی ماڵی بەشێوەی ناڕەواو لەڕێی بەرتیل و دزی و داگیر کردن و هەڵخەڵەتاندن و فرت و فێڵ و کاسبی نادروستەوە وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿سماعون للكذب، أكالون للسحت﴾ المائدة/٤٢. (سحت) واتە: کاسبی حەرام جا لەهەر ڕوویەکەوە بێ، ﴿وأعتدنا للكافرين منهم عذابا أليما﴾ ئامادەمان کردووە بۆ بێ بڕواکانیان سزای کوشندەو بە ئێش لە ناو دۆزەخ دا هەروەها بۆ هەموو بێ بڕوایەکی وەکوو ئەوان سزای بەئێشی دۆزەخمان ئامادەیە!

تێبینی ئەوە دەکرێ کە یاساغ کردنی خواردەمەنی لە هەموو نەوەی ئیسرائیل بووەو شێوەیەکی گشتی لە خۆ گرتووە، بەڵام سزای دۆزەخ هەر بۆ کافرەکانیانە، ئەوانەیان کە بە کافری مردوون.. بۆیە پەروەردگار بۆ ڕاستکردنەوەی زەینی بیسەران و بۆ ئەوەی وا نەزانن کە چونکە سزا دونیایی‌یەکەیان گشتی‌یە سزا قیامەتی‌یەکەشیان هەر وایە، یان چونکە لە ئایەتەکانی پێشوو دا باسی جوولەکە بە ڕەهایی و گشتی کراوە سەرپێچی و خراپەکارییان بە شێوەیەکی عام وەپاڵ دراوە وا گومان ببرێ کە ئەوە هەموانیان دەگرێتەوەو کەسیان تێدا نیە شیاوی چوونە بەهەشت بێ جا بۆ ڕەواندنەوەی ئەم گومانە پەروەردگار فەرمووی: ﴿لكن الراسخون في العلم منهم﴾ بەڵام ئەو جوولەکانەی خاوەنی زانیاری ڕاست و دروستن و لە زانیاری دا قووڵ بوونەوە، ئایینیان بە بەڵگەوە وەرگرتووە بیروباوەڕیان وەکوو کێوی ئەلبورزە، ئایینیان بە ماڵ و سامانی دونیا ناگۆڕنەوە ﴿والمؤمنون﴾ موسوڵمانیان بە گشتی‌یان موسوڵمانی ئوممەتی (محمد)ﷺ ئەوانەی بیروباوەڕیان دامەزراوەو ئیمانەکەیان هەڵیان دەنێ بۆ چاکەکاری و خودا پەرستی، ئیمانەکەیان ڕەگەزپەرستی و دەمارگیری تێدا نیە، ڕواڵەتبازی و چاولێکەری نیە ﴿يؤمنون بما

[17] هەر چەندە لە تەوراتی ئێستا ڕیبا وەرگرتن لە خزم و خزێش حەرامە نەگینا ڕیبا وەرگرتن لە بێگانە ڕەوایە بەلایانەوە.

أنزل إليك﴾ بڕوایان هەیە بەو قورئانەی کە بۆ تۆ نێردراوە ئەی پێغەمبەری ئیسلام! ﴿وما أنزل من قبلك﴾ هەروەها ئیمانیان بەو نامە ئاسمانی و نیگا یەزدانیانە هەیە کە بۆ موساو عیساو پێغەمبەرەکانی تر نێردراوە، ئیمانیان بە خوداو هەموو پێغەمبەران هەیە، جوداوازی ناخەنە نێوانیانەوە، ئیمانی پتەویان بە خوداو بە ڕۆژی قیامەت و بە زیندوو بوونەوەو پاداشی کردەوەکانیان هەیە.

﴿والمقيمين الصلاة﴾ وشەی (المقيمين) دروستە بە مەنصوبی بخوێندرێتەوە مانای ستایش بگەیەنێ و ببێتە مەفعوول و بیهی بۆ فیعلێکی مەزەندە کراو کە (أعني) یا (أمدح) بێ واتە: بە تایبەتی ئەوانەی کە بەڕێک و پێکی نوێژەکانیان ئەنجام دەدەن، ڕوکن و مەرجەکانیان بە تەواوی بەجێ دێنن. دروستە بە مەجروری بخوێندرێتەوە ئەو کاتە دەتوانین بڵێین: مەعطوفە بۆ سەر (ما) لە (ما أنـزل) ەدا واتە (يؤمنون بما أنزل إليك وبالمقيمين الصلاة من الأنبياء) دەشتوانین بڵێین:عەطفە بۆ سەر (ك) لە (اليک)دا واتە: (بما أنزل إليك وإلى المقيمين الصلاة) یان عەطفە بۆ سەر (ك) لە (قبلک) دا واتە: (من قبلك وقبل المقيمين الصلاة من أمتك) عەطف کردنەوە بۆ سەر (ك) لە (إليک) و (قبلک)ەدا لە سەر ڕای کوفییەکانە ئەگینا بەلای بەصرییەکان ئەو جۆرە عەطفە نابێ.

بۆیە لە ناو پایەکانی ئیسلام دا تەنها باسی نوێژی کردووە چونکە بەجێ هێنانی نوێژ بەڕێک و پێکی سەردەکێشێ بۆ بەجێ هێنانی ئەرکەکانی دیکەش، نوێژ ئادەمیزاد لە کردەوەی ناشیرین و گوفتاری فاحیشە دەگێڕێتەوە، دڵ و دەروون پاک دەکاتەوە، نەفس ڕام دەکا بۆ ئەوەی لە ماڵ و دارایی خۆی ببەخشێ بە هەژاران و نەبوان! وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: **﴿إن الإنسان خلق هلوعا، إذا مسه الشر جزوعا، وإذا مسه الخير منوعا إلا المصلين﴾** المعارج/١٩-٢٢.

﴿والمؤتون الزكاة﴾ ئەوانەی زەکاتی ماڵ و سامانی خۆیان دەردەکەن و دەیدەنە ئاتاجان ﴿والمؤمنون بالله﴾ ئەوانەی بڕوایان بە خودا هەیەو بەندایەتی بۆ دەکەن ﴿واليوم الآخر﴾ ئەوانەی بڕوایان بە ڕۆژی قیامەت هەیە ﴿أولئك﴾ ئەوانەی

خاوەنى ئەو رەوشتانەن کە باس کران ﴿سنؤتيهم أجرا عظيما﴾ لەمەو دوا لە رۆژى قيامەت دا پاداشى گەورەو باشيان دەدەينێ پاداشێک کە هەر خودا چۆنيەتى و چەندىيەتى دەزانێ.

ئيبنو ئيسحاق و بەيهەقى لە ئيبنو عەبباسەوە دەگێڕنەوە کە فەرمويەتى: ئايەتى: ﴿لكن الراسخون﴾ دەربارەى عەبدوڵلاى کوڕى سەلام و ئوسەيدى کوڕى سەعيە وثەعلەبەى کوڕى سەعيە و ئەسەدى کوڕى عوبەيد هاتۆتە خوارێ، کە وازيان لە ئايينى جولەکە هێناو بەڕاستى موسوڵمان بوون و هاتنە ريزى يارانى پێغەمبەرەوە!

هەروەها ئايەتەکان درێژە بە موناقەشە کردنى خاوەن نامەکان دەدەن و سەرپێچى يە جۆراو جۆرەکانيان دەخەنە روو، چونکە وەکوو لە پێشەوە شى کرايەوە ئەو خاوەن نامانە بڕوايان بە هەموو پێغەمبەرەکان نيە، داخوازى سەير و سەمەرەيان لە پێغەمبەرەکان داوا کردووە، هەر ويستوويانە لەمپەر لە بەردەم بانگەوازيکەران دابنێن و فرت و فێڵيان لێ بکەن، کەميکيان نەبێ بە دڵسۆزى ئيمانيان نەهێناوە، وا لێرە بەو لاوە لەم چەند ئايەتەدا ئەوە دووپات دەکاتەوە کە نيگاى خودا بۆ هەموو پێغەمبەران يەک جۆرەو جوداوازى تێدا نيە، ئەگەر ئەو جوولەکانە راست دەکەن بڕوايان بە موسا هێنابێ دەبێ ئيمان بە (محمد)يش بێنن و جياوازى ئەم پێغەمبەر و ئەو پێغەمبەر نەکەن!

نیگا بۆ پێغەمبەران هەمووی لە یەک سەرچاوەوەیە،

﴿إِنَّآ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ كَمَآ أَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰ نُوحٖ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعۡدِهِۦۚ وَأَوۡحَيۡنَآ
إِلَىٰٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَإِسۡمَٰعِيلَ وَإِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَ وَٱلۡأَسۡبَاطِ وَعِيسَىٰ
وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيۡمَٰنَۚ وَءَاتَيۡنَا دَاوُۥدَ زَبُورٗا ﴿١٦٣﴾
وَرُسُلٗا قَدۡ قَصَصۡنَٰهُمۡ عَلَيۡكَ مِن قَبۡلُ وَرُسُلٗا لَّمۡ نَقۡصُصۡهُمۡ عَلَيۡكَۚ
وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكۡلِيمٗا ﴿١٦٤﴾ رُّسُلٗا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ
لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةُۢ بَعۡدَ ٱلرُّسُلِۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمٗا ﴿١٦٥﴾
لَّٰكِنِ ٱللَّهُ يَشۡهَدُ بِمَآ أَنزَلَ إِلَيۡكَۖ أَنزَلَهُۥ بِعِلۡمِهِۦۖ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ يَشۡهَدُونَۚ
وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾

ئیبنو ئیسحاق لە ئیبنو عەبباسەوە دەگێڕێتەوە، دەڵێ: عودەی کوڕی زەید وتی: بە گوێرەی زانینی ئێمە پەروەردگار دوای موسا هیچ جۆرە نیگایەکی بۆ سەر هیچ کەسێک نەناردووە، واتە: کۆمەڵێک جوولەکە کە سوکەین و عودەی کوڕی زەیدیان تێدا بوون، بە پێغەمبەریان گوت: لە پاش موسا خودا نیگای بۆ کەس نەکردووە! ئەوە بوو: پەروەردگار بە درۆی خستنەوەو فەرموی: ﴿إنا أوحينا إليك كما أوحينا إلى نوح والنبيين من بعده﴾ ئەی محمد! ئێمە نیگامان بۆ تۆ ناردووە وەکوو چۆن نیگامان بۆ نوح و ئەو پێغەمبەرانەی دوا ئەو کردووە، جوداوازی لە نێوان نیگا کردن بۆ تۆو بۆ ئەوان نیە، تۆ ئەی محمد! پێغەمبەرێکی نەشاز نیت، ئەگەر ئەوان بەڕاستی ئیمانیان بە پێغەمبەرەکانی تر هەبوایە ئیمانیان بە تۆش

دەهێنا نیگای یەزدانی یەک توخمەو گۆڕانی بەسەر دا نایەو بۆ هەموو پێغەمبەرەکان چوون یەکە.

نیگا: پێ زاناندن و پێ راگەیاندنێکە لە خوداوە بۆ پێغەمبەرێک جا بە قسە لەگەڵ کردن بێ، یان مانا خستنە دڵ بێ بە شێوەیەک کە سەر بکێشێ بۆ زانیاری راست و دروست و لێشی عەیان بێ کە لە خوداوەوەیە.

دەتوانین بڵێین: نیگا زانیارییەکە ئادەمیزاد لە خۆی دا هەستی پێ دەکاو لێی یەقین و عەیانە کە لە خوداوە هاتووە، جا بەهۆی ناوەندەوە بێ یان بەبێ ناوەند بێ.

نیگا یەک جۆرە و بۆ هەموو پێغەمبەران چوون یەکە، یەکەم پێغەمبەر کە نیگای بۆ کراوە حەزرەتی نووح بووە، یەکەم پێغەمبەر بووە کە لەسەر زوبانی شەریعەت و یاسا بلاو بووەتەوە، ئەمجار هەر بەو جۆرە نیگا بۆ پێغەمبەرەکانی دوا ئەویش کراوە وەکوو دەفەرموێ: ﴿وأوحينا إلى إبراهيم وإسماعيل وإسحاق ويعقوب والأسباط وعيسى وأيوب ويونس وهارون وسليمان وآتينا داورد زبورا﴾ نیگامان بۆ ئیبراهیم کردووە کە بە باوکی پێغەمبەران ناسراوە، پێشی دەڵێن (خليل الله) هەروەها بۆ ئیسماعیل کە کوڕی گەورەی ئیبراهیمە و باوکی هۆزی عەرەبەو باپیرە گەورەی پێغەمبەری ئیسلامەو لە مەککە لە دونیا دەرچووە، هەروەها نیگامان بۆ (ئیسحاق)کردووە کە کوڕی ئیبراهیمەو باوکی یەعقوبە کە بە ئیسرائیل بەناوبانگەو نژادی جوولەکە بۆ ئەو دەگەڕێتەوە، لە شام لە دونیا دەرچووە، ئەمجار بۆ لوط کە برازای ئیبراهیمە، ئەمجار بۆ یەعقووب ئەمجار بۆ (أسباط) کە بریتین لە (١٠) کوڕەکانی یەعقووب و دوو کوڕەزاکانی کە کوڕی یوسف بوون و کۆی (سبط)ە دوانزە کوڕ بوون، ئەسباط لە نەوەی ئیسحاقن.

ئەمجار نیگامان نارد بۆ عیساو هارون و ئەییوب و داود و سولەیمان و یونس، لە ئایەتەکەدا عیسا پێش ئەو پێغەمبەرانە خراوە چونکە جوولەکەکان تانەی لێ دەدەن و پڕوپاگەندەی دەربارە بلاو دەکەنەوە، ئەو کۆمەڵە پێغەمبەرەی ناو زەد کردن بۆ ڕێز لێنان.

پەروەردگار بە تایبەتی زەبووری بۆ داود نارد. زەبوور نامەیەکی ئاسمانی بووە، پەروەردگار بە نیگا ناردوویەتی بۆ داوود و لەسەدو پەنجا سوورەت پێک هاتبوو حوکم و حەلاڵ کردن و حەرام کردنی هیچ شتێکی تێدا نەبوو بەڵکو ناوەڕۆکی بریتی بوو لە پەند و ئامۆژگاری! داود ﷺ دەنگی زۆر خۆش بوو، کە دەستی دەکرد بە خوێندنەوەی زەبوور ئادەمیزاد و جنۆکە و پەلەوور و ئاژەڵ لێی کۆ دەبوونەوەو گوێیان لێ دەگرت، حەزرەتی داود زۆر نێک نەفس بوو هەرگیز فیزو لوتبەرزی نەبوو، لە بەروبوومی ئیشی دەستی خۆی بژێوی خۆی دابین دەکرد و زرێ چنی دەکرد!!

ئەی محمد! ئێمە تۆمان کرد بە پێغەمبەر و نیگامان بۆ ناردووی و روانەمان کردووی بۆ سەر ئادەمیزاد وەکوو چۆن پێغەمبەری تریشمان جگە لەوانەی لێرەدا باسمان کردن ناردوون، ﴿ورسلا قد قصصناهم عليك من قبل﴾ ژیان نامەو بەسەرهاتی هەندێک لەو پێغەمبەرانەمان بۆ گێڕاوێتەوە لە پێش نازڵ کردنی ئەم سورەتەدا وەکوو ئەو پێغەمبەرانەی کە لە سوورەتە مەکییەکان دا ناویان هاتووە بۆ نموونە بە بۆنەی سەرگوزشتەی ئیبراهیم لە سورەتی ئەنعام دا دەفەرموێ: **﴿ووهبنا له إسحاق و يعقوب كلاً هدينا ونوحاً هدينا من قبل ومن ذريته داود وسليمان وأيوب ويوسف وهارون وكذلك نجزي المحسنين، وزكريا ويحي وعيسى وإلياس كل من الصالحين، وإسماعيل واليسع ويونس ولوطاً وكلاً فضلنا على العالمين﴾** الأنعام/٨٤-٨٦.

ئەم سوورەتانەی کە بەزۆری سەرگوزشتەی پێغەمبەرانیان لە خۆ گرتووە سورەتی (الأنبياء، هود، الشعراء)ن سەرجەمی ئەو پێغەمبەرانەی لە قورئان دا ناویان هاتووە بیست و پێنج پێغەمبەرن، کە ئەم زاتانەن: ئادەم، ئیدریس، نوح، هود، صالح، ئیبراهیم، لوط، ئیسماعیل، ئیسحاق، یەعقووب، یوسف، ئەییوب، شوعەیب، موسا، هارون، یونس، داود، سولەیمان، ئیلیاس، ئەلیەسەع، زەکەرییا، یەحیا، عیسا، ذولکیفل بەلای زۆربەی راڤەکەرانی قورئانەوە- ئاخر و

سەرخەتمەی پێغەمبەرانیش حەزرەتی (محمد)ە سەلامی خودا لـە هـەموویان بـێ بەتایبەتی لە سەردار و گەورەی هەموانیان کە حەزرەتی (محمد)ە!!

﴿ورسلا لم نقصصهم عليك﴾ ژیان نامەو بەسەر هاتی هەندی پێغەمبەرمان بۆ نەگێڕاویتەوە، لە قورئان دا باسمان نەکردووە وەکوو ئەو پێغەمبەرانەی کە نێردراون بۆ سەر ئەو گەل و نەتەوانەی کە مێژوو بەسەر هاتیان لە لایەن گەلەکەتەوە نەزانراوەو خاوەن نامەکانیش (جوولەکەو مەسیحی) ئاگادارییان نین؛ وەکوو ئەو پێغەمبەرانەی کە نێردراون بۆ سەر گەل و نەتەوەکانی صین و یابان و هیند و خۆرئاواو ئەفەریقا.

بۆیەیش سەرگوزشتەکانیان بۆ نەگێرایەوە چونکە مەبەست لە سەرگوزشتە گەڕاندنەوە پەند و ئامۆژگاری لێ وەرگرتنەو بەڵگە هێنانەوەیە لەسەر راستی پێغەمبەراتیەکەی وەکوو لە شوێنێکا دەفەرموێ: **﴿لقد كان في قصصهم عبرة لأولي الألباب، ما كان حديثاً يفترى﴾** یوسف/١١١ یان کە دەفەرموێ: **﴿وكلاً نقص عليك من أنباء الرسل ما نثبت به فؤادك وجاءك في هذه الحق وموعظة وذكرى للمؤمنين﴾** هود/١٢٠.

پێویستە ئەوە بزانین: پەروەردگار بۆ سەر هەموو گەل ونەتەوەیەک چەند پێغەمبەرێکی رەوانە کردووە، رەحمەت و بەزەیی خودا بۆ سەرجەم ئادەمیزاد گشتی بووە، پێغەمبەرایەتی تایبەت نەبووە بە گەل و نەتەوەیەکی تایبەت و دیاری کراو؛ وەکوو جوولەکەکان پێیان وایەو دەڵێن: پێغەمبەر هەر دەبێ بەنو ئیسرائیلی بێ، بەڵکو قورئان بە روونی ئەوە ئاشکرا دەکا کە هەموو گەل و نەتەوەیەک پێغەمبەری بۆ نێردراوە، هەموو گەل و نەتەوەیەک پێغەمبەری تێدا نێردراوە ئەوتا قورئان دەفەرموێ: **﴿وإن من أمة إلا خلا فيها نذير﴾** فاطر/٢٤. یان دەفەرموێ **﴿ولقد بعثنا في كل أمة رسولاً أن اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت﴾** النحل/٣٦ ئەمە راستییەکە قورئان دەیچەسپێنێ، خاوەن نامەکان (أهل الكتاب) کە پێیان وایە قورئان لە کتێبەکانی ئەوان وەرگیراوە، ئەمەیان نەزانیوە کە قورئان ئەم راستییەی چەسپاندو زانیارییە تایبەتییەکانیش زیاتر رۆشنیان کردەوە.

ئەوەی کە مەشهور و باوە دەربارەی ژمارەی پێغەمبەران ئەو حەدیثە ئیبنو مەردەوەیهی لە ئەبوزەڕەوە دەیگێڕێتەوە و دەفەرموێ: پرسیارم لە پێغەمبەر ﷺ کرد وتم ئەی ڕەواه کراوی خودا! ژمارەی پێغەمبەران چەندە؟ پێغەمبەر فەرموی: ((**مائة ألف وأربعة وعشرون ألفا**)) وتم ئەی ڕەوانە کراوی خودا! چەندیان ڕەسولن؟ واتە ئومەتیان هەبووە؟ فەرموی: ((**ثلاثمائة وثلاثة عشر، جم غفير**)) وتم ئەی ڕەوانە کراوی خودا! یەکەمیان کێ بوو؟ فەرموی (آدم) وتم ئەی ڕەوانە کراوی خودا! ئادەم پێغەمبەر و ڕەوانە کراو بووە؟ فەرموی: ((**نعم خلقه الله بيده ثم نفخ فيه من روحه ثم سواه قبلاً**)) ئەمجار فەرموی: ((**يا أبا ذر أربعة سريانيون: آدم، وشيث، ونوح واخنوع وهوإدريس، وهو أول من خط بالقلم، وأربعة من العرب هود وصالح وشعيب ونبيك يا أبا ذر! وأول نبي من بني إسرائيل: موسى وآخرهم عيسى وأول النبيين آدم وآخرهم نبيك**)). ئەم فەرموودەیە ئەبو حاتەمی کوڕی حەببانی بەستی ڕیوایەتی کردوەو بە صحیحی حلێب کردووە.

ئەمجار پەروەردگار دەربارەی موسا زیدە ڕێزێکی تری باس کردووە فەرمووی ﴿**وكلم الله موسى تكليماً**﴾ پەروەردگار بە تایبەتی لەگەڵ موسادا ئاخاوتنی کرد ئاخاوتنێک بێ ناوەند، ئاخاوتنێکی ڕاست و حەقیقەت، بۆیەش لێرەدا ئەم زێدە ڕێزیەی موسای باس کرد، چونکە جولەکەکان کە نەتەوەی موسان و مەبەستی سەرەکی باسەکەن!

وشەی (تكليم) کە چاوگەو بوەتە مەفعوولی موطلەق بۆ فیعلی (كَلَّم) جەخت و چەسپاندن دەگەیەنێ.

تەکلیم بە نیسبەت پێغەمبەران بە مانا نیگا هاتووە وەکوو خودا دەفەرموێ: ﴿**وما كان لبشر أن يكلمه الله إلا وحياً أو من وراء حجاب أو يرسل رسولاً فيوحي بإذنه ما يشاء إنه علي حكيم**﴾ شووری/٥١. بەڵام چۆنیەتی نیگاو پێگەیشتن و تێگەیشتنی ئەوە باش وایە دەمی تێوە نەدەین، چونکە ناگەینە بنج و بنەوان تێیداو سوارچاکی ئەو مەیدانە نین، تەنانەت ئێمە چۆنیەتی پەیدا

بوون و گەیشتنی قسەی ناوخۆمان کە بە هۆی شەپۆلی هەواوە لە یەکترەوە پێمان دەگا نازانین، چ جای چۆنیەتی قسەی خودا!

ئەمجار پەروەردگار مەبەست و حیکمەتی یەزدانی لە ناردنی پێغەمبەران روون دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿رسلا مبشرين ومنذرين﴾ ئەو پێغەمبەرانەی ناردوومانن هەموویان موژدەدەر بوون بۆ چاکەکاران و ترسێنەر بوون بۆ خراپەکاران بۆیەش ئەو پێغەمبەرانەمان رەوانە کردون ﴿لئلا يكون للناس على الله حجة بعد الرسل﴾ بۆ ئەوەی ئادەمیزادان بەڵگەیان بە دەستەوە نەبێ لەسەر خودا، دوای هاتنی پێغەمبەرەکان بۆ ناویان و پێ راگەیاندنی فەرمانی خودا ئیتر رۆژی قیامەت بەهانەیان بە دەستەوە نابێ و ناتوانن داکۆکی لە خۆیان بکەن و بڵێن: نەمانزانیوە چیمان لەسەر بووە چیمان لێ قەدەغە بووەو کەس ئاگاداری نەکردووینەوەو ئێمە بێ ئاگا بووین و هیچمان نەزانیوە، وەکوو پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿ولو أنا أهلكناهم بعذاب من قبله لقالوا: ربنا لولا أرسلت إلينا رسولاً فنتبع آياتك من قبل أن نذل ونخزى﴾ طه/١٣٤ یان دەفەرموێ: ﴿وما كنا معذبين حتى نبعث رسولاً﴾ الإسراء/١٥ کەوابوو ناردنی پێغەمبەران و ناردنە خوارەوەی نامە ئاسمانی‌یەکان بۆ ئەوەیە: کە کەس عوزری نەمێنێ!

ئایین بەرنامەیەکی یەزدانی‌یە، عەقڵ بە تەنیا پەی پێ نابا، بە نیگا نەبێ نازاندرێ، ئایین لەگەڵ یاساکانی سرووشت دا دەگونجێ نەفس پاک دەکاتەوە و ئامادەی دەکا بۆ ژیانی هەتا هەتایی لە جیهانی قودسی دا، پەیرەو کردنی ئایین سەردەکێشێ بۆ پاداش و، گوێ پێ نەدانی دەبێتە هۆی سزا، ئەم پاداش و سزایەش بە بێ پێگەیشتنی بانگەوازی پێغەمبەران نابێ! ﴿وكان الله عزيزا حكيما﴾ پەروەردگار باڵا دەستەو هەر شتێکی بوێ هیچ کەس نیە بتوانێ بەرەنگاری بکا، داناو حەکیمە لە کارەکانی دا و کەریمی کارسازە!

بەهانەو بەڵگە بەدەست کەسەوە ناهێڵێتەوە وەکوو لە صەحیحی موسلیم و بوخاری دا هاتووە ئیبنو مەسعوود دەفەرموێ: پێغەمبەر فەرمویەتی: (کەس بە ئەندازەی خودا غیرەت دار نیە، بۆیە بە ئاشکراو بە نهێنی فاحیشەو کاری

ناشیرینی پاساغ کردن، کەس بە ئەندازەی خودا مەدح کردنی پێ خۆش نیـە، بۆیـە مەدح و سوپاسی خۆی کردووە، کەس بە ئەندازەی خودا عوزر هێنانەوەی پێ خۆش نیە بۆیە پێغەمبەرانی رەوانە کردوون بە موژدە بەخش و ترسێنەر جا لە کـاتێک دا ئایەتی پێشوو﴿إنا أوحينا إليك﴾پێغەمبەرایەتی (محمد) دەسـەلمێنێ بـەرەنگاری کردنی موشریک و ئەهلی کیتاب دەکاو بۆچوونەکانیان رەت دەکاتەوەو لـە سیاقی ئایەتەکان ئەوە وەردەگیرێ کە جوولەکـەو موشـریکەکان ئینکـاری پێغەمبەرایـەتی (محمد)یان دەکـرد و شـایەدی بـە پێغەمبەرایـەتی ئـەو زاتـە نـادەن! پـەروەردگار دەفەرموێ: ﴿لكن الله يشهد بما أنزل إليك﴾واتە: بەڵام خودا شایەدی بـۆ تـۆ دەدا کە رەوانە کراوی یەزدانی و ئەو پێغەمبەرەی قورئانت بۆ نێردراوە: ئـەو قورئانـەی کـە کەتـەلۆکی بوونـەوەرە و بەرنامـەی ژیانـە و یاسـای پەسـەند و شـاکاری پەروەردگارە، ئەو قورئانەی کە ﴿لا يأتيه الباطل من بين يديـه ولا مـن خلفـه تنـزيل من حكيم حميد﴾ فصلت/٤٢ جا کێ پێی باوەڕناکـا بـا بـاوەڕ نـەکاو بـە درۆی بخاتـەوە!!؟! بـە پێغەمبـەر دەفـەرموێ ئەوانـە وێـڕای ئاشـکرایی پێغەمبەرایەتیەکەت شایەدی بە پێغەمبەریت نادەن بەڵام خودا شایەدی پـێ دەدا! ئەمجار ئەم شایەدییە دووبارە دەکاتەوەو جـەختی لەسـەر دەکاتـەوەو دەفـەرموێ: ﴿أنزله بعلمه﴾ پەروەردگار قورئانی ناردۆتە خـوارێ پـڕە لـە زانسـتی یـەزدانی، نـە ئەتۆو نە نەتەوەکەت ئاگاتان لە ناوەڕۆک و شێوەی شاکاری نـەبوو نـەتاندەزانی کـە پڕە لەو هەموو زانستییە یەزدانییەو ئەو هەموو زانیارییـە ئـەدەبی و رامیـاری و کۆمەڵایەتی و سەرگوزشتەو بەسـەرهاتی پێغەمبـەرە پێشـینەکان و نەتـەوەکانیانی تێدایە! پەروەردگار ویستی وابوو کە بـەندەکانی ئاگـادار بکـا بەسـەر ئـەو هـەموو بەڵگەو رێنوماییە یەزدانییەدا کە قورئان لە خۆی گرتوون، ویستی بە بـەندەکانی رابگەیەنێ خودا چی خۆش دەوێ و لـە چی رازییـە، چـی پـێ ناخۆشـەو نایـەوێ،، ویسـتی زانیـاری غـەیبی رابـووردوو و داهـاتوو بـە ئـادەمیزاد رابگەیـەنێ، نـاوە پیرۆزەکانی خودا رەوشتە بەرزەکانی بە بەندەکانی بناسـێنێ: ئـەو زانیـاری و نـاوو

رەوشتانەی کە پێغەمبەر و فریشتەش ئەگەر خودا پێی نەگوتنایە نەیاندەزانی!
وەکوو دەفەرموێ: **﴿ولا يحيطون بشيء من علمه إلا بما شاء﴾** البقــرة/٢٥٥
وێڕای ئەوەی کە تۆ ئەی محمد! بەڕوای تەواوت هەیە کە پێغەمبەری و پەروەردگاریش شایەدی تەواوت بۆ دەدا کە رەوانە کراوی و قورئانی بۆ ناردوی کە گەورەترین موعجیزەو بەڵگەی بەهێزە بۆ راستی پێغەمبەریەتیت **﴿والملائكة يشهدون﴾** فریشتەکانیش شایەدیت بۆ دەدەن و بە پێغەمبەر و رەهبەری ئادەمیزاد و ئەجندەکانت دەزانن، شایەدیت بۆ دەدەن کە سەرداری پێغەمبەرانی! جوبرائیل کە یەکێکە لە فریشتەکان خۆی قورئانی بۆ هێناوی و بۆی خوێندویەوەو فێری کردوی، هەروەها پەروەردگار کۆمەڵێک فریشتەی کردنە یارمەتیدەری موسوڵمانان و گیانی مەردایەتی و ئازایەتی و خۆڕاگرییان تێیدا بە هێز دەکردن وەکوو لە شوێنێک ی تردا دەفەرموێ: **﴿إذ يوحي ربك الى الملائكة أني معكم فثبتوا الذين آمنوا سألقي في قلوب الذين كفروا الرعب﴾** الأنفــال/١٢. دەی لەگەڵ شایەدی دانی ئەوانە هەموو: ئینکاری کردنی ئەو جوولەکەو موشریکانە چ رۆڵێکی هەیە؟! **﴿وكفى بالله شهيدا﴾** بەسە کە خودا شایەدیت بۆ دەداو شایەدی ئەو کیفایەتەو راسترین و کاریگەرترین شایەدییەو هیچ شایەتیدانێکی ناگاتێ!

وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: **﴿قل أي شيء أكبر شهادة قل الله شهيد بيني وبينكم، وأوحي إليّ هذا القرآن لأنذركم به ومن بلغ﴾** الأنعام/١٩.

گومڕایی کافرەکان و سزادانیان، بانگ کردنی ئادەمیزادان بۆ بڕوا کردن بە پێغەمبەر

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَصَدُّواْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ قَدْ ضَلُّواْ
ضَلَٰلَۢا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَظَلَمُواْ لَمْ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغْفِرَ
لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَآ
أَبَدًاۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ
جَآءَكُمُ ٱلرَّسُولُ بِٱلْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ فَـَٔامِنُواْ خَيْرًا لَّكُمْۚ وَإِن تَكْفُرُواْ
فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

پەروەردگار لە ئایەتەکانی پێشوودا بە شایەدی خۆی پێغەمبەرایەتی محمد ﷺ ی چەسپاند و شایەتی لەسەر راستی‌یەتی پێغەمبەرایەتی‌یەکەی دا! ئەمجار لەم ئایەتانەی دواییدا هەڕەشە لەوانە دەکا کە بڕوای پێ ناکەن و بە درۆی دەخەنەوە، وێڕای ئەوەش هەڵوێست و رەوشتی ئەو جوولەکانە روون دەکاتەوە کە لەوەو پێش باس کراوە کە بڕوایان بە محمد و قورئان نیە و خەڵکی لە رێگەی خودا لا دەدەن و دەفەرموێ: ﴿إن الذين كفروا وصدوا عن سبيل الله﴾ بێگومان ئەوانەی باوەڕیان بە خوداو پێغەمبەری خوداو قورئان نیە، ناهێڵن خەڵکی تریش موسوڵمان ببێ و شوێن پێغەمبەر بکەون، شک و گومان فڕێ دەدەنە ناو دڵیانەوە بۆ ئەوەی ئادەمیزادان لە ئایینی ئیسلام دوور بکەونەوەو، درۆو بوختان هەڵدەبەستن وەکوو ئەوە دەڵێن ئەگەر (محمد) پێغەمبەر بوایە بەیەکجار قورئانی بۆ دەهاتە خوارێ وەکوو چۆن تەورات بەیەک کەرەت بۆ موسا هاتە خوارێ یان دەڵێن: پێغەمبەران

هەموویان دەبێ لە نەوەی هارون و داوود بن، تا ئەو جوولەکانە ﴿قد ضلوا ضـــلالا بعيـدا﴾ ڕێگایـان لـێ گـوم بـووە، لـە جـادەی حـەق و ڕاسـتی دوور کەوتوونەتـەوە، بەتـەواوی لـە ڕێبـاز و بەرنامـەی خـودا لایـان داوە، سـەریان لـێ شـێواوە و خەسارەتمەندی دونیاو قیامەت بوون!!

ئەمجار پەروەردگار بڕیـاری عادیلانـەی خۆی بەرامبەر ئەوانـە دەردەکـاو دەفەرموێ: ﴿إن الذين كفروا﴾ بێگومان ئەوانەی بۆ خۆیان کـافر بـوون و کـردار و گوفتاریان کافرانەیە ﴿وظلموا﴾ ستەمیان لە کەسانی دیکە کردووە کـە بـە قسـەی لووس هەڵیان خەڵەتاندوون و بەهەموو شێوەیەک کاریان تێ کردوون ﴿لم يكـــن الله ليغفر لهم﴾ ئەوە داب و نەریتی خودا وانییە لێیان خۆش بێ، قانون و یاسـای خۆی وا ڕەسا نەکردووە لەو شێوە کوفرو ستەمکارییە چاوپۆشی بکا لە ڕۆژی قیامەت دا تۆڵەو سزایان لێ دەستێنێ، چونکە کوفر و ستەمکاری ئە هـەر کەسـێک دا هـەبن کاریگەری خۆیان لە دڵ و دەروونی دا دەچەسپێنن و چۆنیەتێکی تێدا دەخوڵقێنـن!! بـە گوێـرەی سـوننەتی خـودا بـە بیروبـاوەڕی پتـەو و کـردەوەی چـاک نـەبێ ناسڕدرێتەوە، دیارە پاش مردن و هاتنی ڕۆژی حیسـاب تـازە ئـەو هەڵـە لـە کیس چووە، تازە ئیمان هێنان دەوری نیەو کردەوەی چاکیش نەدەکرێ، نـە نرخـی هەیـە، چونکە ئیمان و کردەوە مەرجە دەبێ لە ژیانی دونیادا و پێش سەرەمەرگ بن!

﴿ولا ليهديهم طريقا إلا طريق جهنم﴾ شارەزایی‌یان ناکا بۆ ڕێگەی خێر و چاکـە، دوای ئـەوەی بـۆ خۆیـان بـە ویســت و ئـیرادەی خۆیــان ڕێگــەی کوفــر و ستەمکارییان هەڵبژارد ئیتر خودا توفیقیان نادا بۆ گەیشتن بە ڕێگەی ڕاست؛ داب و نەریتی خودا وایە کە ئەوانە تۆڵـەی کردەوەکانیـان لـێ وەربگیرێتـەوە، جگـە لـە ڕێگـەی دۆزەخ ڕێگـەی تـر نەدۆزنـەوە، تـەنیا بـۆ ڕێگــەی دۆزەخ شــارەزا بکرێـــن ﴿خالدين فيها أبدا﴾ هەتا هەتایە تێیدا دەمێننەوە، لەوێ دا مردن و لەناو چوونیان بەسەردا نایە، ژیانیان لە ناو ئەو سزا سەخت و سامناکەدا بەردەوامەو بڕانەوەی نیە ﴿وكان ذلك على الله يسيرا﴾ ئەو سزادان و عەزابە بۆ خودا ماندوو بونی تێدا نیە،

چونکە ئەو دەسەلاتی بەسەر هەموو شتێک دا هەیەو هیچ شتێکی لێ عاسێ نابێ، تاک و تەنیاو بالا دەست و سەرکوتکەر و بە توانایە، کاری هەموو عەدالەت و دانایی و حیکمەت ئامێزە.

ئەمجار پاش ئەوەی کە پەروەردگار شوبهەو رەخنەی جولەکەکانی رەت کردەوە بەلگەکانیانی پووچەل کردنەوە، گەندەلی بیروباوەڕیانی ڕوون کردەوە، رووی خیطاب دەکاتە کۆمەلی ئادەمیزاد بە گشتی و فەرمانیان پێ دەکا: کە هەموویان گوێڕایەلی بانگەوازی محمد ﷺ بن و بڕوا بە پێغەمبەرایەتیەکەی بکەن و شوێنی بکەون و دەفەرموێ ﴿یا أیها الناس قد جاءکم الرسول بالحق من ربکم﴾ ئەی ئادەمیزادینە! پێغەمبەر و رەوانە کراوی ئێمە هاتووە بۆ سەرتان ئایینێکی راست و دروست و بێ غەل و غەشی لە خوداوە بۆ هێناون ﴿فآمنوا خیرا لکم﴾ بڕوا بکەن بەو بەرنامەی بۆی هێناون و شوێنی بکەون ئەو بڕوا هێنانە بۆ ئێوە باشە، چونکە لە چلک و پۆخەلی کوفر و بێدینی پاکتان دەکاتەوە، ریگەی خۆشبەختی و کامەرانی دونیاو قیامەتتان نیشان دەدا، ئەو حەق و عەدالەتەی ئەو هێناویەتی لە خوداوە قورئانی پیرۆز و نیگای یەزدانە بەرنامەی بانگەوازییە بۆ خودا پەرستی و واز هێنان لە هەموو پەرستراوێکی تر جگە لە خودا!

ئەمجار هەڕەشە لە سەرپێچکەران دەکاو دەفەرموێ ﴿وإن تکفروا﴾ ئەگەر بڕوای پێ نەکەن، ئەوە خودا پێویستی بە ئیمان هێنانی ئێوە نیەو ئیمان بێنن یان نەی هێنن لە خودایەتی خودا زیاد و کەم ناکا چونکە ﴿فإن لله ما في السماوات والأرض﴾ هەرچی لە بوونەوەردا هەیە مولکی خودایە، هەموویان دروستکراو و بەندەی خودان و ملکەچی خودایەتی خودان وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ ﴿وقال موسى: إن تكفروا أنتم ومن في الأرض جميعاً فإن الله لغني حميد﴾ إبراهیم/٨ زۆر ئایەتی تر هەن کە مەفهومی ئەو ئایەتە دەچەسپێنن ﴿وکان الله علیما﴾ هەمیشە خودا زانایە بەو کەسانەی شیاوی شارەزایی کردنن و شارەزایان دەکا بۆ ریگەی راست و دەزانێ کێ شیاوی گومڕا بوونە گومڕای دەکا و هیچ کردار

و گوفتارێکی بە ندەکانی لێ گوم نابێ ﴿حکیما﴾ دانایە لە کردار و گوفتاری دا لـە تەشریع و بەرنامەی دا پاداشی کەس نافەوتێنێ و هەرکەسە بە گوێرەی خـۆی سزاو پاداشی کردەوەکانی وەردەگرێتـەوە، هـەرگیز چاکـەکار و خراپـەکار بـە یـەک چـاو تەماشا ناکا! وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: **﴿أم نجعل الذین آمنوا وعملوا الصالحات کالمفسدین في الأرض، أم نجعل المتقین کالفجار﴾** ص/٢٨.

حەزرەتی عیسا لە روانگەی قورئانەوە

یَـٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَـٰبِ لَا تَغۡلُواْ فِي دِينِكُمۡ وَلَا تَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡحَقَّۚ إِنَّمَا ٱلۡمَسِيحُ عِيسَى ٱبۡنُ مَرۡيَمَ رَسُولُ ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلۡقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرۡيَمَ وَرُوحٞ مِّنۡهُۖ فَـَٔامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦۖ وَلَا تَقُولُواْ ثَلَٰثَةٌۚ ٱنتَهُواْ خَيۡرٗا لَّكُمۡۚ إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞۖ سُبۡحَٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٞۘ لَّهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلٗا ﴿١٧١﴾
لَّن يَسۡتَنكِفَ ٱلۡمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبۡدٗا لِّلَّهِ وَلَا ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ ٱلۡمُقَرَّبُونَۚ وَمَن يَسۡتَنكِفۡ عَنۡ عِبَادَتِهِۦ وَيَسۡتَكۡبِرۡ فَسَيَحۡشُرُهُمۡ إِلَيۡهِ جَمِيعٗا ﴿١٧٢﴾
فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمۡ أُجُورَهُمۡ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضۡلِهِۦۖ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱسۡتَنكَفُواْ وَٱسۡتَكۡبَرُواْ فَيُعَذِّبُهُمۡ عَذَابًا أَلِيمٗا وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيّٗا وَلَا نَصِيرٗا ﴿١٧٣﴾

ئەمجار پەروەردگار دوای ئەوەی شوبهەو گومانی جوولەکەکان رەت دەکاتەوە و رێگای راستی نیشان دان، روی خیطاب دەکاتە مەسیحی‌یەکان و رای حەق و راستی‌یان دەربارەی عیسا بە گوێدا دەداو دەفەرموێ: ﴿يا أهل الكتاب لا تغلوا في دينكم﴾ ئەی کومەڵی نەصاراو ئەو کەسانەی شوێن عیسا کەوتوون[18] زیدە رەوی دەربارەی عیسا مەکەن ئەوەندە بەرزی مەکەنەوە بیگەیەننە پلەی خودایی؛ ئەو ئادەمیزادێکە کراوە بە پێغەمبەر، بە گوێرەی بەرنامەی خوداو نیگای ئاسمانی هەڵس و کەوت بکەن و بیروباوەڕتان دابمەزرێنن! پەروەردگار ئەم خیطابەی ئاراستەی نەصاراکان کرد، چونکە دەربارەی خودی عیسا زیدە رەویان دەکرد و گەیاندبویانە پلەی خودایەتی و لە پلەی پێغەمبەرایەتی‌یەوە بردبویانە پلەی خودایەتی و کردبویانە هاوبەشی پەروەردگار، نەکێ هەر ئەوەندە بەڵکو زیادە رەویان دەربارەی شوێنکەوتوانیشی کردبوو پێیان وابوو: کەبێ گوناهن و هەرگیز گوناهیان لێ روونادا و هەرچی گوتویانە دەبێ پەیڕەو بکرێ، ئەو راهیب و دێر نشینانە چی بڵێن راست یا درۆ، حەقە یا بەتاڵ- ئەوە کەلامی خودایەو دەبێ پەیڕەو بکرێ.

بە پێچەوانەشەوە جوولەکەکان زیدە رەوییان کردبوو عیسایان بە هیچ نەدەزانی و بڕوایان پێی نەبووە، ئەوەی کە پێویست بوو دەبوو میانە رەوبوونایەو بەو جۆرە بەرز و نزمیان تێدا نەکردایە! نەوەکوو نەصرانی‌یەکان بە خودای بزانن، نەوکو جوولەکەکانیش بە درۆی بخەنەوەو بە هیچی نەزانن! بۆیە دەفەرموێ ئەی کۆمەڵی نەصارا! سنوور بەزێنی مەکەن و بەبێ بەڵگە زیاد و کەم لەئایین دا مەکەن ﴿ولا تقولوا على الله إلا الحق﴾ جگە لە حەق و راستی چەسپاو بڕوا بە هیچی تر مەکەن، دەقێکی ئایینی متواتر یان بەڵگەیەکی عەقلی چەسپاو نەبێ بڕوای پێ مەکەن! شتێکێ راست نەبێ دەربارەی خودا مەیڵێن! وریا بن خۆ لەو بیروبۆچوونەتان دوور بخەنەوە کە گوایە مەریەم خێزانی خودایە و عیسا کوڕی

[18] ئەهلی کیتاب لێرەدا مەبەست تەنها مەسیحی یەکانە وشەکە لێرەدا گشتی یەو مەبەست تەنها مەسیحی‌یەکانە واتە: وشەکە لێرەدا گشتی‌یەو مەبەست لێی تایبەت و بەشێکی دیاری کراوە لەو مانا گشتی‌یە.

خودایە، هەروەها وەکوو جوولەکەکانیش نەچن مەریەم بە داوێن پیس و عیسا بە درۆ و بێ بناغە حلێب بکەن! **﴿إنما المسيح عيسى ابن مريم رسول الله وكلمته ألقاها إلى مريم﴾** لەڕاستی دا عیسا نەکوڕی خودایەو نەخودایە، بەڵکو ئادەمیزادەو کوڕی خاتوو مەریەمی داوێن پاک و خواپەرست و ڕێزدارە پێغەمبەرێکی ڕەوانە کراوە بۆ سەر بەنو ئیسرائیل، فەرمانی پێ کردوون خودا پەرستی بکەن، گەردن کەچ و فەرمان بەرداری بن، جڵەو گیری لێ کردوون لە هاوبەش پەیدا کردن بۆ خوداو بڕیاردانی هەبوونی (تثلیث) سێ خودایی!!! زۆر بە دڵسۆزی هەڵیدەنان بۆ خواپەرستی و دوور کەوتنەوە لە دونیا، موژدەی هاتنی پێغەمبەری ئاخر زەمان و نیشانەکانی پێدان و وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرمویێ: **﴿ومبشراً برسول يأتي من بعدي اسمه أحمد﴾** الصف/٦. عیسا بە فەرمانی خودا بە وشەی (کن) ببە، هاتۆتە وجود، دروست بوونی عیسا ڕەنگدانەوەی فەرمانی خودا بوو، ئاکامی موژدەی نێردراوی خودا کە جوبرائیل بوو موژدەی بە مەریەم داو وتی: من نێردراوم کە منداڵێکی زیرەک و وریات پێ ببەخشم ئەویش سەرسام بوو وتی: من چۆن منداڵم دەبێ بەبێ ئەوەی کەمێردم کردبێ و پیاو لێم نزیک بووبێتەوە!! ئەویش پێی گوت: **﴿كذلك الله يخلق مايشاء إذا قضى أمراً فإنما يقول له كن فيكون﴾** آل عمران/٤٧ کەوابوو وشەی (کن) وشەیەکی تەکوینە، هەرکاتێ خودا ویستی شتێک بێنێتە دی بەو وشەیە ئاماژەی بۆ دەکاو دەست لە عاست ئەو شتە دێتە وجود، عیساش لە ئاکامی ئاڕاستە کردنی ئەو وشەیە هاتۆتە دی. کەوابوو پەروەردگار وەکوو چۆن دەتوانێ ئادەمیزاد بە بێ باوک و دایک دروست بکا وەکوو کە ئادەمی دروست کرد یان بەبێ هەبوونی دایک وەکوو حەوای دروست کرد دەتوانێت ئادەمیزاد دروست بکات بەبێ ئەوەی باوکی هەبێ وەکوو عیسای کوڕی مەریەم، وەکوو لە شوێنێکی تر دەفەرمویێ: **﴿إن مثل عيسى عند الله كمثل آدم خلقه من تراب ثم قال له كن فيكون﴾** آل عمران/٥٩. لە ئایەتێکی تردا دەفەرمویێ: **﴿إن هو إلا عبد انعمنا عليه وجعلناه مثلاً لبني إسرائيل﴾**

الزخرف/٥٩. ماددەو سرووشت بۆ خۆی دروست کراوبێ ناتوانێ شت بێنێتە دی
(وروح منه) ئەم رستەیە دوو مانای هەیە:
١-یارمەتدراوە بە روحی خودا، فریشتەی خودا هاریکارییان کردووە وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: **(وأيدناه بروح القدس)** البقرة/٢٥٣.
٢- دروست کراوە بە فوو تێکردنێک لە لایەن گیانی خوداوە کە جوبرائیلە، بەو بەلگەیە کە لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: **(والتي أحصنت فرجها فنفخنا فيها من روحنا)** الأنبياء/٩١.

عیسا ئادەمیزادەو پێغەمبەرێکی رەوانە کراوە، پاڵپشت کراوە بە گیانێک لە خوداوە، بەشێک نیە لە خودا، وەکوو مەسیحیەکان تێگەیشتوون و بانگەشەی بۆ دەکەن، ئەگینا دەبوایە هەموو ئادەمیزادێک کە لە خوداوەو بەهۆی فریشتەوە گیانی بەبەردا دەکرێ بەشێک بێ لە یەزدان!! پەروەردگار موسوڵمانانیشی وەصف دار کردووە بەوە کە بە گیانی خودا پاڵپشت دەکرێن و دەفەرموێ: **(أولئك كتب في قلوبهم الإيمان وأيدهم بروح منه)** المجادلة/٢٢.

موجاهید دەفەرموێ: **(وروح منه)** واتە: پێغەمبەر و رەوانە کراوە لە خوداوە دروستکراوە لە گیانێکی دروست کراو، وەپاڵ دانی بۆ لای خودا بۆ رێز و تەقدیرە، وەکوو چۆن دەفەرموێ: **(هذه ناقة الله)** الأعراف/٧٣ یان دەفەرموێ: **(وطهر بيتي للطائفين)** الحج/٢٦.

جا کە بنەمای دروست کردنی عیسا و ئادەمیزادان و شتی تریش ئەوەبوو کە شیکرایەوە، بیرو بۆچوونی گومڕایان پووچەڵ کرایەوە.

(فآمنوا بالله ورسله) ئێوە بڕوای راست و دروست و پتەوتان هەبێ بە خوداو بە پێغەمبەرانی، زێدە رەوی مەکەن و بەرز و نزمی لە پلەی خودایەتی و پێغەمبەرایەتی پێغەمبەران دا مەکەن **(ولا تقولوا ثلاثة)** بە هیچ جۆرێک بڕیاری ئەوە مەدەن کە سێ خودا هەن (باوک و کوڕ و روح القدس) یان بڵێین خودا سێ بەشە هەر بەشێکی عەینی بەشەکەی ترە، هەر یەکەیان بە خودا حلێب دەکرێ و کۆی هەرسێ بەشەکەش یەک خودایە، مەڵێن عیساو دایکی هاوبەشی یەزدانن،

چونکە ئەو بڕوایە پێچەوانەی یەکتا پەرستی‌یە، لادانە لە ئایین و بیروباوەڕی ئیبراهیم و پێغەمبەرەکانی تر، شوێن کەوتنی باوەڕی بتپەرستی‌یە، کۆ کردنەوەی یەکتا پەرستی و سێ خودایی عەقڵ وەری ناگرێ و هۆشمەندان پەسەندی ناکەن **﴿انتهوا خيرا لكم﴾** ئەی کۆمەڵی مەسیحی واز لە بڕوای سێ خودایی بێنن؛ بڕوایەکی ترتان هەبێ ئەوە باشترە بۆ ئێوە ئەویش بیروباوەڕی سەرجەم پێغەمبەرانە کە بریتی‌یە لە یەکتاپەرستی.

﴿إنما الله إله واحد﴾ یەزدان بۆ خۆی خودایەکی تاک و تەنیایە، پارچەو بەشی ئەم لاو ئەو لای نیە، لە هیچ شتێکی دروست کراوان ناچێ **﴿سبحانه أن يكون له ولد﴾** زۆرپاک و بێ خەوش و دوورە لەوەی کە منداڵی هەبێ منداڵ بەو مانایەی کە پێک بێ لە موتربە بوونی تۆوی پیاو لەگەڵ هی ژن دا- جا ئەگەر منداڵی (مجازي) بێ ئەوە تایبەت نی‌یە بە عیساوە، کەوابوو خودا منداڵی حەقیقی نیە بەلام **﴿له ما في السماوات وما في الأرض﴾** هەرچی لە ئاسمانەکان و زەوی دا هەیە چ بە مولکایەتی چ بە دروست کردن (عیسا)ش لەگەڵ دابێ، هەموو هی خودایە، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: **﴿إن كل من في السموات والأرض إلا أتى الرحمن عبداً﴾** مريم/٩٣ یان دەفەرموێ: **﴿بديع السموت والأرض أنى يكون له ولد﴾** الأنعام/١٠١ لەم حوکمەش دا جیاوازی لە نێوان پێغەمبەران و فریشتەکان و دروستکراوەکانی تردا نیە چ ئەوانەی لە سەرتادا بەبێ دایک و باوک دروست کراون وەکوو ئادەم و فریشتەکان، یان ئەوانەی کە لەیەک کەس دروست کراون وەکوو حەواو عیسا یان ئەوانەی کە لە دایک و باوک دروست کراون .هتد.

﴿وكفى بالله وكيلا﴾ کیفایەتە کە خودا پارێزەرو پشت پێ بەستراو بێ، ئیمامی رازی دەفەرموێ: واتە: خودا بەسە ربۆ هەڵسوڕانی ئیش و کاری دروست کراوانی و پارێزگاری کردنی بوونەوەر.

﴿لن يستنكف المسيح أن يكون عبدا لله ولا الملائكة المقربون﴾ مەسیح بۆ خۆی لاری لەوە نیە کە بەندەی خودا بێ، هیچ نەنگی لە بەندایەتی کردنی بۆ

خودا نابینێ، هەروەها فریشتە نزیکەکانی بارەگای (ئەقدەس)یش بەلایانەوە ئەنگی نیە کە بەندایەتی خودا بکەن، هەموو ریز و حورمەت و نرخێک لە بەندایەتی کردن بۆ خودا دا دەبیننەوە هەموویان خۆیان بە بەندەی خودا دەزانن.

ئەم ئایەتە ئەوەی لێ وەردەگیرێ کە فریشتە لە رووی دروست کردن و کردەوەوە- لە عیسا ریزدارترن، یەکێک لە فریشتەکان (روح القدس)، کە بە فوتێکردنێکی ئەو عیسا هاتە دی، لەسەر بنەمای ئەم ئایەتە زۆربەی زانایان بەلگە دیننەوە کە فریشتە نزیکەکانی بارەگای ئەقدەس لە پێغەمبەران ریزدار ترن، چونکە سیاقی ئایەتەکە رەتکردنەوەی توندرەوی مەسیحی یەکانە دەربارەی عیسا کە بە خودای حلێب دەکەن و لە پلەی ئادەمیزادی و بەندایەتی یەوە بردوویانە پلەی خودایەتی، چونکە رەتدانەوەی مەسیحی یەکان، دەبێ لە بەرزەوە بۆ بەرزتر بروا نەک لە بەرزترەوە بۆ بەرز، بۆ نموونە دەلێی: فلان کەس پیاوێکی ئاسایی و ساکارە، لاری نی یە دەستی وەزیر و ئەمیر ماچ دەکا، ئەگەر لەم جۆرە رستانەدا ئەمیر پێش بخەی هێنانی وشەی وەزیر بە دەوای دا بێ هودەیە!

چونکە بە هێنانی وشەی ئەمیر وەزیر بەولاترەوە بەردەکەوێ، برێ زانای تر ئەم بۆچوونەیان رەت کردۆتەوەو دەلێن: ئایەتەکە دەربارەی زیدە ریزی فریشتەکان دەدوێ لەوەدا کە زۆر قەبەو گەورەو بەدەسەلاتن و دەتوانن کاری گەورە ئەنجام بدەن ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ کە نابێ پێغەمبەران لەوان گەورەتر بن!

﴿ومن يستنكف عن عبادته ويستكبر﴾ کەسێ لاری هەبێ لە بەندایەتی کردن بۆ خودا و لوتبەرزی بکا ﴿فسيحشرهم إليه جميعـا﴾ ئەوە خودا لە رۆژی قیامەت دا هەموو ئادەمیزادان لە دەشتی مەحشەر دا کۆدەکاتەوە حیساب و لێکۆلینەوەیان لەگەل دەکا، هەرکەسە بە پێی خۆی و بە گوێرەی کردەوەکانی پاداش و سزای دەدرێتەوە، ﴿فأما الذين آمنوا وعملوا الصالحـات﴾ جا ئەوانەی بروایان بە خودا هەیەو کردەوەی باشیان ئەنجام داون ﴿فيوفيهم أجورهم ويزيدهم من فضله﴾ ئەوا پاداشی تەواویشیان دەداتەوە، ئەمجار بە فەضل و گەورەیی خۆی

زیدە پاداشی تریشیان دەداتێ ﴿وأما الذين استنكفوا واستكبروا﴾ بەڵام ئەوانەی کە لارییان لە بەندایەتی کردن بۆ خودا هەیە تەکەبوور و لوتبەرزی دەکەن و ئەرکی سەرشانی خۆیان بەرامبەر یەزدان بەجێ ناهێنن ﴿فيعذبهم عذابا أليما﴾ ئەوە پەروەردگار سزای بە ئێشیان دەدا، بەگوێرەی بیروباوەڕ و کردەوەی خۆیان سزایان دەدا و هیچی لێ زیاد ناکا، چونکە خودا ڕەحمەت و بەزەیی لە رق و غەزەبی زیاترە.

﴿ولا يجدون لهم من دون الله وليا ولا نصيرا﴾ ئادەمیزادان جگە لە خودا کەسیکی تریان دەست ناکەوێ کاروبار و بەرژەوەندییان بەڕێوە بەرێ، کەس نیە بتوانێ بەندەیەکێ لە سزای خودا رزگار بکاو یارمەتی بدا، سزای لەسەر هەڵبگرێ وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**إن الذين يستكبرون عن عبادتي سيدخلون جهنم داخرين**﴾ غافر/٦٠.

بانگەوازی کردنی خەڵک بۆ ئیمان هێنان بە قورئان

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُم بُرْهَـٰنٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا

﴿١٧٤﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَٱعْتَصَمُوا۟ بِهِۦ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِى رَحْمَةٍ مِّنْهُ

وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَٰطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿١٧٥﴾

لە ئایەتەکانی پێشوو دا پەروەردگار چەند بەڵگەو دەلیلێکی لەسەر دووڕوو و موشریکێ و جوولەکەو مەسیحی یەکان ڕاست کردەوە، پێغەمبەرایەتی حەزرەتی (محمد)ی چەسپاند و کردنی بە ڕێخۆشکر و بەرکۆڵ بۆ بانگەوازی کردنی هەموو ئادەمیزاد بۆ بڕوا هێنان بە قورئانی پیرۆز و کردنی بە بەرنامەی ژیان و فەرموی: ﴿يا أيها الناس قد جاءكم برهان من ربكم﴾ ئەی کۆمەڵانی ئادەمیزاد! ئەی

خەڵکینە! بێگومان لە لایەن یەزدانەوە بەڵگەو نیشانەیەکی زۆر ئاشکراتان بۆ هاتووە، حەقیقەتی بڕوا بە خوداو نیظام و یاسای ژیانی کۆمەڵتان بۆ ئاشکرا دەکا، ئەویش ئەو پێغەمبەرە نەخوێندەوارەیە کە بە هەڵس و کەوتی ڕێک و پێکی، بە ژیانی عەمەلی و بانگەوازی کردنی شەرع ئامێزی بەڵگەیەکی بەهێز و ڕۆشنە لەسەر ڕاستی بانگەوازی کردنەکەی، چونکە نەخوێندەوارێک کە لە ژیانی دا نەچووبێتە فێرگەیەکی زانستییەوە ئەو عیلم و زانستە باوانەی سەردەمی خۆی نەخوێندبێ، لە ماڵ و لە دەرەوە فێری هیچ خوێندنێک نەکرابێ بە منداڵی ئامادە نەکرابێ بۆ ئەو ئەرکە کە بە گەورەیی شانی بەردا، کە بریتی بوو لە پەروەردەکردنی کۆمەڵانی ئادەمیزاد لە ڕووی کۆمەڵایەتی و ڕامیاری و سەربازییەوە، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا بەو پەڕی لێهاتوویی ئەو ئەرکە قورسە ئەنجام بدا، ئەمە خۆی لە خۆی دا بەڵگەو نیشانەیە لەسەر ئەوە کە لە خوداوە یارمەتی دراوە، پێغەمبەرێک کە بە منداڵی لە ناو کۆمەڵگەیەکی نەزانی دا پەروەردە بووبێ بەڵام هیچ دیاردەیەکی ناشیرینی ئەو کۆمەڵگایەی پێوە دیار نەبێ، بەڵکو پەروەردگار بە چاودێری خۆی پەروەردەی کردبێ بۆ هەڵگرتنی ئەرکی پێغەمبەرایەتی؛ تاوای لێ هات بوە بە نموونەی هەرەبەرزی مرۆڤایەتی لە ڕەوشت و ژیان و پێشەوایەتی و هەڵس و کەوتی دا هەر بۆ خۆی بەڵگەیەکی عەمەلی گەورە بوو لەسەر ڕاستی پێغەمبەرایەتییەکەی! وەکوو دەفەرموێ **﴿الله أعلم حيث يجعل رسالته﴾** الأنعام/١٢٤ جا وێڕای ئەوەی کە بۆ خۆی بەڵگەیە لەسەر ڕاستی پەیامەکەی **﴿وأنزلنا إليكم نورا مبينا﴾** ناردومانە بۆ ناو ئێوە ئەی کۆمەڵی ئادەمیزاد! نامەیەک کە وەک ڕۆژ ڕوناکایی دەبەخشێ، ڕێگەی حەق و ڕاست نیشان خەڵکی دەدا، چاک و خراپ لێک جیا دەکاتەوە کە ئەویش قورئانی پیرۆزەو هاتووە بیروباوەڕی ئادەمیزاد ڕاست بکاتەوە، بەرنامەی ڕاست و حەق نیشان خەڵکی بدا، یەکتاپەرستی بچەسپێنێ، دژایەتی و بەرەنگاری بتپەرستی و شیرک بکا، بیروباوەڕی پڕووپوچی جوولەکەو مەسیحی شێواو و هەڵگەڕاوەو گۆڕدراو بۆ خەڵکی ڕوون بکاتەوە، دیاردەی هیدایەت و خودا پەرستی ڕاست بچەسپێنێ،

بناخەی ئەخلاق و یاسای ژیـان لـە بـارەی رامیـاری و شـەڕ و ئاشـتی و ئـابووری و کۆمەڵایەتی زانستی‌یە بوونەوەری‌یەکان دابڕێژێ، ئەوانە وێڕای ژیاننامـەی تایبـەتی خودی پێغەمبەر بەڵگەی بەهێزن لەسـەر ئـەوە کـە ئـەم ئایینـە ئـایینێکی حـەق و راستە وێنەی نیەو ناشێ لێی لابدەن و فەرامۆشی بکەن!

﴿فأما الذين آمنوا بالله﴾ جا ئەوانەی بڕوایان بـە خـودا هێنـاوە و پـەیڕەوی فەرمانی ئەویان کردووە ﴿واعتصموا بـه﴾ دەسـت بـە قورئـانەوە دەگرن و ئیسـلام دەکەنە بەرنامەی خۆیان ﴿فسيدخلهم في رحمة منه﴾ لەرۆژی دوایـی دا پـەروەردگار دەیانخاتە بەهەشـتی رازاوەی خۆیـەوە دەیانخاتـە بـەر رەحمـەتی تایبـەتی خۆی و کەسی تر ناخاتە نێو ئەو رەحمەتەوە ﴿وفضل﴾ فەضل و بەخششێکی تایبەتی خۆی دەڕێژێ بەسەریان دا، ئەوانە لە دونیاو قیامەت دا بەختەوەر و کامەرانن.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: (رحمة) لێرەدا مانای بەهەشتە (فضـــــل) ئـەو بەخشش و ناز و نیعمەتەیە کە خودا دەیدا بە خۆشەویستانی کە نەچاو بینیویەتی و نە گوێچکە بیستویەتی نە بەسەر دڵی کەس دا رابووردووە.

ئیمامی رازی دەفەرموێ: (رحمة) و (فضل) بریتین لەو خۆشی و لەززەتـەی کە لە بەهەشت دا هەیە بە هەموو جۆرەکانی‌یەوە!

﴿ويهديهم إليه صراطا مستقيما﴾ شارەزای رێگایـەکی راسـتیان دەکـا بـۆ ئەوەی بگەن بە پاداشـی باشـی نـەبڕاوەی خـۆی، شـارەزایی رێگەیـەکیان دەکـا کـە کامەرانی دونیاو قیامەتیان دەست کەوێ، ژیـانی دونیـا بـە سـەربەرزی و رێـزداری بەسەر بەرن و لە قیامەتیش دا بە بەهەشتی رازاوە شاد ببن، ئەم رێگە راستەش بە هۆی دەست بە قورئان گرتن و شوێن کەوتنی فەرموودەکانی پێغەمبەر دەسـتە بـەر دەبێ، لێرەدا مەبەست لە هیدایەت شارەزایی کردن و بەرقەرار کردنە لەسەر رێگای راست و خوا پەسەند! هیدایەت لە قورئان دا دوو جـۆری هەیـە هیدایـەتی گشـتی و هیدایەتی تایبەتی:

هیدایـەتی گشـتی وەکـوو ئـەوەی کـە لـە ئایـەتی **﴿وهدینـاه النجدیـن﴾** البلد/ ١٠ دا هاتووە واتە شارەزایی کـردن و ڕێگـە نیشـان دان، جا ئـەم شـارەزایی کردنە بە هۆی هەستەوە بێ، یان بەهۆی عەقڵەوە یان بە هۆی ئایینەوە بێ!

هیدایەتی تایبەتی وەکـوو ئـەوەی لـەم ئایەتـەدا کـە دەفـەرموێ: **﴿أولئك الذین هدی الله فبهداهم اقتده﴾** الأنعام/ ٩٠. یـــان کـە دەفـەرموێ: **﴿إهدنـا الصراط المستقیم﴾** ئەم هیدایەتەی لەم جۆرە ئایەتانە دا هـاتووە شـارەزایی کردنـی گشتی نیە بەڵکو بریتی‌یە لە یارمـەتی و پشـتگیری کـردن لەسـەر بـەردەوام بـوون لەسەر ڕێگای خێر و سەرفیرازی

ئیمـامی رازی دەفـەرموێ: پـەروەردگار لـە سـەرەتای سـورەتەکەوە باسـی یاسای ماڵ و سامانی کـرد، کۆتـایی سورەتەکەشـی بـە باسـێک دەربـارەی مـاڵ و سامان هێنا، ناوەڕاسـتی سورەتەکەشـی بـە ڕەتکردنـەوەی بـیروبۆچوونی ناحـەزانی ئیسلام پڕ کردەوەو موناقەشەی گرۆ موخالیفەکان دەکا.

میراتگرتنی کەلالە، یان میراتگرتنی براو خوشکی باوکی یان دایکی

يَسۡتَفۡتُونَكَ قُلِ ٱللَّهُ يُفۡتِيكُمۡ فِي ٱلۡكَلَٰلَةِۚ إِنِ ٱمۡرُؤٌاْ هَلَكَ لَيۡسَ لَهُۥ وَلَدٞ وَلَهُۥٓ أُخۡتٞ فَلَهَا نِصۡفُ مَا تَرَكَۚ وَهُوَ يَرِثُهَآ إِن لَّمۡ يَكُن لَّهَا وَلَدٞۚ فَإِن كَانَتَا ٱثۡنَتَيۡنِ فَلَهُمَا ٱلثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَۚ وَإِن كَانُوٓاْ إِخۡوَةٗ رِّجَالٗا وَنِسَآءٗ فَلِلذَّكَرِ مِثۡلُ حَظِّ ٱلۡأُنثَيَيۡنِۗ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمۡ أَن تَضِلُّواْۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمُۢ ﴿١٧٦﴾

نەسائی لە جابیرەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: نەخۆش کەوتم، پێغەمبەر ﷺ دیدەنی کردم وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! وەسیەت بۆ خوشکەکانم بکەم بە سێیەکی ماڵەکەم!! فەرمووی باشە، وتم ئەگەر نیوەی ماڵەکەم بکەم چۆنە؟؟ فەرمووی باشە، پاشان تەشریفی رۆیی، وەندەی پێ نەچوو هاتەوە لام و فەرمووی: پێم وا نیە بەم نەخۆشییە بمری، پەروەردگار ئایەتێکی ناردووە ئەندازەی بەشە میراتی خوشکەکانتی روون کردۆتەوە، ئەویش دوو بەش لە سێ بەشە، لەوە بەولاوە جابیر دەیگوت ئەم ئایەتە دەربارەی من هاتۆتە خوارێ[١٩] دەفەرموێ: ﴿یستفتونك قل الله یفتیکم في الکلالة﴾ زانایانی ئیسلام کۆکن لەسەر ئەوە: کە ئەم ئایەتە دەربارەی میراتی خوشک و برای باوک و دایکی یان باوکی هاتۆتە خوارێ، بەلام خوشک و برای دایکی لەوەپێش لە سەرەتای سورەتەکەدا بەشە میراتیان لە ئایەتی (١٢) دا دیاری کراوە کە دەفەرموێ: ﴿وإن کان رجل یورث کلالة أو امرأة وله أخ أو أخت فلکل واحد منهما السدس﴾

دەگێڕنەوە: ئەبو بەکر ﷺ لە وتارێکی دا فەرمووی: ئاگادار بن ئەو ئایەتەی پەروەردگار لە سورەتی (النساء) دا دەربارەی میرات ناردویەتیە خوارێ ئایەتی یەکەمیان دەربارەی منداڵ و باوک هاتۆتە خوارێ، دووەمیان دەربارەی ژن و مێرد و خوشک و برای دایکی هاتۆتە خوارێ، ئەو ئایەتەی سورەتی (النساء)ی کۆتایی پێ هێناوە دەربارەی خوشک برای باوک و دایکی یان خوشک و برای دایکی هاتۆتە خوارێ.

﴿یستفتونك﴾ واتە: ئەی پێغەمبەر! داوات لێ دەکەن فتوایان بۆ بدەی دەربارەی کەسێک -کە(کەلالە) کە بریتییە لە میراتگر جگە لە باوک و دایک- میراتی لێ بگرێ وەکوو جابیری کوڕی عەبدوللا کە لە کاتی مردنی دا نە باوکی هەبوو نەمنداڵی هەبوون چەند خوشکێکی باوک و دایکی هەبوو لەوە پێش بەشە

[١٩] ئیبنو حەجەری عەسقەلانی دەڵێ: ئەمە سەرگوزشتەیەکی ترە دەربارەی جابیر جیاوازە لەو سەرگوزشتەی کە دەربارەی ئایەتی (١١)ی ئەم سورەتە رابووررد.

میراتیان دیاری نه‌کرابوو، ئه‌وه‌ی تا ئه‌و کاته به‌شه میراتی دیاری کرابوو خوشکی دایکی بوو که به ته‌نها شه‌ش یه‌کی بۆ دیاری کرابوو بۆ زیاتر له یه‌کیش سێ یه‌ك دیاری کرابوو.

﴿قل الله یفتیکم في الکلالة﴾ بڵێ په‌روه‌ردگار فتواتان بۆ ده‌داو باسی که‌لاله‌تان بۆ روون ده‌کاته‌وه ده‌فه‌رموێ: ﴿إن امرؤا هلك لیس له ولد﴾ ئه‌گه‌ر کابرایه‌ك مردوو منداڵی له پاش به‌جێ نه‌مابوون و باوکیشی نه‌مابوو ﴿وله أخت فلها نصف ما ترك﴾ خوشکێکی باوك و دایکی هه‌بوو، یان خوشکێکی باوکی هه‌بوو، ئه‌وه نیوه‌ی میراته‌که‌ی ده‌گرێ ﴿وهو یرثها إن لم یکن لها ولد﴾ ئه‌گه‌ر خوشکه‌که بمرێ میراتی لێ ده‌گرێ ئه‌گه‌ر کوڕ و کچی له پاش به‌جێ نه‌مابن و باوکیشی نه‌مابێ رێگای میراتگرتنی لێ بگرێ!

واته: ئه‌گه‌ر برای باوك و دایکی یان باوکی هه‌بوو ماڵ و سامانی خوشکه مردووه‌که‌ی به میرات وه‌رده‌گرێ به مه‌رجێك مردووه‌که منداڵی له پاش به‌جێ نه‌مابن، باوکیشی نه‌مابێ چونکه ئه‌گه‌ر باوك هه‌بوو برا رێگه‌ی میرات گرتنی نابێ.

مه‌به‌ست به (برا) لێره‌دا برای باوك و دایکی‌یه یان باوکی‌یه چونکه برای دایکی شه‌ش یه‌کی به‌ر ده‌که‌وێ.

﴿فإن کانتا اثنتین فلهما الثلثان مما ترك﴾ ئه‌گه‌ر برا مردووه‌که دوو خوشکی باوك و دایکی یان باوکی یان زیاتری له پاش به‌جێ مابوون ئه‌وا سێ یه‌کی ماڵه به‌جێماوه‌که ده‌به‌ن.

﴿وإن کانوا إخوة رجالا ونساء﴾ ئه‌گه‌ر میراتگره‌کان ژماره‌یه‌ك خوشك و برا بوون ﴿فللذکر مثل حظ الأنثیین﴾ بۆ هه‌ر نێرینه‌یه‌ك به‌شی دوو مێیینه هه‌یه.

﴿یبین الله لکم أن تضلوا﴾ په‌روه‌ردگار کاروباری ئایین و هه‌موو حوکمێکی حه‌ڵاڵ و حه‌رامتان بۆ روون ده‌کاته‌وه بۆ ئه‌وه‌ی رێگاتان لێ تێك نه‌چێ و بزانن چۆن

میرات بەش بەش دەکەن و هەر کەسە بەشە میراتی شیاوی خۆی بدرێتێ! ﴿والله بکل شيء علیم﴾ پەروەدگار ئاگاداری هەموو شتێکە هەر حوکم و یاسایەک بۆتسان دەردەکا بەرژەوەندی ئیوەی تێدایە لە ژێر زانست و ئاگاداری پەروەردگار دا هاتۆتە دی و ئاکامی زانست فراوانی خودایە، کەوا بێ روون کردنەوەکەی حەق و راستە و پێناسەکەی لە جێی خۆی دایە!!

دەربارەی میراتگرتنی (کەلالە) چوار حاڵ تێبینی دەکرێ و لە ئایەتەکە وەردەگیرێ:

حاڵەتی یەکەم/ پیاو بمرێ و یەک خوشکی لە پاش بەجێ بمێنێ ئا لەم حاڵەدا خوشکەکە نیوەی ماڵەکە دەباو ئەوی تری دەدرێ بە خزمەکانی ئەگەر هەبوون، ئەگینا ئەوەش دەگەڕێندرێتەوە بۆ خوشکەکە. خوشکیش لە خوشک هەر نیوە دەگرێ!

حاڵەتی دووەم/ بە پێچەوانەوە ژنێک بمرێ تەنها برایەک میراتگری بێ ئەوە هەموو ماڵەکە دەگرێ، براش لە برا هەموو ماڵە بەجێماوەکە دەگرێ!

حاڵەتی سێیەم/ ئەوەیە: میراتگری پیاوە مردووەکە دوو خوشک یان زیاتر بن، ئەوە دوو بەش لە سێ بەش دەبەن، زانایان کۆکن لەسەر ئەوە کە زیاد لە دوو خوشکیش هەر دوو بەش لە سێ بەش دەبەن چونکە زیاد لە دوو کچیش لە دوو بەش لە سێ بەش زیاتر نابەن، کەوابێ بەولا ترەوە دوو خوشک لەو ئەندازەیە زیاتر وەرناگرن!

حاڵەتی چوارەم/ ئەوەیە میراتگرەکان کۆمەڵێک خوشک و برابن ئەو کاتە مردووەکە نێر بێ یان مێ بێ ماڵەکە بەسەر میراتگرەکان دابەش دەکرێ بۆ هەر نێرینەیەک ئەندازەی دوو مێیینەی دەدرێتێ، بەڵام ئەگەر خوشک و براکان باوک و

دایکی و باوکی بوون خوشکێ برا باوکێ و دایکی‌یەکان پێش دەخرێن چونکە براو خوشکی باوکی بە براو خوشکی دایکێ و باوکی بەشبڕاو دەبن.

بەلام ئەگەر میراتگرەکان کۆمەڵێ برای مردووەکە بوون ئەوە هەموو ماڵەکە دەگرن وەکێ یەکێ لە نێوانیان دا دابەش دەکرێ!

بەیارمەتی خودا سوورەتی (النساء) تەواو بوو!!

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورەتی (المائدة)

ئەم سورەتە: پێنجەم سورەتی قورئانی پیرۆزە، ئەم سورەتە ناو نراوە سورەتی (المائدة) چونکە چیرۆکی هاتنە خوارەوەی سفرەو خوانی ئاسمانی تێدایە، ئەو سفرەو خوانەی کە حەوارییەکانی داوایان کردن حەزرەتی عیسا بۆیان دەستە بەر بکا، بۆ ئەوەی ببێتە بەڵگە لەسەر راستی پێغەمبەرایەتییەکەی و بیکەنە جەژن بۆ خۆیان.

هەروەها پێشی دەگوترێ: (سورەتی العقود) (سورەتی المنقذة) پێغەمبەر دەفەرموێ: ((**سورة المائدة تدعى في ملكوت الله: المنقذة، تنقذ صاحبها من ايدي ملائكة العذاب**)).

ئەم سورەتە مەدەنییە، واتە: دوای کۆچ کردنی پێغەمبەر بۆ مەدینە هاتۆتە خوارێ جا با لە مەککەش نازڵ بووبێ لە صەحیحی بوخاری و موسلیم دا هاتووە کە ئیمامی عومەر فەرمویەتی: ئایەتی ﴿**اليوم أكملت لكم دينكم**﴾ئێوارەی عەرەفە رۆژی جومعە لە ساڵی حەجیماڵ ئاوایی دا هاتۆتە خوارێ!

دەگێڕنەوە: کە پێغەمبەر ﷺ لە حەجی ماڵ ئاوایی دا سورەتی (المائدة)ی خوێندو دوایی فەرموی ((**يا أيها الناس: إن سورة المائدة آخر ما نزل فأحلوا حلالها وحرموا حرامها**)) ئیمامی ئەحمەد و تیرمذی و بەیهەقی و حاکم لە عەبدوڵلای کوڕی عومەر دەگێڕنەوە فەرمویەتی: دوا سورەتی قورئان کە نازل بووبێ سورەتی (المائدة) و سورەتی (الفتح)ە دووبارە ئەحمەد و نسائی و حاکم پەسەندیشی کردووە- لەگەڵ بەیهەقی لە عائیشەوە دەگێڕنەوە کە فەرمویەتی:

سورەتی (المائدة) دوا سورەتە هاتبێتە خوارێ، هەر شتێکی تێدا بوو بەحەلاڵ دانرابوو بە حەلاڵی بزانن، هەرچیشی تێدا بوو بە حەرام دانرابوو بە حەرامی بزانن!

ئەم سورەتە (١٢٠) ئایەتە بە گوێرەی سەرژمێر کردنی کوفی‌یەکان، (١٢٢) ئایەتە بە گوێرەی سەرژمێر کردنی حیجازی‌یەکان، (١٢٣) ئایەتە بە گوێرەی سەرژمێر کردنی بەصری‌یەکان.

پەیوەندی ئەم سورەتە بە سورەتی (النســـــاء)ەوە لە چەند روویەکەوەیە! هەردوو سورەتەکە چەند پەیمان و بەڵێن و سەوداو حوکم و موناقەشە کردنی جولەکەو مەسیحی و موشریک و دووڕووەکانیان لە خۆ گرتووە.

لە سورەتی (النساء) دا باس باسی عەقدی مارەبڕین و ئەمانەنامەو سوێند خۆری و پەیمان و بەڵێن و وەسییەت و سپاردەو وکالەت و بەکرێدان.

سورەتی (المائدة)ش بە فەرمان بە وەفا کردن بە سەوداو بەڵێن و پەیمان دان دەست پێ دەکا، سورەتی (النساء) بەرکوڵ و رێخۆشکردنێکی هێنا بۆ حەرام کردنی عەرەق سورەتی (المائدة)ش بە تەواوی حەرامی کرد، هەردوو سورەتەکەش موناقەشەو رەتدانەوەی ئەهلی کیتاب و موشریک و دووڕووەکانی دەربارەی بیروباوەڕ و هەڵوێستیان لە بەرامبەر پێغەمبەرایەتی حەزرەتی (محمد) لە خۆ گرتووە!

سورەتی (المائدة) چەند حوکمێکی شەرعی و سێ چیرۆکی لە خۆ گرتوون: حوکمەکان حوکمی سەوداو مامەڵەو مارەکردنی ئافرەتی جولەکەو مەسیحی و وەسیەت کردنی کاتی مردن و باسی خواردەمەنی وەکوو کوشتی و نێچیر و نێچیری حەرەم و سزاکەی، پاک و خاوێنی دەست نوێژ و خۆ شتن و تەیەممم حەرام کردنی عەرەق و قومار و سزای هەڵگەڕانەوە لە ئایین، سزای دزی و رێگری و کەفارەتی سوێند، باسی سەردەمی نەزانی دەربارەی (بوحەیرەو سائیبە و وەصیلە و حام) کە چەند جۆرە وشترێک بوون لەو چاخەدا گۆشتەکەیان حەرام کردبوون، هەروەها حوکمی ئەوانەی کە کار بە قورئان ناکەن و ئەو جۆرە شتانە کە ناواخنی رەتدانەوەو موناقەشە کردنی نەصرانی‌یەکان و جوولەکەو موشریک و دووڕووەکان دەیخاتە روو.

زانایانی ئیسلام دەفەرمون: ئەم سورەتە هەژدە فەریضەی تێدان لە سورەتەکانی تردا نین ئەو باسە شەرعیيانەش باسی (المنخنقة)و (الموقوذة)و (المتردية)و (النطيحة)و (وما أكل السبع)و (وما ذبح على النصب)و (وأن تستقسموا بالآزلام)و (وما علمتم من الجوارح مكلبين)و (طعام الذين أوتوا الكتاب)و (والمحصنات من الذين أوتوا الكتاب من قبلكم) و پاك و خاوێنی تەواو (إذا قمتم الى الصلاة)و (السارق والسارقة)و (لا تقتلوا الصيد وأنتم حرم) تا دەگاتە (عزيز ذو انتقام). هەروەها ﴿ما جعل الله بحيرة ولا سائبة ولا وصيلة ولا حام﴾ هەروەها ﴿شهادة بينكم إذا حضر أحدكم الموت...﴾ الآية.

قورطوبی فەریضەیەکی لەم ئایەتە دیاری کردووە ئەویش ئایەتی ﴿وإذا ناديتم الى الصلاة...﴾ کە باسی بانگێ، لەم سوورەتەدا نەبێ لە سورەتی تردانەهاتووە، ئەوەی لە سورەتی (الجمعة)دا هاتووە ئەوە تایبەتە بە نوێژی جومعەوە بەڵام ئەمەی ئێرە بانگی هەموو نوێژەکانە!

بە کورتی و پوختی ئەم سورەتە بەتایبەتی چەند بنەمایەکی گرنگی ئیسلامی لە خۆ گرتوون:

١-تەواو کردنی ئایین و راگەیاندنی ئەوە: کە ئایینی خودا یەکێ ئاینە هەر چەندە یاساو رێبازی پێغەمبەرەکان جوداوازی هەبووە!

٢-دیاری کردنی ئەوە: کە حەزرەتی موحەممەد پێغەمبەرێکی گشتی هەموو کەسە، بانگەوازی کردنەکەی بۆ هەموو کەسە.

٣- پەروەردگار بە واجیبی داناوە لەسەر موسوڵمانان کە دەروونی خۆیان پاکێ بکەنەوە، ئەگەر بۆ خۆیان باش بن خراپی و گومرایی خەڵکی تر زیانیان پێ ناگەیەنێ؛ پێویستی کردووە کە رێگەی راست بگرن وەفا بە عەهد و پەیمانی خۆیان بکەن، دەست درێژی کردنی بۆ سەر خەڵکێ حەرام کردووە، یارمەتی یەکتری بدەن لەسەر چاکەو خودا پەرستی، هاریکاری یەکتری مەکەن لەسەر خراپەو دەست درێژی.

دۆستایەتی و بە گەورە دانانی کافرانی حەرام کردووە، لەسەر موسوڵمانانی پێویست کردووە کە شایەتی حەق و ڕەوا بدەن، حوکم بە عەدڵ و یەکسانی لە نێوان موسوڵمانان و ناموسوڵمانان دا بکەن.

٤-دەست نیشان کردنی حوکمی خواردەمەنییەکان، حەرام کردنی عەرەق و قومار و تیر خستن و کاری خۆم و بەختم!!

٥- کاروباری سزادانەوەی قیامەت تایبەتە بە خوداوە، کەسی تر دەسەڵاتێکی تێدا نیە، ئەوەی کەسوود و قازانجی بۆ ڕۆژی قیامەت هەیە ڕاستگۆیی ڕاستالییە.

سور:تەکە سێ چیرۆکیشی لە خۆ گرتووە بۆ پەند و ئامۆژگاری یەکەمیان چیرۆکی بەنی ئیسرائیلییەکانە لەگەڵ حەزرەتی موسادا ﷺ کە گوتیان: ﴿إذهب أنت وربك فقاتلا إنا ههنا قاعدون﴾ دووەمیان چیرۆکی دوو کوڕەکانی ئادەمە کە قابیل هابیلی کوشت، ئەم تاوانە یەکەم تاوانی ئادەمیزادە لەسەر زەوی.

سێیەم چیرۆکی ئەم سفرەو خوانە بوو کە وەکوو موعجیزەیەک بۆ عیسا لەسەر داوای حەوارییەکان نازڵ بوو.

ئیمام ئەحمەد لە عەبدوڵلای کوڕی عەمری کوڕی عاصەوە ﷺ دەگێڕێتەوە دەڵێ: کە سورەتی مائیدە بۆ سەر پێغەمبەر نازڵ بوو لەو کاتەدا تەشریفی سواری ولاغێک بوو ولاغەکە نەیتوانی خۆی بۆ ڕابگرێ پێغەمبەر لە ولاغەکە دابەزی! تا سورەتەکە تەواوبوو.

وەفا بە وادەو بەڵێن؛ هاریکاری لەسەر خێر و چاکە

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَوۡفُواْ بِٱلۡعُقُودِۚ أُحِلَّتۡ لَكُم بَهِيمَةُ
ٱلۡأَنۡعَٰمِ إِلَّا مَا يُتۡلَىٰ عَلَيۡكُمۡ غَيۡرَ مُحِلِّي ٱلصَّيۡدِ وَأَنتُمۡ حُرُمٌۗ إِنَّ
ٱللَّهَ يَحۡكُمُ مَا يُرِيدُ ﴿١﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُحِلُّواْ شَعَٰٓئِرَ
ٱللَّهِ وَلَا ٱلشَّهۡرَ ٱلۡحَرَامَ وَلَا ٱلۡهَدۡيَ وَلَا ٱلۡقَلَٰٓئِدَ وَلَآ ءَآمِّينَ ٱلۡبَيۡتَ
ٱلۡحَرَامَ يَبۡتَغُونَ فَضۡلٗا مِّن رَّبِّهِمۡ وَرِضۡوَٰنٗاۚ وَإِذَا حَلَلۡتُمۡ فَٱصۡطَادُواْۚ
وَلَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شَنَـَٔانُ قَوۡمٍ أَن صَدُّوكُمۡ عَنِ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِ أَن تَعۡتَدُواْۘ
وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰۖ وَلَا تَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۖ
إِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ﴿٢﴾

﴿يا أيها الذين آمنوا﴾ ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان بە خودا هێناوەو ڕەوشتی موسوڵمانیتان تێدایە! ﴿أوفوا بالعقود﴾ پابەندی وادەو بەڵێنی خۆتان بن، بەسەر ڕاستی و لە باری پەیمانی نێوان خۆتان و پەروەردگار، نێوان خۆتان و ئادەمیزادی تر ئەو پەیمانەی بۆ خۆتان بە خۆتان داوە بەجێی بهێنن، ئەو ئەرکانەی خراوەتە سەر شانتان بە ڕێک و پێکی ئەنجامیان بدەن، ئەو ئەرکانەی پەروەردگار خستویەتی‌یە سەر شانتان و ئێوەش بەڵێنی جێ بەجێ کردنیانتان داوە، ئەو شتانەی خودا حەڵاڵی کردووە یان حەرامی کردووە، ئەو عەهد و پەیمانەی لە بڕواداران

وەرگـیراوە کـە بڕوایـان بـە پێغەمبـەر و قورئـان هـەبێ پابـەندی فـەرمان و جڵەوگیرییەکانیان بن.

وشەی (عقود) شەش جۆر دەگرێتەوە:

پەیمان و بەڵێن لەگەڵ خودادا پەیمانی سوێند خـۆری، پـەیمانی هاوبەشـی کردن لە ئیش دا بەڵێنی مامەڵەو سەودا، پەیمانی مـارەکردن و ژن و مێردایـەتی، شت لەسەر خۆ قەرار دان، هەر مەرجێک جێ بـەجێ کردنەکـەی پێچەوانـەی شـەرع نـەبێ پابـەند بوونـی پێویسـتە، پێغەمبـەر ﷺ دەفـەرموێ ((**المسـلمون عنـد شروطهم**))[٢٠] یان دەفەرموێ: ((**كل شـرط ليـس في كتـاب الله فـهو بـاطل وإن كان مائة شرط**))[٢١] یان دەفەرموێ: ((**من عمل عملاً ليس عليه أمرنـا فـهو رد**))[٢٢].ئەمجا پەروەردگار دەست دەکا بە شی کردنەوەی ئەو حوکمە شەرعییانەی کە فەرمانی پابەند بوون پێوەیانی کردووە، سەرەتا دەسـت دەکـا بـەو شـتانەی کـە زەروری ژیانن و دەفەرموێ: ﴿**أحلت لكم بهيمة الأنعـام**﴾ حـەلاڵ کـراوە بـۆ ئێـوە سوود وەرگرتن لە ئاژەڵ کە وشتر و رەشەوڵاغ و بـزن و مـەڕ و گـاکێوی و حەیوانـە کێوی و ئاسک و ئەو جۆرە شتانەیە کە دەتوانـن بـە هـۆی سـەربڕینی شـەرعییەوە گۆشتەکەیان بخۆن، شیریان بدۆشـن و جۆرەهـا خواردەمـەنی لـێ دروسـت دەکـرێ، سوود لە خوری و موویان وەربگیرێ، ﴿**إلا ما يتلى عليكـم**﴾ جگـە لـەو گیانلەبـەرو ئاژەڵانەی لێرە بەولاوە لە ئایـەتی داهـاتوودا بەسـەرتان دا دەخوێندرێتـەوە بـەڵام بەمەرجێک سوود وەرگرتن لەو جۆرە ئاژەڵانەتان بۆ رەوایە ﴿**غير محلي الصيد وأنتم حرم**﴾ کە لەبەستی مەککەدا لـە کـاتی ئیحـرام بەسـتن بـە حـەج وعـەمرەدا راوی نێچـیر نەکـەن چونکـە راو کـردن لـە حـەرەم دا حەرامـە تەنانـەت بـا ئیحرامیشـی

[٢٠] رواه الحاكم عن أنس وعائشة.

[٢١] رواه البزار والطبراني عن إبن عباس.

[٢٢] رواه أحمد ومسلم عن عائيشة.

نەبەستبێ، کەسێکیش ئیحرامی بەستبێ لە دەرەوەی حەرەمیش بێ هەر راوکردنی لێ حەرامە، حەرەمیش دوو شوێنە حەرەمی مەککەو حەرەمی مەدینە لە هەردووکیان دا راو کردن یاساغە، (حُرُمٌ) کۆی حەرامە مەبەست ئیحرام بەستن بە حەج یان بە عەمرە یان هەردووکیانە ﴿إن الله يحكم ما يريد﴾ دلنیا بن کە خودا چی بوێت بڕیاری لەسەر دەدا، چی بوێ حەلالی دەکاو چی بوێ حەرامی دەکا بە گوێرەی حیکمەت و دانایی خۆی و بەرژەوەندی ئادەمیزاد بڕیار دەدا و حوکم دەردەکا ئێوەش ئەی ئادەمیزاد پابەندی فەرمان و بڕیارەکانی بن و وادەو بەڵێنی خۆتان ببەنە سەر، هیچ پەیمانێکتان هەڵمەوەشێننەوە.

﴿يا أيها الذين آمنوا لا تحلوا شعائر الله﴾ ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان هەیە دیاردە (مەعالیمە) ئایینییەکانی خودا بەبێ ڕێز سەیر مەکەن، تەگەرە مەخەنە بەردەم ئەوانەی دەیانەوێ جێ بەجێیان بکەن، سنوور بەزێنی و یاسا شکێنی مەکەن، مەچن لە خۆتانەوە ئاڵ و گۆڕیان تێدا بکەن و دەستکارییان بکەن! بەڵکو بە گوێرەی ئایین و چۆنتان پێ گوتراوە ئاوا ئەنجامیان بدەن و ڕێزیان لێ بگرن ﴿ولا الشهر الحرام﴾ ڕێزی مانگە حەرامەکان ئەو مانگانەی شەڕیان تێدا حەرامە بگرن کەمانگی (ذولقەعیدە و ذولحیجە و موحەرەم و ڕەجەب)ن لەو مانگانەدا جەنگ لەگەڵ کافرەکان دا مەکەن، ئەو مانگانە مەگۆڕن بە مانگی تروەکوو لەوە پێش عەرەبەکان دەیان کرد و بە ئارەزووی خۆیان (مانگە حەرامە) کانیان دەگۆڕین.

لەو مانگانەی حەجیان تێدا دەکرێ شتێک مەکەن کە ببێتە بەربەست و لەمپەر ڕێگەی حەج کردن لە موسولمانان بگیرێ ﴿ولا الهدي﴾ ڕێگە مەگرن لە گۆشتی و قوربانی کە بۆ کەعبە دەبرێ بەو جۆرە لێی داگیر بکەن و لێی بستێنن، یان نەهێلن بیگەیەنێتە شوێنی خۆی و بە کەعبە نەگا ﴿ولا القلائد﴾ هەروەها دەست درێژی مەکەنە سەر ئەو ئاژەلانەی کە دیاری کراون بۆ دیاری کەعبە، ملوانکەی قوربانیان لە ملی کراوە، نیشانەی دیاری هەدیەیان پێوەیە، ڕێزیان

مەشکێنن و ڕێگەیان مەگرن با لە شوێنی خۆیان وەکوو پێویست سەر ببڕدرێن جا هەر چەند وشەی (الهدي) (القلائد)یش دەگرێتەوە بەڵام بۆیە ناوی هێنا بۆ زیدە گرنگی پێدان و زیدە ڕێز لێ گرتن واتە: ڕێزی گۆشتی و قوربانی بگرن و مەبنە لەمپەر و بەربەست لە گەیشتن بە شوێنی خۆیان جا ملوانکەدار بن یا نا!! ﴿ولا آمين البيت الحرام﴾ ڕێگە لەوانە مەگرن کە دەیانەوێ بچن بۆ دیدەنی کەعبە، شەڕیان لەگەڵ دا مەکەن، ماڵ و سامانیان لێ داگیر مەکەن، ئەوانە بەو دیدەنییەیان بۆ کەعبە ﴿يبتغون فضلا من ربهم ورضوانا﴾ مەبەستیان بەدەست هێنانی سوود و قازانجی بازرگانییەو لە خودایان داوایە خێریان بە توشەوە بێ و ڕەزامەندی خودا بەدەست بێنن.

مەبەست لە پارێزگاری کردنی ئەم شتانەی باس کران و ڕێز لێ گرتنیان ئەوەیە خەڵک لە کات و شوێنی حەج و عومرەدا بە دڵنیایییەوە کارەکانیان ئەنجام بدەن، حاجی و عەمرە کاران تووشی ترس و لەرز و دڵەڕاوکێ نەبن، لە خوێن و ماڵ و ناموسی خۆیان دڵنیا بن.

﴿وإذا حللتم فاصطادوا﴾ کە لە ئیحرام بەستن بوونەوەو ئیحرامتان شکاند و لە ئاخی[٢٣] بەست دەرچوون ئەوە ئەوەی لەوێ دا لێتان یاساغ بوو بۆتان ڕەوایە، لە دەرەوەی حەرەم بە ئارەزووی خۆتان ڕاو بکەن و نێچیر بگرن، هیچ تاوانتان لەسەر نیە ڕاو بکەن و گۆشتەکەی بخۆن سوود لە نێچیر وەربگرن. بەڵام ﴿ولا يجرمنكم شنآن قوم أن صدوكم عن المسجد الحرام أن تعتدوا﴾ با ڕق و کینەتان لە گرۆهـ و کەسانێک کە لەوەپێش ڕێگەی کەعبەیان لێ گرتبوون هەڵتان نەنێ دەست درێژی بکەنە سەریان و سنوور بەزێنی بکەن و تۆڵەیان لێ بکەنەوە.

ئەوە بوو موشریکەکان ساڵی حودەیبییە نەیانهێشت موسوڵمانان عەمرە بکەن، ئیتر ساڵی حەجی ماڵئاوایی (حجة الوداع) کە ساڵی هاتنە خوارەوەی ئەم سورەتیە، بەم ئایەتە جڵەو گیری لە موسوڵمانان کرد کە دەست درێژی نەکەنە

[٢٣] ئاخ: خاک، زەوی.

سەر ئەوانە، یاسا شکێنی نەکەن! بەڵکو خودا فەرمانی چی پێ کردوون وا پەیڕەو بکەن، لەگەڵ هەموو کەسێکدا بە عەدالەت کار بکەن!

جا چونکە دەست درێژی کردنی هۆزێک بۆ سەر هۆزێک بەبێ هاریکاری یەکتری دەست درێژکەران نایەتە دی، بۆیە فەرمان بە هاریکاری کردنی چاکە دەکاو جلەو گیری لە هاریکاری کردن لەسەر خراپە دەکاو دەفەرموێ: **﴿وتعاونوا على البر والتقوى ولا تعاونوا على الإثم والعدوان﴾** هاریکاری یەکتری بکەن لەسەر خێر و چاکە. (بر) لە لوغەتدا زۆرکردنی کاری خێرە؛ ئەو کارە شەرع پەسەندی دەکاو فەرمانی پێ دەکا (تقوى) بریتییە لە هەر کارێک خاوەن کارەکە لە زیانی دین و دونیا بپارێزێ، کەوابوو تا بۆتان دەکرێ هاریکاری یەکتری بکەن لەسەر کاری چاک، بەڵام بە هیچ جۆرێک هاری یەکتری مەکەن لەسەر تاوان و دەست درێژی و کاری ناپەسەند!

لە فەرموودەی پێغەمبەردا هاتووە دەفەرموێ: **((البر حسن الخلق، والإثم ما حاك في النفس وكرهت أن يطلع الناس))**[٢٤] فەرمان بە هاریکاری کردن لەسەر چاکەو خۆ پاراستن لەو شتانەی دەبنە هۆی زیانی دین و دونیا بەشێکە لە بنەمای رەهنومایی کردنی کۆمەڵایەتی لە قورئان دا، چونکە بە پێویستی داناوە لەسەر ئادەمیزادان کە لەناو خۆیان دا هاریکاری یەکتری بکەن لەسەر چاکەو هەر شتێک سوودی کۆمەڵایەتی تێدا بێ بۆ تاک و کۆمەڵ لە کاروباری دینی و دونیایی دا هەڵیان دەنێ بۆ کردنی هەر کارێکی تەقوا ئامێز و هەر شتێک کە ئادەمیزاد لە زیان بپارێزێ. بێگومان موسوڵمان لە رۆژگاری زێڕینی سەدەی یەکەمیاندا کە ویستبیتیان هاریکاری یەکتری بدەن! پێویستیان بە پەیمان بەستن و سوێند بۆ یەکتری خواردن نەبوو، موسوڵمان وێڕای جیاوازی رەنگ و زمان و زێد، خۆی بە

---

[٢٤] رواه مسلم وأصحاب السنن... وروى أحمد والدارمي عن وابصة بن معبد الجهني إنه قال: (أتيت رسول الله ﷺ فقال جئت تسأل عن البر والإثم قلت نعم وكان قد جاء لأجل ذلك فأخبره النبي ﷺ ((إستفت قلبك، البر ما اطمأنت اليه النفس واطمأن إليه القلب والإثم ماحاك في الصدر وتردد في الصدر وإن أفتاك الناس وأفتوك))

برای موسوڵمان دەزانێ، بە تەواوی پابەندی فەرمانی ئاسمانی ﴿وتعاونوا على البر والتقوى﴾ بوون، بەڵام کە موسوڵمانان گڕ و تینی ئایینیان تێدا کز بوو، موسوڵمانان پێویستیان بە پێک هێنانی کۆڕ و کۆمەڵ هەبوو بۆ ئەوەی بتوانن لە ژێر سێبەری ئەم ڕێکخراوانەدا فەرمانی هاریکاری لەگەڵ یەکتری جێ بەجێ بکەن...

﴿واتقوا الله﴾ خۆتان لە سزای خودا بپارێزن بە هۆی پەیڕەوکردنی فەرمانەکانی پەروەردگار کە لە قورئان دا بۆی روون کردوونەوە بۆ ئەوەی بەهۆی پشت هەڵکردنتان لە فەرمانی خودا تووشی سزا نەبن ﴿إن الله شديد العقاب﴾ بێگومان پەروەردگارسزای بە ئێش و بە سزایە، تۆڵە لە تاوانباران دەستێنێ!

خواردەمەنی حەرام، تەواو کردنی ئایین، حەرام خواردن لە کاتی پێویست

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ ٱلْمَيْتَةُ وَٱلدَّمُ وَلَحْمُ ٱلْخِنزِيرِ وَمَآ أُهِلَّ لِغَيْرِ ٱللَّهِ بِهِۦ وَٱلْمُنْخَنِقَةُ وَٱلْمَوْقُوذَةُ وَٱلْمُتَرَدِّيَةُ وَٱلنَّطِيحَةُ وَمَآ أَكَلَ ٱلسَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى ٱلنُّصُبِ وَأَن تَسْتَقْسِمُوا۟ بِٱلْأَزْلَٰمِ ۚ ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ ۗ ٱلْيَوْمَ يَئِسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَٱخْشَوْنِ ۚ ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلْإِسْلَٰمَ دِينًا ۚ فَمَنِ ٱضْطُرَّ فِى مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّإِثْمٍ ۙ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣﴾

ئـەمجار دەسـت دەكـا بـە دەسـت نیشـانكردنی ئـەو شـتانەی خواردنیـان حەرامەو دەفەرموێ: ﴿حرمت علیكم المیتـــة﴾ یاسـاغە لێتـان خواردنـی گۆشـتی مردارەوە بوو، مردارەوەبوو: بریتی‌یە لەو ئاژەڵـەی بـەبێ سـەربڕینی شـەرعی، یـان نێچیر كردنی گیانی دەردەچێ، خواردنـی گۆشـتی مردارەوەبـوو حەرامـە، چونكـە پیسە، هەروەها چونكە هەندێ ماددەی زیانبـەخش لـە لاشـەی مردارەوەبووەكـە دا دەمێنێتەوە، كە بە هۆی نەخۆشی ئاژەڵەكە، یان مانەوەی خوێن تێیـدا پـەیدابووە، ئەگەر سـەربڕێ بـەهۆی رەوان بوونـی خوێنەكـە ئـەو مـاددە زیانبەخشـە نـامێنێ، زیادلەوەش تەبیعەتی بەرز و خاوێن قێز لە خواردنی ئەو جۆرە گۆشتە مردارەوەبووە دەكاتەوە، تەبیاتی تێی ناچێ! كەوابوو گۆشتی مردارەوەبوو زیانی بۆ دین و گیان و لەش هەیە، بۆیە خودا حەرامی كردووە! بە تێكڕا زانایانی ئیسلام خواردنی گۆشتی مردارەوەبوویان بەلاوە یاساغە، بەڵام كوڵك و مـوو و ئێسـقانەكانی بـەلای ئـەبو حەنیفەوە پاكن و دروستە بكار بهێندرێن...

ئیمامی شافیعی دەفەرموێ پیسـن و بـەكار هێنانیـان نـابێ! دوو جـۆر لـە گیانلەبەران بە مردارەوەبوویی دەخورێن ئەوانیش ماسی و كوللەن.

ئیمام ئەحمەد وداره قوطنی و بەیهەقی و ئیبنو ماجە لە عەبدوڵڵای كـوڕی عومەرەوە دەگێڕنەوە كـە پێغەمبـەر فەرمویـەتی: ((**احلت لنـا میتتـان ودمـان، فالمیتتان: السمك والجراد، والدمان: الكبد والطحال**)) هەروەها لە حەدیسـێكی تردا پێغەمبەر ﷺ پرسیاری دەربارەی ئـاوی دەریـا لـێ كـرا لـە وەڵام دا فـەرمووی ((هو طهور ماؤه، الحل میته)) ﴿**والدم**﴾ هەروەها یاساغە لێتان خوێنی رەوان ئـەو خوێنەی روون و دەڕژێ نەك خوێنی تۆپەڵ بوو (متجمد) وەكوو جەرگ و سپڵ، یـان ئـەو خوێنـەی كـە لەگـەڵ گۆشـتەكەدا دەمێنێتـەوە؛ چونكـە لـە شـوێنێكی تـردا دەفەرموێ ﴿**أو دماً مسفوحاً**﴾ الأنعام/١٤٥ پرسیار كرا لە ئیبنو عەبباس دەربارەی (سپڵ) لە وەڵام دا فەرمووی: بیخۆن وتیـان ئـاخر هـەر خوێنـە؛ وتـی ئـاخر تەنـها خوێنی رەوان حەرامە، ئەو خوێنەی لـە كـاتی سـەربڕینی گیانلەبـەردا دەڕوا! هـۆی

حەرام بوونی خوێنی ڕەوان ئەوەیە: کە مەڵبەندی بەکتریاو جەراثیمە و ژاراوی دەبێ! هەروەها قێزی لێ دەکرێ و بەناخۆش هەزم دەبێ، خوێن چەند جۆرێکی هەیە ئەگەر جۆرەکەیان جیا بوو زیان بە جەستە دەگەیەنێ!

﴿ولحم الخنزير﴾ هەروەها حەرامە لێتان خواردنی پێست و گۆشت و پێوی بەراز، بۆیەش هەر ناوی گۆشتەکەی هێناوە چونکە ئەو مەبەستەو گرنگە! شەرعیش قێزی لە سوود وەرگرتن لە هەموو ئەندامی بەراز کردووە، وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ ﴿أو لحم خنزير فإنه رجس﴾ الأنعام/١٤٥ پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ ((إن الله حرم بيع الخمر والميتة والخنزير والأصنام فقيل يا رسول الله أرايت شحوم الميتة، فإنها تطلى بها السفن وتدهن بها الجلود، ويستصبح بها الناس؟؟ فقال: لا، هو حرام)) هەندێ لە زانایان بە ڕەوایان زانیوە کە بە پێویست و مووی بەراز بەکار بێ هەر کاتێ زەروری بوو بە گوێرەی پێویستی‌یەکە سوودی لێ وەردەگیرێ!

هۆی حەرام بوونی خوێنی بەراز هەبوونی زیان و قێز لێ کردنیەتی بە ناخۆشی هەزم دەکرێ، چونکە زۆر پیوو چەوری تێدایە، بۆ مەعیدە زیانی زۆرەو بەتایبەتی لە ولاتی گەرمە سێردا، هەروەها چونکە بەراز بۆ خۆی ڕەوشتی بێ غیرەتی تێدایەو، زۆربەی ئەو ڕەوشتانەی بە هۆی خواردنی گۆشتەکەیەوە دەگوێزرێتەوە بۆ ئادەمیزادەکان. هەروەکوو چۆن زیانی مەعنەویشی تێدایە!

جا کە ئێستا لە هەندێ ولاتی پێش کەوتوودا ئاغەڵی تایبەتی بۆ گەلەبەراز دروست دەکرێ و پزیشک چاودێرییان دەکاو گۆشتەکەیان فەحص دەکرێ بۆ ئەوەی بەرگری لەو زیانە بکرێ، ئەمە نابێتە هۆی حەلاڵ بوونی خواردنی گۆشتی بەراز! چونکە ئەمە بۆ هەموو کەس و لەسەر هەموو بەرازێک ئەنجام نادرێ، هەروەکوو چۆن زیانی مەعنەوی و نادیار خۆلێپاراستنی ناکرێ! بەهەرحاڵ پێویستە موسوڵمانان لە هەموو حاڵ و شوێنێک دا خۆیان لە خواردنی گۆشتی بەراز بپارێزن و پابەندی فەرمانی خودا بن و گوێ نەدەنە بیروبۆچوونی ئەم و ئەو.

﴿وما أهل لغیر الله به﴾ هەروەها حەرامە لێتان هەر سەربڕاوێک کە ناوی غەیری خوای لەسەر برابێ، لە کاتی سەربڕین دا ناوی شتی تری لەسەر بەرز کرابێتەوە وەکوو ئەوە ناوی پێغەمبەر، مەسیح، شێخی گەیلانی، مەولانا خالید و کاکە ئەحمەدی شێخ هتد لەسەر ببرێ.

یان وێڕای ناوی خودا ناوی کەسێکی تری لەسەر ببرێ وەکوو ئەوە بڵێ (بەناوی خوداو پێغەمبەر ئەو ئاژەڵە سەردەبڕم!) بەڵام ئەگەر بڵێ بە ناوی خودا ئەم ئاژەڵە سەردەبڕم، (محمد پێغەمبەری خودایە) قەیناکا، واتە: ئەگەر ناوی غەیری خودا بە عەطف بۆ سەر ناوی خودا یان پێش ناوی خودا خرا ئەوە حەرامی دەکا، ئەگەر بە شێوەی عەطف نەبوو حەرام نابێ بەڵام مەکروهـ دەبێ.

هۆی حەرام بوونی ئەم جۆرە سەربڕاوە هاوبەش پەیدا کردنە بۆ خودا لاسایی کردنەوەی کافرەکانە لە عیبادەت دا وەکوو ئەوەی کە کافرەکان لەسەردەمی پێش ئیسلام دا لە کاتی سەربڕینی کوشتیدا دەنگیان بەرز دەکردەوە دەیانگوت (باسم اللات والعزی) یان دەیانگوت (باسم هبل).

بۆیە ئیسلام ئەو جۆرە سەربڕاوانەی حەرام کردووە بە پێویستی داناوە کە لە کاتی سەربڕینی گیانلەبەران دا تەنها ناوی پاک و خاوێنی زاتی بێچوون بهێنرێ، هەر کاتێ جگە لە ناوی خودا ناوی شتی تری لەسەر هات بەڕای تێکڕای زانایان گۆشتەکەی حەرام دەبێ!.

﴿والمنخنقة﴾ هەر ئاژەڵێک بخنکێندرێ، جا خنکانەکەی بە ئەنقەست بێ یان بە سودفەبێ، بە هەر شێوەیەک و بەهۆی هەر شتێکەوە بخنکێ گۆشتەکەی حەرام دەبێ، جا هەرچەندە ئەمە دەچێتە خانەی (مردارەوەبووەوە) بەڵام چەنکە بە کرداری بکەر ئەنجامْ دەدرێ قورئان بە تایبەتی ناوی هێنا نەوەکوو وا گومان ببرێ کە خنکاندن دەچێتە خانەی سەربڕینەوە! بۆ ئەوەی رایبگەیەنێ کە مەرج و گرنگە سەربڕینی شەرعیەو بەس.

﴿والموقوذة﴾ ئەو حەیوانەی بە شتێکی کوشندە لێی دەدرێ تا گیانی دەردەچێ بەبێ سەربڕینی شەرعی، جا ئەو شتەی پێی لێ دەدرێ قۆچەقانی بێ

یـان هـەر داروبـەردیکْ و هـەر شـتێکْ بـێ چـون یەکـەو ئـەو گیـان دەرچـووە مردارەوەبووەو خواردنی گۆشتەکەی حەرامە، لەسەردەمی پێش ئیسلام دا ئەم جۆرە گۆشتەیان دەخوارد!!

(وقذ) لێدان لە گیانلەبەر حەرامە، چونکە، تەعذیب و ئازار پێ گەیاندنەو گیان لەبەر بردنە بەبێ سەربڕین پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی ((**إن الله كتب الإحسان على كل شيء فإذا قتلتم فأحسنوا القتلة وإذا ذبحتم فأحسنوا الذبحة وليحد احدكم شفرته وليرح ذبيحته**))[٢٥] بەڵام ئـەو حەیوانـەی بـە شـتی تیـژ و گـەرم وەکوو (گوللە)ی تفەنکْ دەکوژرێ ئـەوە گۆشـتەکەی حەڵاڵـە! هـەر شـتێکْ تیـژ و بڕندە بێ نێچیری پێ بکرێ کە بۆی هاوێژرا جەسـتەی ببـڕێ و خوێنـی لـێ بێنـێ و گیانی دەرچوێنێ گۆشتەکەی حەڵاڵە!

﴿والمتردیـــة﴾ هـەر ئـاژەڵێکْ هـەڵدێرێ و بەرببێتـــەوەو گیـانی دەرچـێ گۆشتەکەی حەرام دەبێ! ئەگەر پێـش دەرچوونـی فریـا بکـەوێ سـەر ببـڕدرێ ئـەوە حەڵاڵە!

﴿والنطیحة﴾ هەر حەیوانێکْ لە ئاکامی شەڕ کردن لەگەڵ حەیوانێکی تـردا گیانی دەربچێ مردارەوەبووەو خواردنی حەرامە، تەنانەت بـا شـاخی بشـکێ لوتـی بپرژێ و خوێنیشی لێ بێ!

﴿وما أكل السبع﴾ هەر حەیوانێکْ دڕندە بریندار بکا یان هـەندێکی لـێ بخواو گیانی دەربچێ خواردنی گۆشتەکەی حەرامە هەرچەندە خوێنیشی لێ بڕوا.

﴿إلا ما ذكیتم﴾ مەگەر ئـەو جـۆرە حەیوانانـەی کـە گوتـران بـە زیندوویـی فریایان بکەون و سەریان ببڕن بە شێوەیەکی شەرعی. بــەڵام مردارەوەبـوو خوێـن و گۆشتی بەراز بە هیچ شتێکْ حەڵاڵ نابن. مەگەر ناعیلاجی!؟ بـە کورتـی و پوختـی ئەو حەیوانەی یەکێ لەو کارەساتانەی بەسەردێ ئەگەر بە زیندوویی فریادی کـەوتی

---

[٢٥] رواه احمد ومسلم وأصحاب السنن عن أبي يعلى شداد بن أوس.

و گومانی ئەوە دەبرا کە ئەو حەیوانە لەگەڵ ئەو حاڵەی بەسەری هاتووە دەژی ئەوە سەربڕینەکە حەلاڵی دەکا! ئەگەر گومانی ئەوە دەبرا کە ناژی دوو را هەیە:

١-حەنەفی و شافیعی‌یەکان دەڵێن: سەردەبڕدرێ و گۆشتەکەی حەلاڵـە بـە مەرجێ لە کاتی سەربڕین دا نیشانەی زیندوویی پێوە بێ، وەکوو جولاندنـی قـاچ و کلکێ و پێڵوی چاو و گوێچکە.

٢-ئیمام مالیکێ و کۆمـەڵێکی تـر دەڵێـن: سـەربڕین حـەلاڵی ناکـاو بـێ سوودە!

﴿وما ذبح على النصب﴾ (نصب) چەند بەردێکێ بوون بە دەوری کەعبـەوە ژمارەیان سێ سەد و شەست بەرد بوون عەرەبەکان لەسەردەمی نەزانی دا ئاژەڵیـان لەسـە سـەردەبڕین بـە مەبەسـتی نزیـکێ بوونـەوە لـە بتـەکان کـە دەیانپەرسـتن. خوێنەکەیان لە دیواری کەعبە هەڵدەسوو، گۆشتەکەیان بەسەر بەردەکان (نصـــب) هەڵدەخست ئەم بەردانە جوودابوون لە بتـەکانیان، بتـەکانیان نقش و نیگاریـان لەسەر بوو ئەم (نصب) بەردانە لووس و پووس بوون.

پەروەدگار جلەوگیری لە موسوڵمانان کرد لـەوەی کـە لەسـەر ئـەو بەردانـە کوشتی سەرنەبڕن، تەنانەت ئەگەر لەو شـوێنە حـەیوان سـەربڕدرێ نـاوی خوداشـی لەسـەر بـهێندرێ هـەر گۆشـتەکەی حـەرام دەبـێ! چونکـە لاسـایی کردنـەوەی موشریکەکانی تێدایە!

ئەمجار پەروەردگار هـەندێ حـەرامی تـر دیـاری دەکـاو دەفـەرموێ ﴿وأن تستقسموا بـالآزلام﴾ حەرامـە لێتـان بـەخت گرتنـەوەو رەمـڵ هاویشـتن بـەهۆی تیرەدارینەوە.

أزلام: بریتی بوو لە چەند دارێکێ لە شێوەی تیر، بەلام بێ ئەوەی سەرەتیری پێوە بێ، ئەم پارچە دارانە سێ پارچە بوون لەسەر یەکیان نووسرابوو (أمـرني ربي) لەسـەر دووەمیان نووسرابوو (نهاني ربي) سێیەمیش هیچی لەسەر نەنووسرابوو.

جا کە کەسـێکێ دەیویسـت ئیشـێکێ بکـا؛ بچـێ بـۆ سـەفەرێکێ ئـەم تـیرە دارانەی دەجوولاندن و دوایی یەکێکیانی رادەکێشا ئەگەر ئەوە بهاتایە دەستی، کـە

لەسەری نووسرابوو (أمـــرني ربي) ئـەوە ئیشـەکەی دەکـرد و پـێی وابـوو بـەخت هاوڕێیەتی ئەگەر ئەوە بهاتایە پێشەوە کە لێی نووسرابوو (نهـــاني ربي) وازی لـێ دەهێناو دەستی لێ هەڵدەگرت! ئەگـەر ئـەوە بهاتایـە دەستی کـە هیچـی لەسـەر نەنووسرابوو ئەوە تاقی کردنەوەکەی دووبارە دەکردەوە.

هەروەها هەر شتێک لەو جۆرە تاقی کردنەوانە کە (یا نصیـــب) ئاسـابێ، حەرامەو پشت پێ بەستنی ناشـەرعی‌یە! حیکمـەتی حـەرامی ئەمـە ئەوەیـە: کـە جۆرێکە لە خەرافات و خۆ هەڵخەڵەتاندن و بێ عەقڵی‌یە، هـەر کەسـێ پشـت بـەو جۆرە کردارانە ببەستێ خۆی دەکاتە گاڵتە چـی بۆکۆڵکـە شێخ و زڕە خوێنـدەوار! بۆیە ئایینی پیرۆز ئایینی زانست و عەقڵ ئەم جۆرە شـتانەی حـەرام کـردوون و بـە داب و نەریتی نەشیاوی سەردەمی نەزانی حلێـب کـردون. زیـاد لـەوەش ئـەم کـاری (أزلام)ە درۆ هەڵبەستنی تێدایە بە دەم خوداوە چونکە ئەگەر مەبەستی بە (أمـــرني ربي) پەروەردگار بێ نەزانی و شەریک بۆ خودا دانانی تێدایە، یان ئەگەر مەبەستی بە (أمرني ربي) بت بێ ئەوە وێڕای ئەوەی کە ئیدیعای زانینی عیلمی نهێنی تێدایـە کە زانستی نهێنی تایبەتـە بـە خـوداوەو بـەس. درۆ هەڵبەستێکی ئاشکراشـە! بـە داخەوە ئێستاش هەندێ زڕە موسوڵمانی نەزان و دەست بـڕ لاسایی ئـادەمیزادانی ئەم رۆژگارە دەکەنەوە بەو شێوە، یان بە شێوەیەکی تر ئەو بەخت گرتنـەوە ئـەنجام دەدەن! هی وایە تەسـبیحێکی درێـژ دێنێتـە پێشـەوە لەسـەر دەنکێکـی نووسـراوە (بکە) لەسەر یەکێکی تر نووسراوە (مەکـە) ئـەمجار کـابرا دێنـێ ئـەم تەسـبیحە هەندێک دەنک بڕدەداو ئەمجار دەنکـەکان یـەک بـە دوای یـەک دا وەلا دەنـێ تـا کۆتایی دەنکەکانی کە بڕی داون، ئیتر دەنکە کۆتایی‌یە کە چـی لەسـەر نووسـرابوو ئەوە دەکاتە ئاوێنەی بەختی خۆی. هی وا هەیە فاڵ بـە قورئـان دەگرێتـەوە بـەرگی ئایینی لەبەر فاڵ گرتنەوەکەیان دەکەن و ناوی لێ دەنێن (الفأل الحســــن) کـە لـە راستی دا ئەمە فەئلول حەسەن نیە، بەڵکو ئەو فاڵەیە کە پێچەوانەی رەش بینی‌یەو جڵەوگیریی لێ کراوەو ئیسلام پێی ناڕازی‌یە.

سەیر ئەوەیە موسوڵمانان وازیان لە کار کردن بە قورئـان هێنـاوەو وازیـان لەوە هێناوە کە بیکەنە بەرنامـەی ژیـانی خۆیـان کـەچی بـۆ فـاڵ گرتنـەوە بڕوایان پێیەتی، یان دەهێنن چەند ئایـەتێک لـە نـاو جـامێک، فنجـانێک دەنووسـن یـان لەسەر کاغەز دەینووسن نوشتوو جادوبازی پێ دەکەن!! بەڕاستی ئـەم جۆرە کـار و بیروباوەڕانە لە گومڕایی و پڕوپووچـی بـەو لاوە چی تـر نیـە و هیـچ شـتێک لـەم بارەوە لە پێغەمبەرەوە نەبیستراوە لەوە سەیر تر ئەوەیە: بڕێ دەست بـڕ و دەجـال ئەمە دەخەنە خانەی قورعەی رەواوە. کە لە راستی دا لە گومڕایی زیاتر نیـە، یـان دەڵێن ئەمە شتێکە وەکوو ئیستیخارە وایە.

لە راستی دا ئەو شێوە ئیستیخارەیەی لە فەرموودەی پێغەمبەر دا هاتووە بریتی‌یە لە رووکردنە خوداو پەنا بۆ بردن و نوێـژ بـۆ کـردن و پاڕانـەوە لـە دەرگـای رەحمەتی، کە دڵی بەرێتـە سـەرکارێک و شـارەزایی بکـا بـۆ ئـەنجام دانـی، دڵـی بەرێتە سەر ئەو شتەی کە سوود ئامێزە و خێری دونیاو قیامەتی تێدایە، ئەمـە لـە ئیشێک دا کە نەزانی خێر لە کام لای دایە، نەزانی خێر لە کردنی دا هەیە یـان لـە نەکردنی دا!

جابـیری کـوڕی عـەبدوڵلا دەڵـێ: پێغەمبـەر ﷺ چـۆن فـێری سـورەتێکی قورئانی دەکردین ئاواش فێری نوێـژی ئیسـتیخارەی دەکردیـن و دەیفـەرموو: **((إذا هم أحدكم بالأمر فليركع ركعتين من غير الفريضة، ثم ليقل: اللهم إني أستخيرك بعلمك، واستقدرك بقدرتك، وأسألك من فضلك العظيم، فإنك تقدر ولا أقدر وتعلم ولا أعلم وأنت علام الغيوب، اللهم إن كنت تعلم إن هذا الأمر خير لي في ديني و معاشي وعاجل امري وآجله فاقدره ويسره لي ثم بارك لي فيه، وإن وإن كنت تعلم إن هذا الأمر شر لي في ديني ومعاشي وعاجل امري وآجله فاصرفه عني واصرفني عنه واقدر لي الخير حيث كان ثم راضني به))**[٢٦] ئەمجار ناوی مەبەستەکەی دێنێ.

[٢٦] رواه الجماعة (أحمد وأصحاب الكتب الستة).

﴿ذلكم فسق﴾ هەموو ئەو شتە حەرامانەی باسکران پێویستە خۆیان لێ دوور بخەنەوە، چونکە دەرچوونە لە سنووری خودا، سەرپێچی کردنی فەرمانەکانیەتی، هەڵس و کەوت کردنە بەشێوەی نامەعقوڵ و ناسرووشتی.

لەپاش ئەوەی پەروەردگار هەڕەشەی لە موسوڵمانان کرد کە نزیکی شتە حەرامەکان نەکەون، لە هەمان کات دا هەڵێنان بۆ پابەند بوون بەو شەریعەتەی بۆی داناون، مزگێنی پێدان بە سەرکەوتن و زاڵ بوون بەسەر دوژمناندا لە رۆژی حەجی ماڵئاواییدا ئەم ئایەتە نازڵ بوو: کە دەفەرموێ: **﴿اليوم يئس الذين كفروا من دينكم﴾** ئەمڕۆ کە رۆژی عەرەفەیەو ساڵی دەیەمی کۆچیە ریکەوتی رۆژی جومعەیە، ئەو رۆژەی کە ئەم ئایەتەی تێدا هاتۆتە خوارێ، ئەمڕۆ کافرەکان ناهومێد بوون لە پووچەڵ کردنەوەی ئایینەکەتان و ناتوانن ئیتر بەسەرتان دا زاڵ ببن و بتانگێڕنەوە بۆ سەر بتپەرستی و ئایینی خۆیان، هەروەها شەیتان ناهومێد بوو کە لە ئاخی ئێوەدا بە قسەی بکرێ!

ئیبنو عەبباس دەڵێ: واتە: دانیشتوانی مەککە ناهومێد بوون لەوەی کە ئێوە بگەڕێنەوە بۆ سەر ئایینی ئەوان و بت پەرستی دەست پێ بکەنەوە.

لە حەدیثی‌صەحیح دا هاتووە: پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: **((إن الشيطان قد يئس ان يعبده المصلون في جزيرة العرب، ولكن بالتحريش بينهم))** جا کەوابێ **﴿فلا تخشوهم﴾** لێیان مەترسێن، ترسی ئەوەتان نەبێ کە سەرپێچییان بکەن، زیانتان پێ بگەیەنن **﴿واخشون﴾** لە من بترسێن، خۆتان بپارێزن لەو شتانەی دەبنە هۆی نارەزامەندی من، ئەمن یارمەتیتان دەدەم و سەرتان دەخەم، لە دونیاو قیامەت دا دەتانخەینە ژوور ئەوانەوە. **﴿اليوم أكملت لكم دينكم﴾** ئەمڕۆ ئەحکامی ئایینمان بۆ چەسپاندن، حەڵاڵ و حەرامان بۆ لێک جیا کردنەوە، هەموورحوکمێکی پێویستمان بۆ دیاری کردوون، هەموو شتێک دەربارەی ئایین روون و ئاشکرایەو پەردە پۆش نین. هەموو یاساو نیظامێکمان بۆ داناون و کەم و کوڕی تێدا نیە.

﴿وأتممت عليكم نعمتي﴾ منەت و بەخششی خۆمانمان بەسەرتان دا تەواو کرد ولات بۆ ئێوە قورغ کراوە، هیچ لە موشریکەکان بۆی نیە هاوبەشیتان بکا لە حەج کردن دا، مەککە رزگار کرا، ئەو وادەیەی پێتان درابوو بەجێ هێنرا، خەڵکی کۆمەڵ کۆمەڵ و دەستە دەستە دێنە ژێر بەیداخی ئیسلامەوەو سەرکەتنتان بەدەست هێنا ﴿ورضيت لكم الإسلام دينا﴾ رازیم کە ئیسلام ئایینتان بێ و بیکەنە بەرنامەی ژیانتان و رۆژی قیامەتیش بە گوێرەی ئەم ئایینە دادگایی دەکرێن، جگە لە ئیسلام نابێ هیچ ئایینێکی تر پەیڕەو بکەن وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ومن يبتغ غير الإسلام ديناً فلن يقبل منه﴾ آل عمران/٨٥.

ئەم مزگێنیانە هەموو هاتنە دی و پێغەمبەر ﷺ دوای هاتنە خوارەوەی ئەم ئایەتە هەشتا شەو ژیاو دونیای بەجێ هێشت!

دەڵێن: ئیبنو عەبباس ئەم ئایەتەی خوێندەوە ﴿اليوم أكملت......﴾ جوولەکەیەک گوێی لێ بوو وتی: ئەگەر ئەم ئایەتە بۆ سەر ئێمە بهاتایە خوارێ رۆژی هاتنە خوارەوەیمان دەکردە جەژن، ئیبنو عەبباس فەرمووی: ئەو ئایەتە لە رۆژێک دا هاتە خوارێ بە دوو جۆر جەژن بوو هەم رۆژی جومعە بوو هەم جەژنی قوربان بوو.

ئیمام موسلیم و ئیمامەکانی تر لە طاریقی کوڕی شیهاب دەگێڕنەوە دەڵێن: پیاوێکی جوولەکە هاتە خزمەت حەزرەتی عومەر وتی: ئەی فەرمانڕەوای موسوڵمانان! ئایەتێک لە کتێبی ئێوەدا هەیەو دەیخوێننەوە، ئەگەر بۆ سەر ئێمەی جوولەکە بهاتایە خوارێ ئەو رۆژەمان دەکردە جەژن بۆ خۆمان، ئیمام عومەر فەرمووی: ئەوە کام ئایەتەیە؟؟ وتی: ئایەتی ﴿اليوم أكملت لكم دينكم......﴾ عومەر فەرمووی: من دەزانم لە چ رۆژێک دا هاتۆتە خوارێ، لە چ شوێنێک بوو هاتە خوارێ ئەو ئایەتە لە رۆژی جومعەو لە کێوی عەرەفە بۆ سەر پێغەمبەر هاتە خوارێ!

مەبەست بە تەواو کردنی ئایین ئەوە نیە پێش ئەو رۆژە ناتەواو بووبێ ئەو رۆژە تەواو کرابێ! بەڵکو مەبەست ئەوەیە: حوکمەکانی ئایین چەسپێندران و

قبوولی نەسخ بوونەوە ناکەن، ئەو حوکمانە بۆ هەتاهەتایە بەردەوام و گونجاو و لەبارن بۆ هەموو کات و شوێنێک دەبن، مەبەست بە تەواو بوون دەرکەوتن و بڵاو بوونەوەیەتی ئەحکام لە خۆ گرتنیەتی، دیاری کردنی حەڵاڵ و دیاری کردنی حەرامە دیاریکردنی بنەمای بیروباوەڕو بناخەی شەریعەت و یاسایە!

وەکوو دەفەرموێ **﴿قل هو الله أحد﴾** الإخلاص/١ و**﴿ليس كمثله شيء﴾** شوری/١١ و**﴿عالم الغيب والشهادة﴾** الأنعام/٧٢. و**﴿إن الله يأمر بالعدل والإحسان﴾** النحل/٩٠ و**﴿واوفوا بعهد الله إذا عاهدتم﴾** النحل/٩١ و**﴿وشاورهم في الأمر﴾** آل عمران/١٥٩ و**﴿وجزاء سيئة سيئة مثلها﴾** الشوری/٤٠ و**﴿ولا تزروا وازرة وزری أخری﴾** الأنعام/ و **﴿وتعاونواعلی البر والتقوی ولا تعاونوا علی الإثم والعدوان﴾** المائدة/٢.

جا ئایینێک ئەمە نموونەی دەقەکانی بێ، دیارە هەڵبژاردەی هەموو ئایینەکانە، لەگەڵ هەموو بەرژەوەندیە گشتیەکان دا گونجاوە، لەگەڵ هەموو تەطەوور و پێشکەوتنێک دا هەڵدەکا، بە تەرازووی بەرژەوەندی گشتی و تایبەتی مامەڵە لەگەڵ بوونەوەر دەکاو و میانڕەو رەفتار دەنوێنێ!

خواردەمەنی حەڵاڵ و مارەکردنی ئافرەتی یەهودی و مەسیحی

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْۖ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُ ۙ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ
ٱلْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ ٱللَّهُۖ فَكُلُوا۟ مِمَّآ أَمْسَكْنَ
عَلَيْكُمْ وَٱذْكُرُوا۟ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهِۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ
﴿٤﴾ ٱلْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُۖ وَطَعَامُ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ حِلٌّ
لَّكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْۖ وَٱلْمُحْصَنَٰتُ مِنَ ٱلْمُؤْمِنَٰتِ وَٱلْمُحْصَنَٰتُ
مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ إِذَآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ
إِذَآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَٰفِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِىٓ أَخْدَانٍۗ
وَمَن يَكْفُرْ بِٱلْإِيمَٰنِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُۥ وَهُوَ فِى ٱلْءَاخِرَةِ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ
﴿٥﴾

ئەمجار پاش ئەوەی پەروەردگار برێ لە شتە حەرامەکانی راگەیاندو بڕیاری حەرام بوونی ئەو شتانەی لەسەر هەموو موسوڵمانان دەرکرد! دێ هەندێ حاڵەت وەلا دەخاو لەو حوکمانە دەریان دەهاوێ‌و دەفەرموێ: ﴿فمن اضطر في مخمصة غير متجانف لإثم﴾ کەسێك ناچاربوو لە حاڵەتی برسیەتی‌و پێویستی دا بەبێ ئەوە مەبەستی حەرام خواردن بێ، حەزی لە تاوان نەبێ، بە ئەندازەی پێویست دەتوانێ لەو حەرامە برسیایەتی خۆی لا بەرێ؛ بەڵام هەر ئەوەندە پێویستییەکەی خۆی بەجێ‌بێنێ‌و زێدەڕەوی نەکا، ئەوە ﴿فإن

الله غفور رحیم﴾ دڵنیا بن خـودا لێخۆشبوو بەبەزەییە، لەسـەر ئـەو حـەرام خواردنە سزاتان نادا، چونکە ناچاریی حەرام حەڵاڵ دەکا!

جا چونکە ئـەصڵ لـە هـەموو شـتێکدا رەوابوونـە (إباحـە)یە، لـەم رووەوە پەروەردگار هەرچی لە زەوی دایە بۆ سوودی ئێمـەی دانـاوە، ئـەوەی کـەلێ قەدەغە کردووین بۆیە لیی قەدەغە کردوویـن چونکـە زیـانی ئێمـەی تێدایـە! بەڵام ئادەمیزادان جاری وا هەیە ئەوەی سوودی تێدایە بۆیـان وازی لێ دێنن‌و ئەوەی زیانی بۆیان هەیە دەستی بۆ دەبـەن، وەکوو لـە سـەردەمی نـەزانی‌دا عەرەبەکان مردارەوەبووو خوێن و، ئەو جۆرە شتانەیان دەخـوارد. لـە خـت‌و خۆڕاییش، بە بیروباوەڕی پڕوپووچ، خواردنی پاك‌و خاوێنیان لە خۆیان حەرام دەکرد وەکوو (بحیرة)و (سائبة) هتد.

بۆیە پێویست بوو پەروەردگار حەڵاڵ‌و حەرام بۆ ئادەمیزاد روون بکاتەوە.

ئیبنو جەریری طەبـەری لـە رێگـەی شـیعبییەوە لـە عـەدی کـوڕی حاتـەمی طائییەوە دەگێڕێتەوە: پیاوێك هاتە خزمەتی پێغەمبـەر ﷺ پرسیاری لێ کرد دەربـارەی ئـەو نێچیرانـەی کـە سـەگ دەیگرێ، پێغەمبـەر ﷺ نـەیزانی چۆن وەڵامی بداتەوە تا ئەم ئایەتە هاتە خوارێ ﴿تعلمونهن مما علمکم الله......﴾

ئیبنو ئەبی حاتەم لە سەعیدی کوڕی جوبەیرەوە دەگێڕێتـەوە دەڵـێ: عـەدی کوڕی حاتەمی طائی‌و زەیدی کوڕی موهەلهەلی طائی پرسیاریان لـە پێغەمبـەر کـرد وتیـان: ئـەی رەوانـە کـراوی خـودا! ئێمـە کەسـانێکین، بـەهۆی سـەگ‌و تاژییەوە نێچیر دەگرین، خێڵی زورەیح سەگی وایان هەیـە، کـەرە کێـوی‌و گـا کێوی‌و ئاسك راو دەکەن، پەروەردگاریش مردارەوەبووی حەرام کردووە، لـەم نێچیرانە چیمان بۆ رەوایە؟

ئیتر ئەم ئایەتە هاتە خوارێ‌و فەرمووی: ﴿یسـألونك مـاذا أحـل لهـم﴾ موسوڵمانان پرسیارت لێ دەکەن ئەی (محمـد)! چ گۆشـت‌و خواردنێکتـان بـۆ رەوایە؟؟

﴿قل أحل لکم الطیبات﴾ پێیان بڵێ: ڕەواو حەڵاڵە بۆ ئێوە خواردەمەنی پاكو خاوێن، هەر گۆشتو خواردنێك كە ئادەمیزاد بە لایەوە پاكو خاوێن بێ، هەر خواردنێك طەبیعەتو سروشتی پاكی بە پاكی بزانێ حەڵاڵە ! ﴿وما علمتم من الجوارح مكلبين تعلمونهن مما علمكم الله﴾ هەروەها حەڵاڵە بۆتـان نێچیری سەگو تاژی تەربییە دادراو، واتە: هەر نێچیرێك ئەو جۆرە سەگو تاژیە فێر كراوانە بیگرن خواردنـی حەڵاڵـە، بە مەرجێك ئەو سەگو تاژیانە لە لایەن ئادەمیزادەوە فێرە ڕاو كرابنو مەشق دادرابن.

خواردەمەنیە خاوێنەكان ئەوانەن كە قورئان بە حەرام ناوی نەهێناون، جگە لەو دەشتەی كە قورئان تۆماری كردوون، بە حەرامی داناون هەروەها ئەو شتانەی لە فەرمودەی پێغەمبەر دا وەگەلیان خراونو بە حەرام حلێب كراون ئیتر جگە لەوانە هەموو گۆشتو خواردەمەنیەك حەڵاڵە ! !

ئیمامی ئەحمەدو ئەصحابی (السنن) لە ئیبنو عەبباسەوە دەگێڕنەوە فەرمویەتی: ((نهی رسول الله ﷺ: عن أكل كل ذي ناب من السباع وكل ذي مخلب من الطير)).

هەروەها لە ئەبوو ثەعلەبەی خوشەنیەوە فەرمودەیەك ڕیوایەت كراوە: دەفەرموێ: ((كل ذي ناب من السباع فأكله حرام)) رواهما أحمدو مسلم وأصحاب السنن. كەوابوو ئەو شتانەی دەقی شەرعی دەربارەیان نەهاتبێ دوو جۆرن جۆرێكیان پاكو خاوێنو حەڵاڵە، جۆرێكیان حەرامو پیسن، قاعیدەو قیاسیش بۆ پاكو خاوێنی، حەرامو پیسی وەرگرتنو وەرنەگرتنی زەوقی سەلیمە ! ! ﴿فكلوا مما أمسكن عليكم﴾ بخۆن لە گۆشتی ئەو نێچیرانەی كە ئەو بازو سەگو تاژییە ڕاوكەرانە بۆ ئێوەی دەگرن، پاسی دەكا تا خاوەنەكەی دەگاتە سەریو هیچی لێ ناخوا؛ خۆ ئەگەر لیی بخوا بەلای زۆربەی زانایانەوە نێچیرەكە حەرام دەبێ چونكە دەشوبهێتە بەرماوەی درندە.

﴿واذكروا اسم الله عليه﴾ لەكاتی تیٚ بەردانی سەگە راوكەرەكەدا ناوی خودا بیٚنن‌و بیسمیللای لەسەر بكەن.

ئیمامی ئەحمەدو موسلیم‌و بووخاری لە عەدی كوری حاتەمەوە دەگیٚرنەوە: دەلیٚ: پیٚغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ((إذا أرسلت كلابك المعلمة وذكرت اسم الله فكل ما امسكن عليك، إلا أن يأكل الكلب فلا تأكل فإني أخاف أن يكون مما أمسك على نفسه)).

لەگیٚرانەوەیەكی تردا هاتووە: كە فەرمویەتی: ((إذا أرسلت كلبك المعلم فاذكروا اسم الله، فإن امسك عليك فأدركته حياً فاذبحه، وإن أدركته قد قتل ولم يأكل منه فكله، فإن أخذ الكلب ذكاة)) ناو هیٚنانی ناوی خودا لە كاتی ناردنی راوكەرە فیٚر كراوەكە بەلای جەماوەری زانایانەوە واجبە بەلای شافیعی یەوە سوننەتە.

بۆ رام كردن‌و فیٚر كردنی سەگ‌و تاژی سیٚ مەرج گەرەكە:

١- دەبیٚ سەگ‌و تاژییەكە رام كراو بن.

٢- دەبیٚ ئەو كەسەی فیٚریان دەكا دەست رەنگین‌و كارامە بن لە فیٚركردن دا.

٣- دەبیٚ ئەوەی خودا فیٚری كردوون ئیٚوەش فیٚری ئەو سەگ‌و تاژییانەی بكەن، واتە: دەبیٚ بزانیٚ كە خاوەنەكەی دەینیٚریٚ بۆ نیٚچیری، ئەگەر نیٚچیرەكەی گرت هیچی لیٚ نەخوا، هەركاتیٚ خاوەنەكەی ناردی بروا، هەر كاتیٚ بانگی كردەوە بگەریٚتەوە! نیشانەی رام بوونەكەیان بەم جۆرەیە: ئەگەر حەیوانە راو كەرەكە بازو هەلۆ بوون دەبیٚ لەگەلٚ خاوەنەكەی بانگی كردەوە بگەریٚتەوە بۆ لای! ئەگەر سەگ‌و تاژی بوون سیٚ جار نیٚچیر بگرن‌و لیی نەخۆن.

﴿واتقوا الله﴾ تەقوای خودا بکەن، خۆتان بپارێزن لەو شتانەی کە دەبنە هۆی سزای خودا، پارێزگاری سنوورەکانی یەزدان بکەن، بەهیچ شێوەیەك سەرپێچی فەرمانەکانی خودا مەکەن.

﴿إن الله سريع الحساب﴾ دڵنیا بن خودا خێرا حیسابو لێکۆڵینەوەتان لەگەڵ دەکا، هیچی لێ گوم نابێ، ماندوو بوون وەڕزبوونی بەسەردا نایە، بەڵکوو زۆر بە خێرایی‌و لێهاتویی لێکۆڵینەوە لەگەڵ ئادەمیزاد دەکاو هەرکەسە بەگوێرەی خۆی سزاو پاداشی دەداتەوە!

﴿اليوم أحل لكم الطيبات﴾ ئەمڕۆ ئەو خواردەمەنییانەی کە لەوەو پێش بە ئیجمالی بۆتان حەڵاڵ کرابوو، بەشێوەیەکی بەرفراوان‌و تەفصیل ئامێز حەڵاڵییەکەیان جێگیر کراو خواردنیان بۆتان ڕەوایەو حوکمی حەڵاڵییەتەکەیان چەسپاوو بەردەوامە.

﴿وطعام الذين أوتوا الكتاب حل لكم﴾ هەروەها گۆشت‌و سەربڕاوی ئەوانەی خاوەن نامەی ئاسمانین حەڵاڵە بۆتان، هەر ئاژەڵێك جوولەکە یان مەسیحی سەری ببڕێ لەو گیانلەبەرانە بێ کە گۆشتیان دەخورێ بۆ ئێوەی موسوڵمان حەڵاڵ‌و ڕەوایە! بەڵام سەربڕاوی بتپەرست‌و موشریك‌و بێ بڕوایان بۆ ئێوە حەڵاڵ نیە. هەروەها سەربڕاوی ئاگر پەرست‌و شەیتان پەرست هتد حەڵاڵ نیە، نابێ ئافرەتیشیان لێ بخوازن‌و سەربڕاوو ئافرەتیان بۆ ئێوە حەڵاڵ نیە.

مەبەست بە (طعام) لە ئایەتەکەدا گۆشتی گیانلەبەری سەربڕاو بەدەستی ئەوانە، نەك هەموو خواردەمەنیەك چونکە تەنها گۆشتەکە بە سەربڕینی ئەوان دەبێتە طەعام خواردەمەنیەکانی تر بۆ هەموو کەس حەڵاڵ‌و زوڵاڵەو لێرەدا ناچنە ژێر وشەی (طعام)ەوە.

﴿وطعامكم حل لهم﴾ گۆشتی سەربڕاوی ئێوەش بۆ ئەوان حەڵاڵە هیچ گوناهتان ناگاتێ ئەگەر لە گۆشتی سەربڕاوی خۆتان بەشیان بدەن، یان

پێیان بفرۆشن. ئەمە ئاماژەیە: بۆ ئەوە: کە سەربڕاوی ئەهلی کیتاب بۆ ئێمەو هی ئێمە بۆ ئەوان حەڵاڵە، بەڵام ژنو ژنخوازی وانیە، بۆیە فەرموی ﴿والمحصنات من المؤمنات﴾ حەڵاڵو ڕەوایە ئافرەتی موسوڵمان مارەبکەن هەروەها ﴿والمحصنات من الذين أوتوا الكتاب من قبلكم﴾ حەڵاڵو ڕەوایە بۆ ئێوەی موسوڵمان کە ئافرەتی ئازادی سەبەستی داوێن پاکی جوولەکەو مەسیحی مارەبکەن، ئەوانەی کە نامەی ئاسمانییان پێش ئێوە بۆ نێردراوە، بەڵام بە مەرجێ:

﴿إذا آتيتموهن أجورهن﴾ کە مارەییان بدەنێ واتە: مارەیی واجبەو دەبێ بدرێ، ئەم مەرجە بۆ جەخت کردنە لەسەر واجبی نەك مەرجی حەڵاڵ بوون! هەروەها دروستە ئافرەتی کۆیلەی ئەهلی کیتاب مارە بکرێ بەڵام کە باسی ئافرەتە ئازادەکانی کردووە ئاماژەیە بۆ ئەوە: کە مارە کردنی ئافرەتی ئازاد لە هی کۆیلە باشترە.

حەڵاڵە بۆ ئێوە کە ئافرەتی ئازادو داوێن پاك مارە بکەن، لە کاتێك دا کە ئێوە ﴿محصنين غير مسافحين﴾ داوێن پاك بن زیناکارو داوێن پیس نەبن ﴿ولا متخذي أخدان﴾ هەروەها بە نهێنی پەیوەندی ناڕەوا لەگەڵ ئافرەت دا نەبەستن، واتە: نە بە ئاشکراو نە بە نهێنی داوێن پیسی نەکەنو ئاوی خۆتان نەڕێژنە شوێنی حەرامەوە!

ئەمجار پەروەردگار ئادەمیزاد دەترسێنێ لەسەرپێچی کردنو دەفەرموێ: ﴿ومن يكفر بالإيمان فقد حبط عمله﴾ هەر کەسێك ئینکاری شەریعەتی ئیسلام بکاو ئەرکەکانی جێبەجێ نەکا، ئینکاری بنەما ئیسلامییەکانو فروعەکانی بکا هەموو کردەوەکانی پووچەڵ دەبنەوەو خەسارەتمەندی دونیاو قیامەت دەبێ، لە دونیادا کردەوەکانی بێ سوودو بێ بایەخەو ﴿وهو في الآخرة من الخاسرين﴾ لە قیامەتیش دا سوود لە کردەوەکانی جیهانی نابینێو مایە پووچ دەمێنێتەوە

حوکمی دەستنوێژو غوسڵ و تەیەمموم، یاد کردنی خودا

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ
إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ وَأَرۡجُلَكُمۡ إِلَى ٱلۡكَعۡبَيۡنِۚ
وَإِن كُنتُمۡ جُنُبٗا فَٱطَّهَّرُواْۚ وَإِن كُنتُم مَّرۡضَىٰٓ أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوۡ
جَآءَ أَحَدٞ مِّنكُم مِّنَ ٱلۡغَآئِطِ أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمۡ تَجِدُواْ
مَآءٗ فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدٗا طَيِّبٗا فَٱمۡسَحُواْ بِوُجُوهِكُمۡ وَأَيۡدِيكُم مِّنۡهُۚ
مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيَجۡعَلَ عَلَيۡكُم مِّنۡ حَرَجٖ وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمۡ وَلِيُتِمَّ
نِعۡمَتَهُۥ عَلَيۡكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ ﴿٦﴾ وَٱذۡكُرُواْ نِعۡمَةَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ
وَمِيثَٰقَهُ ٱلَّذِي وَاثَقَكُم بِهِۦٓ إِذۡ قُلۡتُمۡ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَاۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ
ٱللَّهَ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٧﴾

ئەمجار دێتە سەر باسی دەستنوێژو خۆشتن‌و تەیەمموم، پەیوەندی نێوان ئایەتەکانی پێشووو ئەم ئایەتانەی دوایی ئەوەیە:

لێرەدا دەڵێین: دوو عەهدو پەیمان‌و وادەو بەڵێن هەیە لە نێوان بەندەو پەروەردگاردا، پەیمانی خودایەتی پەیمانی بەندایەتی، دوای ئەوەی پەروەردگار وادەی خودایەتی خۆی بۆ بەندەکانی بەجێ هێنا حەڵاڵ‌و حەرامی بۆ لێك جیا کردنەوە، جۆری خواردەمەنی ڕەوای بۆ دیاری کردن، شێوەی

ژنو ژنخوازیو ئەحکامی مارەکردنو ماریی بۆ شی کردنەوە! داوا لە بەندەکانی دەکا کە ئەوانیش وەفا بە عەهدی خۆیان بکەن وادەو بەڵێنی بەندایەتیو گەردنکەچیەتی خۆیان بەجێ بێنن، گەورەترین طاعەتو بەندایەتی کردن بۆ پەروەردگار پاش بڕوا بەخوا- نوێژە، نوێژیش بەبێ پاکو خاوێنی دروست نابێ، بۆیە هات باسی دەستنوێژی کرد، ئەمجار ئەوەی بیر خستینەوە کە پێویستە وەفا بە وادەو بەڵێنی بەندایەتی کردنو گوێڕایەڵی بۆ خوداو پێغەمبەر بکەین!

ئەبوو داوودی طەیالیسیو ئەحمەدو بەیهەقی لە جابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە دەگێڕنەوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ((مفتاح الجنة الصلاة، ومفتاح الصلاة الطهور)). واتە: کلیلی بەهەشت نوێژە، کلیلی نوێژیش پاکیو دەستنوێژە.

یان دەتوانین بڵێین: موناسەبەی ئەم ئایەتانە بە ئایەتەکانی پێشووەوە ئەوەیە: ئادەمیزاد شەهوەتو ئارەزوی سروشتی هەن کە لە خواردەمەنیو ژنو مێردایەتیو پەیوەندی دروست بوون لە نێوانیان دا رەنگ دەدەنەوە هەموو ئادەمییەك مافی خۆیەتی کە بەپێی یاساو شەریعەت پێداویستی خۆی لێیان دابین بکا، لەپاڵ ئەمەش دا ئەرکی لەسەر شانە، پێویستە ئەنجامی بدا، جا پاش ئەوەی پەروەردگار ئەرکەکانی سەر شانی ئادەمیزادی روون کردەوە، حەڵاڵو حەرامی بۆ دیاری کردن دەستی کرد بە دیاری کردنی ئەرکی سەر شانیان، کە پێویستە ئەنجامی بدەن، کەوابێ پوختەی مانای ئەم ئایەتە دەچێتە خانەی فەرمانی یەزدانی خۆی کە فەرمانی پێ کردن، وەفا بە وادەو بەڵێن بکەنو پابەندی ئەحکامی شەریعەت بن، هەروەها دەچێتە چوارچێوەی تەواو کردنی نیعمەتی ئاینو ئاسانکارییەکانی کە یاسای تەیەممومو روخصەتێکی خودایەو لەو ئاسانکارییانەیە!

مامۆستا (محمد عبده) دەفەرموێ: موناسەبەی ئەم ئایەتی دەستنوێژە لەگەڵ ئایەتەکانی پێشوودا ئەوەیە:

بێ دەستنوێژیو لەشگرانی هەردووکیان بە هۆی خواردەمەنیو چوونە لای ئافرەت پەیدا دەبن! ئەگەر خواردن نەبێ میزو پیسایی کە دەستنوێژ پێویست دەکەن نابن، ئەگەر مارەکردنو چوونە لای ژن نەبێ لەشگرانی پەیدا نابێ! بۆیە دوا بە دوای ئایەتەکانی پێشوو کە باسی خواردەمەنیو ژنو ژنخوازی دەکەن فەرموی: ﴿یا أیها الذین آمنوا﴾ ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان بە خودا هێناوەو پەیڕەوی فەرمانی خوداو پێغەمبەر دەکەن ﴿إذا قمتم إلی الصلاة﴾ ئەگەر ویستتان نوێژ بکەنو بێ دەستنوێژ بوون پێش ئەوەی دەست بکەن بە نوێژ دەستنوێژ بگرن بەم شێوەیە: ﴿فاغسلوا وجوهکم﴾:

یەکەم پێویستە دەمو چاوتان بشۆن. سنووری دەمو چاو لە باری درێژییەوە لە تووکی سەرەوە بۆ دامێنی چەناگەیە، لە باری پانیشەوە نێوان دوو گوێچکەیە، کەسێك ریشی تەنکی هەبوو پێویستە پێستی ژێرەوە بشۆرێ، ئەگەر ریشی پڕ بوو دەبێ پەنجەکانی تێ بخا، پێویست ناکا ئاو بگەیەنێتە ناو چاوەکانی، ئاو لە دەم وەردانو ئاو لە لووت وەردان لەگەڵ چەند شتێکی تردا، لەناو دەستنوێژدا سوننەتن، بەڵام لە فەرمودەی پێغەمبەر وەرگیراوە، قورئان باسی نەکردوون.

دووەم ﴿وأیدیکم إلی المرافق﴾ شتنی هەردوو دەستە لەسەرەپەنجەکانەوە تا ژوور ئانیشك.

سێیەم ﴿وامسحوا برءوسکم﴾ دەستی تەڕ بە بڕێ لەسەرتان دا بهێنن. بەلای شافیعییەوە پێویست مەسح کردنی بڕێ لە موی سەرە لە جێگای خۆی، تەنانەت با مویەکیش بێ.

مالیكو ئەحمەد دەفەرمون: پێویستە مەسحی هەموو سەر بکا، لەبەر ئیحتیاط، ئەبوو حەنیفە دەفەرموێ: پێویستە مەسحی چواریەکی سەربکا،

زۆربەی زانایان پێیان وایە: یەکجار دەستی تەڕ بەسەردا بهێنیٚ بەسە، شافیعی دەفەرمویٚ: سوننەتە سیٚجار دەستی تەڕ بەسەردا بهێنیٚ.

چوارەم ﴿وأرجلكم إلى الكعبين﴾ پێویستە هەردوو قاچی لەگەلٚ قولە قاپی بشوا، بەلٚگە لەسەر شتنی قاچو قولە پیٚ وێڕای ئەم ئایەتە، کردەوەی پێغەمبەر ﷺو کردەوەی هاوەلاٚنیو چینی دوا هاوەلاٚنە، کە هەموویان بۆ دەستنوێژ قاچیان شتوە، ئیجماعی زانایانیشی لەسەر دامەزراوە.

ئیمامی موسلیم لە ئەبوو هورەیرەوە دەگێڕێتەوە دەلٚیٚ: پێغەمبەر ﷺ پیاوێکی بینی لە دەستنوێژدا پاژنە پیٚی باش نەشتبوو، پیٚی فەرمو: ((ويل للأعقاب من النار)).

بووخاریو موسلیم لە ئیبنو عومەرەوە دەگێڕنەوە دەلٚیٚ: لەسەفەرێك دا پێغەمبەر ﷺ لە ئێمە دوا کەوتو، کە پێمان گەیشتەوە نوێژی عەصرمان دوا خستبوو، ئێمە دەستنوێژمان دەشتو قاچی خۆمان مەسح دەکرد، دەلٚیٚ: ئیتر پێغەمبەر ﷺ بە دەنگی بەرز هاواری کرد فەرموی: ((ويل للأعقاب من النار)). دوو جار یان سیٚ جار ئاوا هاواری کرد.

ریوایەت کراوە کە پێغەمبەر ﷺ لە کاتی دەستنوێژ گرتن دا، جاری وا دەبوو یەکجار ئەندامەکانی دەشۆرد، جاری وا دەبوو دووجار دووجار یان سیٚجار سیٚجار، موسولٚمانان لەسەر سیٚجار سیٚجارەکەیان کاریان کردووە، (تەفسیرەکان بەتایبەتی مونیرو قورطوبی زۆریان لە بارەی ئەحکامی دەستنوێژ نووسیوە لێرەدا بە پێویستم نەزانی ئەو ئەحکامو راو بۆچوونانە راگوێزی ئێرە بکەم).

﴿وإن كنتم جنبا فاطهروا﴾ ئەگەر لەشتان گران بوو بوو خۆتان پاك بکەنەوە، هەموو ئەندامەکانی جەستەتان بشۆن! پێویستە ئاو بەسەر بەدەن دا بڕوا، (جونوب=لەشگرانی) مانایەکی شەرعییە، کەسێك لەشی پیس بوو

نابێ نوێژ بکا، نابێ قورئان بخوێنێ، نابێ دەستی لێدا، نابێ بچێتە مزگەوتەوە، هۆی لەش پیسی چەند شتێکە لەوانە:

١- ئاو هاتنەوە، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ((إنما الماء من الماء)). واتە: ئاو لە ئاوەوەیە. مەبەست ئەوەیە: خۆشۆردن بە ئاو هاتنەوە پێویست دەبێ. ئاو هاتنەوەش بەهۆی شەیتانی بوونو جووت بوون لەگەڵ هاوسەرو شتی وا رودەدا.

٢- بەیەك گەیشتنی ئامێری زاوزێی ژنو پیاو. هەروەها خۆشتن (غسل) واجب دەبێ بە کۆتایی هاتنی خوێنی حەیزو خوێنی پاش منداڵ بوونو بە مردن.

دوای ئەوەی پەروەردگار بەیانی ئەوەی کرد: کە هەر کاتێ ویستتان نوێژ بکەن بەکار هێنانی ئاو پێویستە بۆ دەستنوێژو خۆشتن، ئەوە روون دەکاتەوە: کە بەکار هێنانی ئاو پابەندە بە دوو شتەوە:

یەکەم هەبوونی ئاو، دووەم بتوانێ بەکاری بهێنێ بەبێ ئەوەی زیانی پێ بکا! ئەگەر ئەو کەسە ویستی نوێژ بکا نەخۆش بوو، یان لەسەفەردا بوو، ئاوی دەست نەکەوت، ئەوە شەرع رێگای داوە لە جیاتی ئاو بە خۆڵی پاك تەیەمموم بکا، وەکوو دەفەرموێ: ﴿وإن كنتم مرضى﴾ ئەگەر ئێوە نەخۆشییەکی واتان لەگەڵ دابوو: کە نەتان دەتوانی ئاو بەکار بێنن، ﴿أو على سفر﴾ یان لەسەفەر دابوونو ئاو نەبوو، ﴿أو جاء أحد منكم من الغائط﴾ یان دەستتان بە ئاو گەیاندو پێویستتان بە دەستنوێژ هەلگرتن بوو ﴿أو لامستم النساء﴾ یان پێستان لە پێستی ئافرەت کەوت، یان چوونە لای ئافرەتو کاری شەرعیتان لەگەڵدا کردن ﴿فلم تجدوا ماء﴾ ئاوتان دەست نەکەوت بۆ دەستونوێژ یان بۆ غوسل، ئەوە لەم حاڵانەدا.

﴿فتيمموا صعيدا طيبا﴾ ئەوە قەصدی خۆڵێکی پاك بکەنو تەیەمموم بکەن بە خۆڵێکی خاوێن، ﴿فامسحوا بوجوهكم وأيديكم منه﴾ مەسحی دەمو چاو دەستتان بکەن بە ئەم خۆڵە.

بە کورتیو پوختی ئەگەر یەکی لەم حالانە (نەخۆشی، سەفەر، بێ دەستنوێژی، لەش پیسی)تان بەسەرداهاتو ئاوتان دەست نەکەوتو پێویستتان پێ بوو، پەنا بەرنە بەر خۆڵێکی خاوێنو تەیەمومی پێ بکەن، لەپی دەستانی پێ بکێشنو روخسارو دەستو قۆلتانی پێ تەیەموم بکەن مەسح کردنی قۆڵ لەگەڵ ئەنیشك دایە وەکوو حەنەفییەکانو شافیعییەکانیش دەیڵێن.

تەیەموم لە جیاتی دەستنوێژە، دەبێ دووجار لەپی دەست بکێشی بە خۆڵەکەدا، جارێك بۆ دەمو چاوو جارێك بۆ هەردوو باسك هەتا ئەنیشك.

دارە قوطنی لە ئیبنو عومەرەوە حەدیسێکی ریوایەت کردووە دەڵێ: پێغەمبەر فەرمویەتی: ((التیمم ضربتان ضربة للوجه وضربة للیدین الی المرفقین)).

ئەمجار پەروەردگار حیکمەتی دانانی تەیەموم دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿ما یرید الله لیجعل علیکم من حرج﴾ خودا نایەوێ لەو یاساو شەریعەتەی بۆتان دادەنێ قورسایی بخاتە سەر شانتان، چونکە بێ ئاتاجە لە ئەزیەتدانتان، هەر یاساو شەریعەتێکتان بۆ دابنێ سوودی ئێوەی تێدایە، شتێك قازانجی ئێوەی تێدا نەبێ فەرمانتان پێ ناکا، ﴿ولکن یرید لیطهرکم﴾ بەڵکوو دەیەوێ ئێوە پاك بکاتەوە لە هەموو پیسییەکی ناوەوەو دەرەوە، لە هەموو پیسو پۆخەڵیو خاویو سستی لەش، دوایی لەش پیس بوونتان، لەسەر لابەرێ!

﴿ولیتم نعمته علیکم﴾ بۆ ئەوەی نیعمەتی خۆی بۆ ئێوە تەواو بکا، پاکی جەستەو پاکی گیان بەیەکەوە بۆتان دابین بکا چونکە ئادەمیزاد لە مادەو گیان پێك هاتووە، نوێژ دڵو دەروون پاك دەکاتەوە، نوێژ ئادەمیزاد لە خراپەو خراپەکاری دەگێڕێتەوە، وا لە نوێژکەر دەکا رۆژانە چەند جار خۆ لە بەردەم خودادا رانوێنێو بە نهێنیو بە ئاشکرا موراقەبەی خۆی بکا، ترسو

ڕەجای لە خودا هەبێ، دەستنوێژیش کە مەرجی نوێژە هۆکارێکی گرنگە بۆ پاکو خاوێنی جەستەو لەش‌و لار کەوابێ پێویستە ئێوە لە پاساوی ئەوەدا سوپاسی خودا بکەن وەکوو دەفەرموێ ﴿لعلکم تشکرون﴾ بۆ ئەوەی ئێوە سوپاسی خودا بکەن‌و بەردەوام بن لەسەر سوپاس‌و بەندایەتی کردن بۆ پەروەردگار.

دوای ئەوەی پەروەردگار ئەو بڕە حوکمانەی بەیان کردن، ئەو ئاسان کارییانەی بەیان کرد کە تەواو کەری نیعمەتی خودایە بۆ ئادەمیزاد، ئەمجار هەندێ نیعمەتی خۆی وەبیر بەندەکانی هێنایەوەو دەفەرموێ: ﴿واذکـــــروا نعمة الله علیکم﴾ یادی ئەو نیعمەتانەی خودا بکەنەوە، کە لە عالەمی ئەرواح دا وادەی لێ وەرگرتوون ﴿ومیثاقه الذي واثقکم بـــه﴾ پابەندی ئەو عەهدوو پەیمانەی خودا بن کە بەڵێنی پێ لێ وەرگرتوون. یان یادی ئەو نیعمەتانەی خودا بکەنەوە ئەی کۆمەڵی موسوڵمانان! کە ئێوە لەوەپێش خودا نەناس‌و ناکۆك بوون بەهۆی نووری ئیسلامەوە بوون بە برای یەکتری‌و خۆشەویستی لە ناوتان دا بڵاو بۆتەوە! هەروەها بیری ئەو عەهدو پەیمانە بکەنەوە کە بە پێغەمبەرتان داوە!

﴿إذ قلتم سمعنا وأطعنـــــا﴾کە وتتان: بەڵێ پابەندی فەرمانەکانی خوداو پێغەمبەر دەبین، گوێڕایەڵیان دەبین لە خۆشی‌و لە ناخۆشـیدا، لە تەنگانەو فەرەحی‌دا، چیمان پێ بفەرموێ فەرمانبەر دارین، جڵەوگیریی چیمان لێ بکەی نایکەین ﴿واتقوا الله﴾ خۆتان لە سزای خودا بپارێزن، عەهدو پەیمان هەڵ مەوەشێننەوە، چی فەرمان پێ کردوون ئەنجامی بدەن، چی جڵەوگیریی لێ کردوون توخنی مەکەون! ﴿إن الله علیم بذات الصدور﴾ دڵنیا بن پەروەردگار زاناو خەبەردارە بەوەی کە لە دەروونتان دایە، دەزانێ کێ بەڕاستی دڵسۆزی ئایینەو کێ دووڕووو ریابازە هیچ شتێك؛ نهێنی‌و ئاشکرا لە خودا گوم نابێ.

شایەتی دان بە عەدالەت، حوکمی دادومرانەو موژدە بۆ موسولمانان و هەرەشە لە کافران

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِٱلْقِسْطِ ۖ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ
شَنَـَٔانُ قَوْمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعْدِلُوا۟ ۚ ٱعْدِلُوا۟ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ
خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ ۙ لَهُم
مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٩﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَآ أُو۟لَـٰٓئِكَ
أَصْحَـٰبُ ٱلْجَحِيمِ ﴿١٠﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ
إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَن يَبْسُطُوٓا۟ إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنكُمْ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ
وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

ئەمجار پاش ئەوەی پەروەدگار فەرمانی بە ئادەمیزاد کرد کە پابەندی بەڵێن و پەیمانی خۆیان بن، منەتی بەسەر بەندەکانی‌دا کرد بەوە کە خواردەمەنی پاک و بەسوودی بۆ حەلاڵ کردوون، خواردنی پیس و بێ سوودی لێ قەدەغە کردوون، مەگەر لەبەر ناچاری! ئەمجار ئەوەی ئاشکرا کرد، کە گۆشت و سەربڕاوی ئەهلی کیتاب و مارەکردنی ئافرەتیان حەلاڵە بۆ موسوڵمانان. فەرمانی پێ کردن بە پاک و خاوێنی و دەستنوێژ شتن و غوسڵ کردن، ئەمجار فەرمانی پێ کردن کە مامەڵەیان لەگەڵ خۆیان و غەیری خۆیان دا دادپەروەرانە بێ لەگەڵ دۆست و دووژمن دا عەدالەت بەکار بێنن!

دەگێڕنەوە: جوولەکەی بەنو نەضیر پیلانێکیان دارشت بۆ لەناو بردنی پێغەمبەر ﷺ پەروەردگار نیگای بۆ کردو پیلانەکەی لێ ئاشکرا کردن، ئەمجار پێغەمبەر ﷺ ناردی بۆ لایان کە دەبێ لە دەوروبەری مەدینە بار بکەن و لیی نەمێنن، ئەوانیش قەڵایان قایم کردن و گوێیان بە فەرمانەکەی پێغەمبەر نەدا، پێغەمبەر ﷺ بە کۆمەڵێك لە هاوەڵانیەوە چووە سەریان و شەش شەو ئابلۆقەی دان تینیان بۆ هات، ئەمجار داوایان لە پێغەمبەر کرد کە رێگەیان بدا بار بکەن بەڵام بە مەرجێ گیانیان پارێزراو بێ، هەر یەکەیان باری وشترێك کەلوپەل لەگەڵ خۆی دا بەرێ! برێ لە موسوڵمانان دەیانویست پێغەمبەر ﷺ کوشت و کوشتاریان تێدا پەیدا بکا، ئیتر ئەم ئایەتە هاتە خوارێ جڵەو گیری لەوە دەکا کە بەوشێوە توندە مامەڵەیان لەگەڵ دا بکرێ، ئیتر پێغەمبەر ﷺ داخوازی جوولەکەکانی پەسەند کردو گواسترانەوە.

هەندێکی تر دەڵێن: ئەم ئایەتە دەربارەی موشریکەکانی مەککە هاتۆتە خوارێ، کە ساڵی (حودەیبییە) موسوڵمانانیان نەهێشت دیدەنی کەعبە بکەن، بەهەر حاڵ ئایەتەکە هەرچەندە هۆی هاتنە خوارەکەی تایبەتی بێ، حوکمەکەی هەمیشەیی و گشتییەو دەفەرموێ:

﴿یا أیها الذین آمنوا کونوا قوامین لله﴾ ئەی کۆمەڵی موسوڵمانان! هەموو هەڵس و کەوتێکتان، هەموو کاروکردەوەیەکتان حەق ئامێز بێ، عەدالەت کاریی بێ، داب و نەریتتان مرۆڤانەو حەقخوازی بێ، بەرامبەر بە پەروەردگار دڵسۆزو موخلیص کار بن، هەموو کارێك لەبەر رەزامەندی خوداو بە گوێرەی بەرنامەی ئیسلام ئەنجام بدەن، دەست درێژی مەکەنە سەر کەس، فەرمان بە چاکەو جڵەوگیری لە خراپە بکەن، ﴿شـــهداء بالقســـط﴾ حەق و راستی بۆ دادوەر دەستنیشان بکەن، چۆن حەق و راستە ئاوا شایەتی لە یەکتری بدەن، لەبەر خاترو بەرژەوەندی هیچ کەس شایەتی لە یەکتری مەدەن! لە هەموو شتێك دا عەدالەتخواز بن، چونکە عەدالەت تەرازوی مافە بۆ هەموو کەس،

زوڵم و ستەمكاريی لە ناو هەر گەل و هۆزێك دا بڵاو بووەوە بنەمای كۆمەڵگا دادەوەشێ،

﴿ولا يجرمنكم شنآن قوم على ألا تعدلوا﴾ با ڕق لێبوونتان بەگەل و هۆزێك هەڵتان نەنێ بۆ بەرقەرار نەكردنی عەدالەتكاری دەربارەيان، بەڵكوو پێويستە عەدالەت بەكاربێنن لەگەڵ هەموو كەسێ، دۆست بێ، يان دووژمن ﴿اعدلوا هو أقــرب للتقــوى﴾ عەدالـەتكاريتان لـە مامەڵە كردن دا نزيكو هۆكارە بـۆ خۆپاراستنتان لە گوناه، پارێزكاريتان دەكا، لە ناڕەزايی خودا، وازهێنان لـە عەدالەتكاری تاوانی گەورەيە، چونكە بە ژنەبوونی چەتری عەدالـەت كۆمەڵگا دادەوەشێو ياساو نـيزام تێك دەچێو پـەيوەنديی نێوان تاكـەكانی كۆمـەڵ مۆرانە لێی دەداو ئەفرادەكان پەرتەوازە دەبنو جۆرەها نەخۆشی ئـەخلاقیو ئايينی بڵاودەبنەوە ! ﴿واتقوا الله ﴾ خۆتان لە سزای خودا بپارێزن لە ئـاگری دۆزەخ بترسن، سەرپێچی فەرمانەكانی مەكەن.

﴿إن الله خبير بما تعملون﴾ دڵنيابن خودا هيچی لێ گوم نابێ ئاگادارو زانايـە بە كردەوەكانتان، بترسن لەوەی سزاتان بدا لەسـەر گوێ پـێ نـەدانتان بـە عەدالەت: مێژووش شايەتە: كە خودا چی بە ستەمكاران كردووە، هەر كەسێك وازی لـە عەدالـەتكاری هێنـابێ، لـە دونيـادا سووكو ريســوای كـردووە، لــە قيامەتيشدا سزای بە ئێشی بۆ داناوە و، وێرای ئەوەش ريسوای هەتا هــەتايی دەكا.

﴿وعد الله الذين آمنوا﴾ پەروەردگار وادەی داوە بەوانەی بڕوايان بە خوداو پێغەمبەر هێناوە ﴿وعملوا الصالحــــات﴾ كردەوەی باشيان ئـەنجام داوە، هەميشە خەريكی ئەنجامدانی كاری مەسڵەت ئامێزن، حەقخوازو عەدالەتكارن، لە هەموو حاڵو بارێك دا تەقوای خـودا دەكـەن خـۆ دەپـارێزن لـە نافـەرمانی خودا !

ئەمجار پەروەردگار وادەو بەڵێنەكانی كە داونی بە خودا پەرستان دیاری دەكاو دەفەرموێ: ﴿لهم مغفرة وأجر عظيم﴾ ئەوانە لە خوداوە لێخۆشبوونیان بۆ هەیەو پاداشی گەورەیان دەدرێتێ، كە بەهەشتی رازاوەیەو زێدەكردنی پاداشە لە بەرامبەر بڕوای راستو كردەوەی باشیان!

﴿والذين كفروا﴾ ئەوانەی بڕوایان بە خوداو هەموو پێغەمبەران نیە، نیشانەكانی خودایەتی خودا لە بوونەوەرو خودی ئادەمیزادەكانیدا رەت دەكەنەوە ﴿وكذبوا بآياتنا﴾ بەڵگەی تاكو تەنیایی خوداو بەرفراوانی دەسەڵاتو بە توانایی خودا بە درۆ دەخەنەوە، بڕوا بەنامە ئاسمانیەكانو موعجیزەی پێغەمبەرەكان ناكەن ﴿أولئك أصحاب الجحيم﴾ ئەوانە تاقمو گرۆی دۆزەخین، سزای سەرپێچیو بێدینیو خراپەكارییان ئاگری دۆزەخەو تێی فڕێ دەدەرێن.

ئەمجار پەروەردگار نیعمەتی خۆی بەسەر موسوڵمانان دا باس دەكاو دەفەرموێ: ﴿يا أيها الذين آمنوا﴾ ئەی خاوەن باوەڕان ئەی ئەوانەی بڕواتان بە خوداو پێغەمبەر هێناوە؛ ﴿اذكروا نعمة الله عليكم﴾ یادی نیعمەتی خودا بكەن بەسەرتانەوە، شەڕو بەلای لەسەر لابردن پێغەمبەرەكەتانی لە تیرۆر رزگار كرد ﴿إذ هم قوم أن يبسطوا إليكم أيديهم﴾ كە كۆمەڵێك ویستیان دەستدرێژی بكەنە سەرتانو پێغەمبەر لە ناوبەرن ﴿فكف أيديهم عنكم﴾ بەڵام خودا لە باڵی دانو ئێوەی پاراستو پیلانەكەیان بۆ جێبەجێ نەكراو نەیانتوانی پێغەمبەر تیرۆر بكەنو رزگاری بوو! ئاینی خۆی سەرخستو نووری ئیسلام بڵاوبووەوە..

دەربارەی هاتنە خوارەوەی ئەم ئایەتە ریوایەت زۆرن پوختەكەیان ئەوەیە! گوایە كابرایەك لە هۆزی (محارب) ویستی پێغەمبەر ﷺ تیرۆر بكا، هۆزەكەی ناردییان بۆ ئەو مەبەستەو شمشێرێكی پێ بوو، گەیشتە لای پێغەمبەر كە هیچی پێ نەبوو، لەسەر سەری پێغەمبەر ﷺ وەستاو وتی:

ئەوی محمد! کێ لە دەستی من رزگارت دەکا؟ ئەویش فەرموی: خودا رزگارم دەکا! ئیتر کابرا شمشێرەکەی لە دەست کەوتە خوارێو پێغەمبەر ﷺ هەڵی گرتەوەو فەرموی: کێ لە دەستی من رزگارت دەکا؟؟ کابرا ترساو وتی پیاوی باش بە مەمکووژە، پێغەمبەر فەرموی ((تشهد ان لا اله الا الله، واني رسول الله؟)) کابرا وتی: پەیمانت دەدەمێ کە شەڕ لەگەڵ تۆ نەکەم، لەگەڵ هۆزێك دا نەبم کە شەڕ لەگەڵ تۆ دەکەن، ئیتر پێغەمبەر ﷺ ئازادی کرد، کابرا گەڕایەوە بۆ ناو هۆزەکەی وتی: وەڵلاهی لە لای چاکترین ئادەمیزادەوە گەڕامەوە! ئەم ریوایەت بە جۆری تریش گێڕدراوەتەوە!!

بە هەرحاڵ نیعمەتی خودا زۆرو زەبەندنو لە ژمارە نایەن بۆیە پەروەردگار فەرمانی بە بەندەکانی کردووە تەقواکار بنو پشت بەستن بە خوداو فەرموی ﴿واتقوا الله﴾ بترسن لەو پەروەردگارەی کە بەتواناییو دەسەڵاتی بەرفراوانی خۆی نیشان دان، لە کاتی بێ هێزیدا بەسەر دووژمن دا زاڵی کردن، ﴿وعلى الله فليتوكل المؤمنون﴾ پشت هەر بەخودا بەستن تەوەکولتان هەر لەسەر ئەوبێ، هەر لە ئەو داوای یارمەتیو سەرکەوتن بەسەر دووژمن دا بکەن، چونکە دەسەڵاتو بەتوانایی خودا رەهاو موطلەقەو بێ ئەندازەو سنوورەو هەرگیز لە بن نایە، بەڵام وێڕای تەوەکول بە خودا ئەسبابی پێویست بۆ سەرکەوتن دەستەبەر بکەن (مەبن بە حەمەی پەنا بەخوا)و پالی لێ بدنەوەو هیچ نەکەنو بڵێن، تەوەکولمان بە خودایە!!

پەیمان شكێنی جوولەكەو نەصاری

﴿وَلَقَدْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ ٱثْنَىْ عَشَرَ نَقِيبًا
وَقَالَ ٱللَّهُ إِنِّى مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَيْتُمُ ٱلزَّكَوٰةَ وَءَامَنتُم
بِرُسُلِى وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَّأُكَفِّرَنَّ عَنكُمْ
سَيِّـَٔاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ فَمَن كَفَرَ
بَعْدَ ذَٰلِكَ مِنكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ﴿١٢﴾ فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَٰقَهُمْ
لَعَنَّٰهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَٰسِيَةً يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِۦ
وَنَسُوا۟ حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَآئِنَةٍ مِّنْهُمْ
إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ فَٱعْفُ عَنْهُمْ وَٱصْفَحْ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾
وَمِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّا نَصَٰرَىٰٓ أَخَذْنَا مِيثَٰقَهُمْ فَنَسُوا۟ حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا۟
بِهِۦ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ ٱلْعَدَاوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ
ٱللَّهُ بِمَا كَانُوا۟ يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

لێرەش بەولاوە ئایەتەكان بەردەوامن لەسەر یادخستنەوەی عەهدو پەیمان، دوای ئەوەی كە پەروەردگار ئەو وادەو بەڵێنەی بیرخستینەوە كە لە موسوڵمانانی وەرگرتوە دەربارەی پێغەمبەری ئیسلامو فەرمانی پێ كردین كە وەفا بە وادەو بەڵێن بكەین، پابەندی حەلاڵو حەرامی خودا ببین! لەم

ئایەتانەی دواییدا ئەوەمان بۆ روون دەكاتەوە: كە پەروەردگار هەمان وادەو بەڵێنی لە (جوولەكە)و (نەصاری) وەرگرتووە، بەلام ئەوان پابەندی پەیمانەكەیان نەبوونو هەڵیان وەشاندەوە، خوداش سزای دانو تۆڵەی لیّ ستاندن، بۆ ئەوەی موسوڵمانان پەندیان لیّ وەربگرنو نەكەونە هەمان هەڵەوە دەفەرمویّ: ﴿ولقد أخذ الله ميثاق بني إسرائيل﴾ بێگومان: پەروەردگار بەهۆی موسا پێغەمبەرەوە پەیمانو وادەو بەڵێنی لەبەنو ئیسرائیل وەرگرت، بۆ ئەوەی پابەندی فەرمانو جڵەوگیرییەكانی تەورات بن، ئەو تەوراتەی كەیاساو شەریعەتی بۆ ئەوان تێدا ناردووە، ئەو تەوراتەی كە خودا بۆی هەڵبژاردنو بە نیگا بۆ موسای ناردووە! تا ئێستا ئەو عەهدوو پەیمانە لە كۆتایی سفری پێنجەم كە پالّ موسا دراون– لە تەورات دا ماونەوە.

﴿وبعثنا منهم اثني عشر نقيبـا﴾ فەرمانمان بە (موسا) كرد: كە دوازدە نەقیب هەڵبژێریّ بۆ ئەوەی بیانێریّ بۆ شەڕكردن لەگەلّ جەبابیرەكان... دەگێڕنەوە دەڵێن: كە جوولەكە لە دەست فیرعەون رزگاریان بوو، لە دەریای نیل پەڕینەوە فیرعەون تێیدا خنكا، پەروەردگار فەرمانی پیّ كردن كە بەرەو قودس بڕۆن، ئەو كاتەی قودس كەنعانیە زلحۆرتەكانی تێدا نیشتەجیّ بوون، پەروەردگار بەهۆی پێغەمبەرەكەیانەوە پیّی راگەیاندن: كە من قودسم بۆ ئێوە كردووە بە نیشتمانو بچنە ناوی جیهاد بكەن، ئەو جەبابیرە كەنعانیانەی لیّ وەدەرنێن من یارمەتدەرتان دەبمو زاڵتان دەكەم! فەرمانی بە موساش كرد كە لە هەموو بەرەبابێك پیاو ماقوڵێك هەڵبژێریو بە بەرعودە بیّ بۆ جێبەجیّ كردنی ئەو فەرمانەی پێیان كراوە، وادەو پەیمانی لە جوولەكەكان وەرگرتو (نەقیبەكان) بەرعۆدە بوونو لەگەلّ جوولەكەكان بەرەو قودس كەوتنە ریّ، كاتێك لە بەیتولمەقەدیس نزیك بوونەوە، نەقیبەكانیان نارد چاوێك بە وەزعەكەدا بگێڕنو بزانن مەوقیف چۆنەو چۆن نیە، كە چۆن سەیریان كرد ئادەمیزادی كەتەو زلیان بینین لێیان ترسانو

گەڕانەوە، چییان بینیبوو بۆ جوولەکەکانیان گێڕایەوە، لەوەو پێشیش (موسا) بە نەقیبەکانی گوتبوو: کە نابێ بەو شێوە ئەوەی دیتومانە بیگێڕنەوە، جگە لە دوو نەقیب نەبێ ئەوانی تر پابەندی فەرمانەکەی (موسا) نەبوون! وەکوو لەمەودوا قورئان ئاماژەی بۆ دەکاو: دەفەرموێ: ﴿وقال رجلان من الذين يخافون الله﴾ جا کە خودا فەرمانی پێ کردن بەرەو قودس بەرێ بکەون ﴿وقال الله إني معكم﴾ نیگای بۆ (موسا) کرد: کە من یارمەتدرەتانم پشتان دەگرم، بە مەرجێ پابەندی وادەو بەڵێنەکانتان بن، ئاگاداری کردەوەکانتانم، گوێم لە قسەو گفتو گۆتانە، دەزانم دڵتان چی تێدایە.

جا ﴿لئن أقمتم الصلاة﴾ ئەگەر ئێوە نوێژەکانتان بەڕێكو پێکی ئەنجام دا، ﴿وآتيتم الزكاة﴾ زەکاتی ماڵو سامانی خۆتان دا بە ئاتاجان ﴿وآمنتم برسلي﴾ بڕواتان بە پێغەمبەرکانم کردوو پابەندی فەرمانەکانیان بوون ﴿وعزرتموهم﴾ یارمەتیتان دانو دژی خوا نەناسان لەگەڵیان دا جەنگان، ﴿وأقرضتم الله قرضا حسنا﴾ لە ڕێگای خوادا زیاد لە واجب ماڵو سامانتان بەخشی، جگە لە زەکاتی واجب ماڵو سامانی تریشتان بەخشی، کە ئەم ئەرکانە بەجێ بێنن ﴿لأكفرن عنكم سيئاتكم﴾ تاوانەکانتان دادەپۆشینو لێتان خۆش دەبینو تۆڵەتان لێ ناسێنین!

﴿ولأدخلنكم جنات تجري من تحتها الأنهار﴾ دەتانخەینە بەهەشتێکی ڕازاوەو پانو بەرین کە بەژێر دارو درختەکانی دا جۆگای ئاوی جوانو سەرنج ڕاکێش دەکشێنو ئەوەندەی تر بەهەشت دەڕازێننەوەو جوانی پێ دەبەخشن!!!

جا ﴿فمن كفر بعد ذلك منكم﴾ هەر کەسێك دوای وەرگرتنی وادەو بەڵێن لێی سەرپێچی ئەو فەرمانانە بکا کە ئاراستەی کراونو پابەندی فەرمانەکانی خودا نەبێ، ئەوی پێی گوترابوو نەیکردوو ئەوەی جڵەوگیریی لێ کرابوو

کردی، ئەوە ﴿فقد ضل سواء السبیل﴾ بێگومان ڕێگای ڕاستی لیٚ هەڵەبووەو گومڕابووە، ئیتر دڵو دەروونی پاك نابێتەوە، شایانی ئەوە نیە بچێتە بەهەشتەوەو بەدیتنی پەروەردگار بەهرەمەند نابیٚ.

ئەمجار پەروەردگار ئەوە بەیان دەکا کە ئەو جوولەکانە پابەندی عەهدوو پەیمانەکەیان نەبوونو سزای توندی دان و، دەفەرمویٚ ﴿فبما نقضهم میثاقهم﴾ جا بەهۆی هەڵوەشاندنەوەیان بۆ وادەو بەڵێنەکانی خۆیان، بەهۆی پاشگەزبوونەوەیان لەو عەهدوو پەیمانەی لێیان وەرگیرابوو– کە بەشێك لەو عەهدوو پەیمانە ئەوەبوو ئیمان بەو پێغەمبەرانە بێنن کە دەنێردرێنە سەریانو یارمەتیان بدەنو ڕێزیان لیٚ بگرن ﴿لعناهم﴾ نەفرەتمان لیٚ کردن، شیاوی ڕقو غەزەبی ئێمە بوون، لە ڕێگەی حەق لادران و، گومڕابوون ﴿وجعلنا قلوبهم قاسیة﴾ دڵیانمان ڕەق کردووە، بەزەیی‌و مرۆڤایەتییان تێدا نەماوە، بەهیچ جۆرێك حەق وەرناگرن پەندوو ئامۆژگاریی ناچێتە گوێچکەیانەوە، هەڵوەشاندنەوەی وادەو بەڵێن دڵی ڕەش کردوون، سروشتی تێك داون دەروونی پیس کردوون، بەزەیی‌و سۆز لە دڵیان دا نەماوە بە جۆرێك تەنانەت بەناحەق پێغەمبەرانیان کوشتن، بووختانیان بە خاتو مەریەم کرد، عیسای کوڕی کرا بە پێغەمبەرو بۆ سەریان ڕەوانەکرا کەچی سووکایەتیان پیٚ کرد، تەنانەت هەوڵی کوشتنیاندا، هەموو ئەم کارانەیان، لە ڕەحمەتی خودا دووری خستنەوەو شیاوی غەزەبی خودا بوون..! کەوابیٚ با گلەیی لە خۆیان بکەن، سەرزەنشتی خودی خۆیان بکەن، بۆ خۆیان بەدەستی خۆیان دۆزەخیان بۆ خۆیان خۆش کرد!! ئەوان وێرای هەڵوەشاندنەوەیان بۆ عەهدوو پەیمانەکانیان ﴿یحرفون الکلم عن مواضعه﴾ دەسکاری ڕستەکانی تەورات دەکەن، ماناکەی وا ئاراستە دەکەن کە پێچەوانەی مەبەست بیٚ، پاش‌و پێش لە وشەکانی‌دا دەکەن، مانایەك بۆ

رستەکان دێنن کە ئەو مانایە هەر لە گۆڕێ نیە! گۆڕانکاری لە دقەکان دا دەکەن:

دیارە گۆڕانکاری دوو جۆری هەیە:

١- گۆڕینی وشەکان بە پاش‌و پێش کردن‌و لێ زیاد کردن‌و لێ کرتاندن.

٢- گۆڕینی ماناکەی وەکوو ئەوە وشەکە بۆ مانابیەك بەرێ کە هەڵی نەگرێ!

٣- مێژووش چەسپاندوویەتی جوولەکەو نەصاری بۆ خۆشیان دانی پیادەنێن کە ئەو تەوراتەی نێردراوەتە خوارێ بۆ سەر موساو نووسیویەتەوەو فەرمانی بە پارێزگاری کردنی کردووە، تەنها نوسخەیەك بووەو هیچی تری لەبەر نەنوسراوەتەوە ئەوەش لای مێژوونوسانی جوولەکەو نەصارا چەسپاوە: کە لە کاتی کوشت‌و کوشتاری بابلیەکان لە جوولەکەکان‌و تاڵان‌و بڕۆ کردنیان‌و تەفرو تونا کردنیان، ئەو نوسخە تاقانەی تەورات فەوتاوە، نوسخەی تریان لەلا نەبووەو لەبەریان نەبووە، تا لە سینگەوە بیگوێزنەوە بۆ سەر کاغەز، بابلیەکانیش هەیکەلەکەیان روخاندن‌و پایتەختەکەیانیان وێران کردن‌و ئەوەی بە زیندووی بە دیل گیرا کرابە کۆیلەو گوێزرایەوە بۆ شوێنێکی دیکە.

ئەو پێنج سیپارە (اسفار)ەی کە وەپاڵ موسا دەدرێن‌و باسی مردنی موساو ژیاننامەی ئەوی تێدایە، ئەوەشی تێدایە: کە دوای موسا کەس شوێنی نەگرتۆتەوە.

ئەم سیپارانە بە ماوەیەکی زۆر دوورو درێژ دوای (موسا) نووسرانەوە، دوای چەند سەدەیەك عیزرای کاهین لە زمانی هەندێ پیرەمێرد کە لە دوای کارەساتی بابل مابوونەوەو رێگادرا جوولەکەکان لە هەندەرانەوە بگەڕێنەوە بۆ زێدی خۆیان! نووسیونیەوە.

هەروەها (ئینجیل)یش بە ئیعتیرافی نەصارا خۆیان، دوای نەمانی عیسا بە سەدەیەك ئەمجار دەست کراوە بە نووسینەوەی! ﴿ونسوا حظا مما ذكـــروا

بە﴾ پەیمانی خودا کە پێغەمبەرەکانیان لێیان وەرگرتوون کە دەبێ ئیمان بە (محمد) بێنن لە بیریان چووەوە!

ئیبنو عەباس دەفەرموێ: مانای وایە تەوراتیان لە بیر چۆتەوە، واتە: بەشێکی تەوراتیان واز لێ هێناو کاریان پێ نەکرد، فەرمانیان پێ کرابوو، کە ئیمان بە پێغەمبەری ئاخر زەمان (پێغەمبەری ئیسلام) بینن، بەلام ئەوان ئەم جۆرە فەرمان و جلەو گیریانەیان شاردەوەو پەردە پۆشیان کردن..

حەسەنی بەصری دەفەرموێ: واتە: وازیان لە پوختەی ئایینەکەیان هێناو ئەو ئەرکانەی خرابووە سەریان ئەنجامیان نەدا؛ ! بەمەش بەدبەخت و چارەرەشی دونیاو قیامەت بوون!!

راڤەکارنی تر دەڵێن: مانای ﴿ونسو حظــــا﴾ واتە: کاریان بە تەورات نەکرد، ئیتر توشی بەدبەختی بوون، نەدڵ و دەروونیان بە ساخی مایەوە نەو سروشت و هەڵس و کەوتیان مرۆڤانە بوون، نەکردەوەکانیان رێك و پێك بوو، هەموو شتێکیان درندە ئاسا بوو.

ئەم موعجیزە قورئانیە کە راستییەتی پێغەمبەرایەتی (محمد) دەچەسپێنێ بەردەوام و هەمیشەییە هەڵوەشانەوەی بەسەر دانایە، قورئان بە چەند سەدەیەك دوای لە دونیا دەرچوونی موسا ئەم راستیانەی راگەیاندووە، زانستی مێژوویی تازەش ئەمەی وەکوو حەقیقەتەیکی مێژوویی چەسپاندووە!

جا وە نەبێ ئەم رەوشتە ناشیرینانەیان تایبەت بێ بەو رۆژگارەو دوایی گۆڕابن، بەڵکوو ﴿ولا تزال تطلع على خائنة منهم﴾ ئەی (محمد) تا ئێستاش لەو جوولەکانە خیانەت دوای خیانەت دەبیندرێ! هەرگیز ئەی (محمد) وامەزانە کە تۆو ئاینەکەشت لە خیانەتی ئەوان دوورە پەرێز دەبن، قەت لە پیلان و گێرەشێوێنیان دڵنیا مەبە، ئەوانە گەل و نەتەوەیەکن خاوەنی وەفاو وادەو بەڵێنیان نین لێیان ئەمین مەبن، کەسێك عەهدوو پەیمان لەگەڵ خوادا

نەباتە سەرو بەڵێنی خۆی هەڵوەشێنێتەوە! کەی هی ئەوەیە پشتی پێ ببەسترێ؟ بەتەمای خێرو بێر بێ لێی!

طەبەری دفەرمووێ: رای پەسند ئەوەیە: کە پەروەردگار مەبەستی لێرەدا جوولەکەکانی بەنو نەضیرە کە پێغەمبەر ﷺ هاتە لایان بۆ ئەوەی باربووی موسوڵمانان بکەن بۆ خوێنی عامرییەکان، بەڵام ئەوان پیلانی تیرۆرکردنی پێغەمبەریان دارشتو ویستیان لەناوی بەرن، ئیتر خودا پێغەمبەری لەو پیلانە ئاگادار کردەوە (١) خیانەتکاریو پیلانگێڕیو بێ وادەو بەڵێنی رەوشتی سەرەکیو بنەرەتی نەتەوەی جوولەکەیە.. ئیمان بە پێغەمبەری ئیسلام نامێنن ﴿إلا قليلا منهم﴾ مەگەر کە مێکیان نەبێ، وەکوو عەبدوڵڵای کوڕی سەلامو هاوەڵەکانی؛ ئەوانەی کە ئیمانیان بە پێغەمبەر ﷺ هێناو خودا بە تاکو تەنیا دەپەرستن، ئەوانە گومانی خراپەیان لێ مەکە، لە پیلانو خیانەتەکارییان مەترسێ، چونکە ئەوانە دڵسۆزی ئایینو خوداپەرستن! فرتو فێڵیان نیە.

﴿فاعف عنهم واصفح﴾ چاوپۆشی بکە لەو هەڵەو تاوانەی لەوەپێش لێیان روی داوە، لە خراپەیان خۆش بە، مامەڵەیان لەگەڵ دا بکە بە شێوەیەکی باشو چاکەکاری.

﴿إن الله يحب المحسنين﴾ بێگومان خودا چاکەکارانی خۆش دەوێن، ئەو چاکەکارانەی لە کاتی دەسەڵات وتوانادا عەفو دەکەنە رەفتاری خۆیانو لە خراپەی خراپەکاران خۆش دەبن، پاداشی چاکەکاران دەداتەوە، ئەمەش ترۆپکی سەرکەوتنو سەرفرازیو زاڵبوونە.

لە مێژوودا چەسپاوە: کە پێغەمبەرﷺ لەگەڵ هەر سێ هۆزی جوولەکە (بنو قينقاع وبنو النضير وبنو قريظة) کە لە دەورووبەری مەدینە بوون- ئەو پەڕی مامەڵە باشی کردووە هەر لەسەرتاوە هەتا کۆتایی.. هەر لەسەرەتای گەیشتنی پێغەمبەر بۆ مەدینەو عەهدی لەگەڵدا مۆرکردن: کە شەڕی لەگەڵدا

نەکەن، دووژمنی نەهێننە سەرىو یارمەتی دوژمنەکانی نەدەن! ئـەوانیش لـە گیـانو مـاڵی خۆیـان ئـەمین بـنو بـە سەربەسـتیو ئـازادی کاروبـاری خۆیـان ئەنجام بدەن، کەچی جوولەکەکان لە کاتی ئاشتیو ئارامیدا پەیمانی خۆیـان هەڵوەشاندەوە، پیلانیان لـە خـودی پێغەمبـەر ﷺ گێڕا، پاڵیـان بـە سـوپای قورەیشـییەکان داو لەگـەڵ عەرەبـە کافرەکـان شـەڕیان دژی موسـوڵمانان هەڵگیرساند، پێغەمبەر ﷺ هەر ئـەوەندەی لەگەڵ کـردن کـە لـە دەوروبـەری خۆی دووری خستنەوە، لە کۆتایش دا کە موسوڵمانان بەهێز بوون پێغەمبـەر ﷺ سزای جوولەکەکانی ئـەدا لەسـەر ئـەو هـەموو پیلانو خیانەتکارییەیکە لەگەڵ موسوڵمانان دا کردیـان تەنـها ئامۆژگـاری موسـوڵمانانی کـرد لـە نیـوە دوورگەی عـەرەب وەدەریـان نێـن، نەهێڵن ئەوخائینانـە لـە نزیك پایتـەختی موسـوڵمانان دا نیشـتەجێ بـن! بـە مەبەسـتی جێبـەجێ کردنـی فـەرمانی پێغەمبەر ئیمامی عومەر ﵁ جوولەکەکانی بەرەو شام رەو پێ کردن.

﴿ومن الذين قالوا إنا نصارى أخذنا ميثاقهم﴾ هەروەها عەهدوو پەیمانمان لە مەسیحییەکانیش وەرگرت؛ کە هەر کاتێ پێغەمبەری ئاخر زەمان رەوانـە کـرا شوێنی بکەونو یارمەتی بدەنو پشتی بگرن، هەروەها بـەڵێنمان لێ وەرگرتـن کە بڕوا بە هەموو پێغەمبەرانی خودا بکەن، کەچی ئەوانیش هەمان هەڵوێستی جوولەکـەکانیان نوانـد، ئـاینی خۆیـان تێکـدا، گۆڕانکارییـان تێـدا کـرد، سەرپێچی.. هەموو عەهدوو پەیمانێکیان کرد، بەڵێنی خۆیـان هەڵوەشـاندەوە بۆیە خودا دەفەرمووێ: ﴿فنسوا حظا مما ذكـــروا بــه﴾ کاریـان بـە بنـەمای ئایینەکەی خۆیـان نـەکرد، پابـەندی فـەرمانو جڵـەو گـیری ئینجیـل نـەبوون، هەموو وادەو بەڵێنی خۆیان هەڵوەشاندەوە ﴿فأغرينا بينهم العداوة والبغضـــاء إلى يوم القيامة﴾ ئێمەش لە تۆڵەی ئـەوەدا تـۆوی دوژمنایـەتیو رقو کینـەمان خستە ناویانەوە، هەر یەکەیان رقی لەوی ترە، هەر بەو شـێوەش دەمێننـەوە هەتا رۆژی قیامەت! کۆمەڵەی مەسیحی وێڕای جوداوازی رەگ ورەگەزیان لـە

نێوان خۆیاندا دووژمنایەتیو دژایەتییان هەیە، هەریەکەیان ئەوی تر بە کافر حسێب دەکا، هەریەکەیان نەفرین لەویتر دەکا!

﴿وسوف ینبئهم الله بما کانوا یصنعون﴾ لەوە بەولاوە رۆژی قیامەت خودا لە کاتی حیسابو لێکۆڵینەوە لەگەڵ کردندا پێیان دەڵێ: لە دونیادا چییان کردووە، یەکە یەکە تاوانەکانیان بیردەخاتەوەو سزایان دەدا لەسەری، تاوانی پەیمان شکێنیو پابەند نەبوون بەوادەو بەڵێنی جەخت لەسەر کراوو گۆڕینی ئینجیلو گۆڕانکاری لەو فەرمانو جلەوگیرییانەی کە لەخۆی گرتوون، ئەمە هەڕەشەیەکی توندوو سامناکە بۆ مەسیحییەکان لەسەر ئەو هەموو تاوانو تاوانکارییەی کە ئەنجامیان داوە، لەسەر ئەوەی کە درۆیان بەدەم خوداوە هەڵبەستوەو پێغەمبەریان بە درۆ خستۆوتەوە لەسەر ئەوەی کە دەڵێن: خودا خێزانی هەیە، منداڵی هەن شەریکی هەن خودا سێ ئەقنومی هەیە، کوڕو باوکو گیانی پاك، بێگومان خودا رۆژی قیامەت لەسەر ئەم هەڵوێستەو بیرو باوەڕانەیان سزایان دەدا!!

ئەوەی لە روی مێژوویییەوە تەنانەت لای خودی مەسیحییەکانیش چەسپاوە؛ ئەوەیە: کە مەسیح بۆ خۆی پەندوو ئامۆژگاری وتەعلیماتەکانی خۆی نەنووسیوەتەوە، کە دنیای بەجێ هێشتوە ئینجیلێکی نووسراوە نەبوە، جوولەکەکانیش بەو پەڕی دڕەندەیی ودڵڕەقییەوە چەوساندوویاننەوە بەتایبەتی زۆر ستەمکاریان لەگەڵ حەوارییەکانیدا کردووە! کاتێك (قوسطەنطین مەلیك) بوو بە مەسیحی وئیمانی بەو پەیامە هێناو ئایینی مەسیحی بە رەسمی ناساند، هەڵمەتی قەڵاچۆکردنی مەسیحییەکان لە لایەن دووژمنەکانیانەوە کەمێك هێواش بووەوە، ئەمجار مەسیحییەکان دەستیان کرد بە نووسینەوەی ئینجیلەکانیان کە چەند ئینجیلێك بوون هەریەکەیان لەوی تریان جیابوو، ئەو چوار ئینجیلەی کە ئەمڕۆ لە ئارادان، سێ سەدە پاش لەدونیا دەرچوونی مەسیح نووسراونەتەوە واتە: لەسەردەمی

قوسطنطین مەلیکی رۆمـانیدا کە ئـاییني مەسیحی بـەرەسمی ناسـاندوو بـۆ خۆی ئـەو ئاییـنـەی پەسـند کـرد! ئیـتر لـەو کاتەشـەوە چـەند بیروبـاوەڕێکی فەلسەفی ونیغریقی بتپەرستی چوەناو ئاینی مەسیحییەوە! ئەم ئینجیلانە کە پێیان دەگوترێ (العهد الجدید) وێـرای ئـەوەی کـە بـێ بنـەماو بـێ مێـژوون‌و کۆمەڵێك دەقی جوێ جوێ‌و دژ بە یەکیان تێدایە، لەبەر رۆشنایی کتێبـەکانی جوولەکەدا دانراون: کە پێیان دەگورتێ (العهد القدیم) کە ئەمانەش بۆ خۆیان بناغەیەکی رەسەن‌و چەسپاو راستیان نیە وەکـوو لـەوە پێش ئاماژەمـان بـۆ کرد!!

مەبەستەکانی قورئانی پیرۆز

يَـٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَـٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ كَثِيرٗا مِّمَّا كُنتُمۡ تُخۡفُونَ مِنَ ٱلۡكِتَـٰبِ وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖۚ قَدۡ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٞ وَكِتَـٰبٞ مُّبِينٞ ﴿١٥﴾ يَهۡدِي بِهِ ٱللَّهُ مَنِ ٱتَّبَعَ رِضۡوَٰنَهُۥ سُبُلَ ٱلسَّلَـٰمِ وَيُخۡرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَـٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذۡنِهِۦ وَيَهۡدِيهِمۡ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿١٦﴾

ئەمجار دوای ئەوەی یەزدان ئەوەی بۆ روون کردینەوە کە وادەو بـەڵێنی لە ئەهلی کیتاب وەرگرتوە، کە پابەندی فەرمان‌و جڵەوگیرییەکانی خـودا بـن، هەر وەکوو چۆن لـە نەتـەوەی ئیسلامیشـی وەرگرتـوە، بـەڵام ئـەهلی کیتـاب پەیمانی خۆیان هەڵوەشـاندەوەو پابـەندی نـەبوون دوای ئـەو روون کردنـەوە جارێکی تر بانگی ئەهلی کیتابی کـردەوە: بـۆ ئـەوەی ئیمـان بـە پێغەمبـەری ئیسلام بێنن.

ئیبنو جەریری طەبەری لە عەکرەمەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: کۆمەڵێك جوولەکە هاتنە خزمەت پێغەمبەر ﷺ پرسیاری (رجم) بەردبارانی داوێن پیسیان لێ کرد، پێغەمبەر ﷺ سوێندی دان بەو کەسەی کە تەوراتی بۆ سەر موسا ناردۆتە خوارێ‌و کێوی توری بەرزکردۆتەوەو لەسەر سەری جوولەکەکان رای گرت‌و وادەو بەڵێنی لە ئەهلی کیتاب وەرگرتوە: کە لە شایەتی دا راست بڕۆن: ئەمیش وتی: کاتێك رەوشتی داوێن پیسی لەناوماندا بڵاوبووەوە سەد داری‌جەلدمان لێ دەدان‌و سەرمان دەتاشین، واتە: لە بنەرەت دا بەردباران بووە ! ئیتر پێغەمبەر ﷺ حوکمی دانێ بە رەجم کردنی زیناکەرەکە، ئەمجار ئەم ئایەتە هاتەخوارێ کە دەفەرموێ ﴿یــا أهــل الکتــاب﴾ ئەی کۆمەڵی جوولەکەو نەصارا! ﴿قد جاءکم رسولنا یبین لکم کثیرا مما کنتم تخفــون مــن الکتاب﴾ بێگومان پێغەمبەری ئێمە ﷺ هاتووە بۆ سەرتان، ئێمە ناردوومانە بۆ ناوتــان، بۆئەوەی زۆر لەو حوکمانەی کە شاردووتانەوەو لە تەورات دا چەسپاون بۆتانی روون بکەینەوە (وەکوو حوکمی زیناکەر کە بەردباران کردنیەتی، ئەم حوکمە لەو حوکمانەیە کە لە سیفری (التثنیة) دا تۆمار کراوە، بەڵام ئێوە پابەندی نەبوون‌و کاری پێ ناکەن، عالمەکەشتان (ئیبنو صوریا) لای پێغەمبەر ئینکاری هەبوونی ئەو حوکمەی کرد، دوایی کە پێغەمبەر سوێندی دا، دانی پیانا، ئەی کۆمەڵی جوولەکەو نەصارا! ئێمە پێغەمبەری ئیسلام؛ (محمد) مان ناردووە بۆ سەر هەموو دانیشتوانی سەر زەوی، ناردوومانە بە بەڵگەی بەهێزەوە بۆ جیا کردنەوەی حەق لە بەتاڵ.

قورئانی پیرۆز دوو رەوشتی پێغەمبەری لێرەدا دیاری کردووە:

رەوشتی یەکەم ئەوەیە: پێغەمبەر ﷺ بڕێ گۆڕانکاری‌و هەڵگێڕانەوەو تەئویل کردنیان بۆ دەقەکانی تەورات روون دەکاتەوە.

زۆر لەو شتانەی کـە لـە تـەورات دا هەیـەو شـاردوویانەتەوە بۆیـان روون دەکاتـەوە، ئیبنـو عـەبباس دەفـەرموێ: نیشـانەو رەوشـتی پێغەمبــەر یــان شاردۆتەوە، حوکمی زیناکەر کە بەردباران کردنە شـاردویانەتەوەبەلام خـودا چاوپۆشی لێ کردن‌و پەردەی لە سەر هەڵنەماڵین، جا کە پێغەمبەر لەگەڵ ئەوەشدا کـە خوێنـدەواری نـەبووە- ئـەم نهێنییانـەی ئاشـکراکردن‌و حوکمـە شــاردراوەکانی تـــەوراتی خســـتنەڕوو، ئـــەوە نیشـــانەی راســـتی پێغەمبەرایەتیەکەیـەتی، ئـەگینا پێغەمبــەرێکی نـەخوێندەوار چــۆن ئـــەو حوکمانەی زانین!!؟

رەوشتی دووەم: بێدەنگـی لـە زۆر حوکمـی شـاردراوەی تـر کـردووە کـە دەرخسـتنیان بـۆ بانگەوازییەکـەی پۆیسـت نیـەو سـوودی ئیســلام لــە روون کردنەوەیاندا نیە وەکو دەفەرموێ:

٢- ﴿ويعفو عن كثير﴾ واتە: رەوشتی دووەمی پێغەمبــەر ئەوەیـە: کـە زۆر شت لەو حوکمانەی شاردویانەتەوە لە تەوارت دا هـەن ئـەو چاوپۆشـی لێ دەکاو پـەردە لـە سـەرتان هـەڵناماڵێ چونکـە بـۆ نەخشـەی بانگەوازییەکـەی پۆیسـت نیـە، بـەلام پێویسـتە ئـەوان بـۆ خۆیـان واز لـەو گۆڕانکـاری‌و حوکـم شاردنەوە بێنن بۆ ئەوەی حەیایان نەچێ!! بێگومان روون کردنەوەی قورئان دەربـارەی حوکمـە شـاردراوەکانی تـەورات‌و ئینجیـل بـوو بـەهۆی موسـوڵمان بوونی زۆر لە مالوم‌و زاناکانیان..

ئەمجار پەروەردگار وەصفی قورئان دەکاو دەفەرموێ: ﴿قد جاءكم مــن الله نور﴾ لە خوداوە (نوور) بۆ ئێوە هاتووە پێغەمبەرێك کە مەشخەڵی نـوورو رووناکییە، ئەگە ئەو پێغەمبەرە نەبوایە هیچ کەسێك شارەزایی ئایینی حـەق‌و راست نەدەبوو، خەڵکی لـە گومڕایـی‌و سـەر لێشـێواویدا دەمانـەوە، بـڕێ لـە راڤەکەران دەڵێن: مەبەست بە (نوور) ئایینی ئیسلامە.

﴿وكتاب مبين﴾ بۆتان هاتووە كتێبێكی رێگا نیشاندەرو حەق ئاشكراكەرو راستو دروست، هەرچی ئادەمیزاد پێویستیان پێ بێ ئەو روونی كردۆتەوە، بەرنامەی ژیانەو، كەتەلۆكی بوونەوەرە، قانونو یاسای خودایە بۆ بەندەكانی: ﴿يهدي به الله من اتبع رضوانه سبل السلام﴾ پەروەردگار بەهۆی ئەو قورئانەوە كەسانێك شارەزا دەكا كە بیانەوێ لەسەر ئایینی حەقو راست بنو شوێن پەندوو ئامۆژگاری یەزدان بكەون! شارەزایان دەكا بۆ رێگای رزگاریو سەرفرازیو پرۆگرامی راستو دروست! ﴿ويخرجهم من الظلمات إلى النور بإذنه﴾ لە گومراییو چارەڕەشی رزگاریان دەكا، لە باوەشی كوفرو بێدینی دەریان دێنێ، دەیانخاتە ناو دنیای نوورو ئیمانو كامەرانییەوە، ﴿ويهديهم إلى صراط مستقيم﴾ شارەزایان دەكا بۆ راسترین رێگە كە ئەویش ئایینی حەقو راستی ئیسلامە، چونكە حەق بۆ خۆی تەنیا رێگەی راستو دروستە بەڵام بەتاڵ بریتییە لە چەند شێوو دۆڵو كوێرەڕێو كەندەڵانو بەستەڵەكو هەڵدێر.

پەروەردگار سێ بەهرەی قورئانی دیاری كردوون:

١- هەر كەسێك شوێن ئایینی خودا بكەوێ قورئان شارەزای دەكا بۆ رێبازێك كە لە هەردوو جیهان دا لێی دەحەسێتەوە، لە هەموو بەدبەختیو چارەڕەشییەك ررزگاری دەبێ.

٢- شارەزایی كەرە بۆ رێگایەك كە دەیگەیەنێ بە مەبەستی بەرزو پیرۆز، ئەگەر بەراستی پابەندی فەرمانو جڵەو گیرییەكانی بنو بەرێكو پێكی ببنە رێبواری ئەو كاروانە پیرۆزە.

رەتکردنەوەی بیروباوەڕی جوولەکەو مەسیحییەکان

وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ
شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾ وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ وَٱلنَّصَـٰرَىٰ نَحْنُ أَبْنَـٰٓؤُا۟ ٱللَّهِ وَأَحِبَّـٰٓؤُهُۥ ۚ
قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُم بِذُنُوبِكُم ۖ بَلْ أَنتُم بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ ۚ يَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ
وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ ۚ وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ وَإِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ
﴿١٨﴾ يَـٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَـٰبِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَىٰ فَتْرَةٍ مِّنَ ٱلرُّسُلِ
أَن تَقُولُوا۟ مَا جَآءَنَا مِنۢ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ ۖ فَقَدْ جَآءَكُم بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ ۗ
وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٩﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار بەشێوەیەکی گشتی بەڵگەی لەسەر ئەهلی کیتاب هێنایەوە سەرزەنشی کردن‌و ئەوەی روون کردەوە: کە ئەوانە کەمتەرخەم‌و تاوانبارن، رویان لە حەق وەرگێڕاوە، چونکە برِوایان بە پەیامی ئیسلام نەکردووە، ئەمجار دێ بە شێوەیەکی تایبەتی باسی کوفرو سەر لێ شێواوی مەسیحییەکان دەکاو دەفەرموێ: ﴿لقد کفر الذین قالوا إن الله هو المسیح ابن مریم﴾ بێگومان کافرو بێ باوەڕن ئەوانەی کە دەڵێن: خودا بریتییە لە مەسیحیی کوری مەریەم.

وەکوو زانداروە: تەنها کۆمەڵەی یاقوبییەکان لەنەتەوەی مەسیحی پێیان وایە: کە مەسیح خوایە، پاشان ئەم رێبازو بیرو باوەڕە لەناو هەرسێك کۆمەڵەی مەسیحی (کاثولیك، ئەرثودکس، پرۆتستانت)دا بڵاو بووەوە پرۆتستانت پێش چوار سەدە لەسەر دەستی راهیبێکی موصلیح کە ناوی

(مارتن لۆثن) بوو دامەزرابووە، ئەم راهیبە ئایینی مەسیحی لە زۆر بیرو باوەڕی پرو پووچ پاك كردەوە، بانگەوازییەكەی پەرەی سەندو بوو بەڕێبازی ژمارەیەكی زۆری مەسیحی؛ ئەم رێبازە بەتایبەتی لە ولاتە یەكگرتوەكانی ئەمەریكاو بەریتانیاو ئەلمانیا بلاوبووەوە، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا (مارتن لۆثن) بانگەوازی بیروباوەڕی بۆ سێ خودایی دەكردو هەر كەسێك بانگەوازی یەكتاپەرستیو یەك خودایی بكردایە ئەو بە مەسیحی حلێب نەدەكرد.. بەلام لە ئاكاما رایەكەی سەر بەوە دەكێشێ كەوا وەصفی مەسیح دەكا كە خودایە، ئەوەتا لە لاپەڕەی یەكەمی ئینجیلدا نووسراوە (كتاب العهد الجديد لربنا ومخلصنا يسوع المسيح) هەموو كۆمەڵەی مەسیحی ئەمڕۆ لەسەر ئەوەن: كە خودا مەسیحی كوڕی مەریەمە، عیسا خودایە، بەڵگەشیان ئەو دەقەیە: كە لە ئینجیلی یوحەننادا هەیە، كە دەڵێ (في البدء كانت الكلمة والكلمة كانت عند الله، والله هو الكلمة) كەلیمە لای مەسیحییەكان بریتییە لە عیسا، كەوابێ بە پێی رستەی سێیەم لەم دەقە وای لێ دێتەوە (خودا عیسای كوڕی مەریەمە).

بەهەر حاڵ ئێستا لەنا مەسیحییەكانی خۆرئاوادا كەسانێك هەن بڕوایان وایە: كە مەسیح رەوانەكراوو پێغەمبەرە، نەك خودا! قورئانی پیرۆز وەصفی مەسیحییەكانی بەوە كردووە كە دەڵێن: خودا عیسای كوڕی مەریەمە! بۆیە ئم باوەڕە بێ بناخەیان رەت دەكاتەوەو دەفەرموێ: ﴿قل فمن يملك من الله شيئا إن أراد أن يهلك المسيح ابن مريم وأمه ومن في الأرض جميعا﴾ ئەی پێغەمبەر! بەو مەسیحییان بڵێ: كە جەسارەت لەسەر پلەو پایەی خودایەتی دەكەن: پێیان بڵێ كێ دەسەلاتی هەیە لەناوچوونو مردن لە عیساو دایكی دووربخاتەوە؟! بەڵكوو كێ لە توانای دا هەیە كە مردن لە هەموو گیانلەبەرانی سەر زەوی دووربخاتەوە؟ ئەگەر خودا ویستی لەناویان بەرێ كێ هەیە نەهێڵێ ئەم ویستەی یەزدان بێتە جێ؟ بە كورتی مەسیحو دایكی دروستكراوو بەدیهێنراون وەكوو بەدیهێنراوانی تر كە مردنو نەمان رویان تێ

دەکا، ئەگەر خودا ویستی بیانفەوتێنێ یان هەموو گیانلەبەرانی سەر زەوی لەناوبەرێ کەس نیە بتوانێ بەرگری بکاو نەهێلێ ویستەکەی خودا بێتەدی، جا کە مەسیح نەتوانێ مردن لە خۆیو دایکی دووربخاتەوە وەکوو چۆن ناتوانێ لە خەلکی تریشی دوورخاتەوە، ئەدی چۆن بۆ خۆی خودایەو دەسەلاتی هەموو بوونەوەری هەیەو هەموو شتێکی بەدەستە؟؟

بەس پەروەردگار دەسەلاتی رەهاو بێ سنووری هەیە، دەتوانێ هەموو بوونەوەر لە ناوبەرێ، هەموو ئادەمیزادان بمرێنێ، هیچ شتێك نیە ببێتە لەمپەر لەبەردەم ئیرادەی دا، دەسەلاتێك نیە لە ژوور دەسەلاتی خوداوە بێ، چونکە ﴿ولله ملك السماوات والأرض وما بينهما﴾ هەر بۆ خودایە پادشایەتی وخاوەنیەتی ئاسمانەکانو زەویو ئەوەی لەناویانیاندا هەیە، چی لە بوونەوەردا هەیە ملکی خودایە! چی ئادەمیزادوو جنۆکەو فریشتە هەن دروستکراوی خودان! ﴿يخلق ما يشاء﴾ هەر ساتێك بیەوێ شتێك بهێنێتە دی دەیهێنێتەدی، چۆنی بوێ لە نەبووەوە دروستی دەکا، جاری وا دەبێ لە گلْ ئادەمیزاد دروست دەکا بەبێ ئەوە دایكو باوکی هەبێ، وەکوو ئادەم "درووەدی خوای لێ بێ" هەروەها بنەمای هەموو زیندەوەرێکی تر کە لە گلْ دروستی کردوون! جاری وا دەبێ ئادەمیزاد دروست دەکا تەنها باوکی هەیە دایکی نیە، وەکوو دایە (حەوا) جاری وا هەیە ئادەمیزا دروست دەکا باوکی نیە بەس دایکی هەیە، وەکوو (عیسا) ئەمە رەتدانەوەی مەسیحییەکانە: کە پێیان وایە: مەسیح هەم خودایەو هەم ئادەمیزادە، دەڵێن: (عیسا) سروشتی ئادەمیزادی تێدایەو سروشتی خودایشی تێدایە، سروشتە خوداییەکەی زاڵترە، چونکە بەشێوەیەکی نائاسایی بەبێ باوك دروست کراوە، کردەوەی سەر سورهێنەر لەسەر دەستی رویان داوە... بەلام لە راستیدا ئەم روداوە نائاساییانەی کە لەسەر دەستی عیسا رویانداوە، موعجیزەو نیشانەی پێغەمبەرایەتی (عیسا)نو بەویستی خودا هاتونە دی، ﴿والله على كل شيء قدير﴾ خودا

بەسەر هەموو شتێکدا دەسەڵاتی هەیە جاری وا دەبێ بەبێ دایكو باوك ئادەمیزاد دروست دەكا، جاری وا دەبێ بەبێ باوك ئادەمیزاد دروست دەكا! وەكوو (عیسا) كە ئێوە بە خودای دەزانن! بە كورتی هەر شتێك ویستو ئیرادەی خودا پەیوەندی پێوە ببەستێ بەدەسەلات وتوانای بێ سنووری دێتەدی، جا كە برە شتێك بەسەر سووڕهێنەر دێتە بەرچاو ئەوە هەر بە نیسبەت ئادەمیزادەوەیە نەك بە نیسبەت خوداوەیە، هەموو كارێك بۆ خودا وەكوو یەك وایە.

كۆمەڵێك جوولەكە هاتنە خزمەت پێغەمبەر ﷺ لەگەڵیدا كەوتنە گفتوگۆ، بانگی كردن بۆ بڕوا هێنان ولە سزای خودا ترساندنی، وتیان: ئەی محمد! مەمان ترسێنە ئێمە كوڕی خوداین‌و خۆشەویستی خۆینی، ئیتر پەروەردگار ئەم ئایەتەی لەم بارەوە ناردە خوارێ ﴿وقالت الیهود والنصاری نحن أبناء الله وأحباؤه﴾ جوولەكەكان‌و مەسیحییەكان دەڵێن: ئێمە خۆشەویستی خوداین سەر بە پێغەمبەرەكانینی‌و رێزو قەدرمان لای خودا هەیە، چاودێریمان دەكا، قسەمان لای خودا پەسندەو شانس‌و بەختمان هەیە، كە دەڵێن: (نحن ابناء الله) مەبەستیان ئەوەنیە كە كوڕی بە راستی خودابن، بەڵكوو مەبەستیان ئەوەیە: كە لای خودا خۆشەویست‌و قسە رۆیشتون!

ئیتر خودا بیرو بۆچوونەكەی رەت كردنەوەو فەرموی: ﴿قل فلم یعذبكم بذنوبكم﴾ ئەی محمد! پێیان بڵێ: دەی ئەگەر وایە بۆچی خودا لە دونیادا لەسەر تاوانەكنتان سزاتان دەدا، وەكوونەوە بتپەرستەكان مزگەوتی گەورەی ئێوەیان روخاند، شاری پیرۆزی قودسیان وێران كردن، فەرمانڕەواییان لێ ستاندنەوە لە قیامەتیش دا ئاگری دۆزەخی بۆ ئامادە كردوون لە تۆڵەی كوفرو درۆو بووختان هەڵبەستننتان، خۆ واباوە باوك رۆڵەی خۆی خۆش دەوێ زەرەرو زیانی پێ ناگەیەنێ! جا كە ئێوە خودا سزاتان دەدا مانای وایە: ئێوە

خۆشەویستی خودا نین‌و لای خودا ئەو ڕێزو قەدرەتان نیە کە بۆخۆتان ئیدیعای دەکەن!!

﴿بل أنتم بشر ممن خلــــق﴾ بەڵکوو ئێوە ئادەمیزادن وەکوو هەموو ئادەمیزادێکی ترو بەندەی پەروەردگارن، خودا مەرایی لەبەر کەس ناکاو منەتی لە کەس نیە ﴿یغفر لمن یشاء﴾ کەسێك شیاوی لێ خۆشبوون بێ لێی خۆش دەبێ وکامەرانی دونیاو قیامەتی دەداتێ، ﴿ویعذب من یشاء﴾ کەسێك شیاوی سزادان بێ سزای دەداو تۆڵەی لێ دەستێنێ، خودا چی بوێ‌و چۆنی بوێ ئاوا ئەنجامی دەداو کەس ناتوانێ بەرگری بکا، کەوابێ لە لووتبەرزی خۆتان دابەزن‌و بەخۆتان دا بچنەوە، ئەو بانگەشەو فڕو فیشاڵە سوودتان پێ ناگەیەنێ، ئەوەی کە سوود بەخشە بۆتان بیروباوەڕی ڕاستە قینەو بڕواهێنانە بە پەیامی ئیسلام‌و کرینی کردەوەی چاکە!

﴿ولله ملك السماوات والأرض وما بینهما وإلیه المصیر﴾ هەر بۆ خودایە خاوەنیەتی‌و دەسەڵات‌و فەرمانڕەوایی ئاسمانەکان‌و زەوی‌و ئەوەی تێیان دایەو لەناویان دایە، هەموو بوونەوەر دروست کراوو بەندەی ئەڵقە لە گوێی خودان‌و لەژێر دەسەڵات وفەرمانڕەوایی ئەودان، گەڕانەوە هەر بۆلای خودایە، هەموو بەندەکان زیندوو دەکرێنەوەو دەچنە بەر قاپی یەزدان، بەشێوەیەکی دادپەروەرانە دادگایی هەموو ئادەمیزادان دەکاو، هەر کەسە بەپێی کردارو گوفتاری پاداشت وسزای دەداتەوە پەروەردگار بۆیە ڕستەی (ولله ملك السموات والارض* دووبارە کردەوە بۆ ڕەتکردنەوەی هەمووئەومەسیحییانەی کە ئیدیعای خودایەتی مەسیح دەکەن، بۆ دووبارەکردنەوەو چەسپاندنی ئەو پەیامەیە: کە دەڵێ: خودا خاوەنی مەسیحەو دەتوانێ لەناوی بەرێ، هەروەها بۆ ڕەتدانەوەو بەرپەرچدانەوەی هەموو جوولەکەو مەسیحییەکانە، بۆیان ڕوون دەکاتەوە کە خودا توانای لێ خۆشبوون‌و سزادانی هەیە، هەرچی بوێ دەیکا، هەروەها ڕەتکردنەوەی ئەو ئیدعا کردنەیانە کە دەڵێن: ئێمە لە خودا

نزیکین‌و شانس‌و بەختمان لای خودا هەیە، بۆیان روون دەکاتەوە کە لەخودا نزیکی ئەوە نیە: کە ئەوان لێی حالّی بوون، بەڵکوو تەرازوی نزیك بوونەوە لە خودا بڕوای راست‌و کرداری چاکە، نەك رەگەزو چینایەتی کەوابێ ئەو ئیدیعایەیان درۆیە کە دەڵێن: جوولەکە گەل‌و هۆزی هەڵبژێردراوی خودان‌و خۆشەویستی یەزدانن!! بەڵکوو لای خودا کێ زیاتر خودا پەرست بێ‌و بڕوا دروست‌و قایم‌و پتەو بێ ئەوە لای خودا رێزدارترە.

ئەوجار خودا جارێکی تر خیتاب ئاراستەی ئەهلی کیتاب دەکاو دەفەرموێ ﴿یا أهل الکتاب قد جاءکم رسولنا یبین لکم علی فترة من الرسل﴾ ئەی ئەهلی کیتاب! باش بزانن ئەو پێغەمبەرەی کە لەسەرزمانی پێغەمبەرەکانتاندا مزگێنیتان پێ دراوەو لە نامە ئاسمانیەکان دا باسی کراوە هاتووە بۆ ناوتان، ئەویش رەوانە کراوی خودای مەزن (محمد)ە ﷺ دوا پێغەمبەرەو هیچ پێغەمبەر نایەن لە دوای ئەو، بەڵکوو ئەو پشتگیری پەیامی ئەوان دەکاو بڕوای بە هەموویان هەیەو هەموویان بەحەق دەزانێ! (محمد) ئەو پێغەمبەرەیە: کە لەنامە ئاسمانیەکانتاندا مزگێنیتان دەربارەی دراوەتێ، پێغەمبەرەکانتان نیشانەکانی ئەویان بە ئێوە راگەیاندووە، ئەو پێغەمبەرە پاش تێپەڕبوونی ماوەیەکی زۆر بەسەر پچڕان‌و لێبڕانی پێغەمبەران دا ئەو هاتۆتە سەرتان، ماوەیەکی دوورو درێژ تێپەڕیوە بەسەر لە دونیا دەرچوونی عیسادا ئەمجار ئەم نێردراوە، بۆ ئەوەی پێویستیاتی ئاینیتان بۆ روون بکاتەوە، ئەحکامی دین‌و دنیاتان بۆ دیاری بکا، بیروباوەڕەتان راست بکاتەوە، رەوڕەوەی ژیانتان بۆ دیاری بکا، بیروباوەڕەی بتپەرستی‌و مادە پەرستیتان لێ دووربخاتەوە، خودا پەرستی‌و تەقوا کاری راست‌و دروستتان فێر بکا، ئەوەی تێیدا کەوتونە گومانەوە بۆتان راست بکاتەوە!

وەکوو دەڵێن: نێوان ئادەم‌و نوح هەزار ساڵ بووە، نێوان نوح‌و ئیبراهیم هەزار ساڵ بووە، نێوان موساو عیسا هەزارو حەوت صەد ساڵ بووە، لە نێوان

لە دایك بوونی مەسیح و لەدایك بوونی پێغەمبەری ئیسلام پێنج صەدوو شەصت و نۆ ساڵ بووە.. بەڵێ پەروەردگار (محمد)ی رەوانە کرد بۆ سەر ئێوە نەوەکو بڵێن: ئێمە ترسێنەرمان نەهاتۆتە ناو، کەس نەبووە ئامۆژگاریمان بکاو مزگێنی بەهەشتمان بداتێ و لە ئاگری دۆزەخ بمانترسێنێ! ئیتر پەروەردگار ئەم عوزرەیان بۆ نامێڵێتەوەو دەفەرموێ ﴿أن تقولوا ما جاءنا من بشير ولا نذير﴾ ئەوەتا پێغەمبەرمان بۆ ناردن بۆ ئەوەی نەڵێن هیچ مژدەدەرو ترسێنەرێکمان نەهاتۆتە ناو بێ ئاگابووین ئەوەتا ئێستا ﴿فقد جاءكم بشير ونذير﴾ هاتۆتە ناوتان پێغەمبەرێك ناوی (محمد)ەو دوا پێغەمبەرە، مزگێنی دەدا بەوانەی خواپەرستی دەکەن، بە بەهەشت و رەزامەندی خودا بەتەمایان دەکا سەرپێچی کەران لە دۆزەخ دەترسێنێ و رێگای راست و دروست نیشان ئادەمیزاد دەدا، رێگای سەرفرازی رزگاریی هەتا هەتایی بۆ ئادەمیزادان دەست نیشان دەکا!

﴿والله على كل شيء قدير﴾ پەروەردگار بەسەر هەموو شتێك دا بە تواناو دەسەڵاتە، هەر کەسێك یەکتاپەرستی بکا، پاداشی دەداتەوە، هەر کەسێك سەرپێچی بکا سزای دەدا هەندێکیش لەو بەڵگانەی دەسەڵاتی خودا دیاری دەکەن یارمەتیدان و سەرخستنی پێغەمبەرەکەیەتی کە (محمد) ﷺ بڵاو کردنەوەی پەیامەکەیەتی لە دونیادا پێ بەخشینی پایەی بڵندە لە رۆژی قیامەت دا!

داواکردنی حەزرەتی موسا لە نەتەوەکەی کە نیعمەتەکانی خودا لە بیر نەکەن و بچنە ناوخاکی پیرۆزەوە

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ
عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا وَءَاتَىٰكُم مَّا
لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٠﴾ يَٰقَوْمِ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْأَرْضَ ٱلْمُقَدَّسَةَ
ٱلَّتِى كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا۟ عَلَىٰٓ أَدْبَارِكُمْ فَتَنقَلِبُوا۟
خَٰسِرِينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن
نَّدْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا فَإِنَّا دَٰخِلُونَ ﴿٢٢﴾
قَالَ رَجُلَانِ مِنَ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمَا ٱدْخُلُوا۟ عَلَيْهِمُ ٱلْبَابَ
فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَٰلِبُونَ ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَتَوَكَّلُوٓا۟ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ
﴿٢٣﴾ قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّا لَن نَّدْخُلَهَآ أَبَدًا مَّا دَامُوا۟ فِيهَا ۖ فَٱذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ
فَقَٰتِلَآ إِنَّا هَٰهُنَا قَٰعِدُونَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّى لَآ أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِى وَأَخِى ۖ
فَٱفْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ ٱلْقَوْمِ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ ۛ
أَرْبَعِينَ سَنَةً ۛ يَتِيهُونَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ فَلَا تَأْسَ عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٦﴾

ئـەمجار پـاش ئـەوەی بەڵگـەی هێنایـەوە لەسـەر حـەق‌و راسـتی پێغەمبەرایـەتی (محمـد) ومونـاقەشـەی ئـەهلی کیتـابی کـردوو بـیرو بۆچوونەکانیانی رەت کردەوە! ئەمجار دوو هەڵوێستی جوولەکە دیاری دەکا؛ کەنیشانەی سەر رەقی‌و بێ باوەڕییانە.. یەکەمیان ئینکـاری کردنـی نیعمەتـە زۆرەکانی خودایە بۆیان. دووەمیـان یـاخی بوونیانـە لـە فـەرمانی موسـا، کـە فەرمانی پێ کردن بچنـە خـاکی فەلەستینەوەو لەگەڵ عەمالیقـەو کەتـەکاندا بجەنگێن بە قسەیان نەکردوو فەرمانەکەیان رەت کردەوە.

پەروەردگار کە ئەم هەڵوێستەی جوولەکەکان دیاری دەکا، بۆ دڵدانەوەی پێغەمبەرو پێناسەکردنیانە بەوە کە سـەرپێچی کـردن لـە لای ئـەوان شـتێکی سروشتیەو لەگەڵ خوێنیان تێکەڵە، دەفەرموێ: ﴿وإذ قال موسى لقومه يا قوم اذكروا نعمة الله عليكم﴾ ئەی پێغەمبەر! ئەوە بۆ نەتەوەی ئیسرائیل‌و هەموو ئەوانەی کە بانگەوازی تۆیان دەگاتێ بگێڕەوە کە موسا بە نەتەوەکەی خـۆی گوت: ئەی خەڵکینە! یادی نیعمەت‌و بەخششی خودا بکەنەوە بەسـەرتانەوە: کە خێرو خۆشی دونیاو قیامەتی پێ بەخشیون، لە دەسـت فیرعـەون رزگـاری کردن‌و لە وڵاتی زوڵم‌و ستەمکاری رەوی پێ کردن، سەربەسـتی‌و ئـازادی پـێ بەخشـین‌و لـە چەوسـانەوەو کۆیلـەیی دەربـازی کـردن! ئـەمجار موسـا سـێ نیعمەتی هەرە گەورە بۆ گەلەکەی دەست نیشان دەکاو دەفەرموێ:

١- یادی نیعمەتی خودا بکەنەوە بەسەرتانەوە ﴿إذ جعل فيكم أنبيـاء﴾ کە زنجیرەی پێغەمبەرانی یەك لە دوای یـەکی تێدا رەوانـە کـردوون، هـەر لـە ئیبراهیمـەوە زنجـیرەی پێغەمبـەران لـەناو ئـەواندا نـەپچڕاوە، وەکـوو موسـاو هاروون‌و ئەوانەی لەپێش ئـەوان‌و دوا ئـەوان هـاتوون هـەموو پێغەمبـەرەکانی بەنو ئیسرائیلی دوای موسا بە گوێـرەی تـەورات رەفتاریـان کـردووەو کتێبـی ئاسمانیی هەموانیان بووە!

﴿وجعلكم ملوكـا﴾ لـە دوای کۆیلەیـەتیو ژێـر دەسـتەیی کردوونـی بـە خاوەنی خۆتان، لە بەندوو کۆتی چەوساندنەوە رزگاری کردوون، هـەر کەسـە بۆ خۆی خاوەنی موڵكو ماڵو خێزانی خۆیەتی..!

ئـەبوو سـەعیدی خـودری فەرمودەیـەکی (مرفـوع) دەگێڕێتـەوە کـە دەفەرموێ (كان بنو اسرائيل اذا كان لاحدهم خادم ودابة وامرأة كتب ملكا)

ئەبوو داوود لە زەیدی کوڕی ئەسلەمەوە فەرمودەیـەك دەگێڕێتـەوە: کـە دەفەرموێ (من كان له بيت وخادم فهو ملك)

ئاشکراشـە لـەناو کۆمـەڵدا کەسـێك ئـەو شـتانەی هـەبێ (سەربەسـتیو خاوەنیەتی ماڵو دارایـی خۆیو ئـازادی لـە هەڵسـوڕانیدا) بـە رواڵـەت پـێی دەگوترێ: مەلیك = پاشا! تەنانەت تا ئێستاش کەسـێك خزمـەتکاری هـەبێو ماڵو داراییيەکی مام ناوەندی هـەبێو لەگـەڵ هـۆزو عەشـیرەتی خـۆیدا بـە دڵنیایی دانیشێ،و لەماڵو حاڵی خۆیدا سەربەستو ئـازاد بـێ خـەڵکی پـێی دەڵێـن : ئـەوە پادشـایە مـەلیکی مـاڵی خۆیـەتی! هەرچـەندە لــە راسـتیدا پادشاش نەبێ!

٢- ﴿وآتاكم ما لم يؤت أحدا مـن العـالمين﴾ ئـازو نیعمـەتێکی وای پـێ بەخشیون کە نەیداوە بە کەسی تر لەو رۆژگارەدا، بە تایبەتی رێزو نرخی پـێ داون، دەریای بۆ شەق کردنو چەند رێگایەکی بۆ تێداکردنەوە پییدارۆیشـتنو لە دەستی فیرعەون رزگاریان بوو دووژمنی هەرە گەورەیان کە فیرعەون بـوو، بۆی لەناو بردن.

٣- گەزۆو گۆشتی پەلەوەری شێلاقەی بۆ داباراندن هەوری لەسەر سـەر راگرتن؛ بۆ ئەوەی سێبەریان لێ بکـا، ئـەمجار کـە حـەزرەتی موسـا (سـەلامی خودای لێ بێ) ئەو ئـازو نیعمەتانـەی خـودای وەبـیر هێنانـەوە، فـەرمانی پـێ کردن کە جیهاد بکەنو دژی دوژمن بجەنگێن، بەڵێنی ئەوەشی پێدان کە خودا یارمەتییان دەداو پشتگیریان لێ دەکاو پێی گوتن:

﴿یا قوم ادخلوا الأرض المقدسة التي کتب الله لکم﴾ ئەی نەتەوەی ئیسرائیل ئەی گەلو هۆزەکەم خودا لە کۆیلایەتی‌و ژێر دەستەیی رزگاری کردن! سەربەستی‌و ئازادیتان بەدەست هێناوە! پێویستە پارێزگاری ئەو دەسکەوتە بە نرخەی خۆتان بکەن! بچنە ناو ئەو خاکە پیرۆزەوە کە لە بتپەرستی پاك کراوەتەوەو بووەتە زێدو مەڵبەندی پێغەمبەران، خودا بۆ ئێوەی داناوەو کردوویەتی بە خاکی نیشتمانی ئێوە؛ کە خاکی فەلەستین‌و شامە، بچنە ناوییەوەو دامەو دەزگای خۆتانی تێدا دابمەزرێنن‌و کافرو خودا نەناسانی لێ وەدەربنێن‌و خۆتان تییدا نیشتەجێ بن!!

ئیبنو عەساکیر لە مەعازی کوڕی جەبەلەوە ریوایەت دەکاو دەڵێ: خاکی پیرۆز نێوان عەریش‌و فوراتە، برێکیش لە: بەشی شیمالی سوریای ئێستاو فەلەستینە، سوریەو فەلەستین لێرەدا بریتین لە خاکی پیرۆز (الارض المقدسة* کە خاکی میعادیشی پێ دەڵێن: چونکە وەکوو دەڵێن: پەروەردگار بەڵێنی بە ئیبراهیم دا: کە ئەو خاکە بکاتە زێدی نەتەوەکانی.

دکتۆر بۆست لە قاموسی (کتاب المقدس) دا دەڵێ: ناوی فەلەستین لەسەرتاوە تایبەت بوو بە خاکی فەلەستینییەکان، دوایی کراوە بەناوی هەموو خاکی ئیسرائیلییەکان کە دەکەوێتە خۆرئاوای ئەردەنەوە، لە بنەرەت دا پێیان دەگوت: ولاتی کەنعان فەلەستین: ئەرزی موقەدەس‌و یان خاکی ئیسرائیل، یان خاکی وا دەپێدراو، یان خاکی جوولەکەیان پێ دەگوت، ئەمەش ئەو ولاتو هەرێمەیە: کە کەوتۆتە رۆژهەلاتی دەریای ناوەڕاستەوە نێوان زێی نیل‌و فوراتو دەریای ناوبراوەوە کە هەموو قارەی ئاسیاو ئەفریقیا پێکەوە دەبەستێتەوە.

مانای (کتب الله لکم) خودا کردوویەتی بە بەشی ئێوە؛ بۆ تێدا دانیشتن، واتە: مافی ئەوەیان هەبێ تییدا نیشتەجێ بن، نەك بە موڵکایەتی ببێ بە موڵکی ئەوان‌و وکەسی تر لەگەڵیان تێیدا دانەنیشێ، چونکە ئەوە پێچەوانەی

واقیعە، پـەروەردگار وادەی بە ئیبراهیم داوە: کە مـافی ئـەوەی هـەبێ لـەو وڵاتەدا نیشتەجێ ببێ، دیـارە دوای خۆیشـی بۆ نـەوەکانی هەیـە: کە تێیدا نیشـتەجێ بن، نـەك موڵکـی تایبـەتی ئـەوان بـێ، کـەوابێ بـیرو بۆچوونـی جوولەکە لەو وادەیە: کە دەڵێن: ئەوە موڵکی ئێمەیە راست دەرناچێ، چونکە ئـەوەتا: پـەروەردگار دوای چـەند ئایـەتێك لـێرە بـەولاوە دەفـەرموێ: (فانـها محرمةٌ علیهم) ئیبنو عـەبباس دەفـەرموێ: ئـەرزی فەلەستین بەخشرابوو بـە جوولەکـە، بـەڵام دوایـی لێیـان قەدەغـەکرا؛ چونکـە لـە خـودا یـاخی بـوون‌و سەرپێچییان کرد. هەروەها چونکە فەرمودەی خـودا: کە دەفـەرموێ: (کتـب الله لکم) پەیوەستە بە مەرجی خودا پەرستییەوە، مـەرج نەیەتـە جـێ، مـەرج پێکراو نایەتە دی.

﴿ولا ترتدوا علی أدبارکم فتنقلبوا خاسرین﴾ نەکـەن هەڵگەڕێنـەوەو واز لـە یەکتاپەرستی‌و دادپـەروەری‌و هیدایـەت‌و ڕێگـای بەختـەوەری بـهێنن‌و روبکەنە بتپەرستی‌و گێرە شێوێنی‌و ستەمکاری‌و ئاشوب گێڕان، شوێن هـەواو هـەوەس بکـەون، چونکـە لـەم هەڵگەڕانـەوەتان دا خەسـارەتمەندی دونیـاو قیامەتتانی تێدایە، ئەو نیعمەت‌و بەخششانەی پێتان دراوە لە کیستان دەچێ ئەو خاکە پیرۆزەی پێتان دراوە: کە بیکەنە زێدو نیشتمانی خۆتان لە پاساوی شوکرو خوداپەرستیتان دا، لێتان دەسێندرێتەوە لە خێرو بەرەکەتی بێ بەری دەبن.

کـەچی ئـەوان بـە ئامۆژگـاری یـەکانی موسـا پـەند ئـامێز نـەبوون هیـچ ئامادەباشییان نیشان نەدا بەڵکو ﴿قالوا یا موسی إن فیها قومـــا جبـارین﴾ وتیان: ئەی موسا ئەو وڵات‌و هەرێمەی کە هـەڵمان دەنـێی بچینـە ناوییـەوە، گەلو هۆزێکی جەربەزەو کەتەی تێدان، ئادەمیزەکانیان باڵا بەرزو بەهێزو بـە توانـاو سامناکن، هەموو پاڵەوان‌و گورز بەدەسەت بەهەڵمەت‌و نەبەردن، ئێمـە

دەرەقەتیان نایەین ﴿وإنا لن ندخلها حتى يخرجوا منـــها﴾ ئەگەر ئەوان لەو شارە چوونە دەرەوە ئەو کاتە ئێمە دەچینە ناوی !

بە پوختیو بە کوردی موسا کە بەخۆیو گەلەکەی لە هەرێمی خاکی پیرۆز نزیك بوونەوە ولاتێکی ئاوەدانو هەوا سازگار بوو، فەرمانی بە گەلەکەی کرد بچنە ناویو داگیری بکەن، ئەگەر دانیشتوانی ئەو شارە بەرگرییان کرد شەریان لەگەڵ دا بکەن، بەلام جوولەکەکان سەرپێچییان کردوو عوزریان هێنایەوەو وتیان: ئێمە زەبوونو بێ دارو بارو لاوازین، ئەوان زەبەلاحو پڕ چەكو بە هەڵمەت وشەڕکەرو کەتەو پۆشناخو خاوەن دەستو بازوو گورز وەشێنن، هەتا ئەوان لەوێ دابن، ئێمە ناچینە ناو ئەو شارەوە، بە هیچ جۆرێك خۆمان لە قەرەی ئەوان نادەین!

بە راستی ئەمە ئەوپەڕی ترسنۆکیو بێ باوەڕیو هیچو پووچی دەگەیەنێ! دەیانویست بەبێ ماندوبوون، بەبێ ئەوەی زیانێکیان پێ بگا، بەبێ ئەوەی هێزی عەقڵیو جەستەیی بەکاربێنن، دەستکەوتیان هەبێ، ئامادە نەبوون بۆ دوورخستنەوەی شەڕو ناخۆشی لە خۆیان کەمترین فیداکاری بنوێنن، دەیان ویست هەموو شتێکیان بە موعجیزەو شێوەی نائاساییو ناسروشتی دەست بکەوێ! دیارە گەلو نەتەوەیەك ئەوە رەفتاری بێ، هەرگیز شیاوی ئەوە نیە بە سەربەستیو ئازادی بژی، شیاوی ژیانی پیاوانەو سەرفرازی نیە، مافی سەربەخۆییو فەرماندەییو خود مورختاری نیە!!!

﴿فإن يخرجوا منها فإنا داخلون﴾ ئەگەر ئەوان لێی دەربچن ئێمە دەچینە ناوی. ﴿قال رجلان من الذين يخافون أنعم الله عليهما﴾ دووپیاو لە نەقیبەکان کە ترسی خودایان لەدڵ دابوو، پەروەردگار نیعمەتی هیدایەتو ئیمانی تەواوی پێ بەخشی بوون وتەوفیقی دابوون، بۆ رێبازێك کە لێی رازی بوو، بتمانەیان بە یارمەتی خودا هەبوو، پشت ئەستور بوون بە یارمەتیدانی خودا،

دوو پیاو بوون لە پیاوە صالّحەکانی گەلی موسا کە یوشوعی کوڕی نوون‌و کالبی کوڕی یوحەننا بوون، ئەم دوو پیاوە وتیان: ﴿ادخلوا علیهم الباب﴾ تا دەرگای شار لێیان بچنە پێشەوە وەرەبدەنە خۆتان‌و هەڵمەت بەرن ﴿فـــإذا دخلتموه فإنكم غالبون﴾ ئەگەر ئێوە تا دەرگای شار بۆیان چوون‌و خۆتـان نیشـان دان‌و ئامـادەبوون شـەڕیان لەگـەڵ دا بکـەن، ئـەوە خـودا یارمـەتیتان دەداو بەسەر دووژمنەکانتان دا زاڵتان دەکا، ئەگەر توانای خۆتان بەکاربێنن‌و فەرمانبەرداری خودا بن‌و بتمانەتان بە خۆتان بوو پشتیوانیتان بە خودا بەهێز بووبـوو، بڕواتـان وابـوو: کـە وادەی خـودا جێبـەجێ دەبـێ، خـواد بـە توانـاو دەسەڵاتە بۆ بەدیهێنانی بەڵێنەکانی، هەروەها پێیـان وتـن ئێـوە لـە زەلامـی‌و زەبەللاحی ئەوان مەترسێن! دڵیـان پـڕ بـووە لـە تـرس‌و بیـم لـە ئێـوە، هـەر چەندە جەستەیان گەورەو زەبەللاحە دڵیان زەبوون‌و لاوازە!

کەچی جوولەکەکان بەمەش پەندیان وەرنەگرت‌و هـەر لەسـەر ترسنۆکی خۆیان بەردەوام بوون‌و (وعلى الله فتوكلوا إن كنتم مؤمنين) تەوەکولتان هـەر بە خوا بێ و پشت بە ئـەو ببەسـتن ئەگـەر ئێـوە بڕواتـان بـە خـودا هەیە و موسوڵمانن!. ﴿قالوا یا موسی إنا لن ندخلها أبدا ما داموا فیها﴾ وتیـان: ئـەی موسا! ئێمە هەرگیز نزیك ئەو شارە ناکەوینەوە، هەتا ئەوانە لەوێ دابن ئێمە زات ناکەین بچینە ناوی ﴿فاذهب أنت وربك فقاتلا إنا ها هنا قـاعدون﴾ ئـەی موسا! ئەگەر راست دەکـەی‌خودا فـەرمانی پـێ کـردووی کـە جیـهادی بکـەی ئەوە تۆو خوداکەت بچن بـۆ شـەڕکردن لەگـەڵ ئـەو عیملاقانـەدا، لەگـەڵ ئـەو زەلام‌و زەبـەلاح‌و شـانپان‌و کەتـەو پاڵەوانانـەدا، ئێمـە لـێرە دادەنیشـین‌و چاوەڕێی ئاکامی شەڕەکە تانین! بەراستی ئەم هەڵوێسـتەیان ئەوپـەڕی بـێ ئـەدەبی‌و بـێ عـەقڵی‌و ترسـنۆکی‌و بـێ بـاوەڕی تێدایە، بـەڵام ئەمـە لـەوان چاوەڕوان کراوبـوو، چونکـە گـەلێك دوای خوداپەرسـتی دەسـت بکـەن بـە گوێرەکە پەرستن، ئـەو هـەموو بوختـان‌و پڕوپاگەندانـە بـۆ پێغەمبـەرەکانیان

بکەن، ئەزیەتیان بدەن راوەدوویان بنێنن، بیانکوژن، دڵ رەق و بێ وادەو بەڵێن بن، هەڵبەتە ئەو جۆرە هەڵوێستانەشیان لێ چاوەڕوان کراوە. قورئانی پیرۆز زۆر بەد رەوشتی و دڵ رەقی و پەیمان شکێنی جوولەکەکانی تۆمار کردووەو بۆ پەندو عیبرەت بۆمان دەگێڕێتەوە. حەزرەتی موسا زۆر بەو هەڵوێستەیان نارەحەت بوو، رقی لێ هەڵسان؛ خۆی بە شەرمەزاری قاپی پەروەردگار زانی، روی کردە بارەگای یەزدان و عوزری هێنایەوەو خەمو خەفەتی خۆی دەربڕی و ﴿قال رب إني لا أملك إلا نفسي وأخي﴾ وتی: پەروەردگارم! من تەنها دەسەڵاتی خۆم و براکەم هەیە، ناتوانم بەزۆر جگە لە خۆم و براکەم کەسی تر هەڵنێم بۆ فەرمانبەرداریت لە خۆشی و ناخۆشیدا.

ئەم وتەیەی حەزرەتی موسا، ئەوە دەگەیەنێ: کە موسا لە هەڵوێستی (یوشع و کالب)یش دڵنیا نەبوو و پێی وانەبووە کە ئەوانیش هاوبەشی خۆی و هاروونی برای بکەن، چونکە وێ دەچێ کەسێك ئامادەباشی تێدابێ بۆ هەڵمەت بردن بۆ سەر دوژمن لەگەڵ سوپایەکی زۆردا بەلام هەمان ئامادەباشی تێدا نەبێ کە لەگەڵ ژمارەیەکی کەم بێ..

جا کە حەزرەتی موسا ئەم هەڵوێستە ترسنۆکانەی لە گەلەکەی بینی، ئاوا بوو دەڵەو هیچ لە بارا نەبوو هاتنە پێشەوە، بەهیچ جۆرێك فەرمانبەردار نەبوون، دەستی نزای بەرزکردنەوەو داوای لە بارەگای یەزدان کرد، وتی ﴿فافرق بيننا وبين القوم الفاسقين﴾ خودایە: منو براکەم لەم قەومە فاسق و سەرپێچیکەرە جیا بکەرەوە، ئەوانە بەم سەرپێچیکردنانەیان بوون بە دووژمنی ئێمە، دەی پەروەردگار حوکم بکە لەنێوانمان داو هەر کەسە شیاوی چیە لە پاداش و سزا باوەری بگرێ!

یان مەبەستی ئەوەیە بڵێ: خودایە! ئەگەر سزای ئەمانەت داو لەسەر ئەم سەرپێچیکردنانەیان تۆڵەت لێستاندن ئێمەیان لێ جیا بکەرەوە سزاکەت لە ئێمە بەدوور بێ! ئیتر پەروەردگار نیگای بۆ موسا نارد ﴿قال فإنها محرمة

عليهم أربعين سنة يتيهون في الأرض﴾ فەرموی: بەهۆی ئەو سەرپێچیکردنەوەیان، ئەو خاکە پیرۆزەیان لێ یاساغو قەدەغەیە؛ بۆ ماوەی چل سال دەبێ لە بیابانو چۆڵەوانی دا سەرگەردانو سەر لێ شێواو بن، نەزانن لە کوێ وە هاتونو بۆکوێ دەچن.

﴿فلا تأس على القوم الفاسقين﴾ ئەی موسا! تۆ خەفەت بۆ گەلو نەتەوەی ستەمکارو سەرپێچیکەر مەخۆ، دڵ نارەحەت مەبە بۆیان؛ ئیتر ماوەی ئەو چل ساڵە ئەوانەی ئەم سەرپێچییەیان کرد، لە ماوەی ئەم چل ساڵەدا، یان لە ژیاندا نامێنن، یان پیرو کەنەفت دەبن بەکاری جیهاد نایەن.

لەماوەی ئەو چل ساڵەدا کە بەسەر گەردانیو سەر لێ شێواوی بە خاکی دەشتی سینادا دەسووڕانەوە، سەروبەری خۆیان دەرنەکرد قیمەتو نرخێکی جیهانیان نەبوو، تۆڵەو سزای پەروەردگارر بوو بۆیان، کە ئەوەندە بێ عەقڵو نەفام بوون لەگەڵ ئەو هەموو موعجیزانەی پیشانیان درا، باوەڕیان بە پەیامی خودا نەکرد، وێڕای ئەو هەموو ژمارە زۆرەیان هەر چەندە کردیانو کرواندیان لەخۆیان رانەدی بچن لەگەڵ ئەو دانیشتوانەی ناو شارەکە شەڕ بکەنو لە وڵاتی خۆیان دەریان بکەن، بۆیە خودا توشی ئەو هەموو نەهامەتیەی کردن!

بێگومان لەم سزا خوداییەدا پەندو ئامۆژگاری زۆر بۆ خاوەن عەقڵان هەیە، گەلانی ژێر دەستەو چەوساوە پێویستە سوودی لێ وەربگرن، چونکە ئەو گەلو هۆزانەی لە ژێر باری داگیر کەدا دەچەوسێندرێنەوە ئەخلاقییان نامێنێ، هێزو توانایان بە فیڕۆ دەڕوا، مۆرکی ژێر دەستەییو چەوساییان پێوە دەنرێ، لەگەڵ چڵکاو خۆریو ژێر دەستەییدا رادێن، ئەگەر ماوەیەکی دووڕوو درێژیان بەم شێوە بەسەردا تێپەڕی خزمەتچیەتیو چڵکاو خۆرییان لا دەبێتە شتێکی ئاساییو خوی پێوە دەگرن، جا کە لەو حاڵە ژێر دەستەییو چەوساندنەوە رزگاریان بوو، دڵیان بۆی لێ دەداو ملیان بۆی دەخورێو حەزی لێ دەکەنەوە، چونکە تازە باریان پێوە گرتوەو پێوەی راهاتون عەرەب

گوتەنی: (ترك العادة مرض) کوردیشی دەڵێن خوویەك گرتت بە شیری تەرکی ناکەی بە پیری!!

دەڵێن ژمارەی بەنو ئیسرائیلییەکان شەشسەد هەزار کەس بوون حەزرەتی هاروون لەو بیابانە کاکی بە کاکییەدا مردووە، دوای ئەو بەساڵێك حەزرەتی موساش لە دونیا دەرچو، موسا پارایەوە کە لە خاکی پیرۆز نزیك ببێتەوە ئەمجار بمرێ، وپەروەردگار نزیکی کردەوە تا بەرد هاوێژێك لەدوور خاکی پیرۆز گیانی دەرچوو، ئەو کاتە حەزرەتی یوشع تەمەنی لە چلْ ساڵ تێپەڕی بوو کرا بە پێغەمبەریان و فەرمانی پێ کرا بە شەڕ کردن لەگەڵ جەبابیرەکان دا، ئەویش ئەو جوولەکانەی کە مابوون کوی کردنەوەو بردنی بۆ شەڕ کردن ئەو ڕۆژەی دەست کرا بەشەڕ ڕۆژی هەینی بوو، ڕۆژ وەستا، ڕووناکی بەردەوام بوو، تا یوشع و تاقمەکەی لەشەڕەکە بوونەوە .

ئیمامی ئەحمەد لە موسنەدەکەیدا (حەدیث)ێکی ریوایەت کردووە، دەفەرموێ ((ان الشمس لم تحبس على بشر الا ليوشع، ليالي سار الى بيت المقدس)) زومەخشەریو هی تریش پرسیارێکیان هەڵساندەوە دەڵێن: چۆن مانای فەرمودەی خودا (فانها محرمه عليهم) لەگەڵ فەرمودەی خودا (التى كتب الله لكم) ڕێك دەکەون؟؟ بە دوو شێوە وەڵامی ئەم پرسیارە دراوەتەوە.

١- مەبەست ئەوەیە: چلْ ساڵ ئەو خاکە لە ئێوە یاساغە، کە چلْ ساڵەکە تێپەڕی دەبێتەوە بە خاکی خۆتان.

٢- ئەو خاکە بۆ ئێوە نووسراوەو کراوە: بە زێدی ئێوە، بە مەرجێ جیهاد لەگەڵ دانیشتوە زەبەللاحەکانی دا بکەن، کا تێ سەرپێچییان کرد خودا ئەو خاکەی لێ حەارم کردن.

چیرۆکی قابیل و هابیل و یەکەم تاوانی کوشتنە :

* وَٱتۡلُ عَلَيۡهِمۡ نَبَأَ ٱبۡنَيۡ ءَادَمَ بِٱلۡحَقِّ إِذۡ قَرَّبَا قُرۡبَانٗا فَتُقُبِّلَ مِنۡ أَحَدِهِمَا
وَلَمۡ يُتَقَبَّلۡ مِنَ ٱلۡأٓخَرِ قَالَ لَأَقۡتُلَنَّكَۖ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ ٱللَّهُ مِنَ ٱلۡمُتَّقِينَ
﴿٢٧﴾ لَئِنۢ بَسَطتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقۡتُلَنِي مَآ أَنَا۠ بِبَاسِطٖ يَدِيَ إِلَيۡكَ لِأَقۡتُلَكَۖ
إِنِّيٓ أَخَافُ ٱللَّهَ رَبَّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٢٨﴾ إِنِّيٓ أُرِيدُ أَن تَبُوٓأَ بِإِثۡمِي
وَإِثۡمِكَ فَتَكُونَ مِنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلنَّارِۚ وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُاْ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾
فَطَوَّعَتۡ لَهُۥ نَفۡسُهُۥ قَتۡلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُۥ فَأَصۡبَحَ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴿٣٠﴾
فَبَعَثَ ٱللَّهُ غُرَابٗا يَبۡحَثُ فِي ٱلۡأَرۡضِ لِيُرِيَهُۥ كَيۡفَ يُوَٰرِي سَوۡءَةَ أَخِيهِۚ قَالَ
يَٰوَيۡلَتَىٰٓ أَعَجَزۡتُ أَنۡ أَكُونَ مِثۡلَ هَٰذَا ٱلۡغُرَابِ فَأُوَٰرِيَ سَوۡءَةَ أَخِيۖ
فَأَصۡبَحَ مِنَ ٱلنَّٰدِمِينَ ﴿٣١﴾ مِنۡ أَجۡلِ ذَٰلِكَ كَتَبۡنَا عَلَىٰ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ
أَنَّهُۥ مَن قَتَلَ نَفۡسَۢا بِغَيۡرِ نَفۡسٍ أَوۡ فَسَادٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ ٱلنَّاسَ
جَمِيعٗا وَمَنۡ أَحۡيَاهَا فَكَأَنَّمَآ أَحۡيَا ٱلنَّاسَ جَمِيعٗاۚ وَلَقَدۡ جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُنَا
بِٱلۡبَيِّنَٰتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرٗا مِّنۡهُم بَعۡدَ ذَٰلِكَ فِي ٱلۡأَرۡضِ لَمُسۡرِفُونَ ﴿٣٢﴾
إِنَّمَا جَزَٰٓؤُاْ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسۡعَوۡنَ فِي ٱلۡأَرۡضِ

فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓاْ أَوْ يُصَلَّبُوٓاْ أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلَٰفٍ أَوْ يُنفَوْاْ مِنَ ٱلْأَرْضِ ۚ ذَٰلِكَ لَهُمْ خِزْىٌ فِى ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُواْ عَلَيْهِمْ ۖ فَٱعْلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٤﴾

ئەمجار پەروەردگار چیرۆکێکی سەرنج ڕاکێشمان بۆ دەگێڕێتەوە، بۆ ئەوەی کاردانەوەی حەسوودیمان بۆ دیاری بکا، بزانین حەسوودیو خۆویستیو حیقدو کینە چەند پەتایەکی سامناکو کوشندەن بۆ لێك هەڵوەشانی پەیوەندییە کۆمەلایەتیەکان، چەند زیان بەخشو زەرەر ئاوەرن، چەند زوو سەردەکێشیێ بە خوێن ڕشتنو تەفرو تونابوون!

نمونەی ئەمە زۆرو زەبەندەن، بۆیە پاش ئەوەی پەروردگار باسی حەسوودی جوولەکەکانی کرد بەرامبەر پێغەمبەر تا گەیشتە ئەوەی ویستیان تیرۆری بکەن، چیرۆکی دوو کوڕەکانی باوە ئادەممان بۆ دەگێڕێتەوە، کە برا حەسوودی بە برا بردووە، پەیوەندی ئەم چیرۆکەش بە ئایەتەکانی پێشووەوە ئەوەیە، کە ستەمکاریێ جوولەکەکانو هەڵوەشاندنەوەی وادەو بەڵێنیان دەشوبهێنێتە ستەمکاری کوڕی ئادەم لە ڕاکەیدا، دەفەرموێ: ﴿واتل عليهم نبأ ابني آدم بالحق﴾ زۆریەی زانایانی ئیسلام دەڵێن: ئەم دوو کوڕە کوڕی ئادەم بوون، لە پشتی ئەو پەیدا بوون.. لە سفری تەکویندا دەڵیێ: ئەو دووە یەکەم کوڕی ئادەم بوون یەکیان ناوی قاین یان قابین بووە.

بەڵام ڕاڤەکەرانی قورئانو مێژوو نووسە موسوڵمانەکان بە قابیلو هابیل ناویان بردوون، قابیل بکوژو هابیل کوژراوەکە بووە واتە: ئەی محمد بەسەر ئەهلی کیتابو هی کەش دا ئەو هەواڵە گرنگە بخوێنەوە، هەواڵی دوو

کوڕەکەی ئادەم بەشێوەیەکی راستو دروست بگێڕەوەو حەقیقەتو راستی ئەو روداوەیان بۆشی بکەرەوە، بۆیان شی بکەرەوە کە ئادەمیزاد سروشتی تەبیعەتی چۆنە، چەند بە یەکتر حەسوودی دەبەنو بەرژەوەندی تایبەتی خۆیان دەپەرستن!! چەند ئامادە باشییان تێدایە بۆ دەستدرێژی کردنە سەر یەکترو یەکدی کوشتن بۆ ئەوەی حیکمەتی شەریعەتو دانانی کوشتنەوەو داری حەدوو دەست بڕین تێبگەن، بۆئەوەی بزانن: هەوڵدانی جوولەکە بۆ لەناو بردنی پێغەمبەرو موسوڵمانان شتێکی ئاساییە، نمونەی ئەم جوولەکانە وەکوو دوو کوڕەکەی ئادەم وایە: کە کوڕە خراپەکەیان حەسوودی بە باشەکەیان بردوو دەستدرێژی کردە سەریو کوشتی؛ هۆی ئەم چیرۆکە ئەوە بووە لە شەریعەتی ئادەم دا رێگا هەبووە بۆ ئەوە برا خوشکی خۆی مارە بکا، بەم جۆرە کچی ئەم سکە بدرێ بە کوڕی ئەو سکەو بە پێچەوانەشەوە خێزانی ئادەم بەهەر سکێك کورو کچێکی دەبوون، وکچی ئەم سك دەدرا بە کوڕی سکەکەی تر.. ئەو کچەی لەگەڵ هابیل بوویوو ناشرین بوو ئەوەی لەگەڵ قابیل لە دایك بوویوو جوان بوو، قابیل رازی نەبوو هاوسکەکەی خۆی بدا بە هابیلو هاوسکی هابیل لەخۆی مارە بکا، ویستی بۆ خۆی هاوسکی خۆی کە زۆر جوان بوو مارە بکا، لەسەر ئەوە کێشەیان تێکەوت، حەزرەتی ئادەم پێیانی فەرموو: کە کوشتییەك سەربڕن دای بنێن قوربانی هەرکامیان لەلایەن یەزدانەوە قبووڵ کرا؛ ئەو کچە جوانەکە مارەبکا، ئاگرێك لە ئاسمانەوە هاتوو قوربانیەکەی (هابیل)ی برد کە نیشانەی قبووڵ بوون بوو، قوربانی قابیل لە شوێنی خۆی مایەوە، قبووڵ نەکرا، ئیتر لەسەر ئەوە ئەم روداوە سامناکە کە لێرە بەم لاوە قورئان تۆماری کردووە روی دا وەکوو دەفەرموێ: ﴿إذ قربا قربانا﴾ کە هەر یەکەیان قوربانیەکیان ئامادەکرد، بۆ قبووڵ بوون ﴿فتقبل من أحدهما﴾ قوربانی یەکێکیان کە (هابیل) بوو وەرگیرا، بەم جۆرە ئاگرێك لە ئاسمانەوە هات قوربانیەکەی هابیلی لەگەڵ خۆیدا برد

بە ئاسمانا کە بەرانێکی قەڵەو بوو، قبوولْ کرا ﴿ولم یتقبل من الآخـــر﴾ لەوی تریان کە قابیل بوو وەرنەگیرا، کە قوربانیەکەی بریتی بوو: لە هەندێ گولە گەنمو پوشو پەڵاش. ئیبنو عەباسو ئیبنو عومەرو کەسانی تریش دەڵێن: یەکیان خاوەنی کشتوکاڵو دانەوێڵە بوو، بە نابەدڵی خراپترین جۆری دانەوێڵەی هێنابوو بیکا بە خێر، ئەوی تریشیان خاوەنی مەرو ماڵات بوو باشترین ئاژەڵی هێنابوو بۆ قوربانی.. دەڵێن: نیشانەی قوربانی قبوولْ کراو ئەوە بووە: کە ئاگرێك لە ئاسمانەوە دەهات دەیخوارد، ئەگەر نەیخواردایە ئەوە بە قبوولْ کراو حلێب نەدەکرا.

جا کە هەر یەکەیان قوربانی خۆی ئامادەکرد لەگەڵ باوکیاندا چوونە سەر کێوێك دانیشتنو چاوەڕوانی قبوولْ بوونی قوربانیەکەیان بوون، پەروەردگار ئاگرێکی نارد قوربانیەکەی (هابیل)ی لول داو بردی، قوربانی (قابیل) لە شوێنی خۆی مایەوە ئەمجار قابیل روی کردە هابیل وتی: قوربانی تۆ وەرگیراو هی من رەت کرایەوە دەبێ بتکوژم نەهێڵم بەمراد بگەی، هابیل وتی: من لەناخی دڵمەوە بەو پەڕی پێ خۆشبوونەوە چاکترینو پاکترین ماڵی خۆم هێنا کردمە قوربانیو خودا لێی قبوولْ کردم، تۆ خراپترین ماڵی خۆت هێنا بۆ قوربانیو خودا لێی وەرنەگرتی، خودا بۆ خۆی پاكو خاوێنە، شتی خاوێن نەبێ وەری ناگرێ، قوربانی لە خوداپەرستو تەقواکار وەردەگرێ لەوانە قوربانی وەردەگرێ کە لە سزای خودا بترسن، هاوبەشی بۆ قەرار نادەن، خۆ لە تاوانو سەر پێچیکردن دەپارێزن! وەکوو دەفەرموێ:

﴿لن تنالو البر حتی تنفقوا مما تحبون﴾ ال عمران، ٩٢

کە هابیل ئەم ئامۆژگاریيانەی بە قابیل گوت: ﴿قال لأقتلنك﴾ قابیل رقی هەڵسا وتی، مەرج بێ دەتکوژم؛ ئیتر ئاسنێکی بەرزکردەوەو پێی کێشاو کوشتی! جا کە قابیل هەڕەشەی لە هابیل کرد، هابیل زۆر بە هێواشی وتی ﴿قال انما یتقبل الله مـــن المتقـــین﴾ پەروەردگار خێرو خێرات لە تەقواکەر

وەردەگریٚ، لە کەسێك قوربانی قبوولٚ دەکا کە خۆ لە تاوان بپارێزیٚ، واتە: من تاوانێکم نەکردووە شیاوی ئەوەبم بمکوژی، ئەگەر خودا قوربانیەکەی وەرنەگرتوی ئەوە بە خۆتدا بچۆرەوە، بزانە هۆیەکەی چیەو خۆت باش بکەو واز لەسەرپێچی کردنی خودا بێنەو هەولٚ بدە تەقوای خودا بکەو فەرمانبەرداری فەرمانو جلەو گیرییەکانی بە ﴿لئن بسطت إلي يدك لتقتلني﴾ خۆ ئەگەر دەستدرێژی بکەیە سەرمو بتەویٚ بمکوژی ﴿ما أنا بباسط يدي إليك لأقتلك﴾ من دەستمت بۆ درێژ ناکەم بۆ ئەوەی بتکوژم! هەرگیز وەلامی ئەو کردەوە خراپەت نادەمەوە، چونکە ئەو کارە ناشرینە لەگەلٚ رەوشتی من ناگونجیٚ، رێگا بە خۆم نادەم تاوانی ئاوا گەورەم لە دەست بقەومیٚ، بۆیە هەرگیز من کاری ئاوا ناکەم چونکە ﴿إني أخاف الله رب العالمين﴾ من دەترسم لە خودای بوونەوەر، نامەویٚ بە خوێنرێژو تاونبار بم بینیٚ! بەلکوو خۆرادەگرمو پاداشی صەبرو خۆراگریم لە خودا داوا دەکەم! چونکە دەستدرێژی بۆسەر گیانی ئادەمیزاد لە تاوانە هەرە گەورەکانەو من خۆمی لیٚ دەپارێزم!

بێگومان ئەم وەلامە ئامۆژگارییەکی زۆر بەلیغو دلسۆزانەیە، هەولٚ دانە بۆ هێورکردنەوەی براکەی کە سوورە لەسەر ئەنجامدانی تاوانی کوشتن، ئەوەش ناگەیەنیٚ کە من بەرگری لە خۆم ناکەم، بەلام ئەوەی تێدایە: کە من تاوانی کوشتن ئەنجام نادەم.ئەمجار هابیل بەدەوام پەندو ئامۆژگاری خۆی ئاراستەی براکەی دەکاو لە سزای دۆزەخ دەی ترسێنیٚ، هەولی ئەوەدەدا لە هەلوێستەکەی ژێوانی بکاتەوەو دەلیٚ ﴿إني أريد أن تبوء بإثمي وإثمك﴾ من دەمەویٚ بەم خۆپارێزییەم لە دەستدرێژی کردنەوە بۆ سەرەت کە تۆ ئەگەر ئەو تاوانەت ئەنجام دا – بگەرپیتەوە بە گوناهی کوشتنی من گوناهی تایبەتی خۆت، کە قوربانی یەکەت لیٚ وەرنەگیرا، ئەو کاتە، لە ئاکامی ئەو دوو تاوانانەدا ﴿فتكون من أصحاب النار وذلك جزاء الظالمين﴾ تۆ دەخرییە ناو

دۆزەخەوە، دۆزەخیش سزای هەموو ستەمکارێکە، بڕێکیش دەڵێن: مەبەست ئەوەیە: بکوژ رۆژی قیامەت گوناهی کوژراوەکەی دەکەوێتە سەر شان، چونکە ئەو تاوانانەی کە مافی ئادەمیزادیان تێدایە خودا لێیان خۆش نابێ تا مافەکەنەدرێتەوە بە خاوەنەکانیان، جا ئەگە ستەمکار چاکەی هەبوو ئەوە لێی دەدرێ بە ستەم لێکراو، ئەگەر چاکەی نەبوو تاوانی ستەم لێکراو دەخرێتە سەر شانی ستەمکار بە ئەندازەی خۆی، ئەگەر زیادو کەمیشی هەبوو بە بەهەشتو دۆزەخ پڕ دەکرێتەوە

هابیل بە سێ ئامۆژگاری قابیلی ترساند

یەکەم: ترسان لە خودا، دووەم:و تاوان هەڵگرتن سێیەم: دوو گوناهی تاوانی کوشتنو تاوانی تایبەتی خۆی، خستنە ریزو حیسابکردنی لە پێڕی دۆزەخیانو ستەمکاراندا! ئەمجار پەروەردگار ئەوە روون دەکاتەوە کە ئەو هەموو ئامۆژگاریو هەوڵدانەی هابیل تۆزقاڵێك کاری لە قابیل نەکردو لە هەڵوێستەکەی ژێوان نەبووەوە.

﴿فطوعت لـه نفسـه قتـل أخيـه﴾ ئینجا پاش ئەو هەموو پەندو ئامۆژگارییەی هابیل بۆ قابیلی برایو بە هیوای ئەوە لە ئەنجامدانی ئەو تاوانە پاشگەز بێتەوە، بەڵام نەفسی سەرکەشی قابیل رۆڵی خۆی گێڕاو هانیدا بۆ کوشتنی براکەیو ئەنجامدانی ئەو تاوانە سامناکەی لە پێش چاو جوانو لە دڵیدا شیرین کرد، دەستی تاوانی بۆ درێژ کردوو هەڵمەتی بێ ویژدانانەی بۆ برد ﴿فقتله﴾ هابیلی کوشتو تاوانی سامناکی ئەنجام دا ﴿فأصبح من الخاسرين﴾ چووە ریزی ئەوانەی خەسارەتمەندی دونیاو قیامەت بوون! لە دونیادا بەسەر کۆنەکراویو خەفەتباریو بێ هێوایی ژیا، لە قیامەتیشا لە تۆڵەی ئەو تاوانە گەورەدا دەخرێتە دۆزەخەوەو بە توندترین سزا تۆڵەی لێ دەسەندرێ، چونکە لەگەڵ هەموو بکوژێك دا هاوبەشە.

ئیتر کە ئەم کارەساتەی لە دەس قەوما، ئەو دیمەنە سامناکەی بە چاوی خۆی بینی، بەتایبەتی کە دیمەنی ئادەمیزادی کوژراو زۆر قێز لێ کراوو سامناکە- سەری لێ تێك چو، نەیزانی چی لە جەستەی برای کوژراوی بکاو ئەو دیمەنە لەبەرچاوی خۆی لابەرێ!

﴿فبعث الله غرابا يبحث في الأرض﴾ خودا قەلەڕەشەیەکی نارد، لە پێش چاوی قابیل دەستی کرد بە هەلکەندنی زەوی‌و چالێکی هەلکۆلی، جا وەکوو دەلێن: ئەو قەلەڕەشە قەلەڕەشەیەکی تری کوشت‌و خستیە ناو چالەکەوە، یان لاشەی قەلەڕەشێکی بێ گیانی پێ بوو، یان لەو شوێنە لاشەیەکی بالندەی بێ گیانی بینی ختسیە ناو چالەکەوەو خولەکەی بەسەردا کرد، تا بە تەواوی ژێر خاکی کرد ﴿ليريه كيف يواري سوأة أخيه﴾ بۆ ئەوە پیشان قابیلی بدا: کە چۆن جەستەی بێ گیانی براکەی بشێرێتەوە، کە ئەمەی بینی هاواری کردو: ﴿قال يا ويلتى﴾ وتی: ئای هاوار بۆ خۆم قوڕ بەسەر خۆم! داماوو هیچ نەدیوو لێقەوماو خۆم!!

﴿أعجزت أن أكون مثل هذا الغراب﴾؟؟ ئایا من نەمتوانی وەکوو ئەم قەلەڕەشەیە بکەم؟ زانست‌و هێزو توانای عەقلیم نەگەیشتە ئاستی عەقل‌و هۆشی ئەو قەلەڕەشەیە؟؟ هێندە بێ مێشکم نەمزانی وەکوو ئەو هەلس‌و کەوت بکەم؟؟ ﴿فأواري سوأة أخي﴾ جەستەی شێوێندراو قێزەون‌و سامناکی براکەم داپۆشم؟ ئیتر ئەمیش هات چالێکی هەلکەندو جەستەی براکەی تێ خست‌و گلەکەی بەسەردا دایەوەو ژێر خاکی کردوو ﴿فأصبح من النادمين﴾ ئیتر بە تەواوی لە کوشتنی براکەی پەشیمان بووەوە؛ بەلام تازە چ سوود؟؟ ئەم پەشێمان بوونەوە هەلوێستی هەموو تاوانبارێکە: کە تاوانێك ئەنجام دەداو پاشان پەشێمان دەبێتەوە! بەلام دیارە تۆبەی لێ وەرنەگیراوە، چونکە هەرچەندە لە فەرمودەی پێغەمبەردا ﷺ هاتووە دەفەرموێ ((الندم

التوبة))[1] وەلێ ئەم لە تاوانەکە پەشیمان نەبۆتەوە بەڵکوو پەشیمان بوونەوەکەی لە کوشتنی براکەی بووە! چونکە هیچ سوودی لە کوشتنەکەی ئەو نەبینیو لەلایەن باوکو براکانیشیەوە سەرزەنشت کراو بێ رێزو نرخ بوو. رێگای ئەم تاوانەی بۆ ئادەمیزادانی تر کێشاو سەرەتای کوشتنیداهێناو بوو بە پێشەنگی بکوژان، تا دونیا دونیایە هەر کەسێك بکوژرێ بەشێك لە تاوانی کوشتنەکە لە ئەستۆی قابیلە!

بووخاریو موسلیم لە ئیبنو مەسعوودەوە فەرمودەیەکیان گێڕاوەتەوە: کە دەفەرموێ: ((لا تقتل نفس ظلما الا كان على ابن ادم كفل نصيب من دمها لانه اول من سن القتل)).

ئەمجار پەروەردگار ئەم کوشتنو تاوانە سامناکە لەسەر ئادەمیزاد بە گشتیو لەسەر نەتەوەی ئیسرائیل بە تایبەتی دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿من أجل ذلك﴾ بەهۆی ئەنجامدانی ئەم تاوانە سامناکە: کە قابیل بەرامبەر برای خۆی کردی، بە ناڕەواو ستەمکارانە هابیلی برای کوشت ﴿كتبنا على بني إسرائيل أنه من قتل نفسا بغير نفس أو فساد في الأرض فكأنما قتل الناس جميعا﴾ یاسای تۆڵە ساندنەوەی کوشتنمان داناو، لەسەر نەتەوەی ئیسرائیل مان فەرز کرد، کە هەر کەسێ ئادەمیزادێك بەبێ حەق بکوژێ بەبێ ئەوەی تاوانێکی کردبێ کەشیاوی کوشتن بێ، بەبێ ئەوەی ئاژاوەو ئاشوبی لەسەر زەوی بەرپا کردبێ بیکوژێ ئەوە تاوانێکی زۆر گەورەیە، وەکوو ئەوە وایە: هەموو ئادەمیزادانی سەر زەوی کوشتبن، چونکە لای خودا جیاوازی نیە لە نێوان ئەم مرۆڤ تا ئەو مرۆڤ، دەست درێژی کردن بۆسەر ئادەمیزادێك دەست درێژی کردنە بۆسەر هەموو کۆمەڵگای ئادەمیزاد، چونکە کەسێك پرکێشی ئەوە بکا ئادەمیزادێك بکوژێو بەرەوای بزانێ، وەکوو ئەوە وایە: کوشتنی هەموو ئادەمیزاد بەرەوا بزانێ!

---

[1] رواه البخاري واحمد والحاكم والبيهقي.

واتە: چۆن کوشتنی هەموو ئادەمیزاد کارێکی دزێوو سامناكو روخێنەرو بە هیلاك بەرە، کوشتنی یەك ئادەمیزادیش، هەمان کاردانەوەی هەیەو قورسایی تاوانەکەی لەو ئاستەدایە، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**ومن يقتل مؤمنا متعمدا فجزاءه جهنم خالدا فيها، وغضب الله عليه ولعنه واعد له عذابا عظيما**﴾ النساء، ٩٣ بە پێچەوانەشەوە ﴿ومن أحياها فكأنما أحيا الناس جميعا﴾ واتە: کەسێك ببێتە هۆی دەرباز بوونی گیانی ئادەمیزادێك لە مردن، وەکوو ئەوە وایە: هەموو ئادەمیزادی لە مردن رزگار کردبێ، چونکە ئەو شتەی پاڵی پێوە ناوە ئادەمیزادێك لە مردن رزگار بکا، دڵسۆزیو رەحمو رێزگرتنی گیانی ئادەمیزادەو پابەند بوونە بە فەرمانو جڵەو گیرییەکانی شەریعەت، ئەمەش بەڵگەی ئەوەیە: کە ئەگەر بتوانێ هەموو ئادەمیزاد ئاوا رزگار دەکاو چی لە تواناداو بێ بۆ ئەو مەبەستە بەکاری دێنی! ئایەتەکە ئاماژ بۆ ئەوە دەکا: کە ئادەمیزاد هەموویان ئەندامی یەك خێزانو هەریەکەیان پێویستە پارێزگاری ئەوی تریان بکاو زەرەو زیان لە یەکتری دووربخەنەوە، رێز شکاندنی مرۆڤێك رێز شکاندنی هەموانە یارمەتیو بە پیرەوە چوونی لێقەوماوێك بە پیرەوە چوونی هەموانە، لە زۆر شوێنی تردا قورئان ئاماژە بۆ یەکیەتی گەلو گرنگی یەککرتن دەکا، تەنانەت کارو هەڵوێستی رابوردوانی گەلو نەتەوە وەپاڵ داهاتوانی دەدا، ئاماژاە بۆ ئەوە دەکا کە دەست درێژ کردن بۆسەر ئادەمیزادێك دەست درێژ کردنە بۆسەر هەموو ئادەمیزاد لە هەموو کاتو شوێنێکا.. ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە گیانی ئادەمیزاد بە تەنها ملکی خۆی نیە، بەڵکوو ملکی ئەو کۆمەڵەیە کە تێیایدا دەژی، بۆیە ئەگەر کەسێك دەست درێژی بکاتە سەر گیانی خۆی، خۆی بکوژێ لە رۆژی قیامەت دا شیاوی سزای بە ئێشە. ئەمجار پەروەردگار لۆمەو سەرزەنشتییەکی توندی خۆی ئاراستەی نەتەوەی ئیسرائیل کرد، چونکە دوای پێزانینو تێگەیشتن تاوانیان ئەنجام داوە، لە کوشتن دا توند ڕەوو بێ

ویـژدان بـوون، پێغەمبـەرانیان بــە مشــار داهێنــاوە، لەســەردەمی رابــردوو سـەردەمی ئیسلامیشـدا کــاری نــا پەســندیان ئــەنجام داوە، دڵــرەق و بــێ ویژدانییان کردووە، وەکوو ئـەو هەڵوێسـتەی بـەنو قورەیظـەو بـەنو نـەضیرو بـەنو قـەینوقاع کـە سـێ هـۆزی جوولەکـە بـوون بەرامبــەر پێغەمبــەر ﷺنواندیـان. ئەوانـە لەسـەردەمی نـەزانیدا شـان بـە شــانی هـۆزی ئـەوس و خەزرەج لە شەڕە کـانی پێش ئیسـلام دا هاوبەشـییان دەکـرد، پـاش هـاتنی ئیسلامیش شان بەشانی موشـریکەکان شـەڕیان دژی موسوڵمانەکان دەکـرد، بۆیە سەرزەنشتیان دەکاو دەفەرموێ ﴿ولقد جــــاءتهم رســــلنا بالبينــــات﴾ بێگومان پێغەمبەرانی ئێمە بە بەڵگەی ئاشکراوە هاتونە ناویان و بانگەوازییان کردوون و ڕێگەی ڕاست و چەوتیان بۆ دیاری کردوون، ﴿ثم إن كثيرا منهم بعــد ذلـــك في الأرض لمســـرفون﴾ کـەچی زۆربـەی زۆریــان وێــڕای ئــەو هــەموو بانگەوازی و پێ ڕاگەیاندنانە، پاش ئەو هەموو بەڵگەو نیشانانە، سەرباری ئـەو هەموو پەندو ئامۆژگاری کردنـە، لـە بـاتی ئـەوەی ڕەوشـتیان بـەرز بـێ و دڵ نەرم و هێدی و لەسەرخۆو میانەڕەو بن، کـەچی پیـاو کوژو تونـد ڕەویشـن لـە کوشتندا، سنوور شکێنن و دڵرەقن، لە ئەنجامدانی تاواندا، دەسـتدرێژی کـەرو بێ ویژدانن لە کردارو گوفتاردا! جا هەر چەندە ئەم کردارە ناپەسەندانە لەسەر دەستی ڕابوردوانیان رویـان داوە، وەلێ وە پـاڵ نەتەوەکـە هـەموویان دەدرێ چونکە ئەمانیش بەو کردەوانە رازین ودەسـت خۆشـییان لێ دەکـەن، ئەمـەش نیشانەی یەکیەتی گەل و نەتەوەیە.

لەم چیرۆکەدا ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە کە ئەمە یەکەم چیرۆکە پێمان ڕادەگەیـەنێ: کـە حەسـوودی هـۆی ئـەنجام دانـی یەکـەم تـاوانی ئـادەمیزادە لەسـەر زەوی، هـەتا ئێسـتاش هۆکـارێکی سـەرەکییە بـۆ لێـك هەڵوەشـاندنی پەیوەندی کۆمەلایەتی و خزمایەتی و هۆزایەتی و نیشتمانی، حەسوود بەلایەوە گرانە ببینێ کە براکەی خودا نازو نیعمـەتێکی پـێ بەخشـیوە، ئاواتـە خـوازە

ئەو نیعمەتە بدرێ بە ئەوو بۆ یەکێکی تر نەبێ؛ ئێستا گەورەترین لەمپەڕ لەبەردەم پێشکەوتنی موسولمانانداندا بە خیلیو حەسوودییە، هەرکە ئاشتیخوازو پێشکەوتنخوازو رابەرێك لەناو کۆمەڵ دا پەیدابوو، ویستی گەشە بە وڵات بدا، سەرفرازیو ئازادیو سەبەخۆیی بۆ گەل دەستەبەر بکا، دەیان جلخوازو حەسوود بەخیلی لێ راست دەبنەوەو دەبنە لەمپەڕو رێگر لەبەردەم پەیامەکەیدا!! ئەمە دیاردەیەکە لە هەموو رۆژگارێك دا دووبارە دەبێتەوە!

لە دوای ئەوەی پەروەردگار خەتەرو زیانی تاوانی کوشتنی ناڕەوای بۆ دیاری کردین، ئەوەی راگەیاند کە کوشتنی ئادەمیزادێك وەکوو کوشتنی هەموو ئادەمیزاد وایە، لەبەر ئەوەش یاسای تۆڵەو قیصاصی داهێنا، ئیتر گونجاوو موناسیب دێتە پێش چاو کە سزای ئاژاوەگێڕو شەڕخوازان و ئەوانەی فیتنە بەرپادەکەن، کە زۆربەی کات تاوانەکانیان سەردەکێشێ بۆ کوشتنی ناڕەوا، بۆیە دەفەرموێ ﴿إنما جزاء الذين يحاربون الله ورسوله ويسعون في الأرض فسادا﴾ دەربارەی هاتنە خوارەوەی ئەم ئایەتە ئیمامی موسلیم بووخاری لە ئەنەسەوە دەگێڕنەوە دەڵێن: چەند کەسێك لە خیلی عوکلو عورینە، هاتنە خزمەت پێغەمبەر ﷺ دەربارەی ئیسلام قسەو ئاخاوتنیان ئەنجام داو ویستیان فێری تەعالیمی ئاین ببن؛ بەڵام پاش ماوەیەك ئاوو هەوای مەدینەیان پێ نەکەوت پێغەمبەر ﷺ برێك وشترو شوانێکی وەگەڵ خستنو ناردنی بۆ دەشت بۆ ئەوەی لە وێ شیری وشترەکان بخۆنەوەو تەندروستیان باش ببێ! کە چوونە دەری مەدینەو گەیشتنە ئەو خڕە بەردا وییەی کە پێی دەگوترێ: ئەلحەڕە لە ئیسلام پەشیمان بوونەوەو شوانەکەیان کوشتو هەتکیشیان کردوو وشترەکانیشیان بردن، ئەم هەواڵە بە پێغەمبەر ﷺ گەیشتەوە، مەفرەزەیەکی بۆ دەرکردنو دەستگیر کرانو هێنایاننەوە خزمەت پێغەمبەر ﷺ فەرمانیدا چاویان هەڵکۆڵین، دەستو

قاچیان راستو چەپ برین وفرێیان دانە ناو خرە بەرداوییەکەوە لە دەرەوەی شار کە پیێ دەگوترێ ئەلحەرە ئیتر ئەم ئایەتە هاتە خوارێ.

برێکیش دەڵێن: ئەم ئایەتە دەربارەی کەسو کاری هیلالی کوڕی عووەیمیری ئەلئەسلەمی هاتۆتە خوارێ کە لە نێوان هیلالو پێغەمبەردا پەیمانو بەڵێن هەبوو: کە هەر کەسێك بە هەرێمی ئەواندا هات بۆ خزمەت پێغەمبەر رێگەی لێ نەگرن، کەچی رۆژێك گرۆهێك لە هۆزی (کەنانە) بە مەبەستی موسوڵمان بوون دەهاتن بۆ خزمەت پێغەمبەرو بەو ناوچەیەدا تێپەڕدەبوونو (هیلال)یش لە ماڵ نەبوو خزمەکانی هیلال رێگایان لێ گرتنو کوشتیاننو ماڵو سامانەکەشیان بردن.

برێکیش دەڵێن: ئەم ئایەتە دەربارەی هۆزێکی ئەهلی کیتاب هاتۆتە خوارێ کە لەنێوان ئەوان پێغەمبەردا عەهدو پەیمان هەبوو، بەڵام ئەو هۆزە نامەردیان کردوو پەیمانەکەیان هەڵوەشاندەوەو رێگەیان لە موسوڵمانان گرت بەهەر حاڵ دەگونجێ هۆکاری هاتنە خوارەوەی ئایەتەکە چەند هۆکارێك بن، هەر کەسێك رەوشتی دژایەتی کردنی خوداو پێغەمبەری تێدابێ بیگرێتەوە جا ئەو کەسانە کافر بن یا موسوڵمان بن، ئەگەر ئایەتەکە دەربارەی کافرەکان هاتبێتە خوارێ ئەوە عیبرەت بە گشتی وشەکەیە نەك بە تایبەتی هۆکارەکە.ئەم ئایەتە ئایەتی (المحاربة) ی پێ دەڵێن: واتە: دژایەتی کردنو سەرپێچیکردن بە جۆرێك کە تاوانی کوفرو رێگە گرتنو رێبوار ترساندنو ئاژاوە گێڕان وئاشوب بەرپاکردن بگرێتەوە، چونکە ئەم تاوانە (تاوانی دژایەتیکردنی خوداو پێغەمبەر) تاوانێکە ئاشتی کۆمەڵگا دەشێوێنێو لەرزە بە پایەکانی کۆمەڵگا دەخاو ترسو لەرزو دڵەراوکێ لەناو خەڵکیدا بڵاو دەکاتەوە! بۆیە پەروەردگار سزای توندی بۆ ئەنجامدەرانی داناوە، ئەوەتا: سزای ئەو دژە یاسایانە (المحاربین) ی بە تەرتیبو تەوزیع داناوەو دەفەرموێ ﴿إنما جزاء الذين يحاربون الله ورسوله﴾ واتە: سزاو تۆڵەیی کە بەپێی تاوانی

ئەو كەسانە بێ كە لەگەڵ خودادا شەڕ دەكەنو بەگژ پێغەمبەری خودادا دەچنو شەڕی لەگەڵ دەكەنو هێزو تواناو بەرگرییان لە خۆیان بۆ دەكرێ چەكو تەقەمەنی پێویستیان هەیە، ڕێگە لە ڕێبواران دەگرن، دەستدرێژی دەكەنە سەر ماڵو گیانی موسوڵمانان ﴿ويسعون في الارض فســادا﴾ هەوڵ دەدەن ئاشوبو ئاژاوە بگێڕن، لەناو وڵاتدا ئاشوبو خراپە بەرپا دەكەن، لەسەر ڕوی زەوی چەتەیی ئەنجام دەدەن، خەڵك دەكوژن، ڕێبواران ڕوت دەكەنەوە ئەوانە سزاو تۆڵەیان ئەوەیە: ﴿أن يقتلــوا﴾ واتە: سزایەكی وا كە شایستەی ئەمانە بێ، ئەوەیە: كە بكوژرێن. واتە؛ ئەگەر خەڵكیان كوشت دەكوژرێنەوە، تەنانەت ئەگەر كەسو كاری كوژراوەكەش لێی خۆش ببن یان بە خوێن ڕازی بن هەردەبێ بكوژرێنەوە ﴿أو يصلبــوا﴾ ئەگەر وێڕای كوشتن سامانیان لە خەڵكی ستاندبوو، وێڕای كوشتنەوەیان دەبێ بۆ عیبرەت بكرێن بە داراو هەڵ بواسرێن ﴿أو تقطع أيديهم وأرجلهم من خـــلاف﴾ ئەگەر هەر ماڵو سامانیان لە خەڵكی ساندبوو دەستو قاچیان ڕاستو چەپ دەبڕێن ﴿أو ينفوا من الأرض﴾ ئەگەر هەر خەڵكیان ترساندبوو، هیچ كام لە تاوانی كوشتنو ماڵ ستاندیان ئەنجام نەدابوو، ئەوە لەم شارەوە بۆ ئەو شار دەبەدەر بكرێن.

بەهەر حاڵ كتێبە شەرعییەكان لەم بارەوە زۆر بە دووڕوو درێژی ڕاو بۆچوونی زانا ئایینیەكانی ئیسلامیان تۆمار كردووە، هەر یەكەیان لە ئایەتەكە حوكمێكی دەرهێناوەو بەڵگەی لەسەر هێناوەتەوە، هەر كەسێك مەبەستیەتی با بگەڕێتەوە بۆ ئەو سەرچاوانە.

جا بۆ ئەوەی (محارب) ڕێگرو ئاژاوەچی ئەو حوكمانەیان بەسەردا بدرێ دەبێ سێ مەرجییان تێدا كۆبێتەوە:

١- دەبێ هێزو توانایان هەبێ بتوانن بەرگری لەخۆیان بكەن، چونكی ئەگەر نەتوانن بەرگری لە خۆیان بكەن حوكمی دزیان بەسەردا دەدرێ، دەبێ

دەستدرێژی بکەنە سەر رێبواران بە چەك یان بە کوتەكو عەصاو خەنجەر، جا کۆمەڵو گرۆ بن، یان تاکە کەس بێ، موسوڵمانان روت بکەنـەوە، یـان زیمـیو پەنادراوان روت بکەنەوە:

٢- دەبێ لە دەشتو دەری وڵاتی ئیسلام دا رێگە بـە خـەڵك بگـرن نـەك لەناو ئاوەدانیدا، چونکە لە ئاوەدانیدا کابرای رێگە پێ گیراو دەتوانێ هانا بۆ دانیشـتوان بـەرێو ئـەوانیش بـە هانایـەوە بێـن؛ بـەڵام جـەماوەری زانایـان جیـاوازی لـەنێوان ئـاوادەنیو کـەژو کێـو ناکـەن، چونکـە رێ دەکـەوێ لـە ئـاوەدانیش دا ئـەم جـۆرە تاوانانـە ئـەنجام دەدرێـن، واقیعـی حـاڵیش دەری خست کـە ئـەم رایـە راسـتە، چونکـە ئـەوەتا لەسـەردەمی ئێمـەدا، بـووە بـە دیاردەیەکی دزێوی هاوچەرخ: کە کۆمەڵێ مافیاو تاوانباران بەشەوو تەنانـەت بەرۆژیش جاری وا هەیە لەسەر جادەی گشتیو کوچەو گەڕەکەکانی شـاردا هەڵدەکوتنە سەر خەڵکیو روتیان دەکەنەوە.

٣- دەبـێ ئـەو مـاڵو سامانانەی لـە هاوڵاتیـانی دەسـتێنن بـە ئاشـکرا بیستێنن، چونکە ئەگەر بەنهێنی بیستێنن ئەوە دەبێتە دزیو حوکمـی دزیـان بەسەردا دەدرێ.

سزای جەردەو پیاو کـوژان (محـاربین) سـزای دونیـاییو سـزای قیامـەتی هەیە، سزای دونیا چوار جۆرە.

کوشتن بەبێ هەڵواسین، ئەگـەر تەنـها تـاوانی کوشـتنیان ئـەنجام دابـێ. ئایەتەکە بە وشەی (تقتیل) کە زێدە موبالەغەی تێدایـە حوکمەکـەی هێنـاوە، تا ئاماژە بێ بۆ ئەوە کـە کوشـتنەوەکە حەتیمییـەو بـەهیچ شـێوەیەك عـەفو نـاکرێ، تەنانـەت ئەگـەر کـەسو کـاری کـوژراو لـە بکـوژ خـۆش بـبن لێخۆشبوونەکەیان هیچ دەورێکـی نـابێ، بـەڵکوو پێویسـتە لەسـەر دادوەری موسـوڵمانان تۆڵـەی کوشـتنەوەی بەسـەردا بـداو پێویسـتە کۆمـەڵی

موسوڵمانانیش هاریکاری حاکم بکەن بۆ جێبەجێ کردنی ئەو حوکمە شەرعییە.

ب- کوشتنەوەو هەڵواسین ئەگەر وێڕای تاوانی کوشتن ماڵو سامانیشیان ستاندبوو.

ج- ئەگەر هەر خەڵکیان روت کردبوەوە ئەوە دەست و قاچیان راستو چەپ دەبڕدرێن.

د- ئەگەر هەر ترسو خۆفیان خستبووە سەر رێگا تەنها لە وڵات دەردەکرێنو بەس..

هەڵواسین، بەلای حەنەفییەکانو رای پەسند لای مالیکییەکان لە پێش دا دەبێ، دەڵێن چونکە هەڵواسین سزاو تۆڵە ستاندنە سزاش بەزیندوویی نەبێ نابێ، بەلای شافیعییەکانو حەنبەلییەکانەوە هەڵواسین دوای کوشتنەکە دەبێ، چونکە پەروەردگار لە ئایەتەکەدا کوشتنی پێش هەڵواسینەکە خستووە، هەروەها هەڵواسینی بە زیندوویی جۆرە سزایەکە جڵەوگیری لێ کراوە. مەبەستیش لە هەڵواسین ترساندنو تەمیی کردنی کەسانی ترە، بۆ ئەوەی کەسی تر زات نەکا ئەو جۆرە تاوانانە ئەنجام بدا.

﴿ذلك لهم خزي في الدنيا﴾ ئەو سزاو تۆڵەو هەڵواسینو دەرکردنە ریسواکردنو تۆڵەو سزادانیانە لە دونیادا بۆ ئەوەی کەسی تر بیر لەو جۆرە تاوانە نەکاتەوەو بترسێنو زەندەقیان بچێ، وێڕای ئەو سزا توندو سامناکەی دونیا ﴿ولهم في الآخرة عذاب عظيم﴾ لە قیامەتیشدا سزای بە ئێشو ترسناکی دۆزەخیان بۆ ئامادە کراوە لە تۆڵەی ئەو تاوانە خەتەرناکەی ئەنجامیان داوەو بناخەی کۆمەڵیان پێوە لەرزە خستووەو ئەمنو ئاسایشی هاووڵاتانیان شڵەقاندووە کارو کاسپیان لە خەڵکی تێك داوەو بازرگانییان راگرتوە.

ئەمجار پەروەردگار چەند کەسێك وەلا دەنێو لەم حوکمە دەریان دەهاوێو چەرتیان دەکاو دەفەرموێ: ﴿إلا الذين تابوا من قبل أن تقدروا عليهم﴾ مەگەر ئەوانە نەبێ کە لە پێش ئەوەدا دەستگیر بکرێن تۆبە دەکەنو لە کارەکەیان پەشیمان دەبنەوەو وازدێنن؛ ئەوانە تۆڵە ستاندنیان لەسەر لا دەچێ، بە مەرجێ تۆبەکردنەکەیان بەراست بێو فرتو فێڵی تێدا نەبێو بۆ خۆ دەبازز کردن نەبێ، چونکە مەبەست لە تۆڵە ستاندنەکە بەرپابوونی ئەمنو ئاسایشە دەی ئەوە بە تۆبە کردنو پەشیمان بوونەوەو وازهێنانیان دەستەبەر دەبێ! ﴿فاعلموا أن الله غفور رحيم﴾ باش بزانن کە خودا لێخۆشبووە، ئەگەر تۆبە بکەن خودا لێیان خۆش دەبێو تاوانەکانیان دەسرێتەوە، خودا بەرەحمو میهرەبانە.

تۆبە تەنها (حق الله) لا دەبا، ئەگەر مافی ئادەمیزادانی لەسەر بێ دەبێ قەرەبوویان بکاتەوە، کەسو کاری کوژراو خاوەن ماڵی رەفێندراوو زەوت کراو بۆیان هەیە: داوای مافی خۆیان بکەن، تەنانەت تۆبەکەیان بەراست حلێب ناکرێ هەتا ئەو ماڵەی لایانە نەیگێڕنەوە بۆ خاوەنەکەی! ئەگەر (حاکم) یش لە ماڵەکە عەفویان بکا دەبێ لە گەنجینەی دەوڵەت بیبژێرێ!

لە خودا ترسان و تێکۆشان لە پێناو ئایین دا هۆی ڕزگاربوونی قیامەتە، هەروەها دونیا بە کەلکی فیدیەی کافر نایە

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱبْتَغُوٓا۟ إِلَيْهِ ٱلْوَسِيلَةَ وَجَـٰهِدُوا۟ فِى
سَبِيلِهِۦ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِى ٱلْأَرْضِ
جَمِيعًا وَمِثْلَهُۥ مَعَهُۥ لِيَفْتَدُوا۟ بِهِۦ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ ٱلْقِيَـٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ
وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾ يُرِيدُونَ أَن يَخْرُجُوا۟ مِنَ ٱلنَّارِ وَمَا هُم
بِخَـٰرِجِينَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾ وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ فَٱقْطَعُوٓا۟
أَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَـٰلًا مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾

پاش ئەوەی پەروەردگار حەسوودیو دڵ پیسی جوولەکەکانی روون کردەوە، فرتو فیڵو هەوڵدانیان بۆ تیرۆرکردنی پێغەمبەر ﷺو کوشتنی پێغەمبەرانی خۆیان بە ناڕەوا لەسەری تۆمار کردن، فەرمانی بە موسوڵمانان کرد بە تەقوا کردنو خۆپاراستن لە سزاو غەزەبی، هەڵێنان بۆ خۆ نزیك کردنەوە لەخوا، لە ڕێگەی کرداری چاكو فەرمانبەرداری بۆ پەروەردگار، جڵەوگیری لیٚ کردن کە پشت بە بیروڕای جوولەکەو مەسیحی نەبەستنو فەرموی: ﴿یا أیها الذین آمنوا اتقوا الله﴾ ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان هێناوە بە خودایەتی خوداو پێغەمبەرایەتی (محمد) خۆتان بپارێزن لە سزای خودا، شتێك مەکەن خودا لە خۆتان بڕەنجێنن، پابەندی فەرمانو جڵەگیریەکانی بن ﴿وابتغوا إلیە الوسیلة﴾ هەوڵ بدەن لە یەزدان نزیك ببنەوە بە تاعەتو خودا

پەرستى، شتێك بكەن جێگای رەزامەندی پەروەردگار بیٚو بە مرادتان بگەیەنیٚو بە بەهەشت شادمانتان بكا !.

(وسیلە) پلەو پایەیەكی بەهەشتە، ئیمامی ئەحمەدوو مسلیم لە عەبدوڵلای كوڕی عومەرەوە فەرمودەیەك دەگێڕنەوە دەڵیٚ: من لە پێغەمبەرم بیست دەیفەرمو ((اذا سمعتم المؤذن فقولوا مثل ما یقول، ثم صلوا علی، فان من صلی علی صلاة صلی الله علیه عشرا، ثم سلو لي الوسیلة، فانها منزلة في الجنة لا تنبغي الا لعبد من عباد الله، وارجو ان اكون هو، فمن سأل لي الوسیلة، حلت له الشفاعة)) كەوابوو: وەسیلە بەرزترینو خۆشترین شوێنو پلەو پایەو مەقامە لە بەهەشت دا ئەویش پلەو پایەی پێغەمبەرو شوێنو جێگایەتی لە بەهەشت داو نزیك ترین شوێنە لە عەرشی كردگار!

هەركەسێك لە خودا بپاڕێتەوە كە ئەو شوێنە بدرێ بە پێغەمبەر ﷺ شەفاعەتی بۆ دەكا.

ئیمامی ئەحمەدو بوخاریو خاوەنی سونەنەكان لە جابیرەوە دەگێڕنەوە دەڵیٚ: پێغەمبەر ﷺ فەرموی ((من قال حین یسمع النداء أي الاذان اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة، ات محمدا الوسیلة والفضیلة، وابعثه مقاما محمودالذي وعدته، حلت له شفاعتي یوم القیامة)).

شایانی باسە كە لە ماوەڵاتی پێغەمبەرەوە نەبیستراوە هەروەها لە چینی دوا ئەوانیش نەبیستراوە: كە وەسیلە بۆ لای خودا بەشتێك بیٚ كە یەزدان بۆ ئادەمیزادانی بەروا دانەنابیٚ، هەروەكوو چۆن لە زانایانی سەلەفیش ئەم راو بۆچوونە نەبیستراوە

بەڵام بەداخەوە لە سەدەكانی ناوەراستو بەم لاوە دیاردەیەك پەیدابوو ئەویش واسیتە كردن بۆلای خودایە، دەستنیشان كردنی پێغەمبەرانو پیاوچاكان بۆ واسیتە پیٚ كردن لای خودا سوێند خواردن پێیان، داوای جێبەجیٚ كردنی مرادو ئیشو كار ئەنجامدان لێیان، داوای هێنانی خێرو

بەرەکەت لێیان، لابردنی بەڵاو بەرگری کردن لە زەرەرو زیان، پاڕانەوەو نوزانەوە لە گۆڕەکانیان‌و سووڕانەوە بە دەورییاندا، هاوارکردن لێیان ئەم دیاردانە وا بڵاوبوونەوە بە جۆرێك کە هاوار دەکەنە گۆڕەکانیان‌و داوای جێبەجێ کردنی ئیش‌و کاریان لێ‌دەکەن جاری وا هەیە لە تەك خودا هاواریان دەکەنێ‌و جاری واش هەیە هاوارەکە هەر ئاراستەی ئەوان دەکەن‌و بەس! هاوار لێ کردن‌و پاڕانەوە جۆرێکە لە عیبادەت قورئانیش دەفەرموێ ﴿فلا تدع مع الله الها اخر﴾ الشعراء، ٢١٣ یان دەفەرموێ ﴿وان المساجد لله فلا تدعوا مع الله احدا﴾ الجن، ١٨ تەوەسول‌و واسیتە کردن بە پێغەمبەر ﷺ دەتوانین دوو مانا، دوو مەبەستی لێ دەربێنین، هەردووکیان لای زانایانی ئیسلام پەسندن، مەبەستێکی تریشی لێ دەردێنرێ بەڵام سوننەتی پێغەمبەر ﷺ پشتگیری ناکا.

یەکێك لەو دوومانایە ئەوەیە: کە مەبەست بە وەسیلە بناغەی ئیمان‌و ئیسلام بێ! واتە: تەوەسول بە پێغەمبەر بریتی بێ لە خۆنزیك کردنەوە لە خودا بەهۆی بڕوا بە پێغەمبەرو پابەند بوون بە فەرمانەکانی.

مانەی دووەم: ئەوەیە وەسیلە بریتی بێ لە نزاو پاڕانەوەی پێغەمبەرو شەفاعەتکردنی بۆ ئومەتی: ئەم دوومانایە هەردوکیان دروستن‌و زانایانی ئیسلام پەسندیان دەکەن، هەر لەم روەروە ئیمامی عومەر ﷺ لەساڵێکی بێ بارانی دا وتی: (اللهم انا كنا اذا جدبنا توسلنا اليك بنبينا فسقينا وانا نتوسل اليك بعم نبينا فاسقنا!) واتە: خودایە! ئێمە لەوە پێش کە پێویستیمان بە باران دەبوو بە پاڕانەوەو دووعاو نزای پێغەمبەر پەنامان بۆ دەهێنای‌و ئەتۆیش بارانت بۆ دەباراندین! ئێستا کە پێغەمبەر ﷺ لە ژیان دا نەماوە هانات بۆ دێنین بە پاڕانەوەو دووعاو نزای عەبباس: کە مامی پێغەمبەرە ﷺ بارانمان بۆ ببارێنە!! دەی ئەگەر تەوەسول بە خودی پێغەمبەر بکرایە، دەبوایە دوای لە دونیا دەرچوونیشی هەر تەوەسولیان بە ئەو بکردایە!

لەمەوە ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە کە ئەو شتەی پێغەمبەر ﷺ لە ژیان دا پێی کراوە دوای لە دونیا دەرچوونی بۆی دەستەبەر نابێ! کەوابوو: وشەی تەوەسول سێ مانای هەیە!

أ- تەوەسول بە پێغەمبەر ﷺ بەوە بڕوای پێ بکەی، بە پێغەمبەری بزانی، ئەمە پێویستەویەبێ ئەم جۆرە باوەڕە ئیمان تەواو نابێ.

ب- تەوەسول بە دووعاو پاڕانەوەو شەفاعەتکردنی بۆ ئوممەتی، ئەمەشیان کاتێ دەستەبەر دەبێ کە تەشریفی لە ژیان دابێ جا چ لە ژیانی دونیا، یان لەکاتی شەفاعەتکردنی ڕۆژی قیامەت دا

ج- تەوەسول بەو مانایە سوێندی پێ بخوری، واتە: بگوترێ خودایە! بۆ خاتری پێغەمبەر ئەوەم بۆ بکە: ئەم جۆرە تەوەسولە هاوەڵانی پێغەمبەر نەیان کردووەو بە لایانەوە پەسند نەبووە، نە لەسەر دەمی ژیانی پێغەمبەرداو، نە لەدوا لەدونیا دەرچوونی، هەرگیز لە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ نزایەك بەم مانایە نەبیستراوە، کەوابوو: بە هیچ جۆرێك نابێ بگوترێ: خودایە بۆ خاتری گەیلانی یان مەولانا خالیدی نەقەشبەندی یان کاك ئەحمەدی شێخ ئەو کارەم بۆ جێبەجێ بکە! ئەم جۆرە پاڕانەوە شەرعی نیەو ئیسلام پەسندی ناکا هەروەکوو چۆن سوێند خواردن بە پێغەمبەر ﷺ یان بە گۆڕو ئارامگای، یان گۆڕو ئارامگای پێغەمبەرانی ترو پیاوچاکان، لە ئیسلامدا نیەو حەرامە، ئەم جۆرە تەوەسولەش حەرامە!

سوێند خواردن تەنیا بەزاتو صیفاتی خودا دەخورێ، پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ((من حلف بغير الله فقد اشرك)) ترمیذیو هی تریش ئەم فەرمودەیان بە پەسند داناوە! لە ریوایەتێکی تردا هاتووە (فقد كفر) لە صەحیحەین دا هاتووە دەفەرموێ: ((من كان حالفا فليحلف بالله)) هەروەها دەفەرموێ: ((لا تحلفوا بابائكم فان الله ينهاكم ان تحلفوا بابائكم)).

زانايانى ئيسلام هەموويان كۆكن لەسەر ئەوە كەسێك سوێند بخوا بەدروستكراوێكى ڕێزدار، يان بەشتێك كە پێى وايە: ڕێزدارە وەكوو عەرش و كورسى و قەڵەم و كەعبە و مەسجيدو لحەرام و مەسجيدو لئەقصاو مزگەوتى مەدينەو فريشتەو پياوچاك شمشێرى موجاهيدان وخوێنى شەهيدان، گۆڕى پياوچاكان ئارامگاى پێغەمبەران.. هتد سوێندەكەى دانابەسترێ و كەفارەتى لەسەر نيە، سوێند خواردن بە مەخلوقات بەلاى جەماوەرى زانايانەوە حەرامە، لە مەزهەبى حەنەفى و لە رايەكى شافعيش و ئەحمەديشدا هەروايە، كۆرايى (اجماع)ى هاوەڵانى وپێغەمبەريش لەسەر ئەوە باس كراوە ! تەنانەت عەبدوڵلاى كوڕى ومەسعوود ﷺ فەرمويەتى: ئەگەر بەدرۆ سوێند بەخودا بخۆم بەلامەوە باشترە لەوە كە بەراستى سوێند بە جگە لەخودا بخۆم! چونكە سوێند خواردن بە غەيرى خودا شيركە، ئاشكراشە شەريك دانان بۆ خودا تاوانى گەورەترە لە درۆ!!

حەديثى كابراى كوێرە كە پێغەمبەر ﷺ فێرى كرد، بلّێ: ((اسالك وأتوجه اليك بنبيك محمد، نبي الرحمة، يا رسول الله اني توجهت بك الى ربي في حاجتي هذه لتقضي لي، اللهم فشفعه في)) كە هەندێ لە زانايان دەيكەنە بەڵگە لەسەر ئەوەى كە دروستە بگوترێ: خودايە ! بۆ خاترى پێغەمبەر ﷺ فلان كارم بۆجێبەجێ بكە- نابێتە بەڵگە بۆيان، بەلكوو ئاشكرايە لەوەدا كە (تەوەسل) بە پێغەمبەر ﷺ تەوەسول كردنە بە نزاو پاڕانەوەى!

واتە: داواى لە پێغەمبەر كرد نزاكەى بۆ بكا، تەنانەت پێغەمبەر ﷺ فەرمانى پێ كرد كە بلّێ (اللهم شفعه في) هەر لەبەر ئەوەش كە پێغەمبەر ﷺ بۆى پاڕايەوە خودا چاوەكانى پێ بەخشييەوە، واتە: ئەوە وەكوو موعجيزەك وابوو بۆ پێغەمبەر ﷺ ئەگەر كوێرى تر پاش لە دونيا دەرچوونى تەوەسول

بە پێغەمبەر بکەن، ئەوانەی کە پێغەمبەرﷺ پێی نەگوتوون بمکەنە تکاکار، ئەوە تکاکەیان هیچی لێ شین نابێ!!

﴿وجاهدوا في سبيله﴾ لە رێگای خودادا جیهاد بکەن، تێبکۆشن بەرگری لە ئایین بکەن، خەڵك هەڵ بنێن بۆ خودا پەرستی، جیهاد لەگەڵ نەفسی خۆتان دا بکەن، مەهێڵن سەرکەشانە پەل بهاوێ، رای بێنن لەسەر ویژدانو دادپەروەریو لەهەموو شوێنو کاتێك دا چاودێری بکەن، جیهاد بکەن لەگەڵ دووژمنی منو خۆتان دا، خۆتان ماندوو بکەن لە جەنگان لەگەڵیان داو مەهێڵن ببنە کۆسپ لەبەردەم بانگەوازی ئیسلامیدا ﴿لعلکم تفلحون﴾ بەڵکوو رزگارتان بێو بەمراد بگەن، کامەرانی دونیاو قیامەت بەدەست بێنن، لە دونیادا ژیانی بەختەوریی بەسەر بەرن، لە قیامەتیشا بە بەهەشتی بەرین شاد ببن!

موسوڵمان هەمیشە پێویستە لە جیهادو کۆشش دابێ، بەهەموو جۆرێك هەوڵ بدا کرداری چاك بکاو واز لە خراپەکاری بێنێ، ئەمەش خۆی لە خۆیدا جیهاد کردنە لەگەڵ نەفس.

ئەمجار پەروەردگار جەختی لەسەر مانای پێشوو کردەوەو ئەوەی دووپات کردەوە؛ بە مراد گەیشتنو سەرفرازیو سەرکەوتن بەهۆی تەقوای خوداوە دەبێو فەرمووی: ﴿إن الذين كفروا لو أن لهم ما في الأرض جميعا ومثله معه ليفتدوا به من عذاب يوم القيامة ما تقبل منهم ولهم عذاب أليم﴾ بێگومان ئەوانەی ئینکاری خودایەتی خودا دەکەن، جگە لە خودا شتی تر دەپەرستن؛ وەکوو گوێرەکەو بتو لەسەر ئەو حاڵەتە گومڕاییە دەمرن ئەگەر هەرچی لەسەر زەوی هەیە ملکی ئەوان بێو ئەوەندەی تریشی لەگەڵ دا بێو بیانەوێ بیکەن بە سوپەرو خۆیانی پێ لە سزای رۆژی قیامەت رزگار بکەنو خۆیانی پێ بکڕنەوە، ئەوە لێیان وەرناگیرێو لێیان قبوول ناکرێ، بەڵکوو خودا سزای بە ئێشیان دەداو تۆڵەی دادپەروەرانەیان لێ دەستێنێ، چونکە سوننەتی

خودا وا رەها بـووە: کـە هۆکـاری رزگـاریو سـەرفرازیو بـەمراد گەیشـتن لـە خودی ئادەمیزادەکە خۆیەوە سەرچاوە دەگـرێ، وەکـوو دەڵێـن: (کـەس بـە مەلەی باوکی ناپەڕێتەوە!) سەرفرازیو خۆشبەختی بەهۆی فەرمانبەرداریو گێڕایڵی فەرمانەکانی خوداوە دەستەبەر دەبن، دەبێ خودی ئادەمیزادەکە بۆ خۆی باش بێو لەناخەوە خودا پەرست بێ، وەکوو دەفەرموێ: ﴿**قد أفلح من زكاها، وقد خاب من دساها**﴾ الشمس، ٩-١٠ ئەمە سـنووری نێـوان ئیسـلامو ئایینەکانی ترە، مەسـیحی پێیـان وایـە رزگـاریو سـەرفرازیو خۆشـبەختیان بەهۆی قوربانی بوونی حەزرەتی عیساوە دەبێ، پێیان وایە: چی بکەن، عیسا خۆیان بۆ دەکـا بـە قوربـانی رزگاریـان دەکـا، جوولەکـە پێیـان وایـە: ئـەوان خۆشەویسـتی خـودانو منداڵـی خـودان، دەڵێـن: ئێمـە گـەلو نەتـەوەی هەڵبژاردەی خوداین! چی بکـەین خـودا سزامان نـادا، ئەگـەر سزاشمان بـدا چەند رۆژێك دەبێو بەس!

بەڵام موسوڵمانان بڕوایان وایە: کە سەرچاوەی رزگار بوونیان بەهۆی پاك کردنەوەی نەفس دەبێ، هەموو کەس بەگوێرەی کردەوەی خۆی پاداشو سزا وەردەگرێتەوەو کەس کۆڵی کەس هەڵناگرێ ﴿ولا تـزر وازرة وزر اخـرى﴾ ﴿وان ليس للانسان الا ما سعى﴾.

ئەمجار باسی ئەو سزاو ناخۆشییانە دەکـا: کـە لـە رۆژی قیامـەتا تووشـی کافرەکان دەبێ دەفەرموێ: ﴿**يريدون أن يخرجوا مـن النـار**﴾ ئاواتـەخوازی ئەوەن لە دۆزەخ دەربچنو رزگاریان ببێ بەڵام ﴿**وما هم بخارجين منها**﴾ ئەوان دەرنـاچن، بۆیـان نـاکرێ لـەناو دۆزەخ دەربچـن، ئاواتـەخوازیو هـاوارو هەوڵدانیان بۆ دەرچوون لەناو ئاگر بێ سوودەو هەر تێیدا دەمێننەوە ﴿**ولهـم عذاب مقيم**﴾ ئەوان لەوێ دا سزای بەردەوامو نەبڕاوەیان هەیە، نە لەسەریان لا دەچێ نە ئەوانیش لێی دەردەچن، بۆ هـەتا هەتایـە دۆزەخ مـاڵو شـوێنی حەوانەوەی ئەوانە.

بووخاری‌و موسلیم ونەسائی لـە ئەنەسـی کـوڕی مالیکـەوە فەرمودەیـەك دەگێڕنەوە دەڵـێ: پێغەمبـەر ﷺ فـەرموی: ((یؤتـی بـالرجل مـن اهـل النـار فیقال له: یا ابن ادم! کیف وجدت مضجعك؟.فیقول شر مضجع فیقال: هـل تفتـدي بقـراب الأرض ذهبـا؟ قـال: فیقـول: نعـم یـا رب، فیقـول الله تعـالی: کنبت قد سألتك اقل من ذلك فلم تفعل فیؤمر به الی النار)).

سزای دزیکردن

وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ فَٱقْطَعُوٓاْ أَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَٰلًا مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ
فَمَن تَابَ مِنۢ بَعْدِ ظُلْمِهِۦ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ
رَّحِيمٌ ﴿٣٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَن
يَشَآءُ وَيَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾

ئەمجار دوا بەدوای بەیان کردنی حوکمی ئاژاوە گـێڕو پیـاو کـوژو ڕێگـرو جەردە، دێتە سەر بەیانکردنی حوکمی دز.. موناسەبەو گونجـاوی باسـی دزی بە باسەکەی پێشەوە ئەوەیە: (محاربـة) چەتـەیی‌و ڕێگـری‌و ئاشـوب گێڕی– وەکوو حەنەفییـەکان دەڵێـن: دزی کردنـی گـەورە (السـرقه الکبری)یە، دزی ڕواڵەتیش دزی کردنی بچوکە، جا کە حوکمی (محاربین) ئـاژاوە گێڕو چەتـەو ڕێگرانی بەیان کردوو فەرمانی بە ئادەمیزادان کرد: کە تەقوای خودا بکەن، لە تاوان کردن‌و حەرام خۆری دوورە پەرێز بن؛ ئەمجار دێتـە سـەر باسـی سزای (دز) ئەوانەی بەنهێنی ماڵ دەدزن! ئاشکراشـە بەشـێك لـە سـزای (محـاربین) بڕینی دەست‌و قاچە بە ڕاست‌و چەپ،　　　　جـا وەکـوو لـە ڕاڤەکردنی ئایەتەکانی (١٠٥-١٠٦-١٠٧)ی سـورەتی (النسـاء)دا باسـمان کـرد، طوعمەی کوڕی ئوبەیریق زرێی قەتادەی جیرانی دزی بوو، بردبووی لە مـاڵی

زەیدی کوڕی سەمینی جوولەکە حەشاری دابوو دوایی پیّی زاندرا، پێغەمبەر ﷺ ویستی بەرگری لە طوعمە بکا، چونکەزرێکە لە ماڵی زەیدا دۆزرابووەوە؛ ئیتر ئایەتی ﴿ولا تجادل عن الذين يختانون انفسهم﴾ النساء، ١٠٧ هاتە خوارەوە، بۆ دیاری کردنی حوکمی دزیش ئەم ئایەتەهاتەخوارێ کە دەفەرموێ: ﴿والسارق والسارقة﴾ پیاوی دزو ئافرەتی دز حوکمەکەیان ئەوەیە کە بۆتان دەخوێندرێتەوە، سزای تاوانەکانیانتان بۆ دیاری دەکەین، وەکوو چۆن لەوە پێش حوکمی ئاژاوە گێڕو جەردەو ڕێگرمان بەیان کرد. ئەمەش حوکمە کەیانە، پیاوو ئافرەت ئەگەر دزیان کردوو دزییەکەیان لەسەر چەسپا ﴿فاقطعوا أيديهما﴾ دەستیان ببڕن، وەکوو چۆن دەستی ئاژاوە گێڕو چەتەو ڕێگر دەبڕن! بەپێی حوکمی ئەم ئایەتە هەر کەسێ پیاو بێ یان ئافرەت- دزی بکاو لەسەری بچەسپێ مەرجی دزیەتی تێدا بێتەجێ، دەستی ڕاستی لە جومژگەوە دەبڕدرێ، ئەگەر دزییەکەی دووبارە کردەوە قاچی چەپی دەبڕدرێ، لە قاپەڕەقەیەوە! ئەمجار دەستی چەپی، ئەمجار قاچی ڕاستی، ئەگەر هەر وازی لە دزی نەهێناو تەمێ نەبوو بەند دەکرێ! دارەقوطنی فەرمودەیەکی گێڕاوەتەوە دەڵێ پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ((اذا سرق السارق فاقطعوا يده، ثم اذا عاد فاقطعوا رجله اليسرى)) بۆ بڕینی دەستی دز چەند مەرجێك هەیە دەبێ بێنەجێ، ئەمجار حوکمەکە جێبەجێ دەکرێ:

١- دەبێ دزەکە باڵغو هۆشمەند بێ.

٢- نابێ دزییەکە شكو شوبهەی تێدا بێ، وەکوو ئەوە ماڵ لە کەسێك بدزێ گومانی لێ بکرێ کە بەشی پێوەیە، وەکوو دزی کردن لە باوكو دایكو برا هتد

٣- دەبێ ماڵە دزاروەکە بگاتە حەددی ئەوەی پێی بگوترێ: ماڵو نیصابی شەرعی بێ.

زانایانی شەرع سێ رایان هەیە دەربارەی نیصابی ماڵی دزراو: حەسەنی بەصری‌و داوودی ظاهیری دەڵێن: ماڵەکە کەم بێ یان زۆر بێ دەستی دەبڕدرێ لەبەر ظاهیری ئایەتەکەو ئەو حەدیثەی کە موسلیم‌و بووخاری لە ئەبوو هورەیرەوە گێڕاویانەتەوە؛ کە دەفەرموێ ((لعن السارق یسرق البیضة فتقطع یده، ویسرق الجمل فتقطع یده)).

جەماوەری زانایانی شەرع دەفەرمون: دەبێ ماڵە دزراوەکە نرخی بگاتە چارەکە دیناری زێڕ- چارەکێ دیناری ئاڵتوون، یان سێ دیرهەمی زیو زیاتر چونکە فەرمودەیەك هەیە: ئەحمەدو موسلیم‌و بووخاری‌و خاوەنی سونەنەکان (اصحاب السنن) لە خاتو عائیشەوە گێڕاویانەتەوە، دەڵێ: ((کان رسول الله یقطع ید السارق في ربع دینار فصاعدا)) هەروەها چونکە لە صەحیحەین دا فەرمودەیەك لە ئیبنوعومەرەوە دەگێڕنەوە، دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ دەستی کابرایەکی بڕی چونکە مەتاڵێکی دزی بوو نرخەکەی سێ دیرهەمی زیو بوو.

ئەبوو حەنیفە دەڵێ ئەندازەی ماڵی دزراو دینارێکی زێڕ یان (دە) دیرهەمی زیوە، لەوە کەمتر دەستی تێدا نابڕدرێ، ئەمەیش بەپێی فەرمودەیەکە کە ئیمامی ئەحمەد لە ئیبنو عومەرەوە گێڕاویەتیەوە: کە پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی ((لاقطع فیما دوون عشرة دراهم)) بەڵام پسپۆڕان‌و زانایانی فەرموودە دەڵێن: ئەم حەدیثە لاوازە. نازینن ئەبوو حەنیفە چۆن لای چەسپاوە؟؟

دزی بەدان پیانان دەچەسپێ، یان بە دوو شایەد، تۆڵەی دەس برین بە یەکێ لە مانە لە کۆڵ دەکەوێ: بە لێخۆشبوون، یان تۆبە کردن‌و پەشیمانبوونەوە پێش ئەوەی کارەکەی بگاتە لای فەرمانڕەوا ئەگەر ماڵە دزراوەکە کرا بە ماڵی کابرای دز پێی بەخشی، یان بەهۆی تر بوو بە ماڵی، بەلای ئەبوو حەنیفەو موحەممەدی کوڕی حەسەنی شەیبانیەوە کارەکەی بەرزیش کرابێتەوە بۆ لای حاکم، هەر حەددی تۆڵەی لەسەر لا دەچێ، بەلای

جەماوەری شەرع زانیشەوە ئەگەر پێش بەرز کردنەوەی کارەکەی بۆ لای حاکم، دزراوەکە بوو بە مالی، ئەوە تۆلەکەی لەسەر لا دەچێ ئەگینا، نا..

ئەمجار پەروەردگار پاساوی حوکمی تۆلەی دز دەداتەوەو بایبسی بۆ دێنێتەوەو دەفەرموێ: ﴿جزاء بما كسبا﴾ برینی دەستی پیاوو ئافرەتی دز، تۆلەو سزای کردەوەکەیانە، چونکە دەست درێژییان کردۆتە سەر مالی خەلك، ﴿نكالا من الله﴾ ریسوا کردنو پەند پێ دانو تەمبێ کردنە لە خوداوە بۆ یان، بۆ ئەوەیە جارێکی تر هەولْ نەدەن ئەو تاوانە دووبارە بکەنەوە؛ هەروەها پەندو ئامۆژگارییە بۆ خەلکی تریش کە خۆ لەو تاوانە بپارێزن، تۆلەی دەستبرین هەر چەندە دیاردەیەکی سامناکەو بێزراوە بەلام لە راستیدا تۆلەیەکی گونجاوی بن برکەرە، هەر ئەو تۆلەیە دەتوانێ دیاردەی دزی قەلا چۆ بکا، هەر ئەو تۆلەیە ئارامی دەخاتە دلی دانیشتوانەوە، دلنیایان دەکا: لە مالو سامانیان، کەسیش نیە تەواو هەست بەخەتەرو کاریگەری دزی بکا، مەگەر کەسێك دز چوبێتە سەریو توشی ئەو دەست درێژی کردنە بووبێ، کەسێك کارەساتی دزی لیْ کردنی توش هاتبێ جگە لەوەی زەرەرمەندو مالْ تالان کراو بووە، توشی نەخۆشی دەروونیو نا ئومێدیو دووژمنایەتیو دلە راوکێ دەبێ، ئاواتە خوازە دزەکە بدۆزرێتەوەو پەلاماری بداو، تۆلەی لیْ بکاتەوە، ئەو گەرەکەی دزی تێدا رو دەدا دانیشتوانی توشی ترسو بیمو دلەراوکێو خەو لیْ زران دەبن، زەلامێکی تێدا نامێنێ شەوانە تێر بخەوێ، کەدز هەلدەکوتێتە سەر مالێك بەشەو بێ یان بە رۆژ بێ دانیشتوان دەخاتە ترسو لەرزەوە، جاری وا دەبێ توشی تەقەو پەلاماردانو بریندار بوونو کوشتار دەبن، ئەوەش ئەو پەری زیانو زەرەری تێدایە بۆ کۆمەلگاو ئاکامەکەی خەتەرناکە چەند جار وا رێ کەوتوە ئافرەتو منداڵ لە کاتی دز چوونە سەردا شێتو هاربوون ئەعەصابیان تێك چووە، تەنانەت هەندێ کەس پێیان وایە: کە کوشتن بە ئەندازەی دیار دەی دزی سامناك نیە، چونکە

روداوی کوشتن گەرچی روداوێکی تاکە کەسییە بەڵام کاردانەوەی بە زۆری لە بنەماڵەی بکوژو کوژراودا هەر دەمێنێ، بەڵام دیاردەی دزی کاریگەری لەسەر کۆمەڵ هەیە، هەر کەسێك شتێك لە ماڵو دوکانی خۆی شك بەرێ ترسی دز دەیگرێتەوەو تینی سوتمانی ئەو نەخۆشییە کۆمەڵایەتیەی پێ دەگا!!

ئەمجار یەزدان جەخت لەسەر جێبەجێ کردنی حوکمی دز دەکاو دەفەرموێ: ﴿والله عزیز حکیم﴾ پەروەردگار بە تواناو باڵا دەستە بۆ جێبەجێ کردنی فەرمانەکانی، چۆنی بوێ ئاوا یاسا دەردەکا، بەهێزو توانایە بۆ تۆڵە سەندنەوە لەوانەی تاوانی دزی ئەنجام دەدەن، دانایە لە یاسا داناندا، شەرعو یاسایەك دانانێ کە بەرژەوەندی گەلو وڵاتی تێدا نەبێ، تۆڵەو سزاو ا دا دەنێ کە گونجاوو بنبڕکەر بێ بۆ تاوان، رەگو ریشەی تاونکاران لە بێخ دەربێنێو لە تاوان کردن بیان گێڕێتەوە، واتە: بەم جەخت کردنە ئەوە بە موسوڵمانان دەفەرموێ: کە بەرامبەر دز نەرمو نیانی نەنوێنن، سوور بن لەسەر جێبەجێ کردنی حەددی شەرعی بەسەریان داو هیچ بەزەییان پێیان دانەیەتەوە، خێرو بەرژەوەندی کۆمەڵگای ئادەمیزاد لەوەدایە، جا دڵ رەشو کورت بینو خوانەناسان رەخنەی خۆیان بگرن ئێوە گوێ بە فیتنەی ئەوان مەدەن، !

ئەمجار حوکمی ئەوانە دیاری دەکا: کە لە تاوانەکەیان تۆبە دەکەنو پەشێمان دەبنەوەو رەوشتو حاڵی خۆیان باش دەکەن وەهەڵوێستیان دەگۆڕن، دەفەرموێ: ﴿فمن تاب من بعد ظلمه وأصلح﴾ جا کەسێك دوای ئەنجام دانی تاوانی دزی پەشیمان بووەوەو تۆبەی کردو ماڵە دزراوەکە، یان نرخەکەی گێڕایەوە بۆ خاوەنەکەی، هەڵوێستی خۆی گۆڕیو رەوشتی خۆی پاك کردەوەو بەخۆی داچووەوە، بڕیاری دا جارێکی تر نەگەڕێتەو بۆ سەر ئەو تاوانە، ئەوە ﴿فإن الله یتوب علیه إن الله غفور رحیم﴾ بێ گومان خودا

تۆبەکەی لێ وەردەگرێو لێی خۆش دەبێ، چونکە پەروەردگار لێ خۆش بوونی زۆرەو بەرەحمو بەزەییە

ئەمجار ئەوە روون دەکاتەوە کە حەدوو تۆڵەی دزی پراو پڕ حیکمەتو دادپەروەریو رەحمەتە و دەفەرموێ: ﴿ألم تعلم أن الله له ملك السماوات والأرض﴾ بۆ تۆ نازنی ئەی پێغەمبەر؟ یان ئەی ئەو کەسەی بانگەوازی ئیسلام بڵاو دەکەیتەوە! بۆ تۆ نازانێ: کە خودا خاوەنی هەرچی لە ئاسمان زەوی دایە؟ هەمووی ملکی ئەو بە ویستو حیکمەتی خۆی هەڵیان دەسوڕێنێ، بەو پەڕی عەداڵەتکاریو رەحمو بەزەیی کاروباریان تێدا ئەنجام دەدا، کەس نیە بتوانێ رەخنەی لێ بگرێو ببێتە لەمپەڕ لەبەردەم ویستو ئیرادەیدا، شتێك ناکا حیکمەتو عەداڵەتی تێدا نەبێ، پەروەردگار ئەم یاساو شەریعەتەی داناوە بۆ ئەوەی ئەمنو ئاسایش بۆ تاكو کۆمەڵ دەستەبەربێ، دڵنیا بن لە گیانو ماڵو سامانیان، رۆژانە رو بکەنە شوێنی کارو بازرگانییان، دڵنیابن لە ماڵو منداڵو کەرەستەو سەرمایەیان!

ئەمە حیکمەتو دانایی خودایە کە تۆڵەی داناوە: بۆ (محاربین) ئاژاوە گێڕو چەتەو رێگرو دزو جەردە، ئەوانەی بەرژەوەندی هاولاتییان دەخەنە خەتەرەوە، سەرفرازیو سەربەستی ئادەمیزاد پێشێل دەکەن، هەر بەپێی ئەو حیکمەتو داناییە لێ بووردنی خۆی تەرخان کردووە بۆ ئەوانەی تۆبە دەکەنو پەشێمان دەبنەوەو دەست لە تاوانەکانیان هەڵ دەگرنو هەڵوێستی خۆیان دەگۆڕن، چونکە مەبەست لە حەددی شەرعی خودی سزادانەکە نیە؛ بەڵکوو مەبەست دەستەبەرکردنی ئەمنو ئاسایشو بڵاوکردنەوەی ئارامییە! هەموو کاروبارێك، هەموو دەسەڵاتو هێزو توانایەك بەدەست خودایە ﴿یعذب من یشاء ویغفر لمن یشاء﴾ هەر کەسێك شیاوی سزا بێ ئەگە ویستی سزای دەداو کەس نیە بڵێ نابێ سزای بدەی، ئارەزوشی لێ بێ خۆش دەبێ، کەس نیە بتوانێ بڵێ نابێ لێی خۆش نەبێ!!

ئەوەی بزانن خودا بە ئادەمیزاد لە خۆیان بۆخۆیان بەبەزەیی ترە رەحمی بۆیان لەرەحمی دایك بۆ بێچوەکەی زیاترە، تۆڵەو سزای بۆ بەرژەوەندی کۆمەڵە، ناپەسندە کەسێك هەبێ بەرگری لەو دەست رەشە تاوانبارانە بکا، چونکە ئەوانە ئەندامی فاسیدی کۆمەڵن، ئاژاوە گێرو وێران کەرن، پێویستە هیچ بار سووکییان لەگەڵ دا نەکرێ ﴿والله علی کل شيء قدير﴾ پەروەردگار بەسەر هەموو شتێك دا بە تواناو خاوەن دەسەڵاتە، دەتوانێ سزای تاوانباران بدا دەتوانێ لێیان خۆش بێ.

پەلەو هەڵپەکردنی دووڕوو جوولەکەکان بۆ کوفرو هەڵوێستی جوولەکە دەربارەی حوکمی تەورات

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ لَا يَحْزُنكَ ٱلَّذِينَ يُسَـٰرِعُونَ فِى ٱلْكُفْرِ مِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟
ءَامَنَّا بِأَفْوَٰهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِن قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ ٱلَّذِينَ هَادُوا۟ ۛ سَمَّـٰعُونَ لِلْكَذِبِ
سَمَّـٰعُونَ لِقَوْمٍ ءَاخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ ۖ يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ مِنۢ بَعْدِ مَوَاضِعِهِۦ ۖ
يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَـٰذَا فَخُذُوهُ وَإِن لَّمْ تُؤْتَوْهُ فَٱحْذَرُوا۟ ۚ وَمَن يُرِدِ ٱللَّهُ
فِتْنَتَهُۥ فَلَن تَمْلِكَ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَمْ يُرِدِ ٱللَّهُ أَن يُطَهِّرَ
قُلُوبَهُمْ ۚ لَهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا خِزْىٌ ۖ وَلَهُمْ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾
سَمَّـٰعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّـٰلُونَ لِلسُّحْتِ ۚ فَإِن جَآءُوكَ فَٱحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ
عَنْهُمْ ۖ وَإِن تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَن يَضُرُّوكَ شَيْـًٔا ۖ وَإِنْ حَكَمْتَ فَٱحْكُم

بَيْنَهُم بِٱلْقِسْطِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾ وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِندَهُمُ ٱلتَّوْرَىٰةُ فِيهَا حُكْمُ ٱللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ ۚ وَمَآ أُو۟لَـٰٓئِكَ بِٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾

لەوەو پێش پەروەردگار بڕیّ حوکمو ئەرکی شەرعی شیکردنەوە، پێغەمبەر ﷺ بەرێكو پێكی ئەو حوکمو یاسایانەی گەیاندن، بڕیّ کەس لە دووڕووەکانو جوولەکەکان پشتیان لیّ هەلّ کردنو بەو یاسایانە رازی نەبوون، یاسای کوفر ئامێزیان بەلاوە پەسند بوو ئیتر خودای مەزن دلّنەوایی پێغەمبەر دەکاو هەلّی دەنیّ: کە خۆراگربیّو بەردەوام بیّ لەسەر بانگەوازی کردنەکەی، بە پرو پاگەندەی جوولەکەو دووڕووەکان دلّگیرنەبیّ، ئایەتی ﴿یا أیها الرسول لا یحزنك الذین﴾ بۆ ناردەخواریّ، دەربارەی هۆی هاتنە خوارەوەی ئەم ئایەتە زۆر ریوایەت هەن: قورطوبی دەلّیّ: راسترین ریوایەت ئەوەیە: کە دەربارەی رەجمی زیناکەری جوولەکە هاتبێتە خواریّ.. ئیمامی مالیكو ئەحمەدو بووخاریو موسلیمو تیرمیذیو ئەبوو داوود لە بەڕای کوڕی عازیبەوە دەگێڕنەوە؛ دەلّیّ: پێغەمبەر ﷺ بەلای کابرایەکی جوولەکەدا تێپەڕیوو کە لەسەر زیناکردن جەلّدەیان لیّ دابوو، بەخەلّووز رویان رەش کردبوو! پێغەمبەر ﷺ بانگی کردنو پیّی فەرمون: ﴿بۆچی ئێوە ئاوا لە تەورات دا حەددی زیناکەر دەبینن و وادەزانن حوکمی زیناکەر وایە؟؟ وتیان: بەلّیّ: ئەمجار بانگی یەکیّ لە مالمەکانیانی کردوو پیّی فەرمو: بەو خودایەت سوێند دەدەم کە تەوارتی بۆ موسا ناردووە، ئایا حەدوو سزای زیناکەر لە کتێبی ئێوەدا کە تەوراتە بەو شێوەیە؟؟ مالمەکە وتی: خودایە! تۆ ئاگاداری وانیە! ئەی (محمد) تۆش ئەگەر ئاوا سوێندت نەدامایە پێم نەدەگوتی:

ئەمجار وتی: حەددی زیناکەر لە کتێبی ئێمەدا رەجم کردنە، بەڵام چونکە دیاردەی زینا کردن لەناو بنەماڵەو پیاو ماقوڵەکانمان دا بڵاوبووەوە، ئەگەر ڕێزدارێکمان ئەو کارەی بکردایە وازمان لێ دەهێنا، ئەگەر ناکەس بە چەیەك بیکردایە رەجممان دەکرد، دوایی وتمان: وەرن با لەسەر یاسایەك پێك بێین بەبێ جیاوازی بەسەر هەموو کەسدا بیسەپێنین، ئیتر هاتین جەلدە لێدان‌و روو رەش کردنمان لە باتی رەجم پەسند کرد، پێغەمبەر ﷺ فەرموی: خودایە! ئەو من یەکەم کەسم کە فەرمانی تۆ لەم بارەیەوە زیندوو دەکەمەوە، کە ئەمانە مراندبوویان! ئیتر فەرمانی داو کابرایان رەجم کردوو ئەم ئایەتە هاتە خوارێ کەراستەوخۆ خیتاب لەگەڵ پێغەمبەردایەو بە (رسول - رەوانەکراو)ناوی دەبا بۆ ڕێز لێنان لە پێغەمبەرو فێرکردنی موسوڵمانان کە بەو ناوە بانگی بکەن‌و دەفەرموێ (یا ایها الرسول) ئەی رەوانەکراو بۆ سەر گشت ئادەمیزاد! ﴿لا يحزنك الذين يسارعون في الكفر﴾ تۆ خەفەتبار ناکا، واتە. خەم مەخۆو گوێ مەدە بە ئەوانەی کە بێ بڕوان، بۆ کوفر شانیان دەخورێ‌و ئەڵقە لە گوێی کوفرن‌و ئامادەن هەنگاو بە هەنگاو پەیڕەوی بەرنامەکەی بکەن، بە دڵخۆشییەوە بە پیر بانگەوازییەکەیەوە دەچن، هەر هەلیان بۆ هەڵبکەوێ کوفری خۆیان دەر دەخەن‌و پاڵ دەدەن بە دووژمنانی ئیسلامەوە، تۆ خودات لە پشتەو لەشەڕ نیازی خراپی ئەوان دەتپارێزێ‌و زاڵت دەکا بەسەر ئەوان‌و یارمەتیدرانیان دا، ئەو ناپاکانە ﴿من الذين قالوا آمنا بأفواههم﴾ لەوانەن کە دووڕوون، بەدەم دەڵێن: ئێمە بڕوامان بە پەیامی ئیسلام هەیە، بەڵام ﴿ولم تؤمن قلوبهم﴾ دڵیان بڕوای نەکردووە؛ ئەو ئیمانەی بەزوبان ئیددیعای دەکەن لە دڵیان دانیە، هەروەها ﴿ومن الذين هادوا﴾ ئەوانەش کە جوولەکەن، هەردوو تاقمەکە دووژمنی راستەقینەی ئیسلام‌و موسوڵمانانن ئەوانە ﴿سماعون للكذب﴾ زۆر گوێ گرن بۆ درۆو دەلەسەو بڕوایان بەو درۆیانە هەیە: کە مالم‌و سەرۆکەکانیان هەڵیان دەبەستن

دەربارەی پێغەمبەرو لەبارەی ئەحکامی ئایینی خۆیانەوە، کە بە ئارەزوی خۆیان گۆڕانکاری یان تێدا دەکەن.

راڤەکەرانان دەڵێن (لام)ی (للكذب) (لام)ی تەقوییەیە واتە: زۆر بیسەرن بۆ درۆو پیێ بڕوا دەکەن، مەبەست بە درۆکە درۆی سەرۆکو مالمەکانیانە: کە دەربارەی ئایینەکەیانو دەربارەی پێغەمبەر بە ئارەزوی خۆیان درۆ هەڵدەبەستن.

یان (لام)ی (تعليل) بایستە واتە: زۆرگوێ دەگرن بۆ قسەی پێغەمبەر ﷺ بۆ ئەوەی درۆی بە دەمەوە هەڵبەستنو گۆڕانکاری لە قسەکانیدا بکەن، ئەوانە سیخوڕو جاسوسی هەواڵ گرن لەناو موسوڵمانان داو بۆ ئەوەی سات بەسات قسەکان بگەیەننەوە بە مالمو سەرۆکەکانیانو دووژمنانی ئیسلام لە هەستو نەستی موسوڵمانان ئاگادارین! بۆیە گوێ بۆ قسەکانی پێغەمبەر ﷺ دەگرن بۆ ئەوەی بتوانن درۆ بەدەم پێغەمبەرەوە هەڵبەستنو لێشیان وەربگیرێ، چونکە کەسێك هیچ لەحاڵو وەزعی یەکێکی تر نەزانێ ئەگەردرۆی بەدەمەوە هەڵبەستێ، بۆی سەرناچێو ناتوانێ درۆکە وا ئاراستە بکا لێی وەربگیرێ، بەڵکوو هەر لەگەڵ دەمی کردەوە یەکسەر پیێ دەزاندرێ! بۆیەئێستاش ئەو رۆژهەڵاتناسانەو دووژمنانی ئایینی ئیسلام کە دەیانەوێ دژی ئیسلام بدوێن، درۆو بووختانیان بەدەمەوە هەڵبەستن، جارێ لە پێش دا کتێبو نامیلکەی ئیسلامی دەخوێننەوە، بۆ ئەوەی درۆکانیان لەسەر هەندێ بناغە هەڵبەستنو ئەمجار بە ئارەزوی خۆیان گۆڕانکاری تێدا بکەنو زیادو کەم لە باسەکەدا ئەنجام بدەن چونکە ئەگەر شارەزاییەکیان لەباسەکەدا نەبێ، ناتوانن تیری ژەهراوی خۆیان ئاراستە بکەن ﴿سماعون لقوم آخرين لم يأتوك﴾ قسە زۆر دەبیسن لە تۆ ئەی پێغەمبەر! لەبەر خاتری کۆمەڵێکی تر بۆ ئەوەی قسەکانت بۆ ئەوان بگێڕنەوە: کە بە فرتو فێڵ بە پیلانن، بۆخۆیان واتە: ئەو سەرۆکو پیلانگێڕانە نایەنە کۆڕو مەجلیسی تۆوە جا یان ناوێرن یان

بێزیان نایە، بەلام هەوالگرو جاسوس لە خەلکی تر دەنێرن، کە ﴿یحرفون الکلم من بعد مواضعه﴾ گۆڕانکاری لە وشەو رستەکانی تەورات دا دەکەن، دوای‌ئەوەی پەروەردگار هەموو ئەو وشەو رستانەی لە شوێنی خۆی داناوەو حەرامی بەحەرام دەست نیشان کردوەو حەلالی لیٚ بە حەلالٚ داناوە، کەچی ئەوان بە ئەنقەست دەسکارییان کردوەو گۆڕانکاری تێدا دەکەن، جا گۆڕانکارییەکەیان؛ یان گۆڕینی وشەکانە بەم جۆرە وشەیەك لە شوێنی وشەیەکی تر دابنێن، یان زیادوو کەمی تێدا بکەن، یان وشەکە بۆ مانایەك کە مەبەست نیە دابنێن، مانایەك بۆ دەقەکە دابنێن: کە نایگرێتەوە، ئەو فێلبازانە ﴿یقولون﴾ دەلێن: بەوانەی کە دەیان نێرن بۆ لای پێغەمبەر ﷺ کە پرسیاری حوکمی زیناکەری موحصەنی لیٚ بکەن، پێیان دەلێن: ﴿إن أوتیتم هذا﴾ ئەگەر لەلایەن (محمد)ەوە فتواتان پیٚ درا بە جەلدەلێدان‌و روو رەش کردن لە باتی رەجم، ئەوە ﴿فخذوه﴾ ئەوە وەری بگرن‌و پیٚی رازی بن، ﴿وإن لم تؤتوه فاحذروا﴾ ئەگەر ئەو فتوایەی بۆ نەدان‌و رەجم کردنی بۆ بڕیاردان، ئەوە بترسن لە قبوولٚ کردنی‌و پیٚی رازی مەبن‌و رەتی بکەنەوە!

﴿ومن یرد الله فتنته﴾ کەسێك ویستی خودا وابوو: کە تاقی بکاتەوە؛ تاقی کردنەوە کەش کوفرو گومڕاییەکەی دەرخست، وەکوو چۆن ئاگرو بۆتە غەل‌و غەشی ئالتون دیاری دەکەن، ئەویش ئاوا کوفرو گومڕاییەکەی دەرکەوت ﴿فلن تملك له من الله شیئا﴾ ئەتۆ ئەی پێغەمبەر! هیچ دەسەلاتێکت نیە بتوانی ئەو حالەی بگۆڕی لە گومڕاییەوە بیخەنە سەر حالی هیدایەت، وەکوو چۆن ناتوانیٚ مس بگۆڕی بە ئالتون، چونکە سوننەتی خودا دەربارەی کونهی ئینسانەکە نەگۆڕە، وەکوو چۆن دەربارەی کانەکانی زەویی نەگۆڕە.

ئەو دووڕوو جوولەکانە تاقی کردنەوەکانیان ئەندازەی کوفرو گومڕاییانی دەرخست، چونکە ئەوانە درۆو دەلەسە وەردەگرن‌و زوو پیٚی بڕوا دەکەن،

ئەحکامی ئایینی خۆیان بە گوێرەی ویستو ئارەزوی خۆیان تاوو توێ دەکەن، کەوابێ ئەی پێغەمبەر ﷺ تۆ خەفەت لە ئیمان نەهێنانی ئەوان مەخۆ، لە ئێستەش بەو لاوە هومێدی ئەوەت نەبێ ئەوان موسوڵمان بن، تۆ بەس راگەیاندنو بانگەوازی کردنت لەسەرە، هیدایەتو خستنە سەر رێگای راستیان بە دەستی خودایە ﴿أولئك الذين لم يرد الله أن يطهر قلوبهم﴾ بێگومان ئەوانە ئەو کەسانەن کە فیتنەییو ئاژاوە گێڕیان گەیشتۆتە ئەندازەیەك گومڕایی بووەتە سروشتو تێکلاوی خوێنو گۆشتیان بووە، بە جۆرێك کە ئیرادەی خودا پەیوەندی بەوەوە نەبەستووە کە پاکیان بکاتەوەو بیانخاتە سەر رێگای هیدایەت، چونکە کەسێك لەسەر بەتاڵ پەروەردە بوو، ئەوەندە رۆچو لە گومڕاییدا، ئومێدی چاکەی لێ ناکرێ، رێگای ئەوەی نامێنێ کە نووری ئیمان بچێتە دڵیەوەو نەسیحەتو ئامۆژگاری کاری لێ بکا، دەی لێیان بگەڕێ با ئاکامی چارە ڕەشی خۆیان بنۆشن، ئەوانە ﴿لهم في الدنيا خزي﴾ لە دونیادا بەشیان ریسوابییە، بەوە کە نامەردیو درۆزنییان دەردەکەوێ، هەمیشە سەر شۆڕو چاو بەرەو ژێرن، ریسوایی دووڕووەکان لەم روەوە کە درۆزنیەکەیان لای پێغەمبەر ﷺ ئاشکرا بووەو ترسی کوشتنو تۆڵە لێ سەندنەوەیان هەیە، ریسوایی جولەکانیش لەوەدایە: کەشاردنەوەی دەقەکەی تەوراتیان لێ ئاشکرا بووە دەربارەی حەددی زینا کەری موحصەن کە لەوێدا رەجم کردنە بەڵام ئەوان کردبوویانە جەلدەو رووڕەش کردن ﴿ولهم في الآخرة عذاب عظيم﴾ لە قیامەتیشا سزای گەورەو ترسناكو بە ئێشیان هەیە، کە ئاگری دۆزەخەو سوتەمەنیەکەی ئادەمیزادو بەردە، ﴿سماعون للكذب أكالون للسحت﴾ دەڵێن: ئەم ئایەتەش هەر دەربارەی جولەکەکان هاتۆتە خوارێ، جا یان بۆ چەسپاندنو دوو بارەبوونەوەی مانای ئایەتی پێشووە، یان وەکوو: دەگێڕنەوە دەڵێن: مالمو دادوەرەکانیان کە یەکێك بهاتایە لایانو داوایەکی بێ بناغەی بێ بەرتیل بیرۆیەندایە داواکەی دەبیسراو

هیچ گویٚ یان لە سکاڵای کابرای داوا لەسەر تۆمار کراو نەدەگرت، هەژارە کانیشیان پارەیان لە دەوڵەمەندەکانیان وەردەگرت: بۆ ئەوەی لەسەر بیرو باوەڕی جوولەکەیی بمێننەوەو لە دەوڵەمەندەکان درۆو دەلەسە ببیسن‌و پڕو پاگەندە بۆ جوولەکایەتی بکەن، ئیتر هەژارەکان ئەو پارە چڵکاو خۆرییان لە دەوڵەمەندەکان وەردەگرت‌و گوێیان بۆ درۆو دەلەسەی دەوڵەمەندەکان رادەگرت‌و بڵاویان دەکردەوە بەهەر حاڵ ئایەتەکە ئەوە جەخت دەکاتەوە کە ﴿سماعون للكــذب﴾ زۆر گویٚ یان بۆ درۆ رادەگرت‌و بڕوایان پیٚ دەکردو بڵاویان دەکردەوە ﴿اكالون للسحت﴾ زۆریان ماڵی حەرام دەخوارد کۆیان لە خواردنی هیچ حەرامێك نەدەکردەوە، بەرتیلیان وەردەگرت، پارەی گەوادی‌و نامووس فرۆشییان وەردەگرت، حەقی ئەسپ پەڕێنی‌و جوانەگا پەڕێنی‌و نێری پەڕێنیان وەردەگرت، بەهای عەرەق‌و گۆشتی مردارەوەبوویان دەخوارد لە هیچ کارێکی حەرام سڵیان نەدەکردەوە!

ئەمجار پەروەردگار پێغەمبەری خۆی سەر پشك دەکا لەوەدا کە حوکم‌و بڕیار بۆ جوولەکەکان دەربکا، یان رویان لیٚ وەرگێڕیٚ‌و دەفەرمویٚ: ﴿فإن جاءوك فاحكم بينهم أو أعرض عنــهم﴾ ئەگەر جوولەکەکان هاتنە لات بۆ حوکم کردن لە ناویاندا، تۆ بۆخۆت سەر پشك بە بڕیاریان بۆ بدەو حوکمیان بۆ دەرکە، یان پشتیان لیٚ هەڵ بکەو وەڵامیان مەدەرەوە، با بچن لای مالم‌و سەرۆکەکانی خۆیان حوکم وەربگرن، شایانی باسە، کە ئەم سەرپشکییە بۆ ئەوانەیە: کە ئەهلی ذیمەنین، ئەهلی ذیمە ئەگەر حوکمیان هێنا بۆ لای موسوڵمانان پێویستە بڕیاری شەرعییان بۆ بدریٚ، چونکە لەگەڵ عەقدی ذیمەکەیان لەگەڵ دا دەبەستریٚ مەرجی عەقدەکە ئەوەیە؛ دەبیٚ لە تاوان‌و سەوداو مامەڵەدا پابەندی حوکمی ئیسلامی بن، جگە لە فرۆشتنی عەرەق وبەراز ئەوەیان لیٚ مەنع ناکریٚ، هەرچەندە لە ئیسلام دا مامەڵەیان یاساغە، هەروەها زیناکەری موحصەن رەجم ناکریٚ، بەلای ئەبوو حەنیفەو مالیکەوە،

چونکەی ئەو کەسەی حوکمی رەجمی بەسەردا دەدرێ دەبێ سێ مەرجی تێدا بێ موسوڵمان بێ، شافیعیو ئەحمەد دەڵێن: رەجم دەکرێن: بەڵگەیان فەرمان کردنی پێغەمبەر ﷺ بەرەجم کردنیی دوو جوولەکە زیناکەرەکەیە وەکوو لەمەوپێش باس کرا.

لێرەدا پرسیارێك دێتە پێشەوە پرسیارەکەش ئەوەیە: لەم ئایەتەدا پەروەردگار پێغەمبەری سەر پشك کرد لەوەدا حوکمو بریارەیان بۆ دەربکا یان نەیکا! کەچی لە ئایەتی (٤٩)ی ئەم سورەتەدا کە لەوەدووا دێ، دەفەرموێ: ﴿ وان احکم بینهم بما انـــزل الله﴾ ئەوەتا: لەسەر پێغەمبەری پێویست کردووە کە حوکمو بریاریان بۆ بدا بەگوێرەی قورئان؟!

لەوەلامدا دا دەڵێین: ئەم ئایەتەی ئێرە کە پێغەمبەر ﷺ تێیدا سەر پشکە، تایبەتە بە ئەوانە کە عەقدو پەیمانی ذیممەیان لەگەڵ بەسترابێ.

زۆربەی زۆری زانایانی موسوڵمان دەڵێن: ئەم ئایەتەی ئێرە بە ئایەتی داهاتو سڕدراوەتەوەو، حوکمەکەی لابراوە، ئیبنو عەبباس وحەسەنی بەصری موجاهیدو عەکرمەش هەروایان فەرموە!

هەندێکی تر دەڵێن: حوکمی ئەم ئایەتە گشتییەو هی ئایەتی داهاتو تایبەتە بە ئەوانە کە سەرانەیان لێ دەسێندرێ!

بەهە ر حاڵ دژایەتی لە نێوان ئەم ئایەتەی ئێرەو ئایەتی (٤٩) دانیە لە هەموو کاتێکیشدا کە حوکمی ئیسلامییان بەسەردا بدرێ بۆ شتێکە کە حوکمو بڕیارەکە لە شەریعەتی خۆیان دا هەبێ وەکوو تۆڵەو حەددی زیناکەرو تۆڵەی دزی، هەروەها بۆ شتێکی کە پەیوەندی بە یاسای گشتییەوە هەبێ وەکوو سزای ئاژاوە گێڕو ئاشوب گێڕ لە وڵاتداو ئەو جۆرە شتانە، نەك بۆ شتێکە کە تایبەتە بە خۆیانەوەو لەناو خۆیان دا بەکاری دێنن! خواردنی گۆشتی بەراز وعەرەق خواردنەوە، بۆ ئەم شتانە رێگەیان پێ دەدرێ ﴿إن تعرض عنهم فلن يَضروك شيئا﴾ ئەی پێغەمبەر! ئەگەر ئەو لایەنەت هەڵبژارد

کە حوکمیان بۆ نەدەی‌و بڕیاریان بۆ دەرنەکەی، ئەوە دڵنیابە کە ناتوانن هیچ زیانێکت پێ بگەیەنن‌و خودا لە پیلان‌و دەست درێژی ئەوان دەتپارێزێ!

﴿وإن حكمت فاحكم بينهم بالقسط﴾ ئەگەر ئەوەت هەڵبژارد کە حوکم‌و بڕیاریان بۆ دەرکەی بڕیاری عادلانەیان بۆ دەرەکە، بە پێی قورئان حوکمیان بکە ﴿إن الله يحب المقسطين﴾ بێگومان خودا دادپەروەرو ڕێڕەوانی شەریعەتی ئیسلامیی خۆش دەوێن ﴿وكيف يحكمونك﴾ ئەوە چۆنە تۆ دەکەن بەدادپەروەرو بڕیار بەدەست لە روداوێك دا وەکووروی داوی دوو زیناکەرە جوولەکەکە ﴿وعندهم التوراة فيها حكم الله﴾ خۆ لای خۆیان تەوراتیان لەبەر دەست دایەو شەریعەت‌و حوکمی خودا دەربارەی ئەو روداوە ئاشکراو نمایانە، ﴿ثم يتولون من بعد ذلك﴾ پاشان پشت هەڵ دەکەن‌و رو لە حوکمی تۆ وەردەگێڕن، لەگەڵ ئەوەش دا کە دەزانن حوکمەکەی تۆش وەکوو بڕیارەکەی تەورات وایە، ﴿وما أولئك بالمؤمنين﴾ ئەوانە هەرگیز موسوڵمان نابن، یان ئەوانە بڕوایان بە تەورات نیە، کە کتێبی خۆیانەو لافی ئەوە لێ دەدەن کە گوایەپابەندینی.

ئایەتەکە شێواز (ئسلوب)ی تەعجوبی تێدایە، لەوەدا: کە تۆ دەکەن بەدادپەروەرو داوات لێ دەکەن: حوکمیان بکەی، وازیان لە حوکمی کتێبی خۆیان هێناوە هاتونە لای تۆ کە بڕوایان پێت نیەو ئایینەکەت بە بەتاڵ دەزانن، کەچی پاش بڕیار دەرکردنەکەت ئەمجار لێت پاشگەز دەبنەوە چونکە حوکمەکەت بە گوێرەی هەواو ئارەزوی ئەوان نیە!!

تەورات نامەی هیدایەت و نوورە، یاسای تۆڵەو سزای تێدایە، پێویست بوو مەسیحیەکانیش پابەندی بن

إِنَّآ أَنزَلۡنَا ٱلتَّوۡرَىٰةَ فِيهَا هُدٗى وَنُورٞۚ يَحۡكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسۡلَمُواْ
لِلَّذِينَ هَادُواْ وَٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلۡأَحۡبَارُ بِمَا ٱسۡتُحۡفِظُواْ مِن كِتَٰبِ ٱللَّهِ
وَكَانُواْ عَلَيۡهِ شُهَدَآءَۚ فَلَا تَخۡشَوُاْ ٱلنَّاسَ وَٱخۡشَوۡنِ وَلَا تَشۡتَرُواْ بِـَٔايَٰتِي
ثَمَنٗا قَلِيلٗاۚ وَمَن لَّمۡ يَحۡكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ
٤٤ وَكَتَبۡنَا عَلَيۡهِمۡ فِيهَآ أَنَّ ٱلنَّفۡسَ بِٱلنَّفۡسِ وَٱلۡعَيۡنَ بِٱلۡعَيۡنِ
وَٱلۡأَنفَ بِٱلۡأَنفِ وَٱلۡأُذُنَ بِٱلۡأُذُنِ وَٱلسِّنَّ بِٱلسِّنِّ وَٱلۡجُرُوحَ قِصَاصٞۚ
فَمَن تَصَدَّقَ بِهِۦ فَهُوَ كَفَّارَةٞ لَّهُۥۚ وَمَن لَّمۡ يَحۡكُم
بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ٤٥ وَقَفَّيۡنَا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم
بِعِيسَى ٱبۡنِ مَرۡيَمَ مُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ مِنَ ٱلتَّوۡرَىٰةِۖ وَءَاتَيۡنَٰهُ
ٱلۡإِنجِيلَ فِيهِ هُدٗى وَنُورٞ وَمُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ مِنَ ٱلتَّوۡرَىٰةِ
وَهُدٗى وَمَوۡعِظَةٗ لِّلۡمُتَّقِينَ ٤٦ وَلۡيَحۡكُمۡ أَهۡلُ ٱلۡإِنجِيلِ بِمَآ أَنزَلَ
ٱللَّهُ فِيهِۚ وَمَن لَّمۡ يَحۡكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡفَٰسِقُونَ ٤٧

ئیمامی موسلیم لە بەڕای کوڕی عازیبەوە دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ پیاوێکی جوولەکەو ژنێکی جوولەکەی لەسەر زیناکردن رەجم کردن، ئەمجار فەرموی: ﴿ومن لم يحكم بما أنزل الله فأولئك هم الكافرون ومن لم يحكم بما أنزل الله فأولئك هم الظالمون ومَن لم يحكم بما أنزل الله فأولئك هم الفاسقون﴾ جا دەفەرموێ: ئەم ئایەتانە هەموویان دەربارەی کافرەکان هاتوونە خوارێ!

پەیوەندی ئەم ئایەتانە لەگەڵ ئایەتەکانی پێشوودا ئەوەیە: پەروەردگار هەڕەشەی لەو جوولەکانە کرد کە رویان لە حوکمی تەورات: کە رەجم کردنی موحصەنە وەرگێڕاوەو داوایان لە پێغەمبەر ﷺ کرد کە حوکمی سووک تریان بۆ دیاری بکا، باسی رێنمویەکانی تەورات دەکا بۆ بەنوئیسرائیل کە چۆن ئەحکامی ئایینی بۆ روون کردوونەوە، لەم ئایەتەشدا ئەو جوولەکانە هۆشیار دەکاتەوە: کە ئینکارییان دەکردوو دەیان گوت: حوکمی رەجم کردنی زیناکەرو تۆڵە سەندنەوە لە بکوژ لە تەورات دانیە، سەرزنشتیان دەکا لەوەدا کە تەوراتیان گۆڕیوەو سەرپێچی فەرمانی زانا ئایینیەکانی پێشوویان و پێغەمبەرانی خۆیان کردووەو دەفەرموێ: ﴿ انا انزلنا التوراة فيها هدى ونور﴾ ئێمە تەوراتمان ناردە خوارێ بۆ سەر موسا رێنموییو شارەزایی کردنی تێدا بوو بۆ نەتەوەی ئیسرائیل، هەموو حوکمو ئەرکو پێویستییەکانی سەر شانیان تێدا روون کراوەتەوە یەکتاپەرستیو ئەرکی پێغەمبەرایەتیو چۆنیەتی رۆژی قیامەتی تێدا شی کراوەتەوە، تەوارتمان بۆ ناردنە خوارێ بۆ ئەوەی وەکوو شەریعەتو قانون ﴿ يحكم بها النبيون الذين اسلموا﴾ بۆ ئەوەی ئەو پێغەمبەرانەی کە گەردن کەچی فەرمانی خوادانو موسوڵمانن حوکمی پێ بکەن، ئەو پێغەمبەرانەی کە بە پاکو خاوێنی ئایینی خودایان بە گەلەکانیان گەیاند، بە دڵسۆزیو لێبڕانەوە تێکۆشان، راستاڵانە خودا پەرستیان کردووە، مەبەست ئەو پێغەمبەرانەیە: کە لە رۆژگاری حەزرەتی موساو دوا ئەو تا

حەزرەتیعیسا رەوانە کراون! سەلامی خودا لە پێغەمبەری خۆمانو لەوانیش بێ.

ئیبنو لئەنباری دەڵێ: رستەی (الذین اسلموا) سیفەتی کاشیفەیە، بۆ بەیانی حاڵە، واتە: بە سروشت هەموو پێغەمبەرێ! موسوڵمانە، نەك صیفەتی ئاسایی، کە بۆ جیا کردنەوەی کەسێکە لە کەسێکی تر، کە لەم شوێنەدا مەفهومە موخالیفەکەی ئاوای لێ دێ کە هەندێ پێغەمبەر موسوڵمان نین، چونکە ناگونجێ پێغەمبەر هەبن موسوڵمان نەبن؛.

ئەمە رەتدانەوەی جولەکەو مەسیحییەکانەو چەسپاندنی ئەوەیە: کە پێغەمبەران سیفەت دارنە کراون بە جولەکەییو نەصرانیەت بەڵکوو سیفەتی موسوڵمانییان پێوە لکێندراوە.

کەوابوو: ئەوە ئاماژەیە بۆ ئەوە کەسیفەتی موسوڵمانیەتی ئەوەندە گەورەو بەرێزە، کراوە بە سیفەتی تایبەتی پێغەمبەران کە رێزدارترین دروستکراوی پەروەردگارن، هەر وەکوو چۆن لە سورەتی (غافر) دا کە باسی هەڵگرانی عەرش دەکا سیفەتی بڕوا بە خودایان پاڵ دەدا بۆ ئەوەی دەری بخا کە سیفەتی بڕوا بەخوا ئەوەندە بەرزو گەورەیە وەسفو سەنای ئەو فریشاتانەشی پێ کراوە کە هەڵگری عەرشی کردگارن!

﴿للذین هادوا﴾ پێغەمبەران حوکم بە تەوارت بکەن بۆ بەرژەوەندی جولەکەکان، تەورات یاساو شەریعەتێکی تایبەتە بە نەتەوەی ئیسرائیلو گشتی نیە بۆ هەموو کەسو گشت کات وشوێنێك، داوودو سولەیمانو عیسا حوکمیان بە تەورات کردووە، (والربانیون والاحبار) هەروەها بۆ ئەوی رەبەنو پیاو چاکەکانیان کە نەوەی هاروونن حوکمی پێ بکەن.. مەبەست بە (الربانیون) زاناو داناکانیانن کە زیرەكو لێزانن لە سیاسەت بەرێوەبردنی کاروباری خەڵکیو پاراستنی بەرژەوەندییەکانیاندا!

مەبەستیش بە (الأحبـــار) زانـاو خواپەرســت‌و راسـتاڵەکانیانن! ئەوانـەی حوکمیان بە تەورات کردووەو بەرێك‌و پێکی پەیڕەوییان کردووە، لەو کاتانەی پێغەمبـەریان نـەبووە بـۆ خۆیـان حوکمیـان بـە تـەورات کـردووە، ئەگـەر پێغەمبەریشیان لـەناودا بوویـێ بە ئـینن‌و رەزای ئـەو حوکمیـان بـە تـەورات کردووە، (بما اُستلحفظوا من کتاب الله) حوکمیان بە تەورات کردووە بـە هـۆی ئەوەوە: کە زانیاری تەوراتیان پێ سپێردراوەو بـە ئـەمین دانـراون لەسـەری‌و داوایان لێ کراوە: پارێزگاری بکەن.. پەروەردگار لەسەر زمانی موسا پـەیمانی لە زاناکانیان وەرگرت کە پارێزگاری کتێبەکەی کە تەوراتە بکەن بـە دوو شێوە؛ لە سینگی خۆیان دا هەڵی بگرن‌و بەزوبان توێژینـەوەی تێدا بکـەن، حوکمـەکانی پـەنا نـەدەن‌و نەیانفـەوتێنن، کەمتەرخـەمی لـە شـەریعەتەکانیدا نەکەن! (وکـانوا علیـه شـهداء) پێشـینە صاڵحـەکانیان پارێزگـاری تـەوراتیان دەکردوو چاودێری ئەوانە بوون کە دەستکاری تەوراتیان دەکردو رەخنەیان لێ دەگرتـن شـایەتیان دەدا کـە حوکمـەکانی حـەق‌و راسـتن، وەکـوو ئـەوەی عەبدوڵلای کوڕی سلام کەشایەدیدا: کە حوکمی رەجـم لـە تـەوارت دا حـەق‌و راستە یان شایەدییان دەدا کە ئـەوە شـەریعەتی پـەروەردگارە، نـەك وەکـوو ئەوەی نەوەکانیان دەیکەن کە بڕێ لە حوکمەکانی دەشێرنەوە بـۆ مەبەسـتی هەواو ئارەزوی خۆیان، یان لە ترسی پیاو ماقوڵو رێزدارەکانیـان بـۆ ئـەوەی حـەددی رەجمیـان بەسـەردا نـەدەن! لـەوەش تاوانـتر شـاردنەوەی بـاس‌و نیشانەی پێغەمبەرە لە گەلەکەیان.

ئەمجار دوا ئەوەی: کە باسی هەڵس‌و کەوتی زانا پێشینە راستاڵەکانیانی کردوو ئافەرینی لێ کردن، هەروەها هەڵوێستی نامەردانەی زانا دواییـنەکانیانی ئاشکرا کرد، روی خیتاب دەکاتـە سـەرانی جوولەکـەو مالمـەکانیان: ئەوانـەی هاوچەرخی هاتنە خوارەوەی قورئـان بـوون‌و کۆیان لـە شـاردنەوەو گۆڕینـی ئەحکامی تەورات نەدەکرد، دفەرموێ: ﴿ولا تخشوا الناس واخشون﴾ واتە: کە

حاڵو روداو ئەوەیێ کە باس کراو ئێوەش ددانی پێدا دەنێن‌و ئینکاری ناکەن، دەی لە گرۆی جووولەکەکان مەترسێن، لەبەر خاتری بنەماڵەو پیاو ماقوڵەکانیان حوکمی تەورات مەشێرنەوە، بۆ مەبەستی تایبەتی خۆتان‌و دەستکەوتی ماددی لەو خەڵکە، گۆڕانکاریی لە دقەکانی‌دا مەکەن؛ تەنیا لە من بترسێن: کە پەروەردگارو بە دیهێنەرتانم، وەفا بەعەهدو بەڵێنی خۆتان بکەن کە بەمنتان داوە، شوێن هەڵس وکەوتی زانا پێشینەکانتان بکەون پارێزگاری تەورات بکەن‌و پابەندی فەرمان‌و جڵەو گیریەکانی بن؛ کە پێتان دەڵێ: شوێن پێغەمبەری ئیسلام بکەون‌و ئیمانی پێ بێنن باش بزانن هەموو سوودو زیانێك بەدەست منە، جڵەوی هەموو ئیشێك بەدەستی قودرەتی منە ﴿ولا تشتروا بآياتي ثمناً قليلاً﴾ واز لە شیکردنەوەو گەیاندن‌و کارپێکردنی تەورات مەهێنن، حوکمەکانی مەشێرنەوەو گۆرانکاری تێدا مەکەن، بۆ بەدەس هێنانی دەسکەوتێکی دنیایی بێ بایەخ وەکوو بەرتیل وپلەو پایەو ئافەرین کردن لێتان، لە پاساوی گۆڕین‌و ژێر لێو خستنی حوکمەکانی تەوراتدا!

﴿ومن لم يحكم بما انزل الله فاولئك هم الكافرون﴾ هەر کەسێك حوکم‌و بڕیار لە شەریعەتی خودا وەرنەگرێ‌و بەپێی کتێبی نێردراو لە خوداوە بۆسەر پێغەمبەر کار نەکا؛ وەکوو ئەوەی جووولەکەکان دەیانکرد لە جیاتی رەجم جەڵدەو رووڕەش کردنیان دانابوو، نیشانەو رەوشتی پێغەمبەر، کە لەتەورات دیاری کرابوون، دەیان شاردەوە، لە بڕێ کوژراودا نیوە خوێنیان وەردەگرت‌و لە بڕێکیشیان دا خوێنی تەواو، بۆ هەندێکیش هەر تۆڵەیان نەدەستاند، ئەوانە هەموویان کافرن، حەق‌و راستی دەشێرنەوە، ستەمکارو مل هوڕن لە سنووری خودا دەرچوون، سووکایەتی بە کتێبی خودا دەکەن.

ئیبنوعەبباس ﷺ دەڵێ مەبەست بە (الکافرون، الظالمون، الفاسقون) خاوەن نامەکانن، ئەمە هەڕەشەیەکی توندوو تیژە بۆ ئەو جووولەکانەی گۆڕانکارییان لە تەورات دا کردووە دەربارەی زیناکەری موحصەن‌و

تۆڵەستاندن لە بکوژی بە ئەنقەست... ئەوانە کافرن نە بڕوایان بە موسا هەیەو نە بە (محمد)و قورئان!!

ئیبنو جەریری طەبەری لە ئەبوو صالحەوە ریوایەت دەکا دەڵێ: ئەو سێ ئایەتەی کە لە سورەتی مائیدە دان بە ﴿ومن لم يحكم بما انزل الله...﴾ دەستت پێ دەکەن دەربارەی موسوڵمانان نین، تایبەتین بە کافرەکانەوە[1] ئیمام فەخری رازی قسەکەی رەت دەداتەوەو دەفرموێ: ئەم قسەیە لاوازە چونکە (ئیعتیبار بە گشتییەتی وشەکەیە نەك بە تایبەتمەندی هۆی نازڵ بوونەکە).

ئەمجار رازی لە عەکرەمەوە رایەك دێنێ دەڵێ: ئایەتی ﴿ومن لم يحكم بما انزل الله..﴾ کەسێك دەگرێتەوە بە دڵ ئینکاری حوکمی خودا بکا، بە زوبانیش دەری ببڕێ، بەڵام کەسێك بەدڵ پێی وابێ کە ئەوە حوکمی خودایەو شەریعەتی ئاسمانیە بە زوبانیش دانی پیابنێ وەلێ بە کردەوە شتێك بکا دژی ئەو بڕوایەی بێ ئەوە ناچێتە چوار چێوەی مانای ئەم ئایەتە ئەمجار رازی دەڵێ ئەمە وەڵامێکی پەسندە.[1]

بە کورتی کەسێك بەر حوکمی ئەم ئایەتە دەکەوێو بەکافر حسیب دەکرێ: کە بەلایەوە رەوا بێ حوکم بە غەیری شەریعەتی خودا بکرێ، بە دڵ ئینکاری حوکمی خودا بکا، بە زوبانیش دژی بدوێ! بەڵام کەسێك بیروباوەڕی وا نەبێ وەلێ حوکمیش بە شەریعەتی خودا نەکا، ئەوە بە هەڵەکارو تاوانبار حسێب دەکرێ، سزا دەدرێ لەسەر ئەوەی کە حوکمی بە شەریعەتی خودا نەکردووە..

ئیمامی ئەحمەدو ئەبو داوود لە ئیبنو عەبباسەوە دەگێڕنەوە کە دوو هۆزی جوولەکە (بەنو نەضیرو بەنو قوریظة) لە پێش هاتنی ئیسلام داشەڕیان

---

[1] تفسير الطبري ٦، ١٦٣

[1] تفسير الرازي ج١٢، ٦.

بوو بوو، بەنونەضیر زالْ بوو بوونو بەنو قورەیظەیان شکاندبوو، دوایـی ڕێك کەتون کە خوێنی کوژراوانی بەنونەضیر دوو چەندانەی خوێنـی بـەنو قوریظـە بێ، کوشتنەوەی بکوژیان لابردوو حوکمی تەوارت: کە کوشتنەوەی بکوژ بـوو لـەغویان کردبـوەوە، بـەم شێوەیە ئـەم ڕێکەوتننامـەیان پـەیڕەو کـرد تـا پێغەمبـەر ﷺ کۆچی کرد بۆ مەدینـە، پـاش ماوەیـەك بـەنو قورەیضـە پیاوێکیان لە بەنو نەظیر کوشت، ئەوانیش داوای خوێنی دوو چەندانەیان کرد، بەنو قورەیظە نەچوونە ژێری، دوایی ڕێك کەوتن کـە بچنـە لای پێغەمبەر ﷺ ئەو حوکمیان بۆ بدا، چەند کەسێکی دووڕوویان ناردە لای پێغەمبـەر ﷺ بۆ ئـەوەی بزانـن چـۆن حوکم دەدا، ئیـتر ئـەم ئایەتـە هاتـە خـوارێ: بـۆ روون کردنەوەی یاسای تۆڵەی بکوژ دەفەرموێ: ﴿وكتبنا عليـهم فيـها﴾ئێمـە بـە پێویستمان داناو لەسەر جوولەکەکانمان چەسپاند لـە تـەوراتدا: کە تۆڵـە یەکسـانییەو لـە تۆڵـەدا کـەس لـە کـەس زیـاتر نیـە ﴿أن النفـس بـالنفس﴾ئادەمیزادی بکوژ لـە تۆڵـەی کـوژراودا دەکوژرێتـەوە ﴿والعـين بالعين﴾کەسێك چاوی کەسێك کوێر بکـا چـاوی کوێـر دەکرێتـەوە ﴿والأنـف بالأنف﴾ کەسێك لووتی کەسێك ببڕێ لووتی دەبڕدرێتەوە، ﴿والأذن بالأذن﴾ ﴿والسن بالسن﴾ددان لە جیاتی ددان دەردەهێندرێ ﴿والجروح قصاص﴾ لـە برینیشـدا تۆڵـە دەسـتێندرێ، هـەوڵ دەدرێ بـە ئـەندازەی ئـەو برینـدار بکرێتەوە!! ئایەتەکە بە روونی ئـەوە دەگەیـەنێ کە تۆڵـە دەستێندرێتەوە لەو شتانەی باسی کردن.

﴿فمن تصدق به فهو كفارة له﴾ ﴿ومن لم يحكم بما أنزل الله فأولئك هـم الظالمون﴾

ئیمامی ئەبوحەنیفە لەم ئایەتە ئەوەی وەرگرتووە: کە لە جیاتی ذیمـی موسـوڵمان دەکوژرێتـەوە، وەلێ جـەماوەری زانایـان دەڵێـن: ناکوژرێتـەوە، چونکـە ئایەتەکە شـەریعەتی ئۆمەتـەکانی پێشـووە، بـەلای شافیعیشـەوە

شەریعەتی پێغەمبەرانی پێشوو نابێتە شەریعەت بۆ ئێمە، هەروەها چونکە ئەحمەدو تیرمیذیو ئیبنوماجە لە عەبدوڵڵای کوڕی عەمر فەرمودەیەکیان ریوایەت کردووە کە پێغەمبەر فەرمویەتی ((لايقتل مسلم بكافر)).

مەبەست لە رستەی (والعين بالعين) وەرگرتنەوەی حەق بە ئەندازەی کردەوەی دەسەتدرێژیکەر بەبێ زیادو کەم، چاوی راست لە جیاتی چاوی راست کوێر دەکرێ: ئەگەر هەبوو بەڵام ئەگەر نەبوو چاوی چەپ لە جیاتی هی راست کوێر ناکرێتەوە هەروا بە پێچەوانەیشەوە.. ئەم تۆڵە ساندنەوە لە کاتێکدا وایە تاوانەکە بە ئەنقەست بێ، ئەگەر بە هەڵە بوو دەبێ خوێن بدرێ لە جیاتی چاوێك نیوە خوێن هەیە، لە جیاتی دوو چاو خوێنی تەواو وەردەگیرێ.

ئەگەر کابرایەکی کوێر چاوێکی ساغی دەرهێنا بەلای ئەبوو حەنیفەو شافیعییەوە تۆڵەی لێ دەسێندرێ؛ ئامآژە بەدەقی قورئان کە دەفەرموێ (والعين بالعين) ئیبنول عەرەبی دەڵێ: کارکردن بەعومومی قورئان باشترە! ئیمامی مالیك دەفەرموێ کابرا سەر پشكە، ئارەزوی لێ بوو تۆڵە (قیصاص)ی لێ دەستێنێ، ئارەزوی لێ بوو خوێنی لێ وەردەگرێ.

ئیمامی ئەحمەد دەڵێ: قیصاصی لێ ناستێندرێ، بەڵکو خوێنی تەواوی لێ وەردەگیرێ، چونکە یەکسانی نیە لەنێوان چاوی دەستدرێژیکەر و دەست بۆ سەر درێژکراودا، هەروەها تۆڵەی لووت و گوێچکەو ددان دەستێندرێ، ئەگەر بە ئەنقەست بێ، وەکو تۆڵەی باقی ئەندامەکانی تر، بەڵام هی زویان زۆربەی زانایان دەڵێن: خوێن دەستێندرێ بە گوێرەی ئەو زیانەی پێی گەیشتووە، خوێنەکە دابەش دەکرێ بەسەر ئەو پیتانەی بە زمان دەگوترێن، چەند پیتی بۆ نەگوتران خوێنەکەیان دەستێندرێ، ئەگەر بە تەواوی لە قسە کەوت خوێنی تەواو وەردەگیرێ. وەلێ برینی تر چەندێك بکرێ بە ئەندازەی برینەکە بستێنێتەوە پەیرەو دەکرێ، ئەگەر نەتوانرا وەکو کوتران و پوانی

گۆشت و شکانی ئێسقانی سینگ، ئەوا ئەندازەیەك پـارە دادەنـرێ دادوەر لـە رێگای لیژنەیەکی پسپۆرەوە پارەکە مەزەندە دەکا.

هەموو ئەم شتانە لە کاتێکدا دەبێ: کە بە ئەنقەست بێ، وەلێ ئەگـەر بـە هەڵە بێ خوێـنی وەردەگـیرێ، جـا یـان خوێـنی تـەواو یـان خوێـنی ئـەندامێك وەردەگیرێ.

ئەمجار پەروەردگار ئامـاژە بـۆ لایـەنی مرۆڤایـەتی دەکـات: کـە ئـەویش لێخۆشبوون و لێبوردنە لە تاوانکار و دەفەرموێ: ﴿فمن تصدق به فهو كفـارة له﴾ کەسێك خۆش بێ لـەو مافـەی بـۆی دەچەسپێ لـە تاوانکـار، ئـەوە ئـەو لێخۆشبوونە دەبێتە کە فارەتی تاوانەکانیو گوناهەکانی پـێ دەسڕدرێتەوە، طەبەرانی لە عوبـادەی کـوڕی صامیتـەوە دەگێڕێتـەوە: دەڵـێ پێغەمبـەر ﷺ دەفەرموێ: ((من تصدق بشئ مـن جسده اعطى بقـدر مـا تصدق)) ئـەم حەدیثە هەر لە عوبادەوە بە لـەفظی تریـش ریوایـەت کـراوە، ئـەوەی گوتـرا: حوکمـی پـەروەردگارە، شـەریعەتی یەزدانـە، ((ومـن لم يحكم بمـا انــزل الله فاؤلئك هم الظالمون)) هەر کەسێك پشت هەڵکا لە شەریعەتی خودا دەربارەی تۆڵەو خوێن وەرگرتنو لێخۆشبوون یاسای خودا پەیڕەونەکا، ئەوەسـتەمکارو مل هوڕو بێ ویژدانن ستەم لە خۆیات غەیری خۆیان دەکـەن، دەست درێـژی دەکەنە سەر سنووری خوداو هیچ شتێك لە شوێنی خۆی دا نامێڵنەوە.

ئەمجار پەروەردگار ئەو روون دەکاتەوە: کە تـەورات شـەریعەتو یاسـای هەموو پێغەمبەرانی نەتەوەی ئیسرائیل بووەو دەفەرموێ: ﴿وقفينــــا علـــى اثارهم بعيسى بن مريم مصدقا لما بـــــين يديـــه مـــن التـــوراة﴾ لـە دوای ئـەو پێغەمبەرانەی نەتەوەی ئیسرائیل، عیسـای کـوڕی (مەریـەم) مـان نـارد، ئـەو پێغەمبەرانەی نەتەوەی ئیسرائیل هەموویان بەپێی تەورات کاریـان کـردووە، عیساش لەسەر رێبازی بووە کەوابێ شەریعەتی عیسا بریتی بووە لە تەورات، تەنانـەت لـە ئینجیلـەکانیان دا هـاتووە کـە عیسـا وتویـەتی: بۆیـە نـەهاتووم

شەریعەتی تەورات بکوژێنمەوە، بەڵکو بۆیە هاتووم تەواوی بکەم ئەوەی خودا ڕێگام بداو بۆم بنێرێ لە حوکمو ئامۆژگاری لێی زیاد بکەم، بەڵام لە دوایی دا نەصرانییەکان وازیان لە کارکردن بە تەورات هێناو شوێن رایەکەی (پۆلس) کەوتن.

﴿واتيناه الانجيل فيه هدى﴾ بەخشیمان بە عیسا ئینجیل: کە هیدایەتو شارەزایی کردنی ئادەمیزادانی تێدایە، لە گومڕاییو بیرو باوەڕی پڕو پووچو رزگاریان دەکا، فێری یەکتاپەرستیو راستاڵیتان دەکا (ونور) ڕووناکییە بۆ ڕێرەوانی خواد پەرستیو ڕیگای گەیەنەریان بۆ حەق نیشان دەدا ﴿ومصدقا لما بين يديه من التوراة﴾ تەصدیق کەرو پشت گیری کارە بۆ ئەو نامە ئاسمانیەی کە لە پێش دا هاتووە کە تەوراتە،

تێبینی ئەوە دەکرێ: کە دووبارە کردنەوەی رستەی ﴿مصدقا لما بين يديه﴾ بۆ گەیاندنی دوو مانای لێك جیاوازە، واتە، مەسیح تەصدیقی تەورات دەکاو ئینجیلیش تەصدیقی تەورات دەکا، (هدى) دووبارە کردنەوەی وشەی (هدى) ئەوە دەگەیەنێ کە مەبەست بە (هدىً) لە یەکەمجاردا روون کردنەوەی ئەحکام وشەریعەتو ئەرکی سەر شانی ئادەمیزادانە مەبەست بە (نوور)یش روون کردنەوەی یەکتاپەرستیو چۆنیەتی پێغەمبەرایەتی و زیندووبوونەوەیە، مەبەست بە (هدىً) لە جاری دووەمدا ئەوەیە: کە ئینجیل شارەزایی کەر و رەهنومایییەکی ئاشکرایە بۆ ناساندنی پێغەمبەرایەتی (محمد) ﷺ و هۆکارێکی سەرەکییە بۆ شارەزایی کردنی خەڵك، بۆ تێگەیشتن و پێ ناساندنی پەیامی ئیسلام، چونکە مژدەی هاتنی پێغەمبەری ئیسلامی تێدایە.

﴿وموعظة للمتقين﴾ پەند و ئامۆژگاریی تێدایە بۆ خۆپارێزان و لە خوا ترسان، چونکە هەر ئەوان سوودی لێ دەبینن، کەسێك خۆ پارێز و لە خوا ترس نەبێ سوود لەنیگای ئاسمانی نابینێ.

﴿وليحكم أهل الإنجيل بما أنزل الله فيـــه﴾ گوتمان با ئەوانەی گرۆهی ئینجیلن و خۆیان بە پەیڕەو کارانی ئینجیل دەزانن با حوکم بەو یاسایانە بکەن کە خودا لە ئینجیلدا ناردونیە خوارێ! مەبەست بە حوکم کردن بە ناوەڕۆکی ئینجل دوای هاتنە خوارەوەی قورئان ئەوەیە: جلەگیریان لیٚ دەکا: کە گۆڕانکاری لە ئینجیلدا نەکەن، وەکو جوولەکە لە تەوراتدا کردیان! ﴿ومن لم يحكم بما أنزل الله فأولئك هم الفاسقون﴾ کەسێك حوکم بەو شەریعەتە نەکا کە خودا ناردویە بۆ سەر پێغەمبەر ﷺ ئەوانە فاسقن و لە ڕێ لادەرن، لە چوار چێوەی ئیسلام دەچنە دەرێ پیٚ شێلی ئەحکامەکانی دەکەن.

دوای باسکردنی تەورات کە بۆ موسا نێردراوە باسکردنی ئینجیل کە بۆ عیسا ڕەوانە کراوە.

وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَـٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَـٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ ۖ فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلْحَقِّ ۚ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَـٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِى مَآ ءَاتَىٰكُمْ ۖ فَٱسْتَبِقُوا۟ ٱلْخَيْرَٰتِ ۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾
وَأَنِ ٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ وَٱحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَنۢ بَعْضِ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَٱعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن

يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ لَفَـٰسِقُونَ ﴿٤٩﴾ أَفَحُكْمَ
ٱلْجَـٰهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ ٱللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

دوای

وەسف کردنیان بەوە کە پەندووب ئامۆژگاریو رەهنومایی کردنیان تێدابووە، یاساو شەریعەتی پەسند کراوی خودا بوون بۆ ئادەمیزادو فەرمانی بە نەتەوەی ئیسرائیل کرد کە پابەندی فەرمانو جڵەو گیرییەکانیان بن، ئەمجار دێتە سەر باسی قورئانی پیرۆز کە بە نیگا ناردوویەتی بۆسەر پێغەمبەری ئیسلامو پلەو پایەی لە بەرامبەر نامە ئاسمانیەکانی پێشوو دیاری کردووە، ئەوەش روون دەکاتەوە: کە حیکمەتی یەزدان وابووە کە شەریعەتو یاسای ژیان بە گوێرەی رۆژگار بنێرێ، لەگەڵ بارو زروفی خەڵکەکەدا گونجاوبێ، دەفەرموێ: ﴿وانزلنا اليك﴾ ناردوومانەتە خوارێ بۆ تۆ ئەی پێغەمبەر! ﴿الكتاب﴾ قورئانی پیرۆز: کە تەواو کەری هەموو کتێبە ئاسمانیەکانە ﴿بالحق﴾ی بەحەقو راستی، هەرچی تێدایە هەقو راستە وشكو گومانی تێدا نیە کە لە خوداوە بۆت نێردراوە ﴿ومصدقا لما بين يديه من الكتاب﴾ تەصدیقو پشتگیری کتێبە ئاسمانییەکانی پێشوو دەکا، وەکوو تەوراتو ئینجیل کە باسی وەسفی قورئانیان لەخۆ گرتوە، مژدەی هاتنی پێغەمبەری ئاخر زەمانو ناونیشانی تێیاندا روون کراوەتەوە، ئەو کتێبانەش لە خوداوە نێردراون!! موساو عیساش دوو پێغەمبەری خودا بوون بۆ سەر گەلەکانیانو چییان گوتوە حەقو راستەو ئەوان بەدەم خوداوە درۆیان هەڵ نەبەستوە بەڵام دوای ئەوان ئێوە باوك باپیرانتان گۆڕانکاریتان تێدا کردوون ئەحکامەکانتان تێك داوە! ﴿ومهيمنا عليه﴾ چاودێرو شایەتە بەسەر باقی کتێبەکانی تردا، شایەتی راستیو چەسپاوی بناغەکەیانە، روون کەرەوەی

حەقیقەتو ناوەڕۆکیانە، شایەدی ئەوەیە چەند گۆڕانکاریو کەمو زیادییان بەسەردا هاتووە.

ئیبنوعەباس دەفەرموێ: (مهیمنا علیه) واتە: ئەمیندارو رازگری کتێبە ئاسمانیە کانی پێشووە، واتە: ئەگەر ئەهلی کیتاب لە کتێبەکانی خۆیانەوە هەواڵێکیان پێ دابن، سەیر بکەن ئەگەر لە قورئان دا هەبوو بڕوا پێ بکەن ئەگینا بە درۆی بزانن. جا ئەگەر ئەمە پلەو پایەی قورئان بێ! کەواتە ﴿فاحکم بینهم بما انزل الله﴾ ئەی (محمد ﷺ) حوکم بکەن ئەتۆو غەیری تۆش، لەنێوان ئەهلی کیتابو هەموو خەڵکی تریشدا بەو حوکمو یاساو شەریعەتەی بۆت رەوانە کراوە، نەك بەو یاساو شەریعەتەی بۆ ئەوان نێردراوە چونکە شەریعەتی تۆ شەریعەتی ئەوانی سڕیوەتەوە، حوکم بکە بەو شەریعەتەی لەم قورئانە پیرۆزەدا هەیە هەروەها بەو شەریعەتو یاسای پێغەمبەرانەی پێشوو: کە هەڵنەوەشێنراونەتەوە، بەڵام ﴿ولا تتبع اهواءهم عما جاءك من الحق﴾ شوێن بیرو رای دەست کردی ئەهلی کیتاب مەکەوە، کەوازیان لە بڕیارە ئاسمانیەکە هێناوە، بە ئارەزوی خۆیان شەریعەتی تریان هەڵبەستوە، لا مەدە لەو شەریعەتە حەقەی خودا بۆی ناردووی، فەرمانی پێ کردووی کە پابەندی بیێ، لا مەدە بۆ هەواو هەوەسی ئەو سەرسەری بازانەی لە نەزانیدا گومڕابوون، حوکمی رەجمو تۆڵە ستاند نەوەی بکوژیان لە تەورات دا گۆڕیوە، موژدەی هاتنی پێغەمبەری ئاخر زەمانو ناونیشانەکانیان شاردۆتەوە!

ئەمجار پەروەردگار ئاخاوتنێکی تر دادەمەزرێنێو دەفەرموێ: ﴿لکل جعلنا منکم شرعة ومنهاجا﴾ بۆ هەموو گەلو نەتەوەیەك لە ئێوە یاساو شەریعەتێکمان بۆ داناوە، لەسەرمان پێویست کردوون پەیڕەوی بکەن، حوکمەکانی جێبەجێ بکەن، بۆ هەر گەلو نەتەوەیەك پرۆگرامو بەرنامەیەکمان بۆ دیاری کردوون، فەرضمان کردووە لەسەریان کە پابەندی بنو لێی لانەدەن، ئەو شەریعەتو یاسایانەش کە بۆیان دانراوە بە گوێرەی

رۆژگارو سروشتی کۆمەڵگای ئادەمیزادی ئەو سەردەمانە بووە، لەگەڵ کۆمەڵگاکاندا شەریعەتەکانیشیان بۆ گۆڕدراوە، هەر چەندە ئەو شەریعەتانە هەموویان لە بنەمای ئایین دا: کە یەکتاپەرستیو خوداپەرستییە هەموویان یەکن و یەك مەبەستن هەروەها لە بنەمای ئەخلاقو رەوشتیش دا یەك سەرچاوەن، کەوابێ جیاوازی شەریعەتەکان لە (فروع) لق وپۆپ دابووە نەك لە بنەماو (اصول)دا.

بە کورتی بۆ هەموو گەلو نەتەوەیەك هی رابردوود هی داهاتو پەیڕەوو پرۆگرامی خۆی بۆ نێردراوە، رێگە نەدراوە هیچ نەتەوەیەك لە شەریعەتی پەسندکراوی خۆی لابدا، ئەو گەلو نەتەوانەی لەسەردەمی حەزرەتی موساوە بەم لاوە تا رۆژگاری حەزرەتی عیسا سەلامی خودایان لێ بێ، شەریعەتەکەیان ئەوە بووە: کە لە تەورات دا بۆیان نێردراوە، لە رۆژگاری حەزرەتی عیساوە بەم لاوە تا هاتنی پێغەمبەری ئیسلام شەریعەتەکەیان ئەوە بوو: کە لە ئینجیلدا بۆیان روون کراوەتەوە، لە ناردنی پێغەمبەری ئیسلامو بەم لاوە هەتا رۆژی قیامەت تاکە شەریعەتی پەسەندو حەقو راست ئەوەیە: کە لە قورئان دایەو بەس! پێویستە هەموو ئادەمیزاد بڕوایان پێ بێ وکاری پێ بکەن! چونکە (محمد) ﷺ دوا پێغەمبەرو فروستادەی خودایە بۆسەر هەموو ئادەمیزاد، پێغەمبەری ئادەمی جندۆکەیە، شەریعەتەکەی تەواوترین شەریعەتو یاسایە، قورئانی بە خەڵات بۆ هاتوی تاکە کتێبو پەڕاوە، کە بەبێ دەست لێدانو گۆڕانکاری تێیدا ماوەتەوەو بە ئێمە گەیشتوە، دەقەکانی هەموویان جێگای متمانەو بڕوان، هیچ شكو گومان لەلەفظو مەعنایدا نیە.

شەریعەت: بریتییە لەو حوکمە عەمەلییانەی کە بە گوێرەی گۆڕانی پێغەمبەران ئەوانیش دەگۆڕێن، شەریعەتی تازە شەریعەتی رابردوو دەسڕێتەوە، بەڵام ئایین بریتییە لەو بنەما سەرەکیو چەسپاوانەی: کە لە

هەموو شوێن‌و زەمانێك دا یەك بابەتە.. گۆڕانی بەسەردانایە لە ئایینی هەموو پێغەمبەرەکاندا چوون یەك‌و یەك تەرزن.

ئەمجار پەروەردگار خیتاب ئاراستەی هەموو گەل‌و نەتەوەکان دەکاو دەفەرموێ: ﴿ولو شاء الله لجعلكم امـة واحـدة﴾ ئەگەر رخودا بیویستایە هەموو ئادەمیزادی دەخستە سەریەك بیرو باوەڕو لە ژێر خێمەی یەك ئایین دا کۆی دەکردنەوەو یەك شەریعەتیان پەیڕەو دەکردو ئەو شەریعەتە بەردەوام دەبوو، هیچی لێ نەدە سڕایەوەو گۆڕانی بەسەردا نەدەهێنا

﴿ولكن ليبلوكم فيما اتـاكم﴾ بەڵام بۆیە ئاوا شەریعەتی جیاوازی بۆ پێغەمبەران داناوەو هەر پێغەمبەرێکی رەوانە کردبێ بە گوێرەی رۆژگار شەریعەتێکی تایبەتی بۆ ناردووە، چونکە هەمیشە کۆمەڵگای ئادەمیزد لە گۆڕان دایە، شەریعەت‌و یاسای ئەم سەردەم بۆ سەردەمێکی تر نەگونجاوە، ئادەمیزاد هەمیشە لە پێشکەوتن وگەشە کردنی عەقڵ‌و هۆشی‌دایە، رۆژ بە رۆژ ئاسۆی بیروبۆچوونی فراوان تر دەبێ، بۆیە کە ئادەمیزاد بە گشتی لێك نزیك بووەوە، کاتی ئەوە هات شەریعەتێکی سەرتاسەری‌و هەتا هەتاییان بێ، پەروەردگار شەریعەتی ئیسلامی بۆ ناردن: کە بۆ هەموو گەل‌و نەتەوەیەك‌و هەموو کات‌و شوێنێك گونجاو و لەبارە.

مەبەست لە ناردنی ئەو شەریعەتە جیاجیانە تاقیکردنەوەی ئادەمیزادە، لە هەموو سەردەمێکدا جۆرە شەریعەتێکی بۆ ناردووە، لەسەردەمی ساوایی‌دا شەریعەتێکی بۆ ناردن کە لایەنی ماددی تێدا باڵا دەست بوو، لەسەردەمی پێگەیشتن‌و تێ گەیشتن دا شەریعەتێکی بۆ ناردوون کەلایەنی گیانی تێدا باڵا دەست بوو، کە بەتەواوی ئادەمیزاد گەیشتە سەردەمی کامڵ بوون‌و خۆناسین‌و ئاستی عەقڵ‌و هۆشی بەرز بووەوە، بەم جۆرە لە بیری گەل‌و نەتەوەدا بە تەواوی ئەم پێگەیشتن‌و خۆناسینە بە تەواوی بە دیار کەوت، لە هەندێ گەل‌و نەتەوەشدا لێی چاوەڕوان دەکرا پێ بگا، شەریعەتی ئیسلامیی

بۆ ناردن: کە هەردوو لایەنی ماددیو گیانی کۆکردنەوە بناغەکانی لەسەر تێفکرینو ورد بوونەوەو لێکۆڵینەوە دامەزراوە، کاروباری دادوەریو رامیاریو کۆمەلایەتیو سەربازی لە روانگەی مەشوورەتو راوێژەوە چارەسەر دەکا، سەربەستیو ئازادی داوە بە ئادەمیزاد، فەرمانی کردووە جگە لە خودا گەردنکەچی کەسی تر نەبن، لایەنی ماددیو لایەنی گیانی لە ژیانی مرۆڤ دا وێکرا بە خێو بکەن، جوولەکایەتی شەریعەتەکەیان لەسەر توندوو تیژیی بنیات نراوە، چونکە ئەو شەریعەتە بۆ نەتەوەیەك هاتووە: کە کۆیلەو چەوساوە بوون، سەربەستیو ئازادییان لە دەست دابوو، کەس مافی لێکۆڵینەوەو رادەربڕینی نەبوو، شەریعەتێکی ماددیو تەن پەروەری بوو! ئەو کەسەی پەیڕەوی بکردایە وەکوو بەخێو کەری منداڵێکی چڵێسو سەرکەش بوو.

شەریعەتی مەسیحیش لەلایەکەوە جوولەکانە بوو، لە لایەکی ترەوە زۆر گرنگی بە لایەنی گیانی دەدا، فەرمانی دەکرد بە پەیڕەوانی کە کاروباری جەستەییو کۆمەلایەتییان بەکار بەدەستانی زاڵ بوو بەسەریاندا بسپێرن، فەرمانیان پێ دەکا کە گەردنکەچی فەرمانڕەوایانیان بن، تەنانەت ئەگەر ئەوپەڕی ستەمکاریو ملهوڕیشیان لەگەڵ دا بەکار بێنن، هەر رازی بنو سەرپێچی نەکەنو لە رویان هەڵنەگەڕێنەوە، هەر خەریکی پەروەردە کردنی گیان بن، عاطیفەو سۆزی خۆیان بەخێو بکەن، کەشەپا زللەیان لە رومەتی راستیدا لە جیاتی تۆڵە ساندنەوە لای چەپی بۆ ئامادە بکا!!.

بەلام شەریعەتی ئیسلام لەسەر بناغەی عەقڵو لێکۆڵینەوەو تێفکرینو توێژینەوە دامەزراوە، بەرژەوەندی جەستەو گیانی بە یەکەوە رەچاو کردووە، شەریعەتێکی میانەڕەوو گونجاوە بۆ هەموو کاتو شوێنێك، ئاوێنەیەکی بالا نومایە بۆ ئەو فەرمودەیەی قورئان کە دەفەرموێ:

﴿وكذلك جعلناكم امة وسطا لتكونوا شهداء على الناس﴾ البقرة ١٤٣، شەریعەتی ئیسلام دانراوە لەسەر بنەمای سەربەخۆییەکی وا کە شیاوی ئادەمیزادی ژیرو تێگەیشتو بێ! هەر بۆیەشە ئەحکامی دونیایی لە قوران دا زۆر کەمن بەلام لە هەمان کاتدا، بۆ بەرێوەبردنی کاروباری دنیایی، داوای لە ئادەمیزاد کردووەو لەسەری پێویستی کردووە: کە توێژینەوەو تێفکرینو ئیجتیهاد بکا، یاسای ژیانیان لە دەقەکانی قورئانو سوننەتی پێغەمبەر دەربێنن، لە ژێر رۆشنایی بناغە سەرەکییەکانی شەریعەتدا یاسای ژیان دابرێژن ﴿فاستبقوا الخيرات﴾ کەوابێ ئەی گرۆی موسولمانان! هەمووتان پێشبڕکێو دەست پێش خەری بکەن، بۆ خوداپەرستیو پابەندبوون بە فەرمانەکانی، بۆ شوێنکەوتنی ئەو شەریعەتەی کە هەموو شەریعەتەکانی پێش خۆی سڕیوەتەوە، شەریعەتێکی بەردەوامو دامەزراوو تەواو، گونجاوو شیاو بۆ هەموو کاتو شوێنێك! بڕوای تەواوو پتەو بە کتێبەکەی کە قورئانی پیرۆزە بکەنو بیکەنە چرای ژیانتان، بۆ ئەوەی چی خێرو بیری دنیاو قیامەت هەیە دەستتان بکەوێ، ، بەخششو رەزامەندی خوا بەدەس بێنن ﴿الى الله مرجعكم جميعا﴾ سەرەنجام گەڕانەوەتان بۆ لای خودایە، هەمووتان رۆژی قیامەت لەبەر قاپی دیوانی ئەودا کۆ دەبنەوە؛ ﴿فينبئكم بما كنت فيه تختلفون﴾ هەواڵتان دەداتێ بەو شتە حەقانەی کە تێیدا کەتونە کێشەوە، پێتان دەفەرموێ: کێ راستی کردووەو کێ خوار رۆیشتوە، هەر کەسە بە گوێرەی کردارو گوفتاری خۆی پاداشو سزای دەدرێتەوە؛ راستگۆیان پاداشی راست گۆییان وەردەگرنەوە، درۆزنو سەرپێچیکارانو لا دەران لە رێگای حەقو راستی ، سزا دەداو تۆڵەیان لێ دەستێنێ!

پەروەردگار جەخت لەسەر فەرمانی پێشوو دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿وان أحكم بينهم بما أنزل الله﴾ لەسەر تۆمان بە پێویست داناوە: کە حوکم بەو قورئانە بکەی کە بۆت نێردراوە، پابەندی فەرمانو جڵەوگیرییەکانی بە

﴿ولا تتبع اهوائهم﴾ شوێن بیروباوەڕی ئارەزو بازیی ئەو جوولەکانە مەکەوە، ﴿واحذرهم﴾ لە فرتو فێڵیان بترسێو ئاگات لە خۆت بێ ﴿ان یفتنوك﴾ نەبادا توشی فیتنەت بکەن، لە ڕێگای حەق لات بدەن ﴿عن بعض ما انزل الله الیك﴾ لەو حوکمانەی خودا بۆی نازڵ کردووی، هەندێ کەس دەڵێن (بعض) بە مانا (کل)ە لە زمانی عەرەبیدا، جاری وا هەیە: (بعض) بەو مانایە دێ واتە: لە هەموو ئەو حوکمانەی کە خودا بۆی ناردووی!! هەندێکیش، دەڵێن: وشەی (بعض) لەسەر مانای خۆیەتی! مەبەست شاردنەوەی حوکمی زیناکەری موحصەنە کە جوولەکەکان دەیانویست لە جیاتی ڕەجم پێغەمبەر بڕیاری جەڵدەو ڕو ڕەش کردنیان بۆ بدا! جا ﴿فان تولوا﴾ ئەگەر پشتیان هەڵکرد لەو قورئانەی تۆ حوکمی پێ دەکەی لە ناویان دا بەراستو دروستیو سەرپێچی شەریعەتی خودایان کرد، ئەوە لەسەر شانت گران نەبێو گوێ مەدەرێو ﴿فاعلم انما یرید الله ان یصیبهم ببعض ذنوبهم﴾ بزانە کە ئەوە لە دەسەڵاتی رخودا دایەو حیکمەتی وایە: کە لەرێگای هیدایەت لایان بدا، بەهۆی ئەو هەموو تاوانانەیان کە لەوە پێش ئەنجامیان داوە، بەرادەیەك کە شیاوی ئەوە بوون؛ خودا ڕێگایان لێ گوم بکاو توشی دەردی سەرێو سزاو تۆڵە ببن، پەروەردگار دەیەوێ کە لە دونیادا پێش قیامەت سزایان بدا بەهۆی بڕێ تاوانیانەوە کە پشت هەڵکردنو ڕوی وەرگێڕانیانە لە حوکمو شەریعەتی خوداو لەو کتێبەی تۆ حوکمی پێ دەکەی، ئەمەش هاتەدیو ئەو سزایەیان چەشت، ئەوە بوو: لە ئاکامی غەدرو پیلانی جوولەکەکان، پێغەمبەر ﷺ بەنو نەضیری لە مەدینە وەردنانو بەنو قوریەظەشی قەڵا چۆ کردنو ئاسەواری بڕینەوە! لەلایەکی تریشەوە لەسەر ئەو حەمکە تاوانە زۆرو زەبەندانە ئەوە لەڕۆژی قیامەتدا سزای بە ئێشی بۆ داناونو بە ئاگری دۆزەخ دەیانسووتێنێ!

﴿وان کثیرا من الناس لفاسقون﴾ بێگومان زۆریەی ئادەمیزادان لادەرو یاخی بوون، سەرپێچی حەقو ڕاستی دەکەن، لەڕێگەی ڕاست لایان داوە، لە

سنووری شەرعو ئایینو عەقلْ دەرچوون! ئەمەش دلْدانەوەی پێغەمبەرە بۆ ئەوەی خەفەتبار نەبێ بەوەی کە ئەو جوولەکەو کافرانە بڕوای پێ ناکەنو بە درۆی دەخەنەوە!

ئەمجار پەروەردگار هەڕەشە لەو جوولەکانە دەکا کە دەیانەوێ جیاوازیی بخەنە نێوان کوژراوی ئەم هۆزو ئەو هـۆزەوەو دەیانـەوێ بـە گوێـرەی یاسـاو پەیمانی سەردەمی پێش ئیسلام خوێنی کوژراو وەربگرن، وێـڕای ئـەوەی کـە خۆیان ئەهلی کیتابن کەچی دەیانەوێ حوکمی جـاهیلی پـەیڕەو بکـەن، بۆیـە پـەروەردگار بـەم شـێوە پرسـیارەی نارەزاییـیە رو دەکاتـە ئـەهلی کیتـابو ئەوانەی وەکوو ئەوانن دەفەرموێ: ﴿افحکم الجاهلية يبغون﴾ ئایا ئەوانە (ئەی موحەمەد)! پشـت لـە حوکمـی تـۆ هەڵدەکـەن کـە حوکمـی قورئانـە، حـەقو راستو دروستە، حوکمو بڕیاری سەردەمی نەزانییان دەوێ کە لەسەر بناغەی نەزانیو ستەمو ئارەزووبازیی دامەزراوە، ئەمەسەرزەنشتو سەر سـوڕمانە لـە حاڵو بۆچوونو هەڵوێستیانو ناڕەزایی دەربڕینە لە هەڵوێسـتی هـەر کەسـێك لە حوکمی خودا دەربچێ، واز لە حوکمی قورئان بێنێو پەنا بباتە بەر حوکمو بۆچوونو بـیرورِا هەوەسـبازان، وەکـوو چـۆن کۆمـەڵگای سـەردەمی نـەزانی حوکمیان بەو جۆرە بڕیارە گومڕاییانە دەکرد: کە بۆ خۆیان بەو نـەزانیو بـێ عەقڵییە دایان نابوون! ﴿ومن احسن من الله حكما لقوم يوقنون﴾ کێ حوکمی لە حوکمی خودا چاکـترو باشـترە؟؟ واتـە: کـەس حوکمـی لـە حوکمـی خـودا جوانتر نیە بۆ کەسانێك هۆشمەندو خاوەن بڕوابن، گەردنکەچی شەریعەتەکەی بن، چونکە حوکمی خودا کامەرانی دونیاو قیامـەتی لـەخۆ گرتـوە، ئەوپـەڕی دادەوەریو پابەند بوون بـە حـەقو راسـتی تێدا بـەدی دەکـرێ! لـە حوکـمو بڕیاری خودادا دەبێ حاکم حەق بێژو راستی خواز بێ، دەبێ حوکـم بەسـەردا دراو رازیو گەردنکەچی حوکمە کە بێ، بڕێك دەڵێن (لام) لە (لقوم) دا بـەمانا (عند)ەیە یان (لام)ی بەیانو روونکردنەوەیە، ئەو کاتـە مانـای ئایەتەکـە بـەم

جۆرەیە: حوکمی پەروەردگار جوانترین حوکمو باشترین بڕیارە لەلای ئەوانەی بیرو باوەڕیان بە ئایینی خودا هەیە.

پوختەی مانای ئایەتەکە ئەوەیە: دەفەرموێ: ئەوەی جێگای سەر سوڕمانو پرسیارە، ئەوەیە: کە ئەو بەد مەزەبو خوا نەناسانە حەزیان لە حوکمو بڕیاری سەردەمی نەزانیو ستەمکارییە، بەسەر حوکمی خودادا هەڵی دەبژێرن کە داد پەروەریو حەق خوازییە، ئاشکراشە حوکمی خودا باشترین حوکمە بۆ کەسانێك خاوەن باوەڕو موسوڵمان بن، چونکە حوکمی خودا بریتییە لە دادپەروەری کەکاروباری خەڵك بە داد پەروەرییەوە رادەوەستێ، حوکمی سەردەمی نەزانیو هەڵقوڵاو لە بیرو بڕوای هەوەسبازان بریتییە، لە پاساو دانی بەهێز بەسەر بێ هێزدا، کە یارمەتی ستەمکاران دەدا بۆ چەوساندنەوەو ریشە کێش کردنی هەژارو لاوازو زەبوونەکان، ئەم جۆرە حوکمەکەش خراپترین حوکمو بڕیارە روخێنەری ئاوەدانیو ژیاری گەلو چەواشە کردنی یاساو نیزامە.

جوولەکەو نەصارا مەکەن بەرپش سپی و گەورەی خۆتان

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ ٱلۡيَهُودَ وَٱلنَّصَٰرَىٰٓ أَوۡلِيَآءَۘ بَعۡضُهُمۡ
أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمۡ فَإِنَّهُۥ مِنۡهُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ
ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥١﴾ فَتَرَى ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٞ يُسَٰرِعُونَ فِيهِمۡ يَقُولُونَ
نَخۡشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٞۚ فَعَسَى ٱللَّهُ أَن يَأۡتِيَ بِٱلۡفَتۡحِ أَوۡ أَمۡرٖ مِّنۡ عِندِهِۦ
فَيُصۡبِحُواْ عَلَىٰ مَآ أَسَرُّواْ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ نَٰدِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوٓاْ أَهَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ أَقۡسَمُواْ بِٱللَّهِ جَهۡدَ أَيۡمَٰنِهِمۡ إِنَّهُمۡ لَمَعَكُمۡۚ
حَبِطَتۡ أَعۡمَٰلُهُمۡ فَأَصۡبَحُواْ خَٰسِرِينَ ﴿٥٣﴾

ئینجا وەکوو لە ژیان نامــەی پێغەرمــەدا نووسراوەو لــە کتێبــە تەفسیرو مێژووەکان دا باس کراوە، کاتێ پێغەمبــەر ﷺ تەشریفی چــووە مەدینــە بــێ بڕواکان سێ جۆر بوون، جۆرێکیان پەیماننامەیان لەگەڵدا مۆرکرد کە نە شــەڕ لەگەڵ پێغەمبەر بکەن نە یارمەتی کەسێك بدەن کە شــەڕی لەگــەڵ دەکا، لــە بەرامبەر ئەوەشدا ئەوانە لەسەر بێ بڕوایی خۆیان بمێننــەوە لــە گیــانو مــاڵی خۆیان دڵنیا بن!!

بەشێکی تریان بێ لایەن مانەوە نە پەیمانی ئاشــتیان لەگــەڵ دا بەســتو نە شەڕیشیان لەگەڵ دا کرد بەڵکوو چاوەڕوان بوون ئاکامی مل ملانێو شــەڕو جەنگەکانی پێغەمبەر لەگەڵ کافرەکــان بــەچی دەکــا، لــە واقیــعو لــە دڵیشــدا دووژمنو دژی پێغەمبەر بوونو بەخوێنی ســەری تینــو بــوون، ئەمانــە دووڕوو

(منافق)ەکان بوون. کۆمەڵێ سێهەمیان بە ئاشکرا دژی وەستانو شەڕیان لەگەڵ دا کرد.

پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ هەرسێ تاقمەکەدا بە گوێرەی فەرمانی خودا لەگەڵیان دا جولایەوە، نامەی ئاشتی لەگەڵ جوولەکەکانی مەدینەدا مۆر کردو ئاشتینامەیان لەگەڵ یەکتری گۆڕییەوە، جوولەکەکان سێ هۆز بوون، لە دەورو بەری شاری مەدینە نیشتەجێ بوون، (بەنو قینوقاع، بەنو نەضیر، بەنو قوریظە) لە دوای جەنگی بەدر بەنو قەینوقاع شەڕیان لەگەڵ پێغەمبەر کرد، بەنونەضیریش شەش مانگ دوای ئەوە پەیمانی خۆیان هەڵوەشاندەوە، کاتێکیش پێغەمبەر ﷺ دەرچو بۆ غەزای خەندەق بەنو قوریظە ئاشتی نامەی خۆیان هەڵوەشاندەوە، ئەم هۆزە لە دوژمنە هەرەسەر سەختەکانی پێغەمبەر بوون، ئەم سێ هۆزە جوولەکانە هەر یەکە لەلای خۆیەوە شەڕیان لەگەڵ پێغەمبەرو هاوەڵانی داکردو پەروەردگار پێغەمبەری زاڵ کرد بەسەریان دا، عەرەبە گاورەکانو ڕۆمەکانیش وەکوو جوولەکە شەڕیان دژی پێغەمبەر بەرپا کرد.

ئەمانە بە تێکڕا هۆی گشتیو سەرەکی ئەوە بوون: کە پەروەردگار جڵەو گیری لە موسوڵمانان بکا کە دۆستایەتی ئەهلی کیتاب نەکەنو نەیان کەنە گەورەو کار بەدەستی خۆیانو جڵەوی کاروباری خۆیان نەدەنە دەست ئەوانو ڕازو نهێنی خۆیان لا نەدرکێننو فەرمووی: ﴿یا ایها الذین امنوا لا تتخذوا الیهود والنصاری اولیاء﴾ ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان بە ئایینی ئیسلام کردووە جوولەکەو مەسیحی مەکەن بە هاوپەیمانو دۆستو پشت پێ بەستوی خۆتان، مەیان کەن بە یارمەتدەرو سوێند خۆری خۆتان بەسەر موسوڵمانان، نهێنی خۆتانیان لا مەدرکێنن لە دۆستایەتی و خۆشەویستیان دڵنیا مەبن! چونکە ئەوانەی دڵسۆزی ئێوە نین، نەچن دەستیان لەگەڵ تێکەڵاو بکەن کەلەکۆمەکیان لەگەڵ بکەن دژی کۆمەڵی موسوڵمانان، ئەوانە دووژمنی

ئێوەن ﴿بعضهم اولیاء بعض﴾ جوولەکەکان هەندێکیان یارمەتدەرو پشتو پەنای یەکترن، مەسیحییەکانیش برێکیان پشتو پەنای یەکترن، هیچیان بۆ موسوڵمانان نابنە یارمەتدەرو پشتو پەنای راستەقینە،، ئەوەبوو: جوولەکەکان بەبێ ئەوەی پێغەمبەر ﷺ شەڕیان لەگەڵ بکا پەیمانەکەی خۆیان هەڵوەشاندەوە هەموویان دژی پێغەمبەرو هاوەڵانی یەکیان گرتوە بوونە دووژمنی بابە کوشتەیان.

ئەمجار هەڕەشەی توند ئاراستەی ئەوانە دەکا: کە دۆستایەتیو هاریکاری ئەو کافرو یاخی بووانە دەکەنو دەفەرموێ: ﴿ومن یتوله منکم فانه منهم﴾ کەسێك یارمەتی یان بداو هاریکاری یان بکا، یان داوای یارمەتییان لێ بکا، ئەوە لە راستیدا لەوانەو لە کۆمەڵی ئەوان حسێب دەکرێ وەکوو ئەوان وایەو لە تاقمی موسوڵمانان نیە ئەمە دەربڕینی ناڕەزامەندییە لە پەروەردگارەوە دژی دووڕووەکان دەری دەبڕێ، ئەو دووڕووانەی کە دۆستایەتی جوولەکەو مەسیحییەکان دەکەن دژی موسوڵمانان. چونکە دۆستایەتیو هاوپەیمانی کردنیان ئەوە دەگەینێ کە بە ئایینەکەیان رازین! ئەمەش ئەو دەگەیەنێ کە دۆستایەتیو هاوپەیمانی لە نێوان موسوڵمانانو تاقمو گرۆی ناموسوڵمانان بۆ بەرژەوەندی کاروباری دوونیایی لە ئایەتەکەدا جڵەوگیریی لێ ناکرێ! هۆی ئەم هەڕەشەیە ئەوە: کەسێك دۆستایەتی ئەوانە بکا لەسەر حیسابی ئایینەکەیو یارمەتی بدا، یان داوای یارمەتییان لێ بکا، ئەوە ستەمکارە ستەمی لەخۆی کردووە، چونکە دۆستایەتی لەگەڵ کەسێك بەستووە کە ناشێ دۆستایەتی لەگەڵ دا بکرێ ﴿ان الله لا یهدي القوم الظالمین﴾ بێ گومان خودا هیدایەتی قەومی ستەمکار نادا بۆ ریگەی خێرو حەقو راستی ئەوەتا ﴿فتری الذین في قلوبهم مرض یسارعون فیهم﴾ واقیعی حاڵو روداو ئەوەیە: کە دبینی ئەوانەی لە دڵیاندا شك و گومان هەیە دووڕوو و مونافیقن وەکو عەبدوڵلای کوڕی ئوبەی پەیوەندی بە جوولەکەکانەوە

دەکەن، پەلەپەلیانە بۆ دۆستایەتی لەگەڵ بەستنو پەیوەندی پێوەکردنیان بە ئاشکراو بەنهێنی، هەر هەڵێکیان بۆ هەڵبکەوێ دەی قۆزنەوە بۆ پتەو کردنی خۆشەویستیو پەیوەندی نێوانیانو چەسپاندنی دۆستایەتی بەردەوامیان دژی موسوڵمانان.

هۆی دۆستایەتی ئەو دووڕووانە بۆ دووژمنانی ئیسلام ئەوەیە: کە بەزوبانی خۆیان دەڵێن ﴿نخشى ان تصيبنا دائرة﴾ دەترسێین: کە موشریکەکان یان جوولەکەکان، لە ئاکام دا سەرکەوتوبن بەسەر موسوڵمانەکاندا، ئەو کاتە گوررێکیش لە ئێمە بدەنو سزامان بدەن، دەترسێین کە بەڵایەکی رۆژگار توشمان ببیو پێویستیمان بە یارمەتی جوولەکەو مەسیحییەکان ببێ.. بۆیە دەمانەوێ دەستێکمان هەبێ لایان، لە کاتی فەرەحی دا دۆستایەتییان بکەین بۆ ئەوەی لە کاتی تەنگانەدا فریامان بکەون؟!

ئەمە دیاردەیەکی هەمیشەییە ئەوەتا: هەموو کاتێکو لە هەموو سەردەمو رۆژگارێك دا دووڕوو بێ ورەو لاوازو زەبوون، دۆستایەتی لەگەڵ سەرانی کوفرو ئیلحاددا دەگرن بۆ ئەوەی لە کاتی تەنگانەدا فریایان بکەون، هەر لەم روانگەوەیە: کە تابووری پێنج لەناو وڵات دا دروست دەبێ، تەنانەت وا دەبێ کابرا کاربەدەستێکی خاوەن پلەو پایەیە لە دەوڵەتێك دا، کەچی لەژێرەوە پەیوەندی نامەشروع لەگەڵ دووژمناندا دەبەستێ بۆ ئەوەی کە لێی قەوما پەنایان بۆ بەرێ.

ئەمجار رەدی موونافیقەکان دەداتەوەو کلکی تەماعو چاوچنۆکیان دەقرتێنێو مژدە دەدا بە موسوڵمانانو دەفەرموێ: ﴿فعسى الله ان يأتي بالفتح﴾ ئومێد وایە خودا سەرکەوتنو زاڵ بوون بێنێ بۆ پەیڕەوکارانی ئایینەکەی، کێشەی نێوان موسوڵمانانو کافران یەك لا بکاتەوە، وەکوو ئەوەی لە رزگار کردنی مەککەو شوێنەکانی تردا رویدا، ﴿أو أمر من عنده﴾ یان کارێك بسازێنێ لەلایەن خۆیەوە دەربارەی کافرەکان، دەستی

ئادەمیزادانی تێدا نەبێ؛ وەکوو ئەوەی ترسی خستە دڵی جوولەکەکانی بەنو نەضیرەوە، یان ئەو هۆکارانەی کە سازاندانی بۆ سەرکەوتنی موسوڵمانان بەسەر کافرەکاندا، ﴿فیصبحوا علی ما اسروا في انفسهم نادمین﴾ ئەو دووڕووانەی کە دۆستایەتی جوولەکەو گاورەکانیان کردووە پەشیمان بینەوە بۆیان دەربکەوێ: کە دۆستایەتیو فسکەفسکیان لەگەڵ جوولەکەو مەسیحییەکان بێ سوودە، بەڵکوو زیانی پێ گەیاندنو پەردەی سەرپۆشیان لەسەر لادا، کلکایەتیو خیانەتیان بۆ موسوڵمانان دەرکەوت: کە لەوە پێش پەردە پۆش کرابوونو لەریزی خودا پەرستان حسێب دەکران!

راڤەکەرانی قورئان دەفەرموون وشەی (عسی) لەسەر مانای خۆی نیە کە واتای بەتەماو ئومێد بوونە، بەڵکوو بۆ وجوبو حەتمییە، چونکە خودا کە ئومێدی شتێکی خستە دڵانەوە دەیکا، کەواتە وەکوو وادەپێدان وایە.

بۆیە ئەوەمان بۆ دەردەکەوێ کە مەبەست بە فەتح رزگارکردنی مەککەو شوێنەکانی ترە کە: موسوڵمانان رزگاریان کردن، هەروەها دەرکردنی جوولەکەیە لە وڵاتی حیجازو خەیبەرو شوێنەکانی تر.

ئیتر ئاکامی فرتو فێڵ وچاوڕاوی دووڕووەکان دەردەکەوێ، خیانەتو درۆکانیان ئاشکرا دەبن ﴿ویقول الذین امنوا﴾ برێ لەموسوڵمانان بە برێکی تریان یان بە جوولەکەکان: لە شێوازی سەرسوڕمان وگاڵتە پێ کردنو پێخۆش بوون پێیان- دەڵێن: ﴿اهؤلاء الذین اقسموا بالله جهد ایمانهم انهم لمعکم﴾ ئا ئەم خوێڕیو هیچو پووچانە بوون، کە سوێندیان بۆ دەخواردنو جەختیان لەسەر سوێندەکانیان دەکردەوەو دەیان گوت: ئێمە لەگەڵتان داینو یارمەتیتان دەدەینو بۆ زاڵبوون بەسەر جوولەکەکان دا هاوکاریتان دەکەین، بەڵام دوایی حەقیقەتو ناوەڕۆکیان دەرکەوات، دژایەتیان بۆ موسوڵمانان ئاشکرا بوو: وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ویحلفون بالله: انهم لمعکم وما هم منکم، ولکنهم قوم یفرقون﴾ التوبة/ ٥٦. ئەوانە

کۆمەڵێکی ترسنۆکن بە رواڵەت موسوڵمانن‌و لە دڵدا کافرن، بۆ خۆ پارێزی‌و سیاسەت لافی موسوڵمانیەتی لێ دەدەن، ئەگینا لە راستی‌دا کافرو بێ بڕوان ﴿حبطت اعمالهم فـــاصبحوا خاســرين﴾ ئەو دووڕووانە مایە پووچن، ئەو کردەوانەی کردوویانن وەکوو نوێژو ڕۆژو حەج‌و جیهاد- کە بەمونافیقی کردوویانن لییان وەرناگیرێ زەرەرمەندی دونیاو قیامەت بوون.

راڤەکەرانی قورئان دەربارەی هۆی هاتنە خوارەوەی ئەم ئایەتە چەند رایەکیان هەیە! ئیمامی سوددی دەفەرموێ: ئەم ئایەتە دەربارەی دوو پیاو هاتۆتە خوارێ: کە لە دوای جەنگی ئوحود یەکیان بە ئەوی تریانی گوت: ئەمن دەچم بۆ لای فلان جوولەکەو خۆ دەخەمە پەنایەوەو دەبمە جوولەکە بۆ ئەوەی ئەگەر بارو دۆخ سوڕا بەڵکوو فریام بکەوێ! ئەوی تریشیان وتی: منیش دەچم بۆ لای فلانە کەسی گاورو پەنای بۆ دەبەم‌و دەبمە نەصرانی! ئیتر ئەم ئایەتە هاتە خوارێ کە دەفەرمووێ:

عیکریمە دەفەرموێ: ئەو ئایەتە دەربارەی ئەبوولوبابەی کوڕی عەبدوول مونذیر هاتۆتە خوارێ: ئەوە بوو پێغەمبەر ﷺ ناردی بۆلای بەنو قوریظە کەچوو بۆ لایان لێیان پرسی:پێغەمبەر چیمان لەگەڵ دەکا؟ ئەویش دەستی بۆ قورتومەی خۆی برد واتە: وتی سەرتان دەبڕێ.

برێکیش دەڵێن: دەربارەی عەبدوڵلای کوڕی ئوبەی، ناودار بە ئیبنو ئەبی سەلوول، هاتۆتە خوارێ!

باسی هەڵگەڕاوەو پاشگەزبوومکان و دووژمنایەتیان بۆ موسوڵمانان

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَن يَرۡتَدَّ مِنكُمۡ عَن دِينِهِۦ فَسَوۡفَ يَأۡتِي ٱللَّهُ بِقَوۡمٖ
يُحِبُّهُمۡ وَيُحِبُّونَهُۥٓ أَذِلَّةٍ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ يُجَٰهِدُونَ
فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوۡمَةَ لَآئِمٖۚ ذَٰلِكَ فَضۡلُ ٱللَّهِ يُؤۡتِيهِ مَن
يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ
ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُمۡ رَٰكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَن
يَتَوَلَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ فَإِنَّ حِزۡبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلۡغَٰلِبُونَ ﴿٥٦﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار جڵەو گیری لە موسوڵمانان کرد: کە دۆستایەتی کافرەکان بکەن‌و پێی ڕاگەیاندن کە ئەوەی پەنایان بۆ ببا‌و دۆستایەتییان بکا هەڵگەڕاوەیە لە ئایین‌و بە کافر حسێب دەکرێ! ئەوەشی ڕاگەیاند کە پەروەردگار بێ ئاتاجە لە هەڵگەڕاوەکان‌و ئەوانەی خۆش دەوێن: کە ئیمانیان ساغ‌و پتەوەو خۆشەویستی خودا بەسەر هەموو شتێکدا هەڵدەبژێرن‌و حەق‌و عەداڵەتکاری بەڕێوە دەبن، چیی خودا پێی خۆش بێ خۆشیان دەوێ‌و بەلایانەوە پەسندە.. حەقیقەتێکی ڕاگەیاندو هەواڵێکی نهێنی پشتگیری لێ دەکا: کە ڕۆژگاری داهاتو دەری دەخا؛ حەقیقەتەکەش ئەوەیە کە ئایینی خودا بە موسوڵمانانی ڕاستاڵ‌و خۆبەختکەر سەردەکەوێ‌و ئەوانەی خودایان خۆش دەوێ هەر شتێك خوا پەسند بێ، ئەوان خۆشیان دەوێ ئەوەتا بەم خیتابە دەست پێ دەکاو دەفەرموێ

﴿یا أیها الذین آمنوا من یرتد منکم عن دینه﴾ ئەم ئایەتەو دوو ئایەتەکانی دوایــی دەربــارەی پەشــیمان بوونــەوەی هــۆزە عەرەبــەکان لــە ئیســـلام لەسەردەمی پێغەمبەردا هاتوونە خوارێ؟

ئـەو هۆزانـەی لەسـەردەمی پیغەمبـەردا لـە ئیسـلام هەڵگەڕانـەوە سـێ هۆزن:

أ- بەنو مودلەج کە سەرۆکەکەیان ئەسوەدی عەنەسی بوو، کاهین بوو لە وڵاتـی یەمـەن، پێغەمبەرایـەتی خـۆی راگـەیاندو کارمــەندانی پێغەمبــەری لێ وەردەنان، دوایی بەدەستی فەیروزی دەیلەمی کوژرا.

ب- بـەنو حەنیفـە: هـۆزی موسـەیلەمەی درۆزن کـە لـە وڵاتـی یەمامــەدا پێغەمبەرایەتی خۆی راگەیاندوو نامـەی بـۆ پێغەمبـەر ﷺ نـارد، لـە نامەکـەدا ئەوەی نووسیبوو: کە هاوبەشی پێغەمبەرو شـەریکیەتی! نووسـیبووی زەوی دوو بەشـە، بەشـێکی هـی پێغەمبـەرەو بەشـەکەی تـری هـی موســـەیلەمەیە، پێغەمبـەر ﷺ ئـەم نامەیـەی بـۆ نووسـی ((مـن محمـد رسـول الله الی مسـیلمة الکذاب والسلام علی من اتبع الهدی اما بعد فـان الارض یورثـها مـن یشـاء مـن عباده والعاقبة للمتقین))

لە دوای لە دونیا دەرچوونی پێغەمبەر ﷺ حەزرەتی ئەبوو بەکر لەشکری ناردە سەریو وەحشی - کە کاتی خۆی ئیمـامی حـەمزەی شـەهید کردبـوو، دوایی موسوڵمان بوو بوو- لەو شەڕەدا موسەیلەمەی کوشت، دوایی وەحشی لەناو خەڵکدا دەیگوت؛ لەسەردەمی نەزانیو کافریم دا باشترین کەسم کوشت، لەسەردەمی موسوڵمانیشم دا خراپترین کەسم کوشت.

ج- بـەنو ئەسـەد بـە سـەرکردایەتی طولەیحـەی کـوڕی خوەیلیـد: کـە لەســەردەمی پێغەمبــەردا هەڵگەڕایــەوە دوایــی ئــەبوو بــەکر لەســەردەمی فەرمانڕەوایی خۆی دا شەڕی لەگەڵ دا کردو هەڵات بۆ وڵاتی شامو موسوڵمان بووەوەو تۆبەیەکی راستاڵانەی کرد..

لە سەردەمی ئەبوو بەکردا حەوت هۆز لە ئیسلام هەڵگەڕانەوە

١- هۆزی غەتەفان بە سەرۆکایەتی قوڕڕەی کوڕی سەلەمەی قوشەیری.

٢- هۆزی فەزارە کەس‌و کاری عویەینەی کوڕی حیصن.

٣- هۆزی بەنو سەلیم کەس‌و کاری فوجائەی کوڕی عەبدیالیل.

٤- هۆزی بەنو یەربووع، کەس و کاری مالیکی کوڕی نویرە.

٥- بڕێك لەهۆزی تەمیم بە سەرۆکایەتی سەجاعی کچی مونذیر کە ژنی موسەیلەمەی درۆزن بوو (کوڵەوەنانی دەکرد).

٦- هۆزی کیندە کەس‌و کاری ئەشعەسی کوڕی قەیس.

٧- هۆزی بەنوبەکری کوڕی وائیل (ئەلحوطەم)ی کوڕی قەیس.

لەسەردەمی عومەری کوڕی خەتاب دا خێڵی غەسان کەس‌و کاری جبیلەی کوڕی ئەلئەیهەم لە ئیسلام هەڵگەڕایەوەو بوو بە مەسیحی، چونکە لەکاتێك دا کە طەوافی کەعبەی دەکرد کابرایەکی فەزارەیی پێی لە لکە ئیزارەکەی نا، جبیلەش مستە کۆڵەیەکی لە دەمی‌دا، لووتی شکاند کابرای فەزارەیی لای ئیمامی عومەر شکاتی لێ کرد، حەزرەتی عومەر فەرمووی: یا دەبێ کابرای فەزارەیی عەفوت بکا، یان دەبێ تۆڵەت لێ بکرێتەوە، جیبیللە بەم حوکمە فسقەڵ بوو، وتی: چۆن تۆڵە لەمن دەستێنی من پاشایەکم ئەو کابرایەکی بازاڕییە؟ ئیمامی عومەر فەرمووی: ئیسلام یەکسانی خستۆتە نێوانتانەوە دوایی داوای مۆڵەتی کرد تا ڕۆژی دوایی‌و ئیتر هەڵات بۆ شام! سەرجەمی ئەوانەی لە ئایین هەڵگەڕانەوە، یازدە خێڵ بوون ئەمجار پەروەردگار ئاکام‌و چارەنووسی هەردوو بەرە؛ بەرەی هەڵگەڕاوان‌و بەرەی خودا پەرستان دیاری دەکاو دەفەرمووێ: ﴿یایها الذین امنوا﴾ ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان هێناوەوە خودا پەرستن! ﴿من یرتد منکم عن دینه﴾ هەر کەسێ لە ئێوە لە ئایینی خۆی پەشیمان ببێتەوە لە ئایینی حەق‌و ڕاست هەڵگەڕێتەوە بۆ ئایینی بەتاڵ‌و بێ بناغە، ئەوە باش بزانن خودا زیانی پێ

ناگاو دەستەونەژنۆ دا نانیشێ ﴿فسوف يأتي الله بقوم﴾ پەروەردگار کۆمەڵێك دێنێتە شوێنیان و جێگیریان دەکا: کە ئەم رەوشتانەیان تێدا بەدی دەکرێن ﴿يحبهم ويحبونه أذلة على المؤمنين أعزة على الكافرين﴾

١- خودا خۆشی دەوێن، پاداشی باشیان دەداتێ مەدح و ثەنایان دەکا، لێیان رازییە.

٢- ئەوانیش خودایان خۆش دەوێ، پابەندی فەرمان و جڵە گیرییەکانن و طاعەتی دەکەن هەوڵ دەدەن رەزامەندی ئەو بەدەست بێنن، لەهەر شتێك خودا پێ‌ناخۆش بێ دوورە پەرێز دەوەستن.

٣- سۆزو رەحمیان بۆ موسوڵمانان هەیە، یارمەتیان دەدەن بە هانایانەوە دێن.

٤- توندو تیژو بەتەوژمن بەرامبەر کافرەکان، لە ئاستیاندا، خۆ سەر بەرزو باڵا دەست دەزانن، وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ ﴿**أشداء على الكفار رحماء بينهم**﴾ الفتح/٢٩.

٥- رەوشتی پێنجەمیان ﴿يجاهدون في سبيل الله﴾ لە رێگەی خوادا جیهاد دەکەن و تێ دەکۆشن لە پێناو بەرزکردنەوەی وشەی (لا الـه الا الله) هەوڵ و تەقلاّ دەدەن! هەوڵ دەدەن حەق و عەداڵەت بەر قەرار بێ، یەکتاپەرستی بچەسپێ، خودا لە خۆیان رازی دەکەن بەرگری لەگەڵ و نیشتمان و خوێن ناموس دەکەن!

٦- رەوشتی شەشەمیان ﴿ولا يخافون لومة لائم﴾ لە پێناوی رەزای خوادا لەسەر زەنشت و لۆمەی کەس ناترسن، چونکە دڵ قایم و ورە بەرزو چاونەترس و خاوەنی بیرو باوەڕی پۆڵایین، هەمیشە هەوڵی چەسپاندنی حەق و هەڵکەندنی بەتاڵن بە پێچەوانەی دووڕووەکان: کە لە سەرزەنشتی جولەکە هاوسوێنخۆرەکانیان دەترسن ﴿ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء﴾ ئەو رەوشتە بەرزو نایابانەی باس کران؛ بەخشش و فەضلی خودایە دەیبەخشێ بەو

کەسانەی بیەوێ ئەو بەهرەو رێزو فەضلەیان بداتێ ﴿والله واسع علیم﴾ خودا خێرو بەرەکەتی زۆرو فراوانە، دەزانێ کێ شیاوی ئەو رێز بەهرەمەندییەیە.

ئەمجار دوای ئەوەی پەروەردگار جڵەوگیری کرد لە دۆستایەتیو پشت بەستن بە کافرەکان، فەرمانی پێ کردن بە دۆستایەتیو پشت بەستن بە خوداو فەرمویێ: ﴿إنما ولیکم الله ورسوله والذین آمنوا﴾ جولەکەو گاور دۆستی ئێوەنین، بەڵکوو دۆستی راستەقینەی ئێوە تەنیا خوداو پێغەمبەرو ئەو گرۆهانەن کە بەراستی بڕوایان هێناوە بە ئایینی ئیسلام ﴿الذین یقیمون الصلاة﴾ ئەوانەی نوێژەکانیان بە باشی بەجێ دێنن ﴿ویؤتون الزکاة﴾ زەکاتی ماڵو سامانی خۆیان بە تەواویو رێكو پێکی دەردەکەن، بە دڵێکی فراوانو روخۆشییەوە دیدەن بەوانەی کە شیاوی زەکات پێدانن.

﴿وهم راکعون﴾ هەموو کاتێ گەردەنکەچی فەرمانی خودانو ئامادەی جێبەجێ کردنی هەموو تەکلیفێکی شەرعین.

ئاشکراشە ﴿ومن یتول الله ورسوله والذین آمنوا﴾ کەسێك خوداو پێغەمبەر بکا بە دۆستو پەنای خۆیو پشتیان پێ ببەستێو یارمەتی ئایینی خودا بداو موسوڵمانان بکا بە دۆستو ئاشنای خۆی، ئەوە سەرکەوتوو بە مراز گەیشتوە، چونکە ئەو کاتە دەبێتە حزبی خودا دڵنیاش بن: کە ﴿فإن حزب الله هم الغالبون﴾ بەراستی هەر لایەنگرو گرۆی پابەند بە ئایینی خودا سەرکەوتوو رزگار بوو باڵا دەستن.

دۆستایەتی کافرەکان مەکەن (باسی جڵەوگیری کردن لە دۆستایەتی کاران

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ دِينَكُمۡ هُزُوٗا وَلَعِبٗا
مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ مِن قَبۡلِكُمۡ وَٱلۡكُفَّارَ أَوۡلِيَآءَۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ
إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ ﴿٥٧﴾ وَإِذَا نَادَيۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ ٱتَّخَذُوهَا هُزُوٗا وَلَعِبٗاۚ
ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ قَوۡمٞ لَّا يَعۡقِلُونَ ﴿٥٨﴾ قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ هَلۡ تَنقِمُونَ مِنَّآ
إِلَّآ أَنۡ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡنَا وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبۡلُ وَأَنَّ
أَكۡثَرَكُمۡ فَٰسِقُونَ ﴿٥٩﴾ قُلۡ هَلۡ أُنَبِّئُكُم بِشَرّٖ مِّن ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِندَ ٱللَّهِۚ
مَن لَّعَنَهُ ٱللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيۡهِ وَجَعَلَ مِنۡهُمُ ٱلۡقِرَدَةَ وَٱلۡخَنَازِيرَ وَعَبَدَ
ٱلطَّٰغُوتَۚ أُوْلَٰٓئِكَ شَرّٞ مَّكَانٗا وَأَضَلُّ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٦٠﴾
وَإِذَا جَآءُوكُمۡ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا وَقَد دَّخَلُواْ بِٱلۡكُفۡرِ وَهُمۡ قَدۡ خَرَجُواْ بِهِۦۚ
وَٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِمَا كَانُواْ يَكۡتُمُونَ ﴿٦١﴾ وَتَرَىٰ كَثِيرٗا مِّنۡهُمۡ يُسَٰرِعُونَ
فِي ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِ وَأَكۡلِهِمُ ٱلسُّحۡتَۚ لَبِئۡسَ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿٦٢﴾
لَوۡلَا يَنۡهَىٰهُمُ ٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلۡأَحۡبَارُ عَن قَوۡلِهِمُ ٱلۡإِثۡمَ وَأَكۡلِهِمُ ٱلسُّحۡتَۚ
لَبِئۡسَ مَا كَانُواْ يَصۡنَعُونَ ﴿٦٣﴾

لە ئایەتەکانی پێشوودا پەروەردگار نەهی کرد لەوەی: کە موسوڵمانان جوولەکەو مەسیحییەکان بکەن بە پشتو پەنا بۆ خۆیان چونکە ئەوان هەندێکیان پشتو پەنای یەکترن‌و هەموویان تێکڕا دژی موسوڵمانانن.. لێرەشدا نەهییەکە جارێکی تر دووبارە دەکاتەوەو جڵەوگیری لەوە دەکا: کە نابێ بە هیچ شێوەیەك بێ بڕوایان بکەن بە دۆستو پەناگای خۆیان؛ چونکە بێ بڕوایان بە گشتی ئەزیەتی موسوڵمانان دەدەن ویەرنگاری ئایینەکەیان دەکەن‌و دەفەرموێ:﴿ يا أيها الذين آمنوا لا تتخذوا الذين اتخذوا دينكم هزوا ولعبا من الذين أوتوا الكتاب من قبلكم والكفار أولياء﴾ ئەی گرۆهی خواناسان! نەچن خوا نەناسان لە جوولەکەو مەسیحی‌و هاوبەش پەیدا کەران‌و دووڕووەکان بکەن بە دۆستی خۆتان! هانا مەبەنە بەر ئەوانەی گاڵتەو قەشمەری بە ئایینەکەتان دەکەن‌و شەریعەتو یاسای ئایینەکەتانیان پێ گاڵتەو گەمەیە، بە هیچ جۆرێك ئەوانە مەکەنە سوێند خوارو یارمەتدەری خۆتان! چونکە کەسێك گاڵتەو گەمە بەشتێك بکا دیارە دژیەتی‌و بڕوای پێ نیەو دووژمنی پەیڕەو کارانیەتی، تەنانەت ئەگەر بەرواڵەت خۆشەویستیشیان نیشاندا ئێوە پێیان باوەڕ مەکەن‌و مەیانکەن بە دۆستو سوێند خواری خۆتان!

بێ گومان ئیسلام لەگەڵ ئەهلی کیتابدا شێوە هەڵس‌و کەوتێکی بەکارهێناوە جیاوازە لە هەڵس‌و کەوت کردنی لەگەڵ کافرەکانی عەرەبدا، ئەوەتا: خواردنی خۆراکی ئەهلی کیتابی بە حەڵاڵ داناوە بۆ موسوڵمانان‌و مارەکردنی ئافرەتیانی بۆ حەڵاڵ کردوون‌و ناوی ئەهلی کیتابی لێ ناون، عەرەبە بێ بڕواکان بە (کوففار) یان بە (موشریك) ناودەبا، چونکە ئەمان لەبەر بت پەرستییان لە شیرك‌و کوفردا ڕۆچوون‌و کافریەتی تێیاندا رەگی دا کوتاوە، بەڵام ئەهلی کیتاب کافریەتەکەیان ئەصڵ نیەو بەسەریان دا هاتووە!

﴿واتقوا الله إن كنتـــم مؤمنـــين﴾ ئـەی كۆمـەڵی موسـوڵمانان! خۆتـان بپارێزن لە سزای خودا، دۆستایەتی ئەوانە مەكەن كە بیروباوەڕتانیـان بـەلاوە گاڵتەو گەمەیە، مەیانكەن بە پەناگاو پشتیوانی خۆتان، ئەگەر ئێوە بەراستی بیروباوەڕ دامەزراوو رێزی بڕیارەكانی ئیسلام دەگرن‌و پابـەندی سنوورەكانی یەزدانن‌و ئیمانتان پتەوە بەو ئایینەی كە ئەوان گاڵتـەی پـێ دەكـەن! پشـت بەو كۆمەڵە لە خۆدا یاخی بووە مەبەستن!!

هەروەها ﴿وإذا ناديتم إلى الصلاة اتخذوها هزوا ولعبا﴾ هەر كاتێ بـانگبێژ بانگی موسوڵمانانی كرد بۆ نوێژ ئـەو كەسـانەی دۆسـتایەتیتانیان لێ قەدەغـە كـراوە كـە ئـەهلی كیتـابو كافرەكـانی عـەرەبن گاڵتـە بـە بانگدەرەكـەو بانگەكە دەكەن ﴿ذلك بأنهم قوم لا يعقلون﴾ ئەو گاڵتـە كردنـەیان بـە ئـایین‌و بانگەوازی بۆ كردنـی بـە هـۆی ئەوەوەیـە: كـە مانـای ئـایین‌و خـودا پەرسـتی نـازانن، بـێ عـەقڵو هۆشـن، لـە شـەریعەتو یاسـای خـودا تـێ ناگـەن، ئەمـە رەوشـتو پیشـەی شـوێنكەتوانی شـەیتانە، كـە گوێیـان لـە بـانگ دەبـێ رو وەردەگێڕن هەتا گوێیان لێ نەبێ!

ئەمجارە ئەی (محمد!) بكەوە گفـتو گـۆو موناقەشـەیان لەگـەڵ دا بكـە ﴿قل يا أهل الكتاب هل تنقمون منا إلا أن آمنا بـالله﴾ بـە ئەوانـەی گاڵتـە بـە ئایینەكەتان دەكەن بڵێ: ئایا ئێوە ئەوە لە ئێمە دەكەن بە عەیبو لەكە؟ كە بڕوای راستو پتەومان بە خودا هێنـاوە؟! رەخنـەی ئـەوەمان لێ دەگرن كـە بڕوامان بە خوداو پێغەمبەرانی هەیە؟! ﴿وما أنزل إلينـا﴾ هـەروەها ئـەوەمان لێ دەكەن بە لەكە كە ئیمانمان بەو قورئانە هەیـە، كـە نـێردراوە بـۆ سـەرمان ﴿وما أنزل من قبل﴾ هەروەها ئەو نامە ئاسمانییانەش كە لەوەپێش نـێردراون بۆ سەر گەلەكانی تر، دەی ئەم بیرو باوەڕەمان نابێتە عەیبەو شایانی رەخنە گرتن نیە ﴿وأن أكثركم فاسقون﴾ واتـە: رەخنـە گرتنتـان لێمـان لەبـەر بـڕوا راستی ئێمەو ئیمان هێنانمانەو لەبـەر ئەوەشـە كـە ئێـوە زۆربـەتان لـە ئـایین

دوورن‌و حەقیقەتی ئایین ئاگادار نین، ئەو ئایینەی هەشتانە بریتییە لە روالەتکاری‌و دەمارگیری‌و داب‌و نەریتی بۆش‌و بێ بایەخ!! ئەمجار پەروەردگار وەلامی گالتە پێ کردنەکەیانی دایەوەو فەرمووی: ﴿قل هل أنبئكم بشر من ذلك﴾ پێیان بلێ: ئایا پێتان بلێم: ئەی گالتەکەران‌و فیتنە جۆیان: کە دەلێن: پێمان وانیە ئایین لە ئایینی ئێوە خراپتر هەبێ! پێتان بلێم چ کارێك لەوە خراپترە؟ هەوالتان بدەمێ کێ خراپترە لە خاوەنی ئەو ئایینەی کە ئێوە رقتان لێیەو گالتەی پێ دەکەن؟ ﴿مثوبة عند الله﴾ لە بارەی تۆلەو سزای خراپەوە لای خودا ﴿من لعنه الله وغضب عليه﴾ ئەوە خراپەی ئەو کەسەیە کە خودا نەفرینی لێ کردووەو لە رەحمەتی خۆی دووری خستبوونەوەو رق‌و خەشمی لێیانە، ﴿وجعل منهم القردة والخنازير﴾ گێڕای لەو نامەردانە چەند مەیمون‌و بەرازێك چەندێکیانی لێ کۆڕین، لە روخساری ئادەمیزادییەوە کردنی بە مەیمون‌و بەراز ﴿وعبد الطاغوت﴾ هەندێکیانی لێ کردن بە گوێرەکە پەرست وشەیتانپەرست‌و بتپەرست‌و ملهوڕ پەرست هتد ﴿أولئك شر مكانا وأضل عن سواء السبيل﴾ ئەوانەی کە ئەو رەوشتە ناشرینانەیان هەیەو ئەوە هەلوێست‌و بیرو باوەڕیانە، ئەوانە جێگایان خراپەو ئاکامیان شەڕەو رێگایان لێ کوم بووەو گومڕا وسەرگەردانن[1].

ئەمجار پەروەردگار حال‌و چۆنیەتی دووڕووەکان دیاریی دەکاو دەفەرموێ: ﴿وإذا جاءوكم قالوا آمنا﴾ ئەو دووڕووە جوولەکانە کە دێن بۆ لای ئێوە بە روالەت‌و بۆ سیاسەت دەلێن: بڕوامان بە پێغەمبەرو بەو قورئانەش هەیە کە بۆی نێردراوە پابەندی فەرمان‌و جلەو گیرییەکانی ئەو شەریعەتەین! لە کاتێکا ئەوان ﴿وقد دخلوا بالكفر وهم قد خرجوا به﴾ بە

---

[1] شایانی باسە وشەی (شر، اضل) کەماناکەیان زێدەو پاساودانی تێدایە لێرەدا، لەسەر مانای خۆیان کە بابی (افعل التفضيل)ە نەهاتون بەلکو وەکو دەلێن: بۆ موشاکە لەو موزجارات لە بڕوای ئەوان دا بە شێوەی (افعل التفضيل) هێندراون وەکو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ ﴿اصحاب الجنة يومئذ خير مستقرا واحسن مقيلا﴾ الفرقان/٢٤.

کافری هاتوون بۆ لای ئێوەو هەر بە بیرو باوەڕی کافریەتییەوە چوونە دەرەوە، نەصیحەتو ئامۆژگاری ئێوە بۆیان تێفکرین وسەیر کردنیان لە هەڵس‌و کەوتی‌ئێوە هیچ کاری تیٚ نەکردوون، بیرو باوەڕی کوفرو خیانەتیان نەگۆڕاوە، وا ئاوێتەی کوفرو گومڕایی بوون ئەو کاتەی هاتوونە لای تۆو ئەو کاتەی چوونە دەرەوە بیرو باوەڕیان تۆزقاڵێك نەگۆڕاوە، لە کوفرو گومڕایی خۆیان نەهاتوونە خوارێ، ئەمە رەوشتێکی سەرەکی دووڕووەکانە: بە رواڵەت خۆ بە موسوڵمان‌و خواناس دەخەنە پێش چاوی موسوڵمانان‌و دڵیشیان بە کوفر داپۆشراوە ، پیشەیان فرت‌و فێڵ‌و تەلەکەبازییە، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**واذا لقوا الذين آمنوا قالوا: آمنّا، واذا خلا بعضهم الى بعض قالوا، اتحدثونهم بما فتح الله عليكم؟**﴾ البقرة/ ٧٦ ئەوانە سەرسەری ئەبلەو نەزان‌و کەودەنن، چونکە ناتوانن نهێنی دڵیان لە خودا بشارنەوە ﴿والله أعلم بما كانوا يكتمون﴾ خودا لە خۆیان زاناترە بەنهێنی ناو دڵیان، زاناو خەبەردارە بەوەی لە دڵیان دا حەشاریان داوە، جا با ئەوان بە رواڵەت بە پێچەوانەی راستییەوە خۆ دەرخەن‌و چاوبەست لە خەڵك بکەن، دڵنیابن خودا زانایە بە هەموو نهێنیەك‌و (ئاگای لەمارو مێرو هەیە) لە خۆیان باشتر ئادەمیزادەکان دەناسیٚ، لەسەر کردە وەکانیان بە تەواوی پاداش‌و سزایان دەداتەرەوە.

ئەمجار باسی ئیشی خراپتریان دەکاو دەفەرموێ ﴿وترى كثيرا منهم﴾ ئەتۆ دەبینی ئەی (محمد!) یان ئەی بیسەر! زۆربەی زۆری ئەو جوولەکەو دووڕووانەی: کە گاڵتە بە ئایینەکەی تۆ دەکەن‌و قەشمەری یان بە بانگ‌و بانگەوازیی ئیسلام دیٚ ﴿يسارعون في الإثم والعدوان﴾ پەلە دەکەن لە ئەنجامدانی ئەو تاوانەی کە تێیاندا نوغرۆ بوون، هەمیشە بە کردەوەو بە گوتە خەریکی ئەنجامدانی ستەم کردن‌و سنوور بەزاندن‌و زیانگەیاندن بە مەردووم وریێبازی ئیسلامن، دەست درێژی دەکەن بۆسەر خەڵك، ئازاری هەزاران

دەدەن، دژی ئاینی خوداو پەیرەو کارانی دەدوێن ﴿وأكلهم السحت﴾ هەروەرها پەلە دەکەن بۆ خواردنی شتی حەرامو نامەردانە، کۆ لە هیچ شتێکی حەرام -کردەوەبێ یان گوتە- ناکەنەوە، هەر شتێك زیانی دین و دونیای تێدا بێ ئەوان ئەنجامی دەدەن، تا بینە قاقایان لە تاوان دا نوعرۆبوون، هەر کارێکی حەرامیان بۆ هەڵ بکەوێ خێرا دەیقۆزنەوەو بەبست بەسەریەوە ناچن و بە قوتاری نادەن ﴿لبئس ما كانوا يعملون﴾ بەراستی خراپ کردەوەیەکە، ئەو ئیشەی: کە ئەوان دەیکەن! هەر شتێك رەوشت تێك بداو ژیان تاڵ بکاو کۆمەڵگا بشێوێنێ ئەوان تێیدا دەست رەنگینن، هاوار بۆ کۆمەڵگایەك کە نمونەی ئەوانەی تێدا باڵا دەستو کاربەدەستە، بەدبەخت ئەو گەل و نەتەوەیە: کە ئەو جۆرە کەسانەی تێدا هەن و کەس نیە بەرگرییان بکاو جڵەو گیرییان لێ بکا، ئامۆژگارییان بکا، بۆچی زاناو رۆشنبیرو پیاو ماقوڵ و مەلاکانیان لێیان ناکەونە خۆو بەر پەرچییان نادەنەوە؟ بۆچی فەرمان بە چاکەو جڵەو گیری لە خراپە وەکوو پێویست ئەنجام نادەن؟؟ بۆ ئەوەی گرۆوتاقمی شەرخوازو روخێنەری ئاوا پەیدا نەبن ﴿لولا ينهاهم الربانيون والأحبار﴾ بۆچی رەبەن و پیاو چاکو مەلاکانیان نەهییان لێ ناکەن و ئەو خراپەکارییەیان لێ قبووڵ دەکەن؟ بۆچی زاناو رۆشنبیرەکانیان جڵەوگیری یان لێ ناکەن ﴿عن قولهم الإثم﴾ لەوتەی درۆو بوختان و گاڵتەکردن بە ئاینی ئیسلام ئاوا جڵەوی خراپەکارییان بۆ شل دەکەن؟ ﴿وأكلهم السحت﴾ بۆ رێگەیان دەدەن ئاوا حەرام خۆری وبەرتیل کاری لەناویان دا بڵاوببێتەوە؟ بۆچی نارەزایی خۆیان بەرامبەر ئەو کردەوە ناشرینانەیان دەرنابڕن؟ بۆچی فەرمان بە چاکەو جڵەوگیری لە خراپە یان پاشگوێ خستوە؟ ﴿لبئس ما كانوا يصنعون﴾ بەراستی کارێکی خراپە ئەوەی کە ئەو بەناو زاناو پیاو چاکو رۆشنبیرانەیان دەیکەن! هەڵوێستێکی نا مەسئولانەیان هەیە کە ئەوەندە بە کارامەیی و لێزانی و ساختەچییەتی خۆیان لە کاری پیرۆزی فەرمان بە چاکەو

نەهی لە خراپی درێوەتەوە! ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: لە قورئان دا لەم ئایەتەی هەڕەش ئامێز تر تێدا نیە، کە ئاوا سەرزەنشتی زانایان بکا؛ ئەمە لۆمەیەکی توندوو تیژە بۆ عولەماو ئامۆژگاری کەران کاتێك کەمتەرخەمی بکەن لە بانگەوازیو ئامۆژگاری کردنەکەیان دا، واز لە جڵەوگیری کردن بێنن لەو خراپەو خراپە کارییانەی کە کۆمەڵگا دەشێوێنن، تاكو کۆمەڵ تێك دەدەن!! ئەرکی سەر شانی زاناو رۆشنبیرانو کار بەدەستو لێپرسراوانە کە لەم سەر کۆنە کردنەکەی: کە ئاراستەی زاناو مالمەکانی جوولەکە کراوە کەلك وەربگرنو بزانن: ئەمە ئامۆژگاریو هەڕەشەشە بۆ هەموان، نەك هەر بەتەنیا بۆ ئەوا نو بەس.

ناشیرینترین قسەو بووختانی جوولەکەو، دووژمنایەتی ناوخۆیان، پاداشی ئیمانو باوەڕیان

وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ يَدُ ٱللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا۟ بِمَا قَالُوا۟ بَلْ يَدَاهُ
مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَآءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ
مِن رَّبِّكَ طُغْيَٰنًا وَكُفْرًا وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ ٱلْعَدَٰوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ إِلَىٰ يَوْمِ
ٱلْقِيَٰمَةِ كُلَّمَآ أَوْقَدُوا۟ نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا ٱللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ
فَسَادًا وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ ءَامَنُوا۟
وَٱتَّقَوْا۟ لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَأَدْخَلْنَٰهُمْ جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٦٥﴾
وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا۟ ٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِم مِّن رَّبِّهِمْ
لَأَكَلُوا۟ مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِم مِّنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ

مِّنْهُمْ سَآءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾

پاش ئەوەی یەزدان بڕێ هەڵوێستو کرداری جوولەکەکانی باس کرد، وەکوو پەلەکردن لە ئەنجامدانی کاری خراپو خواردنی ماڵی حەرام، ئەمجار باسی ناشرین ترین رەوشت وهەڵوێستیان دەکا ئەویش ئەوەیە کە جورئەت دەکەن سیفەتی بەخیلی وەپاڵ خودا بدەن! کە هیچ هۆشمەندێك قسەی وا نابەجا ناکاو زاتی ناهێنێ بووختانی ئاوا بکا.

طەبەرانیو ئیبنو ئیسحاق لە ئیبنو عەبباسەوە دەگێڕنەوە دەفەرموێ: پیاوێك لە جوولەکە ناوی نەبباشی کوڕی قەیس بوو وتی خودا بەخیلەو بەخشندە نیە[1]! ئیتر پەروەردگار ئەم ئایەتەی ناردە خوارێ: کە دەفەرموێ: ﴿وقالت اليهود يد الله مغلولة﴾ جوولەکەکان دەڵێن: خودا دەستی وا لەکۆت کەلەپچەدایە، بەهۆی ئەوە توشی دەست قوچاویو چروکی بووە! کاتێك بەهۆی بڕوا نەکردنیان بە پەیامی پێغەمبەر ﷺ توشی دەست کورتیو کێشەی سامانی بوون هەندێکیان (ئەم شەکرەیان شکاند) نەك هەموویان بەڵام وتەکە وەپاڵ هەموو گەلەکە دراوە، چونکە نەتەوە هاریکاری وتەکافولی ئیجتیماعی هەیە لە ناویان داو ئەم جۆرە قسانە سەرچاوە لە بیروباوەڕی گشتی ناویان هەڵ دەگرێ، بۆیە ئەگەر یەکێکیان کردەوەیەکی کرد پاڵ هەموو نەتەوەکە دەدرێ! ﴿غلت أيديهم ولعنوا بما قالوا﴾ دەستی خۆیان کەلەپچەکرێو خێر لە دەستیان نەبێتەوە، خۆیان رژدو چروکن بەهۆی ئەو قسەنابەجییەیان: مێژووش دەری خست کە تا ئێستا هیچ نەتەوەیەك نەبووە بە ئەندازەی جوولەکە بەخیلو چروك بن. یان دەگونجێ وشەی (غل) لەسەرمانای خۆی بێ، ماناکەی ئەوەبێ کە دووعایان لێ بکا بڵێ: هەمیشە

---

[1] ئەبو شەیخ ئیبنو حەییان لە رێگەیەکی ترەوە لە ئیبنو عەبباسەوە دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: ئەم ئایەتە دەربارەی (فەنحاص)ی سەرەك خێڵی بەنو قەینوقاع هاتۆتە خوارێ عەکرەمەش هەروا دەڵێ:

دەست بە کۆتو زنجیر بن، لە دونیادا ژێر دەستەو دیلو چەوساوە بن، لە قیامەتیشا لە دۆزەخ دا کۆتو زنجیری ئاگرو ئاسنیان لە دەست بکرێ.

ئەمجار پەروەردگار بیرو بۆچوونەکەیان رەت دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿بل يداه مبسوطتان﴾ بەڵکوو یەزدان دەستی بەخششی هەمیشە کراوەو بەخشایندەیە، دەرگای خەزێنەی رەحمەتی فراوانو کراوەیە ﴿ينفق كيف يشاء﴾ دەبەخشێ چۆنی بوێ، گەنجینەی هەموو شتێك لای خۆیەتی، هەموو نیعمەتێك دروستکراوی ئەوەو لە ئەوەوەیەو بەس، تاكو تەنیاو بێ هاوتایە، رزقو رۆزی گیانلەبەران هەمووی بەدەست ئەوە، وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿واتاكم من كل ماسألتموه وان تعدوا نعمة الله لا تحصوها ان الانسان لظلوم كفار﴾ ابراهيم/ ٣٤.

ئەمجار کاریگەریی قورئان لەسەریان دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿وليزيدن كثيرا منهم ما أنزل إليك من ربك طغيانا وكفرا﴾ دڵنیابەو بزانە: ئەو قورئانەی بۆ تۆ نێردراوە، ئەو نیعمەتو فەضلەی بەتۆ بەخشراوە، گومڕایی‌و کوفر بۆ ئەوان زیاد دەکا؛ لە کاتێك دا موسوڵمانان بڕوایان پێی پتەو دەبێو کرداری باشی پێی زیاد دەکەن، زانستی بە سوودی لێ وەردەگرن، کافرو جوولەکەکان حەسوودانی خۆتو گەلەکەت، گومڕایی‌و کوفری پێ زیاد دەکەنو پتر سەر لێشێواوو یاخی دەبن، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿قل هو للذين آمنوا هدى وشفاء والذين لا يؤمنون في اذانهم وقر وهو عليهم عمى، اولئك ينادون من مكان بعيد﴾ فصلت/٤٤، یان دەفەرموێ: ﴿وننزل من القران ما هو شفاء ورحمة للمؤمنين، ولا يزيد الظالمين الا خسارا﴾ الاسراء/٨٢ لە کاتێکا قورئان رەحمەتو شیفای دڵی موسوڵمانانە دەبێتە مایەی گومڕایی‌و نەگبەتی بۆ کافرەکان.. سزاو تۆڵەی خودا لە پاساوی ئەو هەموو تاوانو قسە ناشرینانەیاندا زۆرو هەمە جۆرن بە گوێرەی کردەوەکانیان سزایان دەداو تۆڵەیان لێ دەستێنێ لە دونیاو قیامەت دا ﴿وألقينا بينهم

العداوة والبغضاء إلى يوم القيامة﴾ خستوومانەتە نێوان کۆمەڵانی جوولەکەو گاورانەوە دووژمنایەتی‌و دژایەتی کردنی یەکتری، هەر کۆمەڵێکیان دژی کۆمەڵەکەی تریانە، هەرگیز دانویان پێکەوە ناکوڵێ‌و پەیوەندی دۆستایەتی یان لەنێوان دانیە، وەکوو دەفەرموێ: ﴿**تحسبهم جميعا وقلوبهم شتى**﴾ الحشر/١٤.

مێژووی کۆن‌و نوێیش ئەو راستییەی چەسپاندووەو گەلێ بەڵگەو روداوی شەڕە چینایەتی‌و شەڕە ئایینی‌و شەڕە داگیرکەرە کانیانی لە دوو توێی خۆی گرتوەو گەواهی ناکۆکی‌و پچڕپچڕی ناو کۆمەڵانی مەسیحی‌و جوولەکە دەدەن، بەوەش هەڵمەخەڵەتێ: کە ئێستا لەسەر داگیر کردنی خاکی فەلەستین یەکیان گرتوە، ئەوە شتێکی کاتییەو بەر قەرار نابێ! ﴿کلما أوقدوا نارا للحرب أطفأها الله﴾ هەر کاتێ بیانەوێ فرت‌و فێڵ لە پێغەمبەرو موسوڵمانان بکەن، فیتنە بەرپا بکەن‌و شەڕ هەڵگیرسێنن، دووژمنایەتی بخەنە نێوان گەل‌و نەتەوەکانی ترەوە، ئاگری شەڕ خۆش بکەن، لەدەرەوەو ناوەوە خودا ریسوایان دەکاو فرت فێڵەکانیان بۆ خۆیان دەگەڕێنێتەوە، جا یان هەوڵ‌و تەقەلاکانیان بێ سوود دەبن، یاخود موسوڵمانانیان بەسەردا زاڵ دەکا! لە پەڕاوەکانی مێژووی ئیسلام‌و لە کتێبەکانی سیرەدا زۆر لەو باسانە هەیە کە جوولەکەکان موشریکەکانیان هەڵ دەنان بۆ ئەوەی هێرش بکەنە سەر پێغەمبەرو هاوەڵانی؛ هەیان بوو رۆمەکانی هەڵ دەنان بۆ ئەوەی پەلاماری موسوڵمانەکان بدەن، هەیان بوو پەنای دەدا بە دووژمنانی موسوڵمانەکان‌و دیحەواندنەوەو یارمەتی دەدان وەکوو کەعبی کوڕی ئەشرەف!! هۆی سەرەکی ئەم دژایەتییە حەسوودی‌و دەمارگیری بوو هەروەها زاناو رەبەنەکانیان ترسی ئەوەیان هەبوو: کە بەهۆی بڵاوبوونەوەو سەقام گیر بوونی ئایینی ئیسلام وسەرکەوتنی؛ ئەو ئیمتیازاتە ئایینی‌و عیلمییانەی پێوەی ناسرابوون لە وڵاتی حیجازدا لە کیسیان بچێ! کەوابوو:

دووژمنایەتییان بۆ موسوڵمانان دووژمنایەتییەکی سیاسیو رەگەزایەتی بوو، دژایەتییەکی هەڵقوڵاو لە ئایینەوە نەبوو، بۆیە لە دوایی دا لە وڵاتی شامو ئەندەلوسدا جوولەکەکان پەیوەندییەکی باشیان لەگەڵ موسوڵمانەکاندا پەیدا کرد، دوای ئەوەی کە دادپەروەرییان لێ بینینو ئەو ستەمو ئازارەی لە رۆمەکانەوە پێیان دەگەیی موسوڵما نەکان لایان بردوو مرۆڤانە لەگەڵیاندا جوولانەوە: هەروەها دووژمنایەتی نەصرانیەکا ن بۆ موسوڵمانەکان لە چەرخی یەکەمی ئیسلامیدا رامیاری بوو نەك ئایینی، ئەم دژایەتییە لە نێوان موسوڵمانانو رۆمە داگیرکەرەکانی وڵاتی شامو میصردا توندتربوو، مەسیحییە دانیشتوەکانی ئەم ناوچانە مەیلیان زیاتر بەلای موسڵمانەکانەوە هەبوو، بە تایبەتی کە زۆر زەبرو زەنگیان لە رۆمەکانەوە پێ گەییشتبوو، گەلێك ستەمیان لێ کردبوونو بتمانەشیان بەدادپەروەری موسوڵمانەکان پەیدا کردبوو، ئەمەش دیاردەیەکی روونی ناو ئادەمیزادە، هەمیشە وچاویان لە بەرژەوەندی خۆیانەو لە روانگەی ئەو بەرژەوەندییانەوە پەیوەندیەکانیان جۆش دەدەن! کەوابێ پێویستە ئەو دژایەتییە نەکەین بە صیفەتێکی زاتی بۆ خۆیان، یان بۆ ئایینەکەیان، با خوێنەر چاوەڕوانی بکا کە پاش چەند ئایەتێکی تر پەروەردگار بۆخۆی شایەدی ئەوە دەدا کە مەسیحییەکان نزیکترین گەلو نەتەوەن لە بارەی خۆشەویستیو دۆستایەتی کردنی موسوڵمانانەوە، ئەمەش ئەوە دەچەسپێنێ کە دژایەتیییەکە دژایەتییەکی رامیاریو سیاسییەو هەڵقوڵاوی ئایین نیە.

﴿ویسعون في الأرض فسادا﴾ واتە: ئەو جوولەکانە کە دژایەتی پێغەمبەرو هاوەڵانی دەکەن، ئاگری شەڕو فیتنەیی هەڵ دەگیرسێن، وەنەبێ مەبستیان راست کردنەوەی ئەخلاقو رەوشت بێ، یان بۆ بەرژەوەندی وڵاتو ئاوەدان کردنەوە بێ، بەڵکوو مەبەستیان دژایەتیکردن بڵاوکردنەوەی فەسادو بەدرەوشتییە، دەیانەوێ موسوڵمانان یەك نەگرنو لە نەزانییەوە نەگوێزنەوە

بۆ ژێر ڕۆشنایی عیلم‌و زانست لە بت پەرستییەوە نەبنە یەکتاپەرست هەوڵ دەدەن فێڵ‌و تەلەکە لە موسوڵمانان بکەن، گومان بخەنە بیرو باوەڕیانەوە، حەسوودییان پێ دەبردن، حەزیان لێ بوو ئیمتیازات‌و بەرژەندییەکانیان بەردەوام بێ ﴿والله لا يحب المفسدين﴾ پەروەدگار هەرگیز فەسادکارانی خۆش ناوێن، کردەوەکانیان باش ناکاو هەوڵ‌و کۆششەکانیان سەرکەوتو ناکا، چونکە ئەوان دژایەتی حیکمەتی خودا دەکەن کە دەیەوێ ئادەمیزادان ڕێك‌و پێك بن، وڵات ئاوەدان بکەنەوە، بۆیە پەروەردگار هەمووو پیلان‌و فرت‌و فێڵێکی ئەو ناحەز بە ئیسلامانەی پووچ کردەوە، موسوڵمانەکان کە یەکیان گرت‌و بەهۆی ئیسلامەوە حاڵیان باش بوو، حاڵی کەسانی دیکەشیان باش کرد، لە هەر وڵات‌و هەرێمێك کە ئەوان تێیدا باڵا دەست بوون، زەوییا ئاوەدان کردەوە، بەڵام فەرمانڕەواکانی گەلانی تر وێرانکەرو ستەمکار بوون؛ بەڵێ ئیسلام فەرمان بە پەیرەوەکارانی دەکا راستاڵ‌و ڕێکخەر بن بە باشترین شێوە، ئەمەش ڕەوشتێکە خودا خۆشی دەوێ جا کە موسوڵمانان بەم ئەرکە پیرۆزەیان هەستان‌و پەیڕەوی ئایینی ئیسلامیان کرد، خوداش یارمەتی‌دان‌و بەسەر هەموو دووژمنانیاندا سەری خستن!

هەروەها تەورات‌و ئینجیلیش بۆ هیدایەتدانی ئادەمیزاد هاتون، بۆ راستاڵ کردن‌و ڕێکخستنی ئادەمیزاد نێردراون، پەیڕەوکارانیان بۆیە لەو ڕۆژگارانەدا بوون بە موفسید، چونکە وازیان لە شوێنکەوتنیان هێنا، وەکوو چۆن لەم ڕۆژگارانە دا موسوڵمانان وازیان لە شوێن کەوتنی قورئان هێناوەو رویان وەرگێڕا لەو ئامۆژگارییەی ئاراستەی ئادەمیزادانی دەکا، ئیتر تەختی بەختیان وەر گەڕاو دووژمن بەسەریاندا زاڵ بوو، بوونە ژێر دەستەی بێگانەو وڵاتیان داگیر کرا! بەڵام وێرای ئەو خراپەکارییانەیان پەروەردگار دەرگای تۆبەو گەڕانەوەی لێ دانەخستبوون، بەڵکوو بەخۆیان دا بچنەوە، واز لە تاوانکاریی بهێنن، وەکوو دەفەرموێ: ﴿ولو أن أهل الكتاب آمنوا واتقوا﴾

ئەگەر ئەهلی کیتاب بڕوای ڕێکو پێکیان بە خوداو بە پێغەمبەر بکردایەو پابەندی فەرمانو جڵەو گیرییەکانی قورئان بوونایە، خۆیان بپارستایە لەو تاوانانەی کە ئاوێتەی بوو بوون وازیان لێ بهێنانایە ﴿لكفرنا عنهم سيئاتهم﴾ تاوانەکانیانمان ڕەش دەرکردەوە لە تۆڵەی ئەو گوناهانەی ئەنجامیان داون خۆش دەبووین ﴿ولادخلناهم جنات النعيم﴾ دەمانخستنە ناو بەهەشتی ڕازاوەو خۆشەوە! بۆ خۆیان تێیدا خۆشییان بچێشتایە! ناخۆشیمان لەسەر لا دەبردنو خۆشیو کامەرانیمان دەدانێ! خۆ ﴿ولو أنهم أقاموا التوراة والإنجيل﴾ ئەگەر ئەهلی کیتاب گۆڕانکارییان لە تەوراتو ئینجیل دانەکردایەو چۆن لە خوداوە بۆیان هاتون ئاوا بیان پاراستنایەو کاریان پێ بکردنایەو پابەندی فەرمانو جڵەو گیری یەکانیان بوونایە کە هەندێ لە دەقەکانیان جەخت کردنە لەسەر یەکتا پەرستی ومـوژە دانە بەهاتنی پێغەمبەری ئاخر زەمان ﴿وما أنزل إليهم من ربهم﴾ هەروەها بڕوایان بە قورئان بێنایەو کاریان پێ بکردبایەو شوێن ڕێبازی پێغەمبەر بکەوتنایە ﴿لأكلوا من فوقهم ومن تحت أرجلهم﴾ پەروەردگار ڕزقو ڕۆزیی بۆ گوشاد دەکردنو لە ئاسمانەوە بارانو بەرەکەتی بۆ دەباراندنو زەویش خێرو خێراتی بۆ فەراهەم دەهێنان، بە تێرو تەسەلی لەبەرو بوومی جۆراو جۆرەیان دەخوارد، لە هەموو لایەکەوە ڕزقو ڕۆزییان بەسەردا دەباری! وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ **ولو أن اهل القرى امنوا واتقوا لفتحنا عليهم بركات من السماء والارض** ﴾ الاعراف/٩٦ ئیبنو عەباس دەفەرموێ: ﴿لاكلوا من فوقهم﴾ یانی ئاسمان بارانی تەواوو لە کاتی خۆیدا بۆ دەباراندن ﴿ومن تحت ارجلهم﴾ یانی زەوی بەرەکەتی خۆی بۆ دەردەخستن.

جا وەنەبێ ئەهلی کیتاب هەموویان یەک هەڵوێستو یەک بیروباوەڕیان هەبێ، بەڵکوو لە کردەو باوەڕدا جیاوازییان لە نێوان دا هەیە؛ ﴿منهم أمة مقتصدة﴾ تاقمێکیان هەیە میانە ڕەوو ڕاستاڵو خودا پەرستن، وەکوو

عەبدوللای کوڕی سەلامو هاوەڵانی لە جوولەکە، یان وەکوو نەجاشی وهاوەڵانی لە مەسیحییەکان ﴿وكثير منهم فاسقون﴾ زۆربەی زۆریشان لە سنووری ئایین دەرچوونو هەڵوێستو کردەوەو گوفتاریان نامەردانەو فیتنە ئامێزو گومڕاییە.

زۆر ئایەتی تر هەن ئەوە دەچەسپێنن کە برێ لە ئەهلی کیتاب میانە رەو راستاڵنو وەکوو دەفەرموێ: ﴿ومن قوم موسى امة يهدون بالحق وبه يعدلون﴾ الاعراف ١٥٩ یان دەربارەی شوێنکەتوانی عیسا دەفەرموێ: ﴿فاتينا الذين امنوا منهم اجرهم وكثير منهم فاسقون﴾ الحديد ٢٧.

بەراستی ئەو جوولەکانە گەلێکی سەیرو سەمەرە بوون، کردەوەی خراپ نیە نەیانکردبێ، زیانیان بە هەموو کەس گەیاندووە بەڵکوو پێغەمبەرانیش لە دەستیان رزگاریان نەبووە، چەند پێغەمبەریان بە شێوەی دڕندەیی شەهید کردووە، تەنانەت لە خوداش رازی نەبوون! چەند صیفەتی ناشرینو نەگونجاو یان وەپاڵ داوە!

فەرمانی پەروەردگار بە پێغەمبەر بە گەیاندنی پەیامەکەیو بانگەوازی کردن خاوەن نامەکان بۆ ئیمان هێنان بە پێغەمبەر

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغۡ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ وَإِن لَّمۡ تَفۡعَلۡ فَمَا بَلَّغۡتَ
رِسَالَتَهُۥۚ وَٱللَّهُ يَعۡصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ٦٧
قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لَسۡتُمۡ عَلَىٰ شَيۡءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُواْ ٱلتَّوۡرَىٰةَ وَٱلۡإِنجِيلَ وَمَآ
أُنزِلَ إِلَيۡكُم مِّن رَّبِّكُمۡۗ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرٗا مِّنۡهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ
طُغۡيَٰنٗا وَكُفۡرٗاۖ فَلَا تَأۡسَ عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ ٦٨

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱلَّذِينَ هَادُواْ وَٱلصَّٰبِـُٔونَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾

لە ئایەتەکانی پێشوودا ئەوەی روون کردەوە: کە زۆربەی زۆری ئەو خەڵکە فاسق وگومڕاو یاخین‌و کەمێکیان خودا پەرستو راستاڵن، لەم ئایەتانەی دواییدا فەرمان دەکا بە پێغەمبەر کە گوێ بە زۆریی گومڕاو لە خودا یاخی بووەکان نەدا، لە فرتو فێڵو پیلانەکانیان نەترسێ، بانگەوازی خۆی رابگەیەنێو نهێنیو کارە ناشرینەکانی ئەهلی کیتابو کافران بخاتە روو، چونکو خودا دەیپارێزێ لە فرتو فێڵەکانیانو ناتوانن زیانی پێ بگەیەنن.

ئەبوو شەیخ "ئەبوو حەییان" لە حەسەنی بەصرییەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموی: پەروەردگار منی بە پەیامێکەوە ناردو ئەرکێکی خستە سەر شانم کە بەتەواوی تینم بۆ هاتو ترسامو زانیم کە خەڵك بە درۆم دەخەنەوە، ئیتر خودای مەزن ئەوەی پێ راگەیادنم کە پەیامەکەم دەگەیەنم بە تەواوی یان سزام دەدا، ئیتر ئەم ئایەتە هاتە خوارێ کە دەفەرموێ: ﴿يا أيها الرسول بلغ ما أنزل إليك من ربك﴾ ئەی پێغەمبەری رەوانەکراو! ئەو پەیامەی بۆت نێردراوە بە تەواویو دەست بەجێ بیگەیەنە بەو خەڵکەو دوای مەخە؛ لەکەسیش مەترسێ، هیچ کەس ناتوانێ زیانت پێ بگەیەنێ! پێغەمبەر ﷺ ئەرکی سەر شانی خۆی بە ئەوپەڕی لێ بووردووییەوە رەدام هێنا، بە باشترین شێوە پەیامی خۆی راگەیاند.. ئیمامی بووخاری لە کاتی تەفسیر کردنی ئەم ئایەتەدا لە عائیشەوە دەگێڕێتەوە، دەڵێ: عائیشە فەرمویەتی: هەر کەسێك بووی گێرایەوە کە پێغەمبەر شتێکی لە پەیامەکەی

شاردۆتەوەو نەیگەیاندووە درۆ دەکا! ئیمامی موسلیمو تیرمذیو نەسائیش هەمان ریوایەتیان کردووە!

لە صەحیحەین دا دووبارە لە عائیشەوە گێڕداروەتەوە دەڵێ: ئەگەر پێغەمبەر ﷺ بیویستایە برێك لە پەیامەکەی بشارێتەوە ئایەتی ﴿**وتخفي في نفسك ما الله مبديه، وتخشى الناس والله احق ان تخشاه**﴾ الاحزاب/٣٧، ی دەشاردەوە کە دەربارەی مارە کردنی زەینەب هاتۆتە خوارێ

ئیبنو ئەبی خاتەم لە موجاهیدەوە نەقل دەکا دەڵێ: کاتێك ئایەتی ﴿یاایها الرسول بلغ ما انزل الیك من ربك﴾ هاتەخوارێ پێغەمبەر ﷺ روی کردە بارەگای یەزدانو فەرمووی خودایە! من چی بکەم ئەمن بە تاقە کەسیو ئەوان زۆر، گەلە کۆمەکێم لێ دەکەن! ئیتر ئەمە هاتە خوارێ: کە دەفەرموێ: ﴿وإن لم تفعل فما بلغت رسالته﴾ ئەگەر دەست بەجێ ئەو قورئانەی بۆت نێردراوە بەبێ ترس بە خەڵکی نەگەیەنی، ئەو ئەرکەی خراوەتە سەر شانت بەرێكو پێکی ئەنجامی نەدەی، بەم جۆرە شتێکی لێ بشاریتەوە یا بۆ ماوەیەکیش بێت- ئەوە ئەرکی پێغەمبەرایەتی خۆت ئەنجام نەداوەو پەیامی خۆت نەگەیاندووە!!

حیکمەت لە فەرمان کردن بە پێغەمبەر کە پەیامەکەی بگەیەنیو جەخت کردنەوە لەسەر فەرمانەکە کە دەفەرموێ: ئەگەر هەندێکی لێ بشاریتەوە وەکوو ئەوە وایە: هەمووی شاردبێتەوەو ئەرگی سەر شانی خۆی ئەنجام نەدابێ، لە کاتێکدا پێغەمبەران دوورن لەتاوانو سەرپێچیکردنی فەرمانی خودا، پارێزراون لەوەی بە شێك لە پەیامی بۆ لا نێردراویان پاشگوێ بخەن، مەبەستە کە ئەوەیە: کە لە پێغەمبەر بگەیەنێ کە راگەیاندنی پەیامی خودا ئەرکێکی پێویستو جەخت لەسەر کراوە، بە هیچ شێوەیەك ناگونجێ پێغەمبەر بە ئیجتیهادی خۆی هەندێکی لێ دوابخات بۆماوەیەك، بەڵکوو پێویستە دەست بەجێو بێ سیو دوو پەیامەکە بگەیەنێ! پێویستە

موسوڵمانانیش ئەم حەقیقەتە بزانن و تێیاندا نەکەونە را جیاییەوە جا بۆیە پێغەمبەر ﷺ هەر نیگایەکی بۆ بهاتایە دەست بەجێ رای دەگەیاندو بۆ خەڵکەکەی شی دەکردەوە.

بووخاری دەفەرموێ ئیمامی زوهری فەرمویەتی: (پەیام لە خوداوەیە، لەسەر پێغەمبەر گەیاندنە، لەسەر ئێمە پابەند بوونە پێوەی) نەتەوەی موسوڵمان تێکڕا شایەدی ئەوە دەدەن: کە پێغەمبەر ﷺ پەیامی پێ سپێردراوی بە ئەو پەڕی لێهاتووییەوە گەیاندووە، ئەرکی سەر شانی خۆی ئەنجام داوە، لەگەورەترین کۆبوونەوەیدا لەگەڵ موسوڵمانان لە حەجیماڵئاواییدا کە نزیکەی چل هەزار لە هاوەڵانی ئامادەبوون، لە وتارە گرنگەکەیدا، ئەو راستییەی دووپات کردەوەو فەرمووی: (ایها الناس انکم مسؤلون عني، فما انتم قائلون) وتیان شایەتی دەدەین: کە تۆ پەیامی خۆت گەیاندووەو ئەرکی سەر شانی خۆتت ئەنجام داوەو ئامۆژگاری ئێمەت کردووە، ئیتر پێغەمبەرﷺ پەنجەی موبارەکی بەرز دەکردەوە بۆ ئاسمان و بۆ لای ئەوانی را دەداشتەوە دەیفەرموو: (اللهم هل بلغت).

ئیمامی ئەحمەد لە ئیبنو عەبباسەوە دەڵێ: پێغەمبەر لە حەجی ماڵئاواییدا فەرمووی: (یا ایها الناس، أي یوم هذا؟) وتیان رۆژێکی پیرۆزو ئاشتیخوازو شەڕ تێیدا یاساغ کراوە، ئەمجار فەرموی: (أي بلد هذا) وتیان: شاری حەرامە، واتە: شەڕی تێدا یاساغە.. فەرموی: (فای شهر هذا) وتیان: مانگی حەرامە.. شەڕی تێدا قەدەغەیە. ئەمجار پێغەمبەر ﷺ فەرموی: ((فان اموالکم ودماءکم وأعراضکم علیکم حرام کحرمة یومکم هذا في بلدکم هذا في شهرکم هذا)) چەند جارێك ئەم رستانەی دووبارە کردنەوە ئەمجار پەنجەی ڕەهەڵبڕی بۆ لای ئاسمان و فەرموی: (اللهم هل بلغت) چەند جارێك ئەمەی وتەوە ئەمجار فەرموی: (الا فلیبلغ الشاهد الغائب، لا ترجعوا بعدي کفارا یَضرب بعضکم رقاب بعض).

ئەمجار پـەروەردگار پشتگیریی‌و کەفالـەت‌و زامنـی خـۆی بـۆ پێغەمبـەر رادەگەیەنێ‌و دەفەرموێ: ﴿واللە یعصمك مـــن النـــاس﴾ خـودا لـە پیلان‌و هەوڵدانی ئەو خەڵکە خوانەسانە دەتپارێزێ‌و ناهێڵێ ودووژمنان لێت بە مەرام بگەن‌و زەفەرت لێ ببینن، بێگومان موشـریکەکان چـەند جـارێك هـەوڵی تـیرۆر کردنیان داوەو لە (دار الندوة) دا بەتایبەتی پاش مردنی ئـەبوو طـالیب، بـەڵام خودا پارێزگاری کـردو پێغەمبـەر ﷺ کۆچـی کـرد بـۆ مەدینـەو لـە دەستیان رزگاری بوو، هەروەها جوولەکەکان چەند جارێك پاش کۆچ کردنی بۆ مەدینـە هەوڵی تیرۆر کردنیان داوەو بەڵام هەوڵەکانیان بێ سوود بـووەو پیلانـەکانیان پووچەڵ بوونەوە.

مەبەست بە پاراستنەکەی پاراستن لە تیرۆکردنە، کە وابێ رەخنە ناگیرێ بەوەی کە پێغەمبەر لەکافرەکانی مەککەوە توشی جۆرەها ئازارو ئەشـکەنجە بووە لـە مەککە، لـە طـائیف، پـاش کـۆچ کردنیشـی بـۆ مەدینـە لـە جـەنگی ئوحوددا دانی شکاو روخساری بریندار بوو!!

تیرمذی‌و ئەبوو شـەیخ ئیبنـو حـەییان‌و حـاکیم‌و ئـەبوو نـەعیم بەیهـەقی لەکۆمەڵێك لەهاوەڵانەوە دەگێڕنەوە؛ دەڵێن: پێش هاتنە خوارەوەی ئەم ئایەتە پێغەمبەر لە مەککە پاسەوانی هەبوون، عەبباسی مامی یەکێك بـووە لەوانـەی کە پارێزگاری لێ دەکرد، کـە ئـەم ئایەتـە هاتـە خـوارێ، ئیتر پاسـەوانەکانی جواب کردن، دەگێڕنەوە دەڵێن: ئەبوو طالیب عادەتی وابوو: پێغەمبەر ﷺ بۆ هەر شوێنێك بچووبایە پاسەوانی لەگەڵدا دەناردن، کە ئەم ئایەت هاتە خوارێ فەرموی : مامە خودا پارێزگاریم دەکا، ئیتر پێویستیم بە پاسەوان نیە.

ئەنـەس ﷺ دەڵـێ: سـەعدو حوزیفـە تـا هاتنـە خـوارەوەی ئـەم ئایەتـە پاسەوانی پێغەمبەریان ﷺ دەکرد کە ئەم ئایەت هاتـە خـوارێ پێغەمبـەر ﷺ سەری موبارەکی لە پەنجەرەکەوە دەرهێناو فەرموی: ئـەی خەڵکینـە! ئێـوە برۆنەوە، پێویستیم بە پاسەوان نیە، خودا خۆی دەمپارێزێ، هەندێك دەڵێـن:

ئەم ئایەتە دووجار هاتۆوتە خوارێ؛ جارێك لە مەککەو جارێکیش لە مەدینە هەندێکیش دەڵێن: ئایەتەکە مەککییەو یەك جار نازڵ بووە، بەڵام لە سیاقی تەبلیغ کردنی ئەهلی کیتابدا هێندراوە کە پێ ڕاگەیاندنی ئەهلی کیتاب لە مەدینە بوو، تا ئەوە بگەیەنێ کە پێغەمبەر ﷺ هەر وەکوو توشی ئەزیەتو ئازاری کافرەکانی مەککە بوو، توشی ئەزیەتو ئازاری ئەهلی کیتابیش بووە، پەروەدگار لە هەردوو تاقمو گرۆکان پاراستیو لەماوەی (٢٣) ساڵدا نەیان توانی فرسەتی لێ بێنن.

دیارە ئایەتەکە کە مانایەکی گشتی تری هەیە؛ ئەویش ئەوەیە کە دەفەرموێ: ئەی فرۆستادەو رەوانەکراو! ئەتۆ پەیامی خۆت بگەیەنە، تۆ هەر ڕاگەیاندنت لەسەرە، هیدایەتو گەیاندن بە مەبەستی بەدەست خودایە، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ **ليس عليك هداهم ولكن الله يهدي من يشاء** ﴾ البقرة /٢٧٢، یان دەفەرموێ: ﴿ **فانما عليك البلاغ وعلينا الحساب** ﴾ الرعد/٤٠، ئەمجار پەروەردگار هۆکاری پاراستنەکە دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿إن الله لا يهدي القوم الكافرين﴾ بێگومان خودا هیدایەتی گرۆی کافر و بێ دینی نادا، پشتگیری ئەوانە ناکا کە هەوڵی تیرۆر کردنی تۆ دەدەن...

ئەمجار خودای گەورە ڕاستییەکی تر بۆ ئادەمیزادان روون دەکاتەوەو، ڕاستییەکی گرنگ بە ئەهلی کیتابو موسوڵمانان را دەگەیەنێو دەفەرموێ: ﴿قل يا أهل الكتاب لستم على شيء حتى تقيموا التوراة والإنجيل﴾ ئەی محمد! بە ئەهلی کیتاب جوولەکەو مەسیحی- بڵێ: ئێوە لەسەر ئاینێك نین کە پەسندبێ هەتا پابەندی فەرمانو جڵەو گیرییەکانی تەوارت نەبنو بە کردەوە جێبەجێیان نەکەن کە بریتییە لە یەکتاپەرستیو کردەوەی چاك: کە برێك لە فەرمانەکانیان بڕوا کردنە بە پەیامی ئیسلامو شوێنکەوتنی شەریعەتی (محمد)و بڕوا هێنان بە پێغەمبەرایەتیەکەیو، ﴿وما أنزل إليكم من ربكم﴾ هەروەها پەیڕەوی ئەو قورئانە بکەن: کە لە خوداوە نێردراوە بۆ

ئێوەو هەموو ئادەمیزاد بە گشتی و تا کۆتایی دونیا، ئەو قورئانەی کە بەرنامەو پرۆگرامی خودایە بۆ ئادەمیزاد، پاڵفتەی هەموو کتێبە ئاسمانیەکانی پێشووە، تەواکەری ئایینەو نێردراوە بۆ پێغەمبەری ئیسلام ﷺ ککە ناوی (محمد) ە دوا پێغەمبەرەو پەیامی پێغەمبەرایەتی بەو تەواو کراوە.

ئەمجار مانای ئایەتی پێشووو ژمارە (٦٤) ی جارێکی تر دووبارە کردەوەو فەرموی: ﴿وليزيدن كثيرا منهم ما أنزل إليك من ربك طغيانا وكفرا﴾ پەروەردگار سوێند دەخواو جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە: کە ئەم قورئانە بۆ زۆربەی زۆری ئەهلی کیتاب دەبێتە هۆی گومڕابوونی زیاتر و سەرلێشێوانی پتر ئەم قورئانەی کە لە خواوەوە بۆ تۆ نێردراوە زۆربەی زۆری ئەهلی کیتاب پێی شێت گیرتر دەبن و زیاتر پەیامەکەت ڕەت دەکەنەوەو کوفرو گومڕاییان زیاتر پێی پتەو دەبێ! چونکە ڕەق و کینەی ئەوان بەرامبەر حەق و ڕاستی بە میرات بۆیان ماوەتەوەو لەگەڵ خوێن و ئێسقانیان ئاوێتە بووە، هەرگیز بە چاوێکی ورد بینیەوەو بە عەقڵێکی کراوەوە بیر ناکەنەوەو ویژدان بەکار ناهێنن، ئەوانە کوفر تا بینە قاقایانی داگیر کردووەو نایەنە سەر ڕێگای ڕاست، کەوابێ ﴿فلا تأس على القوم الكافرين﴾ ئەی پێغەمبەر! خەم و خەفەت مەخۆ لەسەر زێدە گومڕایی بوون و پتەوبوونی بیروباوەڕی کوفر ئامێزیان، چونکە زیانی ئەوە بۆخۆیان دەگەڕێتەوەو تۆ زەرەر ناکەی، موسوڵمانانیش پێویستیان بەوان نیە! ئەو کەمینەشیان کە بڕوایان بە یەکتا یی خودا هەیەو ئیمانیان بە نامە ئاسمانیەکان و بە پێغەمبەران هەیە، قورئانی پیرۆز بیرو باوەڕیان پتەوتر دەکاو چاوکراوەو شارەزایی تریان دەکاو کامەرانی و خۆشبەختی دونیاو قیامەتیان بۆ دەستەبەر دەکا.

دوای روون کردنەوەی ئەم ڕاستییە گرنگە قورئانی پیرۆز قانون و یاسایەکی گشتی دیاری دەکا بۆ هەموو ئادەمیزادان و دەفەرموێ: ﴿إن الذين

آمنوا﴾ ئەو ئادەمیزادانەی بڕوایان بە ئایینی ئیسلام کردووەو شوێن پەیامی پێغەمبەری ئاخر زەمان کەتون ﴿والذین هـادوا﴾ ئەوانەی جولەکە بوونو پابەندی فەرمانو جڵەو گیرییەکانی تەورات بوون، شوێن پەیامی موسا کەوتن ﴿والصـابئون﴾ ئەوانەی صابیئەنو هیچ ئایینو شەریعەتێکیان نیە یان ئەوانەی فریشتە دەپەرستنو لە نوێژدا ڕووناکەنە قیبلە ﴿والنصـارى﴾ ئەوانەی مەسیحینو شوێن پەیامی عیسا کەوتنو بڕوایان بە ئینجیل هێناوە ﴿من آمن بالله والیوم الآخر﴾ هەر کەسێ لەو گرۆهانە ئیمانی ڕاستو دروستی بە خوداو پێغەمبەرانی خوداو ڕۆژی دوایی هەبێ، وێڕای هەبوونی ئەو ئیمانە ﴿وعمل صالحـا﴾ کرداروو گوفتاری ڕاستاڵانەی کردبێ، هەموو کارێکی بۆ ڕەزامەندی خودا بێو لە چوارچێوەی شەریعەتی خوادا هەڵسو کەوت بکا، ئەوە ﴿فلا خوف علیهم﴾ ترسی تۆڵەو سزای ڕۆژی قیامەتیان نیە دڵنیان لە ناکامی تێکۆشانو هەوڵو تەقەلای دونیایان ﴿ولا هم یحزنـون﴾ خەفەت بۆ ژیانی دونیاشیان ناخۆن تامەزرۆی لەزەتو خۆشییەکانی بەجێماو لە دوونیایان دانین چونکە ئەوەی پێیان دراوەو پێی گەیشتون زۆر لە هی دونیایان خۆش ترە!

ئایەتەکە ئامازەی ئەوەی تێدایە کە ئەهلی کیتاب ئایینی خودایان جێبەجێ نەکردووە، نەهۆکاریان بەکارهێناوەو نەگەیشتوونە مەبەست، نە پارێزگاری دەقەکانی تەوارتو ئینجیلیان کردووە، بەم ڕەنگە نەهێڵن گۆڕانکارییان تێدا بکرێ، نەهێشتویانە دەقەکانیان لەسەر شێوەی نێردراوی خۆیان بمێننەوە، نە بڕوایان بەخوداو ڕۆژی دوایی کردووە، وەکوو ئەو شێوەیەی کە پێشینانی خۆیان لەسەری ڕۆیشتون نەوەکوو پێشینانی صالحو خودا پەرستیان، هەڵسو کەوتیان کردووە! جگە لە کەمێکیان: کە خودا پەرست وراستاڵ بوونو پابەندی فەرمانی خودا بوونو کە ئایینی ئیسلامیش

هات شوێن پێغهمبهرى ئيسلام كهوتن‌و پابـهندى فـهرمان‌و جلّـهو گيريیـهكانى قورئان بوون‌و له ژێر ئالاّى ئيسلام دا، خهبات‌و تێكۆشانيان ئهنجامدا.

به درۆخستنهوهو شههيد كردنى پێغهمبهران لهلايهن جوولهكهكانهوه

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَٰقَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ وَأَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمْ رُسُلًا
كُلَّمَا جَآءَهُمْ رَسُولٌۢ بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا۟
وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾ وَحَسِبُوٓا۟ أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا۟ وَصَمُّوا۟
ثُمَّ تَابَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا۟ وَصَمُّوا۟ كَثِيرٌ مِّنْهُمْ ۚ وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ
بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾

لهوه پێش پهروهردگار ئهوهى راگهياند: كهوادهو بـهڵێنى لـه نهتـهوهى ئيسرائيل وهرگرتووه كه پابهندى فهرمانهكانى خودا بن، بروا به پێغهمبهرانى بكـهن، بـهلاّم ئـهوان پابـهندى وادهو پهيمانـهكانى خۆيـان نـهبوون، عههدوبهڵێنـهكانى خۆيانيـان هەڵوهشاندۆتهوه، لـێرهدا هـهمان راگـهياندن دووباره دهكاتهوهو دهفهرمویٚ: ﴿لقد أخذنا ميثاق بني إسرائيل وأرسلنا إليـهم رسـلا﴾ بێگومـان وادهو بـهڵێنمان لـه نهتـهوهى ئيسـرائيل وهرگـرت: كـه گهردنكهچ‌و پابهندى فهرمانى خوداو پێغهمبهرى خودا بن، پێغهمبهرانانمان بۆ لا رهوانه كردن، بانگهوازى يان كردن بۆ خودا پهرستى‌و ئامۆژگارييان كـردن، بهلاّم ئهوان به پير بانگهوازييهكانهوه نهدههاتن، سهرپێچييان دهكرد ﴿كلمـا

جاءهم رسول بما لا تهوی أنفسهم﴾ هەر کاتێ پێغەمبەرێك بهاتایەبۆ ناویان، ئایین و شەریعەتێکی بهێنایە کە بە هەوەسی ئەوان نەبوایە، بەرژەوەندی تەسکی تایبەتی ئەوانی تێدا نەبوایە، وادەو بەڵێنی خۆیان هەڵدەوەشاندەوەو لە خودا یاخی دەبوون وهەڵس و کەوتیان لەگەڵ پێغەمبەرەکان بە یەکێك لەم شێوانە دەبوو ﴿فریقا کذبوا﴾ کۆمەڵێکیان بە درۆ دەخستەوەو پشتیان لێ هەڵدەکردن، ﴿وفریقا یقتلون﴾ یان کۆمەڵێکیان لێ تیرۆر دەکردن و بە درندەترین شێوە شەهیدیان دەکردن.

بە کورتی بەنو ئیسرائیل لە خراپەکاری و شوێنکەوتنی هەواو هەوەس دا گەیشتبوونە ئەوپەڕی گومڕایی و سەر لێ شێواوی، تەنانەت ئامۆژگاری پێغەمبەرەکانیشیان کاریگەرنەبوو لە دڵیان داو لە خراپەکاری نەیان گێڕانەوە، بەڵکو بە پێچەوانەوە شارەزایی کردن و بانگەوازیکردنی ئەو پێغەمبەرانەی بۆیان زیاتر گومڕای کردن و پتر سوور بوون لەسەر بە درۆ خستنەوەی پێغەمبەرەکانیان و بگرە کوشتن و لەناو بردنیان! ! ئەوەندەش لە تاوانکاری و خراپەکاری دا نوقوم بوو بوون ﴿وحسبوا ألا تکون فتنة﴾ پێیان وابوو: کە لەسەر ئەو کردەوە خراپەنەیان هیچ فیتنەیی و ئاشوبێك هەڵناستێ! بەلایانەوە کارێکی ئاسایی بوو پێیان وابوو، تۆڵەیان لێ ناسێندرێ، چونکە ئەوان خۆیان بە خۆشەویستی خوداو کوڕی خودا حسێب دەکردو بروایان وابوو: پێغەمبەرایەتی پێشینانیان و پیاو چاکی باوك و باپیرانیان لە تۆڵەو سزای ئەو کوشتن و بەدرۆخستنەوەیە دەیانپارێزێ، بەلام ئاکامی ئەم خراپەکارییەیان نەگبەتی بوو بۆیان ﴿فعموا﴾ لە ئاستی حەق کوێر بوون و حەق و راستییان نەبینی ﴿وصموا﴾ گوێچکەی خۆیان لە ئاست حەق و بیستنی ئایاتی خوا دا ئاخنیبوون و حەق و راستییان نەدەبیست و پەندوو ئامۆژگاری پێغەمبەرەکانیان بە گوێ دانەچوو ترساندن و هەڕەشە کردنی پێغەمبەرەکانیان کاری تێ نەدەکردن، بەڵکوو زیاتر سوور بوون لەسەر

سەرپێچی کردن‌و وادەو بەڵێنی خۆیان هەڵوەشاندەوە لە ڕێی ئایین دەرچوون‌و ستەمیان لە خودی خۆیان کردوو شوێن هەواو هەوەس کەوتن، نوکرۆی گومرایی بوون، ئەمجار خودای باڵا دەست، زەواڵی خۆیانی بۆ ناردن‌و بابلیەکانی بەسەردا زاڵ کردن، بە قوڕدا بردنیە خوارو کوشتن‌و بڕین‌و چەوساندنەوەیان تێدا بەرپا کردن، وڵات‌و هەرێمیان وێران کردن، مزگەوتی قودسیان سوتاندن، ماڵ‌و سامانیان تاڵان کردن، ژن‌و منداڵیان لێ داگیر کردن‌و کردنیانن بە کۆیلەو تەخت‌و بەختیان ژێر وز زەبەرکردن‌و دەسەڵات‌و فەرمانڕەواییان لێ زەوت کردن، ﴿ثم تاب الله علیهم﴾ ئەمجار خودا بەزەیی پێدا هاتنەوەو تۆبەو پەشێمان بوونەوەی لێ قبووڵ کردن، کاتێك وازیان لە فەساد هێناو بە خۆیان داچوونەوە، سەڵتەنەتی لەسەر دەستی پاشایەکی فارس زویان، پێدانەوە، ئەم پاشایە هات بەیتول مەقدیسی بۆ ئاوەدان کردنەوە، ئەو جوولەکانەی بە دیلی لای بەختو نەصەر مابوونەوە بەرەڵای کردن‌و گێڕانیەوە بۆ خاك‌و نیشتمانی خۆیان‌و ئامێکیان بەبەردا هاتەوەو ژمارەیان زۆربووەوە، وەزعی ماددی وتەندروستی کۆمەڵایەتییان لە پێشوو چاکتر بۆ سازایەوە، بەڵام دووبارە سەر لەنوێ دەستیان کردەوە بەسەرپێچی کردن ﴿ثم عموا وصموا کثیر منهم﴾ پاشان زۆربەی زۆریان لە ئاستی حەق دا کوێر بوون‌و راستی حەقیقەتیان نەبینی، گوێچکەی خۆیان لە ئاست پەندو ئامۆژگاری پێغەمبەرانیان ئاخنی‌و جارێکی تر دەستیان کردەوە بەسەرپێچی کردن‌و ئەزەیەتدانی پێغەمبەرانیان‌و پتر پێیان لێ هەڵبڕی‌و زیاتر زێدە رەویان کرد، تەنانەت بە ناڕەواو بێ هۆ چەند پێغەمبەریان تیرۆر کردن؛ وەکوو زەکەریا، ئیشعیا، هەروەها ویستیان عیسا شەهید بکەن‌و بۆیان نەکرا، دووبارە پەروەردگار زەواڵێکی دیکەی بۆ ناردن، فارسەکانی بەسەردا زاڵ کردن، ئەمجار رۆمەکانی بەسەردا باڵا دەست کردن، سەر لەنوێ بەخت‌و سەڵتەنەتیان لێ سەندرایەوەو بوونەوە بە ژێر دەستەو چەوساوە. کە

دەفەرموێ: ﴿كثير منـــهم﴾ ئاماژەیە: بۆ ئەوە کەزۆربەی زۆریان لەخودا یاخیو سەرپێچی کەربوونو کەمێکیان موسوڵمانو راستاڵ بوون، کەرێو کوێرییان لە ئاستی حەقو راستیدا هەموویانی نەگرتبوەو هەندێکیان لەسەر خودا پەرستیو حەق شوناسی بەردەوام بوون؛ بەڵام عادەتی خودا وایە: گەلو نەتەوە تێکڕا سزا دەدا، ئەگەر خراپەکاری زۆر تێدا بوو، چونکە عیبرەت بە زۆربەی زۆرە، نەك بە کەمینەیەك کە نەتوانێ بەرگری لە خراپەکارییە کە بکا، بۆیە هەر کا تێ لەناو گەلو نەتەوەیەك داو خراپەکاری زۆر بوو، پەروەردگار چاكو خراپ، تەڕو ووشك لەدنیادا پێکەوە دەسوتێنێ! وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿واتقوا فتنة لا تصيبن الذين ظلموا منكم خاصة﴾ بەڵام بە پێی فەرموودەی ساخ لە قیامەتدا هەر کەسە لەسەر نیازی خۆی زیندوو دەکرێتەوە وشك بە تاوانی تەڕ ناسوتێنرێ ﴿وان ليس للانســان الا ما سعى﴾ ئەمە قانونو یاسایەکی خوداییە پێویستە موسوڵمانان زۆر وریاو ئاگادار بن، هەمیشە لە تێکۆشان هەوڵو تەقەڵلا دابنو نەهێڵن خراپەو خراپەکاران سەرهەڵدەن.

﴿والله بصير بما يعملون﴾ خودا بینایە بەو هەموو پیلانو فرتو فێڵانەی کە ئەنجامیان دەدەن دژی پێغەمبەری ئاخر زەمان، ئاگای لەوە هەیە: کە هەمیشە هەوڵ دەدەن هۆزە عەرەبەکان دژی راست بکەنەوەو لە هەموو لایەکەوە فشار بخەنە سەر پێغەمبەر ﷺو هاوەڵانی نەهێڵن پەیامی پیرۆزی ئیسلام بە ئاکام بگا، ئەمەش بەهۆی ئەوەوەیە: کە ئەو جوولەکانە لە ئاست حەقو راستیدا کوێرو کەڕن، نوورو هیدایەتی ئیسلام نابینن، ئایاتی قورئان نابینن و پەندی لێ وەرناگرن؛ بێگومان خودا لە پاشان تۆڵەیان لێ دەستێنێو بەکوشندە ترین شێوە سزایان دەدا.

مەسیحیەکان عیسا بە خودا دەزانن هەرچەندە بەندەیەکی فرۆستادەیە

لَقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَۖ وَقَالَ ٱلْمَسِيحُ
يَٰبَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱعْبُدُواْ ٱللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْۖ إِنَّهُۥ مَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدْ
حَرَّمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ ٱلْجَنَّةَ وَمَأْوَىٰهُ ٱلنَّارُۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿٧٢﴾ لَّقَدْ
كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ ثَالِثُ ثَلَٰثَةٍۘ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّآ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌۚ وَإِن
لَّمْ يَنتَهُواْ عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
﴿٧٣﴾ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى ٱللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُۥۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٤﴾
مَّا ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ
مِن قَبْلِهِ ٱلرُّسُلُ وَأُمُّهُۥ صِدِّيقَةٌۖ كَانَا يَأْكُلَانِ ٱلطَّعَامَۗ ٱنظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ
لَهُمُ ٱلْءَايَٰتِ ثُمَّ ٱنظُرْ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾

پاش ئەوەی پەروەردگار پلە بە پلە ئاخاوتنی لە بارەی جوولەکەکانەوە ئەنجام داو بەلگەکانیانی پووچەلکردەوەو خراپە کارییەکانی لە بارەی مەسیحییەکان و چەواشەکاری بیرو باوەڕی پووچەلی ئەوانیشی خستە روو دەفەرموێ: ﴿لقد كفر الذين قالوا إن الله هو المسيح ابن مريم﴾ پەروەدگار لە روانگەی بە کافر حسێب کردنی هەموو گرۆهە مەسیحییەکان مەلکییە-یەعقوبییە نەسطورییە پێشینیەکان کاثولیك، ئەرثوذکس، پروتستانت

ی ئێستا کە ئەم گرۆهانــە هـەتا ئێستا باوەڕیان بـەوە هەیـە: کـە خـوا سـێ توخمی هەیە، دەفەرموێ، سوێند بە یەزدان کافرو گومڕان هەموو ئەوانەی کە دەڵێن‌و بڕوایان وایە: کە خودا عیسای کوڕی مەریەمە، بەراستی ئەوانە گومـڕا بوون‌و ڕێگایـان لێ تێك چـووە: کـە پێیان وایـە خـودا لـە سـێ ئوقنـوم پێك هاتووە، واتە: لە سـێ ئـەصلْ بـاوك، کـوڕ، ڕوحـول قـودس دەڵێن: (اللە)ی باوکەو (مەسیح) کوڕەکەیە ئـەڵلا لـە مەسـیح دا تواوەتـەوەو بـوون بـە یـەك‌و (ڕوحول قودسی) یان پێك هێناوە، هەر یەکێك لە خوداو مەسیح بریتییە لە تریان، پوختەی قسەیان ئەوەیە: کە دەڵێن: خودا مەسیحەو مەسیح خود واتە: دوو ناوون بۆ یەك شت! ! ئەمە لە کاتێك دا حەزرەتی مەسیح بە منداڵی یەکەم وشەیەك: کە لەدەمی هاتە دەر ئەوە بوو، من (بەندەی خودام) ئەمجار بانگەوازی خەڵکەکەی کرد بۆ شوێنکەوتنی پەیامەکەی ﴿وقال المسيح يا بـــني إسرائيل اعبدوا الله ربي وربكم﴾ مەسیح بانگی گەلەکـەی کـردوو گوتـی: ئـەی نەتەوەی ئیسرائیل! خودا بپەرستن، بەتاك وتـەنیای بناسن، بـۆ تاعـەتکردن ڕوو بکەنە ئەو، هەر ئەو بە خودا بزانن، ئەو خودای من‌و خودای ئێوەشە، ئەم قسـەیەی عیسـا بەڵگەیـەکی حاشـا هەڵنـەگرە لەسـەر پووچـەڵی بیروبـاوەڕی نەصرانیەکان‌و بێ بناغەیی بۆچوونەکانیان! چونکە عیسا هیچ جودا وازییەکی لـە نێـوان خـۆی خـەڵکانی دیکـەدا دانـەنا، ئـەمجار بـە شـوێن بانگەوازەکـەدا هەڕەشەیەکی توندی ئاراستەی هاوبەشپەیدا کەران کردوو فەرمووی: ﴿إنه من يشرك بالله﴾ هەر کەسێك هاوبەش بۆ خودا دابنێ، جا ئەو هاوبەشـە فریشـتە، یان ئادەمی، یان ئەستێرە یان بت‌و صەنەم بێ یان هەر شتێکی تر بێ، ئەوە ﴿فقد حرم الله عليه الجنة﴾ بێگومان خودا بە هەشتی لێ حەرام کـردوەو بۆنـی بەهەشت ناکـا، پـەروەردگار ئـەم بڕیـارەی لـە زانسـتی خـۆیدا لــە ئــەزلدا چەسپاندووەو لە شەریعەتی پێغەمبەرەکانی دا تۆماری کردووە، ئەوانیش بە ئادەمیزادانیان ڕاگەیاندووە، ﴿ومأواه النـــار﴾ دوا خـانوو مـەنزڵگای قیامـەتی

ئاگری دۆزەخـە کـە پـڕاو پـڕ سـزای خراپـەکاریو بیروبـاوەڕی چەواشـەو بـێ بناغەیانە، ﴿وما للظالمین من أنصار﴾ بـۆ ئـەو ستەمکارانەی کـە ستەمیان لـە خۆیان کردووە، شـەریکیان بـۆ خـودا قـەرار داوە، یارمـەتیدەرێو پـەنا نیـەو کەس بەهانایانەوە نایێ وکەس ناتوانێ لە سزای خودا رزگاریان بکا هـەروەها ﴿لقد کفر الذین قالوا إن الله ثالث ثلاثـــة﴾ بێگومـان کـافر بـوونو نـەفرین لێ کراون ئەوانەی پێیان وایە، کە بەدیهێنەری ئاسمانو زەویو هەموو بوونـەوەر سێیەمی سێ خودایەکانە، کە ئەمەش قسەی مەسیحییەکانەو دەڵێن: مەسـیح کوڕی خودایە، یان دەڵێـن، خـودا پێـك هـاتووە لـە سـێ ئوقونـوم؛ باوك کـە خودایە، کوڕ کە عیسایە، دایك کە مەریەمـە، واتـە هـەموو تـاقمو گرۆهـەکانی مەسیحی کافرن: چ ئەوانەی دەڵێـن: مەسـیح یەکێکـە لـە سـێ خواکـان، یـان ئەوانەی کە دەڵێن: مەسـیح کـوڕی خودایـە، یـان ئەوانـەی کـە دەڵێـن: خـودا بریتییە لە مەسیحی کوڕی مەریەم، نەصرانیە تازەکان بڕوایان بە سێ خودایی هەیە، دەڵێن: (الله، عیسا، مەریـەم) هەرسـێکیان خـودان، لـە لایـەکی تـرەوە پێیان وایە: کە هەر یەکێ لەم سێیانە عەینی یەکترن، واتە: هەرسـێکیان یـەك خودان!! پەروەردگار بۆچوونەکەیانی رەتکردەوەو فەرموی: ﴿وما من إله إلا إله واحد﴾ هیچ خودایەك نیە لە بوونەوەردا شیاوی خودایەتی و پەرستن بێت بێجگە لە (الله) کە خودایەکی تاك و تەنیاو بێ شەریك و بـێ هاوەڵـە، خـودای کەون و کائیناتە، بەدیهێنەری بوونەوەرە، خودایەکە سیفەتی تـاك و تەنـهایی تایبـەتی خۆیـەتی و هیـچ رەوشـتێکی ئـادەمیزادی تێـدا نیـە، زاتـی پـــیرۆزی پێکهاتەی بەش و کەرت نیە، نە زات و نە سیفاتی مورەکەب نیە! زاتێك نیـە پێکهاتبێ لە ئەعیان و ئەجزاء و ئەنواع! لە هیچ شتێك ناکاو هیـچ شـتێك لـەو ناکا، وەکو دەفەرموێ: ﴿لیس کمثله شيء وهو السمیع البصیر﴾ الشـوری/١١، ئەمجار پەروەردگار هەڕەشـە لـە مەسـیحییەکان دەکـاو دەفـەرموێ: ﴿وإن لم ینتهوا عما یقولون﴾ ئەگەر واز لەو هەڵوێستو باوەڕیـان نـەهێنن، لـە بـڕوا بـە

سێ خودایی دەست هەڵنەگرن‌و بڕوا بە یەکتاییو بێ شەریکی خۆودانەکەن ﴿لیمسن الذین کفروا منهم عذاب الیم﴾ وەڵڵاهی سزایەکی توندو بە ئێش لە قیامەت دا تووشی کافرەکانی ئەو نەتەوەی نەصرانییانە دەبێ، خەسارەتمەندی دونیاو قیامەت دەبن‌و دەکەونە بەر نەفرین‌و غەزبی خواد! ئایەتەکە ئاماژە بۆ ئەوە دەکا کە سزاکە تەنها تووشی ئەوانەیان دەبێ کە کافرن‌و شەریك بۆ خودا بەڕەوا دەزانن! نەك ئەوانەیان کە تۆ بە دەکەن‌و بۆ لای خودا دەگەڕێنەوەو واز لە بیرو باوەڕی فرە خودایی دەهێنن‌و تاوانی تر ئەنجام نادەن!! ئەمجار بەسەر سوورمانەوە باسی سوور بوونی نەصرانییەکان لەسەر بیروباوەڕی سێ خودایی دەکا، بەلایەوە جێگای سەر سوورمانە کە پاش ودەرکەوتنی ئەو هەموو بەڵگە بەهێزو پووچەڵکەرەوانە لەسەر ناراستی بیروباوەڕەکەیان، وێڕای ئەو هەموو هەڕەشەو ترساندنەیان بە سزای سەخت کەچی ئەوان هەر سوورن لە سەر بیروباوەڕی سێ خوداییان‌و واز لە بڕوای چەوتیان ناهێنن، فەرموی: ﴿أفلا یتوبون الی الله و یستغفرونه؟﴾ ئەرێ ئەوانە بۆ لە بڕوای نابەجێشیان پەشێمان نابنەوەو تۆبە ناکەن‌و بۆلای خودا ناگەڕێنەوەو داوای لێ خۆش بوونی لێ ناکەن؟ سەیرە ئەوانە ئەو هەموو پەندو ئامۆژگارییانە دەبیسن، ئەو هەموو بەڵگە بەهێزەیان پێ ڕاگەیاندران لەسەر پووچیو بێ بناغەیی بیرو باوەڕی هەڵەیان، ئەو هەموو هەڕەشەیان ئاراستە کران، کەچی ملیان نەداو ڕوویان نەکردە خوداو تۆبەیان نەکردو نەبوونە خوداپەرستی یەکتای پەرست ونەهاتن داوای لێ بووردن لە خودا بکەن، کە لە تاوانی ڕابردوویان خۆش ببێ!! لە کاتێکا ﴿ والله غفور رحیم﴾ پەروەردگاریان ڕەحمەت‌و بەزەیی فراوانەو لێخۆشبوونی زۆرو زەبەندەیە، تۆبە لە بەندەکانی قبوول دەکا، لە تاوانی ڕابردوویان خۆش دەبێ، ئەگەر ئیمان بێنن‌و بیرو باوەڕی خۆیان وا لێ بکەن جێگای ڕەزامەندی خودا بێ‌و

خۆیان لەو شتانە بپارێزن کە دەبنە هۆی سزای خوداو کردەوەی چاکیش ئەنجام بدەن!

ئەمجار پەروەردگار ئەوە روون دەکاتەوە کە عیسا پێغەمبەرێکە وەکوو هەموو ئەو پێغەمبەرانەی: کە لەلایەن خوداوە نێردراون بۆ هیدایەتدانی ئادەمیزادو دەفەرموێ: ﴿ ما المسيح ابن مريم إلا رسول قد خلت من قبله الرسل﴾ عیسای کوڕی مەریەم پێغەمبەرێکە لەو پێغەمەرانەی کە خودا ناردوونی بۆ شارەزایی کردنی ئادەمیزاد، بۆ خۆشی ئادەمییەکەو بەندەی خودایە، نەك بۆ خۆی خودا بێ، یەکێکە وەکوو ئەو پێغەمبەرانەی کە خودا پلەو پایەی پێغەمبەرایەتی پێ بەخشیوونو بەنیشانەو بەڵگەو موعجیزەی جۆراو جۆر پشتگیریی کردوون ﴿وأمه صديقة﴾ دایکیشی کە مەریەمە ئافرەتێکی خودا پەرستی راستگۆو راستاڵ بوو، پلەو پایەی لە خوار پلەو پایەیپێغەمبەرانەوەیە، نە پێغەمبەرەو نە پلەو پایەی خودایەتی هەیە؛ وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وصدقت بكلمات ربها وكتبه وكانت من القانتين﴾ التحريم/١٢.

﴿كانا يأكلان الطعام﴾ هەرەیەکەیان لە مەسیحو لە دایکی لە رەگەزی ئادەمیزاد بوونو خۆراکیان دەخوارد بۆ ئەوەی درێژە بە ژیانیان بدەن، وەکوو ئادەمیزادی تری ئاسایی پیسایی یان دەکرد، پێویستیان بە ئیستراحەتو خەو هەبوو، کەسێك ئەمە حاڵی بێ پێویستی بە خەوو خواردنو رینەوە هەبێ، جەستەی موورەککەب بێ، ناگونجێ خودا بێ، نابێ هیچ رەوشتێکی خودایەتی تێدا بێ، ئەوپەڕی بێ هۆشی و گەوجیشە ئادەمیزاد ئەوەندە خۆی سووك بکاو ئەوەندە لە پلەو پایەی خۆی دابەزێنێ یەکێکی وەك خۆی کە لە رەگەزو چۆنیەتی دا وەك یەك وان، بەرزی بکاتەوەو بیکاتە خوداو خۆی بکاتە بەندەی ئەو! !

﴿انظر كيف نبين لهم الآيات ثم انظر أنى يؤفكون﴾ بەراستی جێگای سەر سووڕمانە ئەی بیسەر! سەیر بکە بە بیری وردو فکری تیژەوە بڕوانە، ئێمە چۆن بەڵگەی بەهێزو حاشا هەڵنەگر بۆ ئەو گرۆمانەی خۆیان بە نەصرانی ناوزەد کردووە دەهێنینەوە بەڵگەی روون وئاشکرا لەسەر بەتاڵیو پووچی ئیدیعای ئەو گرۆمانە وبیرو بۆچوونیان دەربارەی حەقیقەتی عیساو دایکی دەخەینە روو، کەچی ئەوان پشت هەڵدەکەنو یاخی دەبن، هیچ تێ نافکرنو ورد نابنەوە ئەم هەموو بەڵگەو دەلیلانەکاریان تێ ناکەن!

ئەوە بۆ کوێ دەچنو بە تەمای چینو بەچ بەڵگەیەك پشت ئەستوورن؟بەراستی ئەوانە دەڵێی عەقڵیان لە دەست داوەو بێ هۆش و گۆشن، ئەگینا ئەوەندە کەودەنو کورت بین ونەزان نەدەبوون!!

تۆزێك بیریان دەکردەوەو بە خۆیان دا دەچوونەوە بەلام ﴿ومن يضلل الله فما له من هاد﴾ * کەسێك خودا گومڕای بکا کەس نیە شارەزای بکا

* جاریێ ئەسلوفێ بە ئیمامی سیوطی دەڵێ: ئێوە خێزانی پێغەمبەرەکەتان خیانەتی زەوجی کردووە، کەچی ئێوە بۆی پینەو پەرۆ دەکەنو داستانی گوممبونی گەردانەیەکتان لەم بارەیەوە دروست کردووە!

ئیمامی سیوطیش دەفەرموێ (ئەوەی کە ئێوە قبوڵی دەکەن بۆ رەددی بوختانی کە بۆ دایکی خواکەتان کراوە، ئێمەش قەبوڵی دەکەین بۆ رەددی ئەو بوختانەی کە بۆ هاوسەری پێغەمبەرەکەمان کراوە، لەگەڵ ئەم فاریقەدا: دایکە خواکەی ئێوە بێ مێرد منداڵی هێناوە، هاوسەری پێغەمبەری ئێمە مێردیشی بووە منداڵی نەبووە، دەی کامیان پتر جێگەی گومانە.

رەتدانەوەى مەسيحيەكان دەربارەى بە خودا زانينى عيسا، داوا كردن لە خاوەن نامەكان كە لە ئايين دا زێدە رەوى نەكەن

قُلۡ أَتَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَمۡلِكُ لَكُمۡ ضَرّٗا وَلَا نَفۡعٗاۚ وَٱللَّهُ هُوَ
ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٧٦﴾ قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لَا تَغۡلُواْ فِي دِينِكُمۡ غَيۡرَ ٱلۡحَقِّ
وَلَا تَتَّبِعُوٓاْ أَهۡوَآءَ قَوۡمٖ قَدۡ ضَلُّواْ مِن قَبۡلُ وَأَضَلُّواْ كَثِيرٗا وَضَلُّواْ عَن
سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٧٧﴾ لُعِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنۢ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ
دَاوُۥدَ وَعِيسَى ٱبۡنِ مَرۡيَمَۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَواْ وَّكَانُواْ يَعۡتَدُونَ ﴿٧٨﴾
كَانُواْ لَا يَتَنَاهَوۡنَ عَن مُّنكَرٖ فَعَلُوهُۚ لَبِئۡسَ مَا كَانُواْ يَفۡعَلُونَ ﴿٧٩﴾
تَرَىٰ كَثِيرٗا مِّنۡهُمۡ يَتَوَلَّوۡنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْۚ لَبِئۡسَ مَا قَدَّمَتۡ لَهُمۡ أَنفُسُهُمۡ أَن
سَخِطَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِمۡ وَفِي ٱلۡعَذَابِ هُمۡ خَٰلِدُونَ ﴿٨٠﴾ وَلَوۡ كَانُواْ يُؤۡمِنُونَ
بِٱللَّهِ وَٱلنَّبِيِّ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡهِ مَا ٱتَّخَذُوهُمۡ أَوۡلِيَآءَ وَلَٰكِنَّ كَثِيرٗا مِّنۡهُمۡ
فَٰسِقُونَ ﴿٨١﴾

ئەمجار پاش ئەوەى كە پەروەدگار بيروڕا پووچەڵەكانى جوولەكەى رەت كردەوە، پاشان بيروباوەڕى گەندەڵو بێ بناغەى مەسيحييەكانيشى پووچەڵ كردەوە، بەڵگەى بەهێزو بڕدەرى هێنانەوە لەسەر پووچەڵیو گەندەڵێ ئەو بيروباوەڕانەى كە جوولەكەو مەسيحييەكان پەيرەوى دەكەن.. ئەمجار نارەزامەنديى خۆى دەر دەبڕێ لەهەر بەندەيەك كە جگە لە خودا شتى تر

بپەرستێ، شەریك‌و هاوەڵ بۆ خودا دابنێ، ئەوەش ڕوون دەكاتەوە: كە جگـە لـە خـودا هیـچ شـتێك شـایانی خودایـەتی نیـە، ئـــەمجار خیتـاب ئاراســتەی جوولەكـەو مەسـیحییەكان دەكـا كـە لـە ئایینەكـەیان دا زێـدە ڕەوی نەكـــەن میانەڕەوبن، دەفەرموێ: ﴿قل﴾ ئـەی محمـد! بـەو جوولەكـەو گاورانـە بڵـێ! ﴿أتعبدون من دون الله ما لا يملك لكم ضرا ولا نفعا﴾ ئایا ئێوە جگە لە خودا كەسـێك دەپەرســتن كـە نــەدەتوانێ زیانتــان لێ دوور بخاتــەوەو لــە زیــان بتانپارێزێ نە دەتوانێ سوودتان وەدەست بخا؟؟ ﴿والله هو السميع العليـــم﴾ پەروەردگار قسەو گفت‌و گۆی بەندەكانی دەبیسێ‌و زاناو ئاگادارە بــە هــەموو شتێك هەموو شتێك بە دەست ئەوە تواناى بەسەر هەموو شتێكدا هەیە، دەی ئیتر بۆچی ڕو لە پەرستن‌و بەندایەتی كردن بـۆ ئـەو زاتـە وەردەگێڕن؟ كـە هەر ئەو قازانج بە دەستی حەقیقییە ڕوو دەكەنە پەرستنی بەندەیەك یان ئەستێرەو بەردو دار: كە بێ گیان‌و بێ هەستن، نابینن، نابیسن؛ هیـچ نـازانن، پەرستراوەكانتان چ ئادەمی چ شتەكانی دی دەسەڵاتی هیچ قازانج‌و زیانێكیان نەبۆ خۆیان نەبۆ ئێوە نیە. ئەوەتا: ئەو جوولەكانەی كە دوژمنی عیسا بوون، ویستیان بیكوژن، نەیانتوانی زیانی پێ بگەیەنن، بەڵكوو هـەوڵیان دا بیگـرن‌و بیكوژن‌و هەڵیواسن، ئەو بۆ خۆی نەیتوانی بـەرگری لـە خـۆی بكـا، هـەروەها نـەیتوانی قـازانج بـۆ شـوێنكەوتووانی دەسـتەبەر بكـا، ئـەوەبوو: تووشـی ئـەو هەموو كوشتن‌و بڕین‌و دەركردن‌و ڕاوەدوونانە بوون؛ دەی كەسێك ئەوە تواناو دەسەڵاتی بێ، چۆن بەكاری خودایی دێ؟ كـەی شـیاوی ئەوەیـە بـە خـودای بزانن؟ ئەمجار پەروەردگار فەرمان بـە پێغەمبەرەكـەی دەكـا، كـە بـە ئـەهلی كیتاب ڕابگەیەنێ وئامۆژگارییان بكا لە سنووری ئایین دەرنەچن ﴿قل يا أهـــل الكتاب لا تغلوا في دينكم غير الحق﴾ ئەی موحەممەد! بە ئەهلی كیتاب بڵـێ: لە شوێنكەوتنی ئایین دا سنوور بەزێنی مەكەن، زێدەڕەوی لە بەگەورە زانینی عوزەیردا مەكـەن، هـەروەها لـە بـە گـەورە زانینـی عیســاش دا زێـدە ڕەوی

مەكەن، بە جۆرێك كە زیاد لە پلەو پایەی خۆیان بدەنێ! بەم جۆرە عیسا لە پلەو پایەی پێغەمبەرایەتیدەربکەن بەرزی بکەنەوە بۆ پلەو پایەی خودایەتی! ئێوەش ئەی جوولەکە! زێدە رەوی مەکەن لە سووکایەتی کردن بە عیساو دایکی، واز بێنن لەوەی کە تۆمەتی داوێن پیسی دەخەنە پاڵ مەریەم.

﴿ولا تتبعوا أهواء قوم قد ضلوا من قبل﴾ شوێن هەواو ئارەزوو بازی کەسانێك مەکەون کە بیرو بۆچوونەکەیان هەڵقولاوی هەواو هەوەسە، ئەوانە پیری کۆنە ساڵو گومڕاو سەر لێ شێواون! لە مێژە نوغرۆی گومڕایی بوون.

﴿وأضلوا كثيرا وضلوا عن سواء السبيل﴾ ئەوانە زۆر تاقمو گرۆی ئادەمیزادیان گومڕا کردووە بۆ خۆشیان لە رێگەی راستو دروست لایان داوەو چوونە سەر رێگای گومڕایی وسەر لێ شێوان!

﴿لعن الذين كفروا من بني إسرائيل على لسان داوود وعيسى ابن مريم﴾ لە کۆنەوە پەروەردگار لەسەر زوبانی داوود لە زەبوور داو عیسا لە ئینجیلدا نەفرینی کردووە لەوانەی کافرو گومڕابوون لە نەتەوەی ئیسرائیل بەهۆی سەرپێچی کردنو لادانیان لە رێگەی خوداو سنوور بەزێنیان، بەهۆی دەست درێژی کردنیان بۆ سەر خەڵك، داوود نەفرینی کرد لەوانەی کە لە رۆژی شەممەدا سنووریان بەزاندوو بەفێڵ راوە ماسییان ئەنجام دا، هەروەها نەفرینی لەوانە کرد: کە لە خودا یاخی بوونو پابەندی فەرمانو جڵەو گیرییەکانی نەبوون، حەزرەتی عیساش نەفرینی لە جوولەکە یاخی بووەکان کرد بەهۆی سەرپێچی کردنو پشت هەڵ کردنیان لە فەرمانەکانی یەزدان.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: نەتەوەی ئیسرائیل لە تەوراتو ئینجیل دا نەفرینیان لێ کراوە، هەورەها لە زەبوورو لە قورئان دا نەفرینیان لێ کراوە ﴿ذلك بما عصوا وكانوا يعتدون﴾ هۆی ئەم نەفرین لێ کردنەیان بە بەردەوامیو بێ پسانەوە درێژە پێدانیان بوو بەسەرپێچی کردنو یاخی

بوونیان لە خودا، بەبێ پسانەوە، وەکوو دەفەرموێ: ﴿وكانوا يعتــدون﴾ کە ڕەستەکە خۆی مانای بەردەوامیو درێژەر پێدان دەگەیەنێ!

ئەمجار پەروەردگار هۆکاری ئەم بەردەوامییەیان لەسەر یاخی بوونو سەرپێچی کردنو سنوور بەزینیەیان دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿کــانوا لا يتناهون عن منكر فعلوه﴾ دابو نەریتیان وابوو: کەس جڵەو گیری لە کەس نەدەکرد، لەو خراپە کاریانەی کە ئەنجامیان دەدا، چەندێك ئەو خراپەکارییانەیان گەورەو سامناكو زیان ئامێز بوونایە کەس نەبوو جڵەو گیری لێ بکا، ئاشکراشە پارێزگاری ئایین پاراستنی سنوورەکانی بەنەهی لە خراپەو فەرمان بە چاکە دەبێ، جا ئەگەر سەرسەریو شەقاوەکان یاخی بوو سەرپێچی کاران جورئەتی ئەوەیان کرد ئاوا بە ئاشکرا تاوان ئەنجام بدەنو خەڵکی تریش لە جیاتی ئەوەی بەرگری یان بکەن، شوێنیان بکەون، ئیتر بە تەواوی پێی لێ هەڵدە بڕنو پێوەی رادێنو لێیان دەبێتە شتێکی ئاساییو دەسەڵاتو پیرۆزی ئایین لە دڵیان دا نامێنێو حوکمەکانی ئایین پاش گوێ دەخرێن.

﴿لبئس ما کانوا يفعلون﴾ خراپ کردەوەیە کە ئەو کردارەی ئەوان دەیان کرد، هەڵوێستێکی ناشرین بوو: کە هەندێکیان تاوانیان ئەنجام دەداو بەردەوام دەبوون لەسەر ئەنجامدانی ئەوانی تریش پێی رازی بوون ولێیان بێ دەنگ بوون!! ئایەتەکە ئاماژەی ئەوەی تێدایە: کە پێویستە موسوڵمانان پەند وەربگرنو وەکوو بەنو ئیسرائیلی نەکەن، نەوەکوو وەکوو ئەوان خودا لێیان نارازی بێ! ئەوەی تووشی ئەوان بوو تووشی ئەمانیش بێ، فەرمان بە چاکەو نەهی کردن لە خراپە کۆمەڵگا لە ڕەوشت نزمی دەپارێزی، تاکەکانی کۆمەڵ راستاڵو رێك وپێك دەکا، ڕەوشتی جوانو فەضیلە لەناو کۆمەڵدا بڵاو دەکاتەوەو بەرەو خێرو چاکەیان دەباو خۆشبەختییان بۆ دەستەبەر دەکا.

ئەبوو داوودو تیرمیذیو ئیبنو ماجە لە ئیبنو مەسعوودەوە دەگێڕنەوە

دەڵێ:پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ان اول ما دخل النقص على بني اسرائيل: انه كان الرجل يلقى الرجل، فيقول: يا هذه اتق الله ودع ما تصنع، فانه لا يحل لك، ثم يلقاه من الغد وهو على حاله، فلا يمنعه ذلك ان يكون اكيله وشريبه وقعيده، فلما فعلوا ذلك ضرب الله بعضهم ببعض، ثم قال: ((لعن الذين كفروا)) تا ووشەی ﴿ فاسقون﴾ ئەمجار فەرمووی: (كلا والله لتأمرن بالمعروف ولتنهون عن المنكر، ثم لتأخذن على يد الظالم ولتأطرنه على الحق اطرا، ولتقصرنه على الحق قصرا، او ليَضربن الله قلوب بعضكم ببعض ثم ليلعنكم كما لعنهم)[1] رواه ابوو داوود والترمذی وقال حديث حسن.

ئیبنو موسعود دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بێگومان لە سەرەتاوە بەم شێوەیە کەمو کوڕی لەناو بەنو ئیسرائیلییەکاندا رووی‌دا. کاتێ پیاوێکی زانایان دەگەیشت بە پیاوێکی نەزانیان: کە خەریکی کارێکی خراپ بوو، پێی دەگوت: کابرا! شەرم لە خودا بکەو لە خودا بترسەو واز لەم کارە بێنە کە دەیکەی! کەچی بۆ رۆژی دوایی لەسەر ئەم حاڵەتە دەیبینییەوە هیچ جڵەو گیری لێ نەدەکرد! بەڵکوو خۆشی لەگەڵیدا دەیخواردو دەیخواردەوە دەبووە هاونشینی! جا کەحاڵیان بەم حاڵە گەیشت خودا سەری لێ تێکدان دەستیان کرد بە فیتنەیی کردنو ئاشوویگێران بەرامبەر یەکتریی، ئەمجار پێغەمبەر ﷺ ئەم چەند ئایەتەی خوێندنەوە ﴿لعن الذين كفروا﴾ تا دەگاتە ﴿فاسقون﴾ ئەمجار فەرمووی: نەخێر سوێند بەخودا یان دەبێ فەرمان بە چاکەو جڵەو گیری لە خراپە بکەن، بە باشی بەری هێزی زۆری زۆردار دەگرنو دەیانگێڕنەوە بۆ سەر رێگای حەقو راست وناهێڵن بە بست لێی لابدەن، بەخودا ئێوە یا ئەمە دەکەن یان ئێوەش وەك ئەوان خودا بۆ یەکتری دەتا

---

[1] بۆ دڵنیایی لە راستی حەدیثەکە سەیری (رياض الصالحين) ل ٩٦ زنجیرە /١٩٦ لێکۆڵینەوە وتوێژینەوەی عبدالعزيز رباح و احمد يوسف الدقاق و پێداچوونەوەی شێخ شعیب ارناؤوط بکە.

نکا بە فیتنە گێڕو ئاشووبی یەکتری دڵتان تێکەڵ و پێکەڵ دەکاو سەرباری ئەوەیش وەك نەفرینی لەبەنو ئیسرائیلی کردوە لە ئێوەشی دەکا!

(ئەبوو داوودو تیرمیذی گێراویانەتەوە) تیرمیذی دەڵێ: (حەدیث)ێکی حەسەنە.

تیرمیذی لە حوزەیفەی یەمانیەوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((والذي نفسي بيده لتأمرن بالمعروف ولتنهون عن المنكر، او ليوشكن الله ان يبعث عليكم عذابا منه ثم تدعونه فلا يستجيب لكم)).

سوێند بەو کەسەی گیانی منی بەدەستە دەبێ فەرمان بە چاکە ونەهی لە خراپە بکەن، یان نزیکە پەروەردگار سزاتان بۆ بۆنێرێ پاشان هاوار دەکەنە خوداو وەڵامتان ناداتەوە.

پاش ئەوەی پەروەردگار چۆنیەتیو هەڵسو کەوتی رابردوانی نەتەوەی ئیسرائیلی بۆ پێغەمبەر ﷺ شیکردەوە ئەمجار حاڵو چۆنیەتی ئەو بەنو ئیسرائیلیانەشی دەکاتەوە کە هاوچەرخی هاتنە خوارەوەی قورئان بوون دەفەرموێ: ﴿ترى كثيرا منهم يتولون الذين كفروا﴾ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست! ئەتۆ دەبینی زۆر لەوانەی ئەهلی کیتابن، دۆستایەتی موشریکەکانی مەککە دەکەنو هاوپەیما نییان لەگەڵ دا دەبەستنو دەبنە سوێند خۆرو پشتگیریکەری یەکتری لە دژی تۆو هاوەڵانت، دژی پەیامی پیرۆزت، بۆ لەناو بردنت، کافرەکان هەڵدەنێن بۆ ئەوەی شەڕتان لەگەڵ دا بکەنو لەشکرکێشی بکەنە سەرتان! ئەتۆ بڕوای پەوت بە خودا هەیە، پێت وایە ئەو پەیامانەی لە پێش تۆ نێردراون بۆ پێغەمبەران راستن، شایەدی بەراستی پێغەمبەرایەتی پێغەمبەرانی پێش خۆت دەدەی، بەڵام ئەو موشریکانەی کە ئەهلی کیتاب پشتیان پێ دەبەستن، بڕوایان بە هیچ پەیامێك نیە، هیچ پێغەمبەرێك بەراست نازانن، خودا پەرستی ناکەن، بڕوایان بە تاكو تەنیایی خودا نیە، ئەگەر گومڕایی کردنی شەیتان نەبێ هەڵخەڵەتاندنو لە

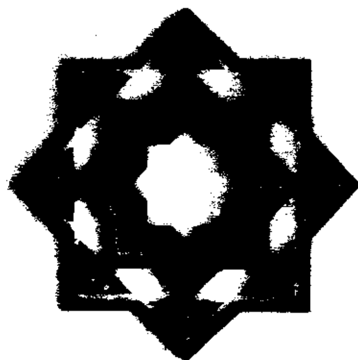
خشتەبردنی شەیتان نەبوایە ئەوەیان نەدەکرد، گومڕاییان بە سەر هیدایەت دا هەڵ نەدەبژارد، ئەوانە بەدەستی خۆیان ڕێگایان لە خۆیان تێك داوەو خودا گومڕای کردوون، وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ومن يضلل الله فما له من هاد﴾ ریوایەت کراوە: کە کەعبی کوڕی ئەشرەفو هاوەڵانی چوون بۆ مەککەو پەیوەندییان بە کافرەکانی قورەیشەوە کرد: کە لەشکرکێشی بکەن بۆسەر پێغەمبەرو موسوڵمانان لە مەدینە، بەڵام بۆیان سەرنەچوو، کافرەکان ترسانو بە پیر بانگەوازییەکانەوە نەهاتن ﴿لبئس ما قدمت لهم أنفسهم أن سخط الله عليهم وفي العذاب هم خالدون﴾ بەڕاستی خراپ هەڵوێستو کردەوەیەکە: کە ئەوانە بۆ ڕۆژی قیامەتیان پەزمەندە کردووە؛ ئەو کردەوانەیان کە بۆتە هۆی نارەزامەندی خودا لێیان، ئەوانە بە خراپترین شێوە تۆڵەیان لێ دەسندرێتەوەو ڕۆژی قیامەت لە هەموو لایەکەوە عەزابی خودا دەوریان دەداو ڕزگاربوونیان نیەو هەتا هەتایە لە دۆزەخ دا دەمێننەوە، ڕزگار بوونیان لەو ئاگرە سامناکە تەنها بەدەست خودا خۆیەتی، ئەوانیش کارێکیان نەکردووە کە جێگای بەزەیی خودا بن ﴿ولو كانوا يؤمنون بالله والنبي وما أنزل إليه ما اتخذوهم أولياء﴾ ئەگەر ئەو جوولەکانەی دۆستایەتی کافرەکان دەکەنو دەبنە سوێند خۆرو هاو رکێفیانو دژی موسوڵمانان پەیمان دەبەستن! ئەگەر ئەوا نە بەڕاستی وبەتەواوی بڕوایان بە موسا هەبوایەو پابەندی ئەو پەیامو نیگایە بوونایە: کە بۆی نێردراوە کە تەوراتە؛ هەرگیز ئەو عەرەبە کافرە بتپەرستانەیان نەدەکردنەوە هاوپەیمانو دۆستو لایەنگیرو پشتو پەنای خۆیان! چونکە بیروباوەڕی ئایینی یان جڵەو گیرییان لێ دەکا. دژی ئەو خیانەتکارییەیانەو پەسەندی ناکا! بە کورتی ئەم دۆستایەتیەی نێوان جوولەکەو موشریکەکان هیچ هۆکارێکیی نیە جگە لە ڕێك کەوتنی هەردوو لا لەسەر بڕوا نەکردن بەخوداو بە پێغەمبەرو هاریکاری کردنی یەکتری لەسەر جەنگان لە دژی ئایینی ئیسلامو هەوڵدان بۆ

پووچەڵکردنەوەی بانگەوازییەکەیو ئەزیەتدانی ئەوانەی بڕوایان پێ کردووەو موسوڵمان بوون ؟

موجاهید دەڵێ: مەبەست بە ﴿الذين كفروا﴾ لێرەدا دووڕووەکانە، واتە: ئەو دووڕووانە کافرو بێ بڕوان، چونکە ئەگەر بڕوایان بە خوداو بە پێغەمبەر هەبووایەو قورئانیان بەنامەی خودا بزانیایە، جوولەکەکانیان نەدەکردن بەهاوپەیمانو دۆستی خۆیان دۆستایەتی کردنیان لەگەڵ جوولەکە دژی موسوڵمانەکان گەورەترین بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە لە دڵ دا کافرو بێ بڕوان بەدرۆو بۆچاو بەستەکێ خۆیان بە موسوڵمان دەردەخەن.

ئەمجار یەزدان هۆکاری ئەم هاوپەیمانیو دۆستایەتییەی نێوان جوولەکەو مونافیقەکان یان نێوان جوولەکەو کافرەکانی مەککە دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿ولكن كثيرا منهم فاسقون﴾ بەڵام زۆربەی زۆریان لە دووڕوویی و نیفاق دا نوغرۆ بوون، لە چوار چێوەی ئایین دەرچوون، هەر هەڵپەی پلەو پایەی دونیاییو ناوو شۆرەتیانە، بەهەموو شێوەیەك خەریکی دونیا خۆرینو دیانەوێ پلەو پایەی بێ بایەخی دونیای بێ بەقا دەستەبەر بکەن!

پێرستی سەرباسەکانی جزمی شەشەم

تێبینی:

مامۆستای پایەبەرزو ئەدیب و زاناو خواناس: مامۆستا مەلا شێخ (**عبدالـرؤوف**)ی بێژوەیی بەرگی یەکەم و دووەمی (تەفسیری رەوان)ی خوێندۆتەوەو بەم چامـە شیعرە کلاسیکییە هەستی خۆی بەرامبەر تەفسیری ناوبراو دەربریوە، گەلێکی بەشان و باڵی بەندەدا هەڵداوە، دڵنیـام حوسنی ظەنـی هەیەو خـوا پاداشـی بداتەوە؛ ئەگینا مـن خۆم بەشیاوی ئەو پەسنییە نازانم و کە دەیخوێنمەوە تکێ تکێ ئارەقی شەرم دەرێژم!

بەو پەری شانازیو فەخریشەوە لەسەر فەرمانی مامۆستا خۆی، چامـە شیعرەکە لێرەدا بـڵاو دەکەمەوە. هیوادارم لەئاستی حوسنی ظەنی ئەودا بم و نزای نفووسی پاکی کاریگەر بێو لای خودا قبوول بێ.

مەلا محمود

بسم الله الرحمن الرحيم

برای بەڕێزو ئازیزم کاکە مەلا مەحمود گیان پێش کێشە

سەلاو وێکە دیاری مە دیارە   لەدارو بەردی ئەو دارو دیارە

دیاری پیرۆزی تەفسیر رەوانم پێگەیی: دڵم پێگەش بووەو چاوم پێی روونو رەوانم پێی شادو کەیف خۆش بوو: خوای گەورە بت پارێزێو پشتیوانت بێ لەدرێژە دان بـەم خزمەتـە پـیرۆزە جاویستم لەپـەراوێزی تەفسـیرەکەدا ئـەم هەڵبەستەیە بنووسم کەوا بۆ ئاگاداری ناردمەوە خزمەتت.

تـەفسیـری رەوان قـوتـی رەوانـە   وەك ئـاوی حـەیات رون و رەوانـە[1]

مزێـنیو لێبێ گەلو هـۆزی کـورد!   تەفسیر، رەوان بو لەکـوردستانە

رەوانـە دەرسـم بـەئـەم تـەفسیـرە   کـە شیکـردنـەوەی کـوردی زوانە

دەرسـی بـرایـەتیو خەبـاتو شۆڕش   جـالێی فێر ئەبین بە پێی تەوانا

رەوان بـێژی کرد لەگەڵ گیان بـرێژی   تـا دابینی کرد ئـەم شانـە جوانە

ئەو شانەی کـەوا شان بەشـان ئـەکا   بە(روح المعانی)،(روح البیان)ە

---

(١) وشەی (رەوان) کەوا ئەبینی تابیلا ئەبێتەوە بەفەننی جناس هەریەکە لەجێی خۆیدا مانای تایبەتیان هەیە.

هەلآلەی هێنا کاکی گەلآلێ … لەرازی‌و قازی‌و نامی‌و مەولانا

لەگشت مەڵبەندێ راڤەی کۆن‌و نوێ … کەوا کراون لەسەر قورئانا

هەر یەرەیەکی پڕە لەمەنگوین … بەلآم هەنگوینێ بێ کەرەشانە

شانازی ئەکەم کاکی گەلآلی … گەلآلەیەکەو نوسخەی ئیمانە

سەرمەشقە لەبۆ چینی داهاتو … تا وەدوتکەون لەم گۆرەپانە

هەرکەس پێنووسی بێنێتە کایە … دەرکا هونەری لەروی زەمانە

شەرحکا شەرع‌و تەفسیرو حەدیث … هەم شیعرو ئەدەب عیلم‌و عرفانە

ساڵت ئاوابێ برای عەزیزم! … بەلآم نەك ئاوا لەئاسمانا

هەروا ئاوابێ بۆ خزمەتکاری … شیرینە تەفسیر لە پیاوی زانا[2]

کەسی مونکیری تەفسیری تۆ بێ … ئەوە مصداقی (کلا بل ران)[3]

زۆر لەکۆنەوە مەشهورو باوە … کەشافە (محمود) لەروی قورئانا[4]

پێم گەیی تەفسیر وەك عەترو عەبیر … بۆنی خستە ناو خاوو خێزانا

هەمومان گوتمان ئافەرین (محمود!) … حەمدت ئەکەین بەبێ وەستانا

غولامی پەنجەو دەستو قەڵەمتین … دیاری پیرۆزت لەسەرچاوانە

دیارە دیاری وا دیاری دیــــارە … بۆ کوردی ئێراق تورك‌و ئێرانا[5]

---

(٢) فەننی (جناس‌و یەکچویی) بەکاربراوە. (ئاوا) لەلەتی شیعری ئەووەڵدا بەمانا مەعمور(موخەففەفی) ئاوەدان- وەرگیراوەو دروس کراوە لە-ئاو=ماء=دانە=حب= لەلەتی دوهەمدا بەمانا-أفول وغـروب. لەلەتی ئەووەڵی شیعری دوایی‌دا کورت کراوەو سوك کراوە-مخفف ومختصری- ئاوەها بێ واتە هەر لەسەر ئەو شێوەبی.

(٣) سورەی مطففین/١٤.

(٤) هیما ئەکا بۆ عەللامەی ئەووەڵ (محمودی زمخشری)=المحمود المحمود بلولاه لمازال القران بکرا- او کمـا قال الشاعر فی حقه:

حوی بان تذهو زمخشر بـــــــامرئ … اذا عد فی أسد الشری ذمخ الشری

وفی حق تفسیره.

ان التـفاسـيـر فـی الـدنيا بلاعدد

فيـها وليـس لعمـری مثـل كـشاف

ان كنت تبغی الهدی فالزم قراتـــــه

فالجـهل كالـداء والكـشاف كالشاف

(٥) لەوشەی -دیار-دا جناس هاتۆتە کایەوە هی ئەووەڵ واتە دیارە ئاشکرایە -دیاری: واتە هەدیەو توحفە- دیاری دیارە-واتە هەدیەیە بۆ چەند وەڵات=جمع دارە.

هەر بەو زوانە هەر بەو زوانە   چاون لەرێوەی سێ جەژنەکانە[٦]
خوایە بەخاتری سێ جەژنەی قورئان   بەحەقی سورەی (ئال‌عمرانا)
تەمەنی درێژ لەگەڵ تەمەنی زۆر   لەگەڵ میحەتو خۆشی لەژیانا
بدە بە (محمود) مەلای مەلەوان   لەگۆمی ژینا لەمە لەوانا
رەزای مەلەوان: لەبیرو تەفسیر   لەخزمەت بەگەل بەنیشتمانا[٧]
بکە بەباعث سەرفرازی ئەو   هۆی رضوانی تۆو چونی رضوانا[٨]
بیکە بەچرای ئەو لەبەرزەخا   ئیقلی حسنات لەتای میزانا
بکەی بەخەلات لەبۆ منو ئەو   خەباتی خاوێن لەرێی مەردانا
خەلاتی قەبرن لیباسی تەقوا   ژیانن نەبێ بەمایەی ژانا[٩]
نامت وەك نامی بیتە نیو نیوان   وەك نوری فارس یاوەك (سلمانا)
روناکە دڵم بەنوری فارس   خوایە بێوەیکەی لەدووجیهانا
موفق بکەی کاکە (مەحموود) یش   بۆ درێژە پێدان بەم خزمەتانە
زینلووەکەیین بەیاسای زەمان   شاکاری رەسەن، کوردی ئاسانە
رێگەو رێبازی یوسفی (ئەصەم)   ئەو شێخەمینەی خەڵکی ئالانە
خاوەن تەفسیرن بەلوغەی عەرەب   باوبوو ئەو رۆژە لوغەی بێگانە
بەلام ئەم‌رۆکە هەر کەس خەریکە   بەپیزو بەهێز بەکوردی خوانا
بنێ لەسەر خوان بۆنیتەدوکان   زمانی زگماکی بێتە مەیدانا[١٠]
خوایە بەحەقی ذات وصفاتت   کوردیش بەشی خۆی بگرێ لەژیانا
نەقشە لەدڵی نەقش بەندیدا   دوعایی دۆستان بەدڵو بەگیانا

عبدالرؤوف

---

(٦) دوبارە جناس هاتۆتە کایە-واتە هەر بەپەلە بەم زوانەو بەم نزیکانەو هەر بەم زاراوە جوانەی زمانی کوردی-چاوەدێرو چاولەرێی پاشماوەی جلدەکانی ترین.

(٧) ووشەی -مەلەوان- لەلەتی شیعری ئەووەڵدا بەمانا-غواص-شەنادەرە- لەلەتی دوهەمدا وشەیەکی عەرەبیە تەثنیە وەك -ملوین- بەمانا شەوو رۆژە-لەلەتی شیعری دواییدا وشەیەکی (مرکب)ە لەوشەی-مە واتە: ئێمە -لەوان- لەمەلا محمود. جمع لەبەر ئیحترامە (وشەی-رەزا-ئەبێتە مەفعول بۆ وشەی-بکە- ئەمر لەشیعری دواییدا-

(٨) رضوان ئەووەڵ بەمانا خوشنودیو قایل بون-رضوانی دوایی واتە باغی بەهەشت.

(٩) خەلاتی ئەووەڵ بەمانا عەتاو بەخشش -خەلاتی دوایی- واتە کفن پۆشاکی قەبر.

(١٠) خوان-لەکۆتایی شیعری پێشودا بەمانا رونو رەوشەن واتە بەجوانیو بەئاسانی بخوێندرێتەوە لەلەتی شیعری دوایدا بەمانا سفرەو قۆناغە.

لاپەڕە	دێڕ	هەڵە	ڕاست
٣	٣	دەسەتیان	دەستیان
١٤	٣	روون کاتەوە	روون‌دەکاتەوە
١٨	١٢	دەسێ	دەس
٢٢	٧	نەهییان	نەهیتان
٢٧	٢٤	فەچل	فەضل
٢٨	١٧	تەقەڵە	تەقەڵا
٢٩	١٢	پەیوەدنی	پەیوەندی
٣٠	١٠	کۆچ‌کردن	کۆچکردنی
٣٠	١٤	گرتنن	گرتن
٣٣	١٦	موسلیم‌نەسائی	موسلیم‌و نەسائی
٣٧	٥	ئوە	ئەوە
٣٧	٢٠	ئیبلاح	ئیصلاح
٤٠	١	ئەدمبە	ئەدبە
٤١	١٢	ئیبلاح	ئیصلاح
٤١	١٦	تەلەژ	تەلاق
٤٣	١٠	بوندایەتی	بەندایەتی
٤٣	١١	نیشان‌بدە	نیشان بدەین
٤٣	١٦	مەکەن	نەکەین
٤٦	٤	ئەو	ئەوە
٤٨	٢٢	مثبین	مثین
٤٩	١٤	ئەوانیە	ئەوانەی
٥١	٢٠	ئایەتی	ئایەتەی
٥٢	١٩	وەوو	وەکوو
٥٧	١١	ڤاجتنیبوا	ڤاجتنیبوە

لاپەڕە	دێڕ	هەڵە	ڕاست
٦١	٢	ریفاعەب	ریفاعەی
٦٢	٢١	بەوشەو	بەو وشەو
٦٢	٢٣	ناقۆلەو	ناقۆلاو
٦٣	٢١	لێبوونیانە	لێبوونیان
٦٤	١٠	کاڵیەکردن	کاڵتەکردن
٦٧	٤	هەواڵەنەی	هەواڵانەی
٧٢	١٧	بچکۆلەنەی	بچکۆلانەی
٧٣	١٣	ئیە	ئێمە
٧٣	١٥	باوك	باوك و
٧٦	٩	تونێکی	تونێکلی
٨٢	١٣	گفتگۆ	گفت وگۆ
٨٥	١٣	سامانکترین	سامناکترین
٨٦	٤	شتێکیان	شتێکتان
٨٦	٢٤	قورئانیان	قورئانتان
٩٧	٢	لاوزازە	لاوازە
٩٩	٩	شادمان دەبا	شادمان دەبێ
٩٩	١١	بەهەشتیا	بەهەشتییان
١١٢	٢	رۆزع	رۆژی
١١٦	١٥	حەقیقەت	حەقیقەتدا
١١٧	١٢	زوەملێت	زۆرەملێت
١٢٨	١١	پیەماندار	پەیماندار
١٤٨	١١	سەگوزشتە	سەرگوزشتە
١٥٨	٦	هالەو	هالاوو
١٦٠	٩	پەلارو	پەلامارو

لاپەڕە	دێڕ	هەڵە	ڕاست
١٩٥	١٣	هوبەش	هاوبەش
٢٢٧	٦	اعمتلكم	اعمالكم
٢٧٢	٦	ناگەهان	ناگەهانی
٢٧٥	٣	ماڵی	ماڵی خەڵك
٢٨٢	١	ئەو حەدیثە	ئەو حەدیثەیە:کە
٢٨٢	٣	رەواه	رەوانەکراوی
٢٩٥	١٨	رێخۆشکرو	رێخۆشکەرو
٣١٣	١١	بەپێویست و	بەگوێرەی پێویست
٣٤٦	٢٣	ئایینەکەش	ئایینەکەشت
٣٤٧	١٤	لێتان	لێیان
٣٧٤	٢٣	هەڕەشی	هەڕەشەی
٣٧٦	٧	بەهشت	بەهەشت
٣٨٢	٢٠	دەشوێنێ	دەشێوێنێ
٤١٠	١٠	ئایەتەشدا	ئایەتانەش‌دا
٤١٤	٥	دەسەت	دەست
٤١٥	١٥	....	گونچکە لەجیاتی گوێچکە دەبڕنەوە
٤١٦	١٤	سەرپێشکی	سەرپێشکە
٤١٩	٤	جلەگیریان	جلەوگیریان
٤٢١	٧	محد	موحەممەد
٤٢٥	٧	دەربێن	دەربێنن
٤٣٦	٤	پێغەمبەراندا	پێغەمبەردا
٤٣٨	١	دەستوئەژنۆ	دەستەو ئەژنۆ
٤٣٨	٨	پێ	پێی
٤٤٦	٦	دەسەت	دەست

بڕێ لەو سەرچاوانەی لەکاتی پێویستدا بۆ ئەم تەفسیرە سەیریان کراوە کەڵکیان لێوەرگیراوە :

١- تەفسیری قورطوبی ج١-٢٠
٢- تەفسیری مونیر ج١-٣٢ لە (١٦) جلدا، دانراوی د. وهبة الزحيلي
٣- تەفسیری مەراغی ج ١-١٠ دانراوی شێخ احمد مصطفى المراغي
٤- في ظلال القران ج١-٨ دانراوی مامۆستا سەیید قوطب
٥- تەفسیری ئیبنو کەثیر ج١-٤
٦- تەفسیری نامی ج١-٧ دانراوی مامۆستا ملا عبدالكريم
٧- تەفسیری قورئانی پیرۆز ج١-١٥ دانراوی مامۆستا مەلا عوسمان
٨- تەفسیری کەبیر ج١-٣٢ دانراوی: فخرالدين الرازي
٩- صفوه التفاسير ج١-٣ دانراوی شێخ محمد علي الصابوني
١٠- تەفسیری فتح القدير ج١-٥ دانراوی محمد علي الشوكاني
١١- الأساس في التفسير ج١-١١ دانراوی سعيد حوىٰ
١٢- تفسير المقتطف دانراوی د. مصطفى خرم دل
١٣- صفوه البيان لمعاني القران: دانراوی شێخ حسين محمد مخلوف
١٤- پوختەی ئاینیئیسلام ج١-٣
١٥- المفصل في تأريخ العرب قبل الأسلام ج١-١٠ دانراوی د.جواد علي
١٦- ژیانی پێغەمبەری مەزن دانراوی مامۆستا شێخ عبدالعزيز پارەزانی